

О.Л. МАЛАХОВА

Р.В. МИХАЙЛЮК

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

для студентів вищих навчальних закладів освіти

Тернопіль - 2011

Малахова О.Л., Михайлюк Р.В. Управління фінансовою стійкістю банків: Навчальний посібник. - Тернопіль: Вектор, 2011. – 300 с.

У посібнику розкриваються економічний зміст управління фінансовою стійкістю банків, методи його провадження на мікроекономічному рівні та регулювання діяльності банків центральним банком для забезпечення їх стабільності на грошовому ринку. Теорію і зміст управління фінансовою стійкістю банків викладено у безпосередньому зв'язку з чинним законодавством і нормативними документами України. Дане видання органічно пов'язане з циклом фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін, а саме: “Гроші та кредит”, “Банківська справа”, “Банківські операції”, “Кредитно-комерційна діяльність банків” тощо. Разом ці книги у повному обсязі розкривають зміст організації банківської справи та забезпечують фахову підготовку студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Навчальний посібник розрахований на спеціалістів у галузі фінансів та кредиту, студентів вузів, викладачів економічних дисциплін, працівників банків, широкого кола ділових людей.

Автори: Малахова Олена Леонідівна, к.е.н., доцент; Михайлюк Роксолана Володимирівна, к.е.н., доцент.

Рецензенти:

О.Д. Вовчак, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ);

П.О. Нікіфоров, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту, декан економічного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича;

І.С. Гуцал, доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів Тернопільського національного економічного університету

Відповідальний за випуск:

О.В. Дзюблюк, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету

ЗМІСТ

Передмова	5
РОЗДІЛ 1. Економічна сутність фінансової стійкості банків та фактори впливу на неї.....	8
1.1. Економічна сутність фінансової стійкості банків та її взаємозв'язок з іншими економічними категоріями.....	8
1.2. Фактори, що визначають фінансову стійкість комерційних банків. Зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на фінансовий стан банку.....	13
1.3. Принципи забезпечення та критерії оцінювання фінансової стійкості банків	19
1.4. Фінансова звітність як основа аналітичної оцінки фінансової стабільності комерційного банку.....	22
Питання для самоконтролю.....	30
Тестові завдання.....	30
Практичні завдання.....	34
РОЗДІЛ 2. Основи організації управління фінансовою стійкістю банків.....	37
2.1. Система управління фінансовою стійкістю банку та характеристика її елементів.....	37
2.2. Аналітична оцінка власних, залучених та запозичених коштів.....	40
2.3. Система управління активами і пасивами комерційного банку.....	45
2.4. Аналіз та оцінка рівня ліквідності і платоспроможності банківської установи.....	57
2.5. Аналіз та оцінка прибутковості комерційного банку.....	68
2.6. Загальна характеристика управління кредитним портфелем комерційного банку.....	75
Питання для самоконтролю.....	77
Тестові завдання	78
Практичні завдання.....	81
РОЗДІЛ 3. Системи та методи оцінки фінансової стійкості банків.....	89
3.1. Загальна характеристика методів оцінювання фінансової стійкості банків.....	89
3.1.1. Коефіцієнтний метод оцінювання фінансової стійкості банківської установи.....	90
3.1.2. Інтегральний спосіб визначення фінансової стійкості банку.....	93
3.1.3. Рейтингова оцінка фінансового стану банків	96
3.1.4. Системи комплексної оцінки банківського ризику.....	100
3.1.5. Статистичні моделі (системи “попереднього реагування”).....	102
3.1.6. Макропруденційний аналіз.....	108
3.2. Аналіз та оцінка фінансової стійкості банків в Україні.....	112
Питання для самоконтролю.....	118
Тестові завдання	118
Практичні завдання.....	122
РОЗДІЛ 4. Стратегія управління пасивами комерційного банку.....	126
4.1. Стратегія формування ресурсної бази банку.....	126
4.2. Методи оцінювання та визначення достатності власного капіталу банку.....	127
4.3. Способи управління капіталом банку.....	129
4.4. Методи управління залученими коштами банку.....	133
4.5. Особливості управління запозиченими коштами банку.....	135

Питання для самоконтролю.....	138
Тестові завдання	139
Практичні завдання.....	142
РОЗДІЛ 5. Внутрішнє управління активами банку.....	149
5.1. Основні цілі механізму внутрішнього управління активами банку.....	149
5.2. Управління кредитним портфелем та етапи його провадження.....	150
5.2.1. Збір і аналітична обробка інформації.....	151
5.2.2. Вибір критеріїв для диверсифікації позик.....	152
5.2.3. Встановлення лімітів кредитування і моделювання загальної структури портфеля.....	155
5.2.4. Контроль якості кредитного портфеля і коригування його структури на основі системи коефіцієнтів.....	156
5.3. Визначення дохідності кредитного портфеля та методи ціноутворення за кредитами.....	160
5.4. Формування резервів для покриття можливих втрат від активних операцій.....	163
Питання для самоконтролю.....	167
Тестові завдання	168
Практичні завдання.....	171
РОЗДІЛ 6. Регулювання центральним банком діяльності банківських установ для забезпечення їх фінансової стійкості.....	179
6.1. Державне регулювання у сфері забезпечення фінансової стійкості банків.....	179
6.2. Регулятивний вплив НБУ на діяльність банківських установ.....	182
6.3. Обов'язкове резервування як метод підтримання фінансової стійкості банків....	193
6.4. Нагляд та контроль за фінансовою стійкістю банків.....	199
6.5. Режим фінансового оздоровлення банків та заходи впливу щодо забезпечення їх фінансової стійкості.....	210
6.6. Зарубіжний досвід управління надлишковою ліквідністю банківської системи.....	218
6.6.1. Словаччина.....	219
6.6.2. Чехія.....	226
6.6.3. Угорщина.....	229
6.6.4. Росія.....	231
6.6.5. Туреччина.....	235
Питання для самоконтролю.....	241
Тестові завдання	242
Практичні завдання.....	245
Глосарій.....	251
Список рекомендованої літератури.....	253
Додатки.....	274

ПЕРЕДМОВА

Нині забезпечення фінансової стійкості вітчизняних банків – важливе завдання сучасного етапу розвитку банківської системи України та необхідна умова її подальшого зміцнення як стратегічної складової національної економіки. Саме від рівня розвитку банківської системи, її ресурсного потенціалу, надійності та належного рівня платоспроможності залежить забезпечення фінансовими ресурсами всіх галузей народного господарства.

Водночас на даному етапі розвитку спостерігалось посилення фінансової нестабільності, яка охоплювала не лише національну економіку, а й поширювалася у регіональному і світовому масштабі, мала як циклічний, так і епізодичний характер. Зазначена тенденція підсилювалася відкритістю економік у цілому та банківських систем зокрема внаслідок лібералізації міжнародної торгівлі фінансовими послугами.

На сьогоднішній день в умовах фінансової кризи банки взагалі призупинили свою діяльність, зменшилась кількість депозитів, почали збільшуватися ставки за кредитами, що негативно впливає на діяльність банківського сектору. Вище означені аспекти вимагають від банків підвищення ефективності діяльності, удосконалення методичних підходів до забезпечення фінансової стійкості шляхом більш повного використання банківських інструментів і послуг, правильного управління банківською діяльністю в умовах нестабільного зовнішнього середовища, входження банків до різного виду фінансово-промислових об'єднань, фінансове оздоровлення на основі реорганізації: злиття й приєднання, створення банківських корпорацій і холдингів.

За таких обставин виникає необхідність використання нових концепцій, методологічних та методичних підходів до вивчення методів оцінювання та умов забезпечення стійкості банківської системи. Конструктивна роль таких досліджень пролягає у їх спрямованості на розроблення цілісного підходу до

оптимізації фінансового управління банками в умовах нестабільності і ризику, пошуку можливих шляхів динамічного стану фінансової стійкості та виходу з кризи.

Вивчення цих питань нині особливо важливе, адже держава вирішує завдання інтеграції у світовий фінансовий ринок, для входження в який необхідно створити конкурентноспроможну інфраструктуру фінансових послуг. Втім незважаючи на високий рівень відкритості економіки України, банківська сфера поки що не витримує конкуренції із закордонними банками, тому не може вважатися готовою до інтеграції у світову банківську систему.

Разом з тим низький рівень банківського менеджменту зумовлює погіршення надійності банківської діяльності і навіть банкрутство багатьох вітчизняних банків. Специфіка управління банками країни така, що останні змушені працювати в умовах нестабільної економічної та політичної ситуації. Це відбивається на якості банківських продуктів і способах управління банківським портфелем. Серед факторів, що впливають на діяльність комерційних банків в Україні, слід виділити: нерентабельність багатьох підприємств-клієнтів банку; інфляційні тенденції у грошово-кредитній сфері; нерозвиненість фондового ринку; значні коливання процентних ставок; неплатежі з боку клієнтів банку та підприємств відносно один одного; порушення фінансового законодавства; відсутність повноцінної інформації про учасників ринку.

Загалом через недосконалість банківського менеджменту виникають такі проблеми: незначна потужність; низький рівень довіри населення до комерційних банків; недосконалість державного регулювання банківської сфери. За певних умов ці проблеми перетворюються на серйозні загрози безпеці банківської системи та фінансовій безпеці країни.

Саме за таких обставин, в умовах перехідної економіки з притаманною їй нестабільністю кон'юнктури фінансового ринку у якості пріоритету банківським менеджментом має бути обрано за мету забезпечення належної

фінансової стійкості кожної банківської установи, оскільки нездатність задовольняти потреби клієнтів у перерахуванні коштів може не просто підірвати конкурентні позиції на ринку чи навіть призвести до банкрутства банку, а й викликати низку фінансових проблем у багатьох інших банківських установах та в кінцевому підсумку поставити під сумнів платоспроможність всієї банківської системи.

Запропонований навчальний посібник ставить своєю метою допомогти майбутнім спеціалістам сформувати систему базових фундаментальних знань з питань управління фінансовою стійкістю банків, оволодіти методологічними та методичними засадами його організації.

В результаті опрацювання матеріалу посібника студент зможе зокрема набути знання про:

- теоретичні основи організації управління фінансовою стабільністю банку, методика її оцінювання та прийняття рішень щодо запобігання банківських ризиків тощо;
- методологічні та методичні аспекти організації управління банківською стабільністю та чинників, що її визначають;
- методи оцінювання діяльності комерційних банків за допомогою фінансових показників, вибору стратегії управління активами і пасивами та політики управління ліквідністю банків.

Особлива увага в посібнику приділяється набуттю навичок у студентів практичного використання методів та прийомів оцінювання фінансової стабільності банку в процесі прийняття управлінських рішень.

РОЗДІЛ 1.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА НЕЇ

1.1. Економічна сутність фінансової стійкості банків та її взаємозв'язок з іншими економічними категоріями

Успішне функціонування банківської системи загалом залежить від фінансового стану кожного окремого банку зокрема та його здатності протидіяти негативним чинникам та динамічно розвиватися. Одним із найважливіших факторів забезпечення довіри до банків є підтримання їх фінансової стабільності, оскільки саме фінансова стійкість означає постійну здатність банків відповідати за своїми зобов'язаннями і забезпечувати прибутковість на рівні, достатньому для нормального функціонування у конкурентному середовищі.

Етимологія терміна „стійкість” базується на постійності стану, сталості певних параметрів. У більш широкому розумінні цей термін означає здатність системи виконувати свої функції всупереч дії ендогенних та екзогенних факторів. Загалом стійкість комерційного банку залежить від багатьох аспектів його діяльності і має складну структуру. Головними її елементами є: 1) капітальна стійкість банку; 2) комерційна стійкість банку; 3) організаційна стійкість банку; 4) функціональна стійкість банку; 5) фінансова стійкість банку (рис 1.1).

Капітальна стійкість банку. В її основі – обсяг власного капіталу, що забезпечує достатню суму грошових коштів, яку при необхідності можна використати для повернення депозитів, сформувати резерв для погашення непередбачених збитків чи боргів. Власний капітал банку є також джерелом

фінансування розвитку банку, подолання негативних ситуацій, зумовлених форс-мажорними обставинами, запорукою необхідного реагування на кон'юнктуру кредитного ринку.

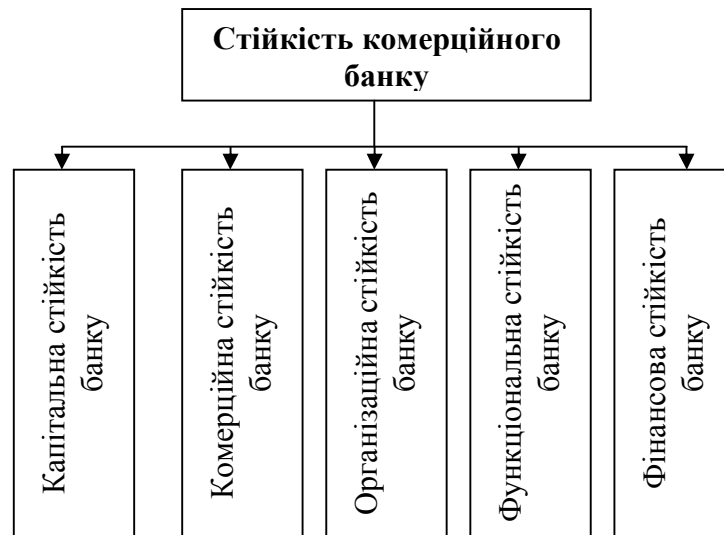

Рис 1.1. Базові елементи стійкості комерційного банку

Комерційна стійкість банку. Цей вид стану фінансової установи виражає:

- рівень зв'язків банку з іншими суб'єктами ринкової інфраструктури;
- розвиненість і міцність взаємовідносин із державою;
- інтегрованість у систему міжбанківських відносин із державою;
- якість співробітництва з кредиторами, дебіторами, клієнтами і вкладниками;
- залежність банківської сфери від стану економіки в цілому;
- міцність зв'язку між обсягом грошового капіталу банку і його реальним капіталом;
- концентрацію частки активів і приватних вкладів у розпорядженні одного фінансово-кредитного закладу;
- контроль значного обсягу фінансових потоків у країні.

Організаційна стійкість банку. Організаційна структура банку і механізм її управління повинні відповідати як реалізації основної функції фінансово-кредитного закладу, так і конкретному асортименту банківських послуг і продуктів, що лежать в основі тактики і стратегії банку. Організаційна структурна стійкість комерційного банку визначається функціонально-технічною документацією, що регламентує всі аспекти його діяльності, які стосуються як організаційної структури, так і специфічних банківських операцій.

Функціональна стійкість банку. Вона, по-перше, залежить від рівня спеціалізації банку в обмеженому колі послуг та продуктів, що дає змогу спеціалізованому банку раціональніше й ефективніше управляти власним і залученим капіталом. По-друге, універсалізація банку (або розширення його операцій) також веде до підвищення функціональної стійкості, оскільки це сприяє тому, що багато хто з клієнтів має можливість задовольнити весь асортимент своїх потреб у банківських продуктах і послугах в одному банку. І перший, і другий із зазначених критеріїв визначення функціональної стійкості банку та керування нею мають як позитивні, так і негативні аспекти. Так, високий рівень спеціалізації комерційного банку посилює його залежність від змін кон'юнктури на товарному й кредитному ринках і зумовлює перешкоди для можливості розширення банківських операцій у складних для банку ситуаціях.

У свою чергу універсалізація комерційного банку створює умови диверсифікації структури залучення грошових ресурсів від вкладників та інших клієнтів. Це послаблює залежність фінансово-кредитної установи від одного (навіть значного) клієнта. Разом із тим розширення обсягу та асортименту послуг та продуктів, що надаються банком, може зумовити надмірне ускладнення організації й управління банком і, як наслідок, зниження його доходності, конкурентоспроможності, чутливості до потреб ринкового середовища.

Фінансова стійкість банку. Ця характеристика діяльності банку вміщує зазначені вище основні показники, що розкривають і синтезують результативність інших складових стійкості фінансово-кредитного закладу, насамперед обсяг і структуру власних засобів, рівень доходності і прибутковості, норму прибутку на власний капітал, дотримання встановлених показників ліквідності, мультиплікативну ефективність власного капіталу, обсяг створеної додаткової вартості.

Економічна категорія фінансової стійкості банку в економічній літературі тлумачиться неоднозначно. Аналіз літературних джерел, присвячених банківській діяльності загалом, та питанням антикризового управління комерційними банками – зокрема, вказує на практику спільного використання економічних категорій “надійність”, “стійкість”, “стабільність”, а також визначення однієї категорії через іншу. Проте кожна з них характеризує особливий бік досягнення безпеки банку та успішності його діяльності, хоча вони є близькими за змістом.

Значення терміна „фінансова стійкість”, як правило, досить часто трактується залежно від контексту, використання аналітичних методів та рівня систем, що розглядаються. Такий підхід характеризується відсутністю суворої обґрунтованості та чіткості визначень і досить часто стає причиною змішань понять і невизначеності категорії.

В економічній літературі немає єдиного підходу до визначення поняття фінансової стійкості комерційного банку. Так, деякі автори стверджують, що фінансова стійкість банку визначається рівнем його ліквідності та платоспроможності. Слід зауважити, що ліквідність комерційного банку характеризує механізм перетворення фінансових чи матеріальних активів у грошові кошти з метою своєчасного виконання зобов'язань, а платоспроможність визначається здатністю банку своєчасно і повністю виконати свої платіжні зобов'язання. Це дуже важливі складові, але врахування тільки їх під час визначення фінансової стійкості банку є недостатнім.

Інші фахівці стверджують, що стійкість банку залежить від збалансованості його активів і пасивів, якості кредитно-інвестиційного портфеля і кількості клієнтів. Цей підхід викликає певні зауваження: по-перше, в ньому не враховуються такі важливі складові, як прибутковість, платоспроможність та ліквідність банку; по-друге, твердження, що фінансова стійкість банку залежить від кількості клієнтів, є недостатнім для пояснення цієї взаємозалежності.

Деякі автори роблять спробу визначити фінансову стійкість у межах певних показників. Вони формують групу коефіцієнтів для оцінки фінансової стійкості комерційного банку на основі аналізу джерел його коштів, залежності від кредитів, розміру власних коштів відносно залучених та ін. Але в цьому випадку вибір показників обмежується показниками, що характеризують переважно пасиви балансу банку без урахувань змін в активі. Автори на свій розсуд формують перелік показників та їх пріоритетність за відсутності єдиних нормативних критеріїв, які характеризують фінансову стійкість комерційного банку.

Отож, існують різні підходи до визначення поняття фінансової стійкості банків. Його часто ототожнюють з іншими термінами – надійністю, ліквідністю, платоспроможністю, кредитоспроможністю.

Втім, під *надійністю банків* слід розуміти здатність банку забезпечувати виконання своїх функцій у межах безумовного дотримання параметрів та нормативів банківської справи, встановлених національним законодавством та світовим досвідом. Поняття *стабільності* визначається як незмінність, тривале збереження певного стану чи рівня.

Ліквідність банку — це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати).

Платоспроможність відображає здатність банку своєчасно та в повному обсязі розраховуватись за своїми зобов'язаннями, що випливають із торгових, кредитних або інших операцій грошового характеру. *Кредитоспроможність* характеризує спроможність банку прийняти на себе кредит без загрози бути перевантаженим позиковими коштами і розраховуватись по ньому повністю і у строк.

Виходячи з наведених визначень вказаних термінів, вони мають спільні ознаки, оскільки означають здатність банку виконувати свої зобов'язання. Відмінність полягає у тому, що платоспроможність передбачає виконання зобов'язань за рахунок власних коштів; ліквідність – виконання всіх зобов'язань незалежно від джерела їх покриття; кредитоспроможність зосереджує свою увагу лише на частині зобов'язань – кредитах.

Із охарактеризованих вище понять, фінансова стійкість банку є фундаментальною, внутрішньою характеристикою, завдяки якій забезпечується життєздатність, стабільний розвиток комерційного банку у відповідності до обраної стратегії в умовах конкурентного ринку, і, відповідно, потребує врахування вищевказаних категорій. Отже, фінансова стійкість комерційного банку - це його спроможність з максимальною ефективністю і мінімальним ризиком реалізовувати свої функції на ринку незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх факторів.

1.2. Фактори, що визначають фінансову стійкість комерційних банків. Зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на фінансовий стан банку

Підтримання банком фінансової стійкості дає змогу зберегти конкурентоспроможність на кредитному ринку. Проте це дуже складне завдання. Фінансовій стійкості комерційних банків України на сучасному етапі найчастіше загрожують такі негативні фактори:

- триваючий цілеспрямований підрив їхньої ділової репутації;
- недосконала система набору кадрів для комерційних банків;
- надання клієнтам недостовірної інформації;
- використання фальшивих векселів, цінних паперів і гарантійних листів;
- неповернення виданих кредитів, правова неврегульованість цієї проблеми у сфері банківської діяльності;
- недосконала оцінка кредитних ризиків;
- відсутність систематизованих даних про несумлінних позичальників;
- маніпулювання кредитними картками, банкоматами;
- шахрайське вторгнення до банківських комп'ютерних мереж;
- витік конфіденційної інформації;
- недосконалість структур, що забезпечують внутрішню та зовнішню безпеку банківських установ.

Одним із головних факторів розвитку економіки, реалізації впровадження інвестиційних програм є кредитно-банківська система країни взагалі та комерційні банки зокрема. Важливою якісною характеристикою кредитно-банківської системи має бути її стійкість. Досягти цієї якісної характеристики неможливо без забезпечення стійкості кожного окремого комерційного банку.

До основних параметрів фінансової стійкості комерційного банку можна віднести: соціально-політичну ситуацію в країні, її загальноекономічний стан, стан фінансового ринку, внутрішню стійкість банківської установи (рис. 1.2.)

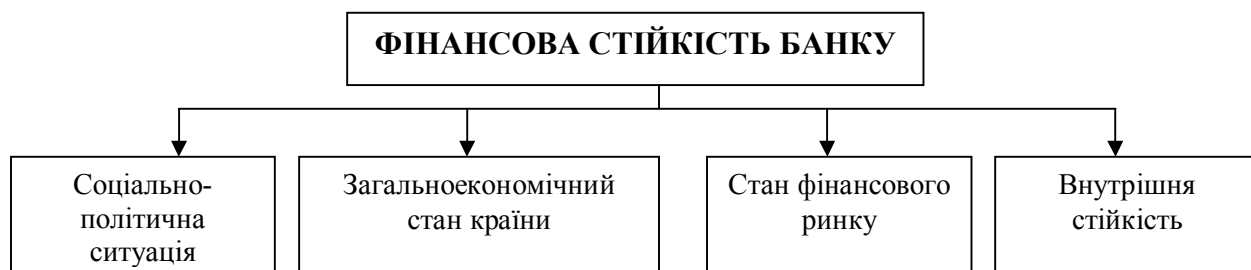

Рис. 1.2. Основні параметри фінансової стійкості банку

Основна проблема стійкості комерційних банків пов'язана з нестабільною економікою України, яка визначається, насамперед, *стабільністю економічного середовища*, яке оточує комерційний банк. Саме тому, економічна категорія „фінансова стійкість комерційного банку” відображає фінансовий стан банківської установи в існуючому середовищі.

Соціально-політична ситуація в країні визначається рівнем соціальної стабільності в суспільстві, впливом опозиції, фінансово-економічною і соціальною політикою, політичною орієнтацією існуючого уряду. Загальноекономічний стан виражається такими параметрами, як стан платіжного балансу країни, інвестиційний клімат, стан реального сектору економіки, масштаби тіньової економіки, рівень оновлення виробничих потужностей.

Стан фінансового ринку визначається попитом і пропозицією грошової маси, темпами інфляції та інфляційними очікуваннями, вартістю і графіком обслуговування державного боргу, рівнем дохідності ринку цінних паперів, валютно-обмінним курсом національної валюти, грошовою емісією, спрямованістю грошово-кредитної політики Національного банку України.

Внутрішня стійкість банківської установи включає в себе такі параметри: рівень банківського менеджменту, якість банківської стратегії, достатність капіталу, рівень професійної кваліфікації персоналу.

Виділені параметри фінансової стійкості комерційного банку дають змогу провести систематизацію і класифікацію факторів, що її формують.

Факторами фінансової стійкості комерційних банків називають певні рушійні сили, що сприяють безпеці банку та його стабільному розвитку, або, навпаки, виступають причинами їх проблемності. Отже, фактори можуть грати як стабілізуючу, так і дестабілізуючу роль.

Фактори фінансової стійкості банку розмежовують на зовнішні та внутрішні. Умовно і зовнішні і внутрішні фактори впливу на фінансову

стабільність можна згрупувати за такими напрямками: економічні; правові; соціальні; політичні; техніко-технологічні (табл.1.1.).

Таблиця 1.1.

Основні фактори впливу на фінансову стійкість банку

<i>Групи факторів впливу на фінансову стійкість банку</i>	<i>Зовнішні фактори</i>	<i>Внутрішні фактори</i>
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> - загальний економічний стан країни (ВВП, рівень інфляції, розвиток виробництва за секторами економіки, інвестиції, стан платіжної дисципліни); - стан та динаміка грошового, фондового та валютного ринку; - стан ринку кредитів та депозитів; - стан та динаміка страхового ринку; - стан світової економіки. 	<ul style="list-style-type: none"> - структура активів, фінансовий стан банку (капітал, резерви, прибуток, склад та залучених коштів, ліквідність та платоспроможність); - динаміка фінансових показників; - наявність стратегічної програми розвитку (освоєння нових ринків, нових видів продуктів, послуг); - стан маркетингу та реклами.
Правові	<ul style="list-style-type: none"> - законодавство, його несуперечність, достатність, повнота, дієвість; - дієздатність судової системи при відстоюванні інтересів банків; - наявність, компетентність, дієздатність органів державного регулювання та контролю за діяльністю банків. 	<ul style="list-style-type: none"> - повнота установчих та внутрішніх документів банку, їх відповідність чинному законодавству; - правомірність здійснюваних банком операцій; - зловживання власників банку, керівництва, персоналу, клієнтів; - стан претензійно-позовної роботи.
Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> - довіра суспільства до банків; - імідж банку; - стан освіти; - демографічна ситуація. 	<ul style="list-style-type: none"> - стиль керівництва (авторитарний, колегіальний, партнерський); - рівень корпоративної культури; - взаємовідносини з клієнтами, державними органами, діловими партнерами.
Політичні	<ul style="list-style-type: none"> - політична система країни; - корумпованість чиновників; - рівень внутрішньої політичної стабільності країни; - рівень політичної стабільності у світовому масштабі; - імідж країни на світовій арені. 	<ul style="list-style-type: none"> - кадрова політика; - політика розвитку; - політика відносин з клієнтами та діловими партнерами.
Техніко-технологічні	<ul style="list-style-type: none"> - новації та відкриття; - пріоритетні напрями розвитку науки та техніки; - техногенні катастрофи. 	<ul style="list-style-type: none"> - техніко-технологічне забезпечення банківських операцій, процесів сучасним обладнанням; - технології видачі та погашення позичок та забезпечення їх повернення; - методики оцінки кредитоспроможності, аналізу фінансового стану підприємств тощо.

Особливої уваги заслуговує виявлення екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) факторів (які залежать від функціонування самого банку) і визначити ступінь їх впливу на діяльність та стан комерційного банку (рис. 1.3.).

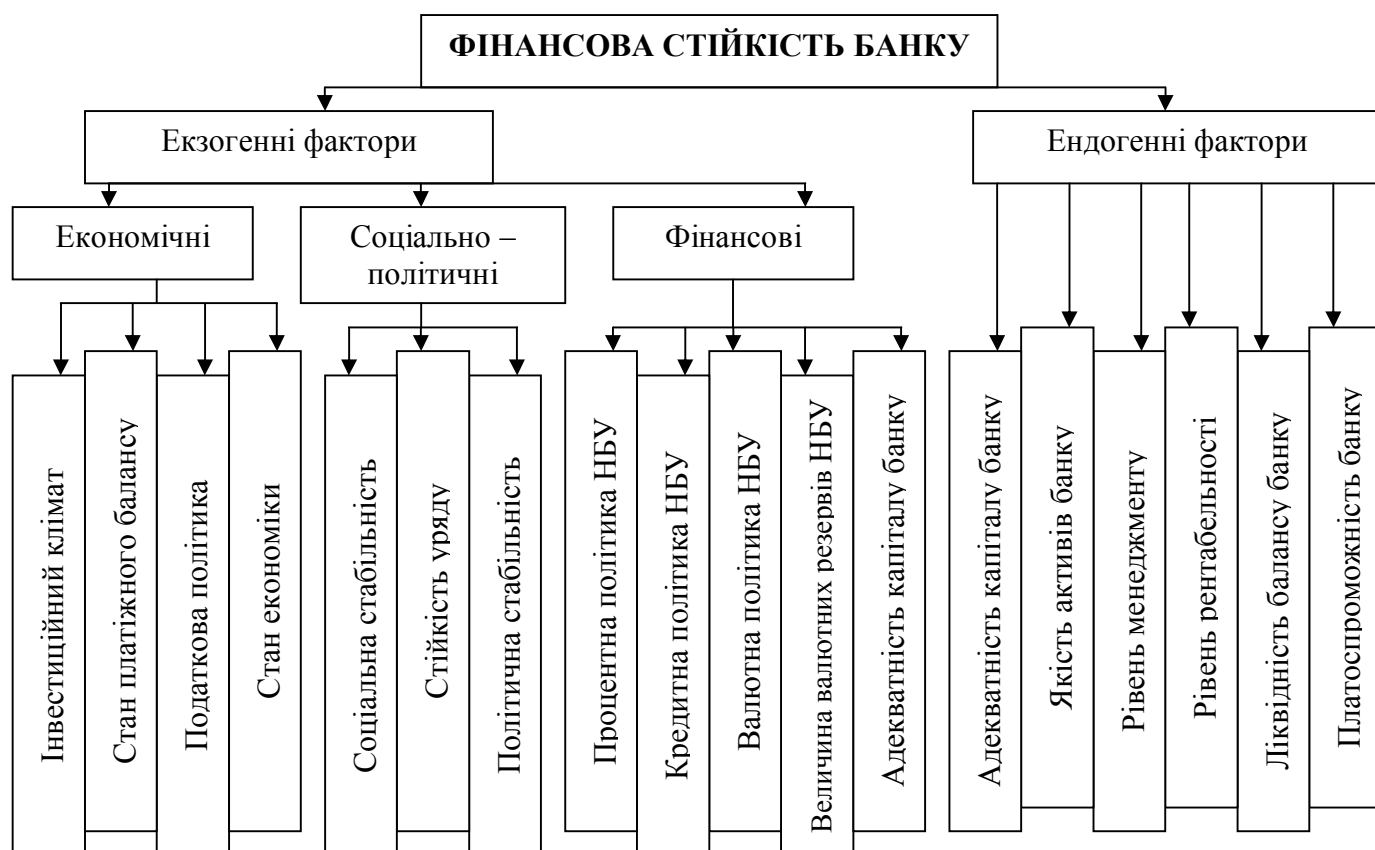

Рис. 1. 3. Класифікація факторів, що впливають на фінансову стійкість банків

Одним з важливих факторів, що впливають на фінансову стійкість банку, є ситуація в економіці країни. При цьому важливо проаналізувати фактори макроекономічного і мікроекономічного рівнів. Так, необхідно враховувати інвестиційний клімат, стан платіжного балансу країни і рівень дефіциту державного бюджету. Податкова політика також істотно впливає на забезпечення фінансової стійкості банку. Потребують вивчення

загальноекономічні фактори, до яких слід віднести такі, як зростання чи падіння виробництва, рівень зайнятості, криза платежів.

Важливе значення мають соціальні і політичні фактори. Причому в умовах подальшої соціальної політики стабілізації суспільства більш повне і послідовне врахування цих чинників повинно відігравати зростаючу роль. Необхідно брати до уваги політику органів управління всіх рівнів, рівень життя, а також рівень довіри до банківського сектору.

Також важливо враховувати групу фінансових факторів, до яких входять: кредитна, процентна і валютна політика Національного банку, стан грошового ринку. Особливий вплив на стан грошового ринку чинить інфляція. В умовах поступового зниження інфляції має місце істотне зменшення ринкових процентних ставок, що призводить до скорочення маржі і відповідно до падіння доходів банку. Це вимагає зміни структури банківських балансів у напрямку підвищення частки довгострокових кредитів.

Наведені вище фактори відносяться до екзогенних, що впливають на досягнення комерційним банком фінансової стійкості. Разом з тим слід враховувати також ендогенні фактори, які залежать від функціонування самого банку. Таким чином, залежно від характеру впливу факторів на стан фінансової стійкості комерційного банку їх можна підрозділити передусім на дві групи: ендогенні та екзогенні. До останніх, у свою чергу, слід віднести: економічні, соціально-політичні та фінансові.

До економічних факторів можуть бути віднесені: стан економіки, інвестиційний клімат, стан платіжного балансу, рівень дефіциту державного бюджету, податкова політика. До соціально-політичних факторів слід віднести такі: соціальну стабільність, стійкість уряду, політичну стабільність. Фінансові фактори – це стан грошового ринку, кредитна, процентна і валютна політика НБУ, величина його валютних резервів. До ендогенних факторів належать: адекватність капіталу банку, якість активів банку, рівень менеджменту, рівень рентабельності, ліквідність балансу банку, платоспроможність банку. Наведені

фактори є загальними для всіх комерційних банків й істотно впливають на досягнення ними стану фінансової стійкості.

Отже, виділені групи факторів відіграють системну роль при становленні та функціонуванні банківської системи, а відтак значною мірою визначають ступінь фінансової стійкості банків на грошовому ринку. Слід зазначити, що вони по різному впливають на стан окремого банку, що пов'язано передусім з менеджментом банку, ступенем врахування зовнішніх та внутрішніх груп факторів у процесах управління його діяльністю, а також з пріоритетами кредитної політики, стратегічними та тактичними цілями, критеріями та принципами діяльності банку.

1.3. Принципи забезпечення та критерії оцінювання фінансової стійкості банків

Функціонування фінансово стабільного комерційного банку значною мірою залежить від теоретичного виокремлення та узагальнення принципів його діяльності, серед яких слід розглядати:

1. Принцип задовільності фінансового стану. Задовільність фінансового стану комерційного банку передбачає, по-перше, дотримання банком чинних економічних нормативів та резервних вимог, встановлених НБУ та іншими органами влади й управління; по-друге, відповідність фінансових показників, не віднесених до нормативних, рекомендованому рівню згідно з вітчизняним та світовим досвідом; по-третє, відповідність фінансового стану банку загальноекономічному стану країни загалом та особливостям грошового, фондового, валютного, страхового та інших ринків, зокрема;

2. Принцип наявності мети, політики та стратегії, котрі забезпечують прогресивний розвиток банку. Успішне функціонування банку тісно пов'язане із наявною стратегією. Сформульовані в рамках політики та стратегії пріоритети банку, його головна мета та цілі повинні забезпечувати спрямування

банку щодо забезпечення ефективного його функціонування на грошовому ринку.

3. Принцип правової досконалості. Діяльність банку має здійснюватись в рамках закону відповідно до діючих правових норм. Банк, що систематично або періодично порушує законодавство, не може класифікуватися як фінансово стабільний через наявність правових факторів ризику, санаційних і штрафних санкцій центрального банку та інших органів регулювання та нагляду.

4. Принцип виваженості соціально-кадрової політики передбачає компетентність керівництва та персоналу, високий професіоналізм, досвід роботи, наявність освіти відповідного фахового спрямування. Кадрова політика має включати адекватну систему заохочення та відповідальності, з одного боку, для стимулювання належного виконання своїх обов'язків та попередження недбалого ставлення до них – з іншого.

5. Принцип структурної та функціональної мобільності. Сучасні умови господарювання характеризуються постійною нестабільністю. Для адекватної реакції на трансформацію зовнішнього середовища внутрішня будова банку повинна відрізнитися високою гнучкістю та адаптованістю.

6. Принцип технічної озброєності передбачає застосування новітніх технічних та технологічних досягнень для покращення роботи банку. Сучасні стандарти господарювання вимагають від банків забезпечення швидкості, надійності, точності розрахунків, мінімізації втрат при виправленні помилок, індивідуального підходу до клієнтів, скорочення операційних та трансакційних витрат.

7. Принцип сприятливості зовнішнього середовища. Оскільки комерційні банки є тією ланкою економіки, що обслуговують розподільчі та перерозподільчі процеси в економіці, традиційно вважається, що країна, котра характеризується політичними потрясіннями, економічною нестабільністю не здатна забезпечити сприятливі умови функціонування фінансово стійких

банків. Тому традиційно в рейтингах провідних агентств, присутнє обмеження, коли рейтинг банку не може перевищувати рейтингу власної країни.

Отже, чітке дотримання на практиці та організована відповідно до зазначених принципів робота комерційного банку сприятиме його фінансовій стабілізації.

З огляду на необхідність порівняння функціонуючого банку та перспективи його розвитку, у вітчизняній практиці виокремлюють *критерії фінансово стабільного банку*, згідно з якими можливо оцінити фінансову стійкість окремого банку на грошовому ринку.

З цього приводу можна виділити ряд ознак, за якими визначається клас банку-емітента при нарахуванні резервів на відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами, а також клас банку при формуванні та використанні резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

Так для визначення класу банку-емітента при нарахуванні резервів на відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами пропонується наступний перелік критеріїв, а саме:

- 1) кількість років з часу державної реєстрації;
- 2) кількість років з часу останньої структурної реорганізації;
- 3) зміни в складі засновників чи керівництва;
- 4) наявність повністю позитивного висновку за останні 3 роки діяльності;
- 5) наявність перспективного бізнес-плану;
- 6) відсутність фактів невиконання (несвоєчасного виконання) зобов'язань за кредитними угодами;
- 7) прибуткова діяльність;
- 8) перевищення власного капіталу суми статутного та резервного фондів;

9) виконання нормативів капіталу; ліквідності, ризику, міжбанківських операцій, інвестиційних операцій, валютної позиції.

В іншому випадку, а саме для визначення класу банку при формуванні та використанні резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, використовують наступні класифікаційні ознаки:

- 1) дотримання економічних нормативів та нормативу обов'язкового резервування коштів;
- 2) якість активів та пасивів;
- 3) прибутковість / збитковість;
- 4) виконання зобов'язань у минулому;
- 5) характер виданих та отриманих міжбанківських кредитів;
- 6) характер щорічного аудиторського висновку;
- 7) відмінна ділова репутація керівництва.

У сукупності наведених критеріїв є *якісні*, а саме: характер виданих та отриманих міжбанківських кредитів; характер аудиторського висновку; відмінна ділова репутація керівництва тощо.

У *кількісних* критеріях в основному ставиться акцент на дотриманні економічних нормативів, прибутковій діяльності, величині капіталу, структурі активів та пасивів, банківських резервах. Важливе місце у цьому списку займають економічні нормативи, оскільки вони є обов'язковими до виконання всіма банками.

1.4. Фінансова звітність як основа аналітичної оцінки фінансової стабільності комерційного банку

Одним із основних принципів функціонування будь – якої банківської установи є свобода прийняття економічних рішень, які повинні базуватися на обробці інформації, що міститься у фінансовій звітності. Загалом звітність необхідно розглядати як процес надання комерційним банком інформації про

свою діяльність тим, хто її потребує для прийняття відповідних рішень. Метою звітності є забезпечення інформацією про фінансовий стан банку, його діяльність на грошовому, валютному та фондовому ринках. З одного боку, звітність є основним джерелом отримання інформації для суб'єктів господарювання, з іншого — каналом зв'язку, через який суб'єкт передає відомості про свою діяльність у ринкове середовище.

Відповідно до міжнародних стандартів фінансова звітність комерційного банку повинна мати якісні характеристики, тобто містити інформацію, корисну для користувачів. Користувачами звітності комерційних банків України є: інвестори, кредитори, клієнти, контрагенти, органи влади (у тому числі податкова адміністрація), громадськість, керівництво та працівники банку, Національний банк України, міжнародні фінансово-кредитні установи. Вони використовують звітність для того, щоб задовольнити свої різноманітні потреби в інформації (табл. 1.2.).

Важливою вимогою до фінансової та статистичної звітності є *достовірність та реальність інформації*, які забезпечуються документуванням банківських операцій, проведенням періодичних інвентаризацій, за допомогою яких контролюється та уточнюється наявність і вартість активів та пасивів банку, цінностей та операцій, що обліковуються на позабалансових рахунках. Обов'язковою вимогою до фінансової та статистичної звітності є її *порівнянність*, можливість зіставлення показників звітного періоду з аналогічними показниками минулих періодів. Саме на цій основі можливо зробити певні висновки щодо змін і фінансовому стані банку та спрогнозувати тенденції розвитку банківських операцій.

Отже, фінансова звітність банку являє собою систему взаємопов'язаних узагальнених показників, що відображають фінансовий стан та результати діяльності банку за звітний період. Вона складається з допомогою підрахування, групування і спеціального оброблення даних поточного бухгалтерського обліку.

Таблиця 1.2.

Вимоги користувачів фінансової звітності банку та їх характеристика

Користувачі звітності	Вимоги
Інвестори	Цікавить інформація про ризик, що супроводжує інвестиції, та дохід від них; вартість акцій, отже, надійність та прибутковність емітента. Джерелом інформації є балансний звіт і звіт про прибутки та збитки
Акціонери	Зацікавлені в інформації, яка дозволила б оцінити здатність банку виплачувати дивіденди, а саме, перелік та обґрунтованість витрат, загальна дохідність банку, обсяг отриманого прибутку. Джерелом інформації є балансний звіт, звіт про прибутки та збитки, звіт про рух акціонерного капіталу
Керівництво	Зацікавлене в аналізі всієї звітності на основі розробленої системи показників. Це дозволяє прогнозувати грошові надходження в банк та приймати рішення про ефективність, з якою банк міг би використовувати додаткові ресурси, визначити свою позицію щодо інших банків тощо.
Співробітники	Зацікавлені в інформації про стабільність та рентабельність свого банку, його здатність забезпечувати їх заробітною платою, можливість подальшої роботи
Кредитори	Цікавляться інформацією про ліквідність та платоспроможність банку з метою прогнозування його можливостей вчасно сплатити за фінансовими зобов'язаннями. Джерелом інформації є основна фінансова звітність
Контрагенти	Зацікавлені в оптимальному виборі партнера і оптимізації обсягу, характеру та рівня ризикованості операцій із банком-контрагентом. Джерелом інформації виступає балансний звіт
Органи влади	Цікавить інформація про розподіл ресурсів і результати діяльності банків. Джерелом інформації переважно є нефінансова звітність
Громадськість	Отримує інформацію щодо діяльності окремих банків та стабільності банківської системи. Джерелом інформації є публічна фінансова звітність банків
Міжнародні фінансово-кредитні установи	Цікавить інформація для збірника «Міжнародна фінансова статистика» (дані про валютні курси, міжнародну ліквідність, гроші та банківські операції, відсоткові ставки, міжнародні трансакції, рахунки державного сектора, державні рахунки тощо). Джерелом інформації може бути нефінансова звітність
Національний банк: департамент бухгалтерського обліку; департамент безвізного нагляду	Здійснює контроль за достовірністю інформації і бухгалтерського обліку. Джерелом інформації є баланси банків з різною періодичністю та рівнями розшифровок Збирає інформацію, яка дозволяє дати загальну оцінку ризиків кожного банку, а також визначити ступінь виконання банком економічних нормативів. Джерелом інформації є фінансова звітність
Емісійно-кредитний департамент	Використовує інформацію, яка дозволяє розрахувати низку показників, які є індикаторами стану грошово-кредитного ринку (грошова маса та грошова база, заборгованість економіки перед банками тощо). Джерелом інформації є 13 звітних форм, які можна згрупувати в такі блоки: звіти про кредитну, депозитну діяльність банку, портфель цінних паперів тощо.
Департамент готівково-грошового обігу	Збирає інформацію, що характеризує стан готівково-грошового обігу. Джерелом інформації є звітність про касові обіги банку та стан заборгованості виплат за заробітною платою
Економічний департамент	Використовує інформацію, яка необхідна для складання платіжного балансу країни, підготовки звіту для Міжнародного валютного фонду (МВФ) та щомісячного бюлетеня Національного банку України. Джерелом інформації є фінансова та не фінансова звітність банків
Департамент валютного регулювання	Здійснює комплексний аналіз операцій уповноважених банків з валютними цінностями. Джерелом інформації є встановлені форми звітності.
Управління платіжних систем та касового виконання держбюджету	Збирає інформацію про рух бюджетних коштів на рахунках, відкритих в установах банків. Джерелом інформації є відповідні форми фінансової звітності.

Фінансова звітність банку дає можливість одержати достатньо повний обсяг інформації, на підставі якої оцінюється реальний фінансовий стан банку, якість управління та рівень ризику. Основною формою фінансової звітності є *бухгалтерський баланс*, який має власну структуру, відмінну від простої копії залишків на рахунках, але побудовану відповідно до принципів і групувань, зазначених у плані рахунків. Другою основною формою фінансової звітності є *звіт про прибутки та збитки*, який розробляється у відповідності до вимог міжнародних стандартів з урахуванням національних особливостей.

До статистичної звітності належить звітність про кредитні та депозитні операції в національній та іноземній валюті, процентні ставки, операції з цінними паперами та інші банківські операції.

Баланс комерційного банку – це бухгалтерський баланс, у якому відображається стан власних, залучених і позичених коштів, їх розміщення в кредитні й інші активні операції. За даними балансу здійснюється контроль формування і розміщення грошових ресурсів, стану кредитних, розрахункових, касових та інших банківських операцій, включаючи операції з цінними паперами.

Загалом банківський баланс характеризує в грошовому виразі стан ресурсів комерційних банків, джерела їх формування і спрямування використання, а також фінансові результати банків на початок та кінець звітного періоду.

Аналіз банківського балансу дозволяє визначити наявність особистих коштів, зміни в структурі джерел ресурсів, склад та динаміку активів, контролювати ліквідність банків, здійснювати управління фінансовою стійкістю. При побудові банківського балансу використовують принципи групування операцій за економічно однорідними ознаками. При цьому в активі статті розміщуються за ступенем зниження ліквідності. А в пасиві – в залежності від зменшення ступеня запитання.

Пасив банківського балансу відображає грошові ресурси банку для кредитування і проведення інших банківських операцій. У *пасиві балансу* відображаються такі основні статті: кореспондентські рахунки НБУ та інших банків; депозити та кредити, отримані від інших банків; кредити, отримані від НБУ; строкові депозити клієнтів та кошти до запитання; власні цінні папери та інші зобов'язання. Заборгованість, що відображається у *активі банківського балансу*, показує спрямування ресурсів банку. На активних рахунках відображаються: валюта, монета і банківські метали; дорожні та інші чеки; кошти на кореспондентських рахунках у НБУ та в інших банках; цінні папери в портфелі банку на продаж та інвестиції; кредити на фінансовий лізинг, надані клієнтам; інвестиції в асоційовані та дочірні компанії; нематеріальні активи; матеріальні активи та інші активи.

Відображення інформації в балансі досягається за допомогою методу подвійного запису, зумовленого бухгалтерським рівнянням:

$$A = P = Z + K, \quad 1.1,$$

де: А – активи, П – пасиви, З – зобов'язання, К – капітал.

Баланси комерційних банків використовують для аналізу і управління діяльністю банківськими установами, визначення показників їх ліквідності, управління банківськими ресурсами, аналізу банківського прибутку. В ринкових умовах баланс комерційного банку є засобом не тільки бухгалтерської звітності, а й комерційної інформації банківського менеджменту, своєрідною рекламою для потенційних клієнтів, що прагнуть на професійному рівні розібратися в діяльності банку.

Результати діяльності комерційних банків, усі здійсненні витрати й отримані доходи в минулому звітному періоді відображаються у звіті про прибутки і збитки, який надає інформацію про різні види доходів і витрат за операціями банку. У цьому звіті після статей доходів і витрат відображається фінансовий результат діяльності банку – балансовий прибуток, який після певного коригування (наприклад, на суму доходів, що не підлягають

оподаткуванню) трансформуються в прибуток. Аналіз доходів, витрат і прибутковості дає можливість вивчення результатів діяльності комерційного банку, а отже, і оцінки ефективності його як комерційного підприємства.

Звіт про прибутки та збитки ґрунтується на концепції грошових потоків за доходами і витратами, які групуються за їхнім економічним характером. Таке групування дає змогу оцінювати собівартість формування різних груп ресурсів і безпосередній чистий прибуток (збиток) від операцій.

Різниця між доходами і витратами комерційного банку складає його валовий прибуток (валовий дохід). Показник валового прибутку (без врахування сплати податків і розподілу прибутку) дає характеристику ефективності діяльності комерційного банку. **Доходи комерційного банку** формуються за рахунок: 1) процентних доходів; 2) комісійних доходів; 3) результату від торговельних операцій; 4) інших банківських операційних доходів; 5) інших небанківських операційних доходів; 6) зменшення резервів за боргованістю; 7) непередбачених доходів.

Операційний дохід включає процентний дохід, комісійний дохід, дохід від торговельних операцій, інші банківські та небанківські операційні доходи. Процентний дохід складається з доходів за коштами, розміщеними в інших банках, кредитами суб'єктам господарської діяльності і фізичним особам, іншими кредитами та доходу за цінними паперами, одержаному у вигляді відсотків. Комісійний дохід утворюється внаслідок розрахунково - касового та кредитного обслуговування банків і інших клієнтів як результат операцій на фондовому та валютному ринках, які стосуються, перш за все, купівлі - продажу цінних паперів та іноземної валюти за дорученням інших банків або клієнтів. Дохід від торговельних операцій є наслідком торгівлі цінними паперами, іноземною валютою та іншими фінансовими інструментами, що здійснюється з ініціативи банку і за виконанням доручень клієнтів. До інших банківських операційних доходів належить дивідендний дохід, дохід від оперативного лізингу, штрафи та пені, отримані за банківськими операціями.

Інші небанківські операційні доходи є наслідком здійснення банком господарських операцій. До них належать доходи від продажу основних засобів та матеріальних цінностей, штрафи та пені, отримані за господарськими операціями тощо.

Доходи банку від зменшення резервів за заборгованістю утворюються за умов зменшення обсягів продуктивних активів та зобов'язань банку або внаслідок зміни структури активів. Зменшення абсолютного розміру продуктивних активів призводить до скорочення активних операцій банку і потенційного зменшення доходу від цих операцій. Зниження обсягу зобов'язань, за рахунок яких формується значна частка активів, також може спричинити імовірне скорочення числа активних операцій банку та зменшення доходу від них. Саме отримання доходу з цього джерела може стати причиною зменшення інших видів операційного доходу. Що стосується зміни структури активів, то утворенню доходів від зменшення резервів сприяє зниження частки ризикових актів. За певних умов, це - позитивне явище, однак слід пам'ятати, що між ризиком і доходом існує прямий зв'язок. Це означає, що імовірність зниження доходності активів банку внаслідок зменшення їх ризикованості буде досить високою.

До непередбачених доходів належать доходи, які виникли внаслідок надзвичайних подій (відшкодування збитків від надзвичайних подій) та інші непередбачені доходи.

Витрати комерційного банку прийнято розмежовувати на відносно постійні та змінні. Відносно постійними витратами банку є: заробітна плата; придбання або виготовлення бланків і канцелярських товарів; утримання приміщень, охорони та протипожежної сигналізації; амортизаційні відрахування та інші. Змінними витратами банку є: виплата процентів по вкладах, депозитах і міжбанківському кредиту; плата за послуги регіональної розрахункової палати і регіонального розрахунково – касового центру; витрати на рекламу; витрати на відрядження; поштово-телеграфні витрати тощо.

Найбільшу частку (більш як половину) в загальній сумі витрат банку становлять витрати на виплату процентів за залученими банком ресурсами. Процентні витрати включають: відсотки сплачені за депозитами юридичних осіб; відсотки сплачені за депозитами фізичних осіб; відсотки сплачені за міжбанківськими кредитами і депозитами; відсотки сплачені за залишками на розрахункових рахунках клієнтів. Комісійні витрати – це виплати, які здійснює банк у процесі проведення свої активних операцій і надання послуг клієнтам, а також витрати з ведення кореспондентських рахунків.

Витрати на валютні операції – це витрати на розрахункове обслуговування зовнішньоекономічної діяльності. Неопераційні витрати включають: заробітну плату працівників банку, витрати на утримання приміщень та устаткування тощо. До складу інших витрат належать витрати, які непередбачені іншими статтями. Це судові витрати, сплачені банком штрафи тощо.

Слід зазначити, що витрати банку на утримання і експлуатацію приміщень і устаткування, оплату персоналу та соціальні виплати носять відносно постійний характер. Їхня питома вага в загальній сумі витрат банків, як правило, досить значна. Зростання операційних витрат не тільки відображає несприятливий стан кон'юнктури ринку, на якому банки залучають ресурси, але і може свідчити про погіршення управління активно - пасивними операціями.

У ході оцінки витрат банку необхідно не тільки проаналізувати в динаміці абсолютні і відносні розміри витрат (у цілому і по групах витрат), але і виділити основні причини, що вплинули на їхній рівень із тим, щоб прийняти необхідні управлінські рішення, які б дозволили знизити витрати банку, що, у свою чергу, буде сприяти поліпшенню структури ресурсної бази. Банківські менеджери повинні здійснювати щомісячний аналіз рівня доходів та витрат банку як у цілому, так і за статтями з метою мінімізації витрат та отримання прибутку.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Як можна визначити поняття фінансової стійкості банків?
2. Назвіть спільні та відмінні риси категорій «Фінансова стійкість банків», «платоспроможність» та «кредитоспроможність».
3. Дотримання яких принципів визначає функціонування фінансово стабільного банку?
4. Перрахуйте критерії оцінювання фінансової стійкості для визначення класу банку при формуванні та використанні резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.
5. Які критерії застосовуються для визначення класу банку-емітента при нарахуванні резервів на відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами?
6. За рахунок яких джерел можуть формуватися доходи комерційного банку?
7. Витрати комерційного банку прийнято розмежовувати на відносно постійні та змінні. Які витрати відносяться до постійних? Які витрати називають змінними?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. **На Вашу думку, під фінансовою стійкістю банків на грошовому ринку слід розуміти:**
 - а) спроможність банку погашати свої грошові зобов'язання у чітко визначений строк;
 - б) здатність банку забезпечувати виконання своїх функцій у межах безумовного дотримання параметрів та нормативів банківської справи;
 - в) такий стан усієї сукупності фінансових відносин комерційного банку, що забезпечує його безперервне функціонування та поступальний розвиток;

г) здатність банку своєчасно та в повному обсязі розраховуватись за своїми зобов'язаннями, що впливають із торгових, кредитних або інших операцій грошового характеру.

2. Ліквідність банківської установи можна визначити як:

а) здатність банку своєчасно та в повному обсязі розраховуватись за своїми зобов'язаннями, що впливають із торгових, кредитних або інших операцій грошового характеру;

б) здатність банку забезпечувати виконання своїх функцій у межах безумовного дотримання параметрів та нормативів банківської справи;

в) спроможність банку погашати свої грошові зобов'язання у чітко визначений строк;

г) здатність забезпечувати своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, що визначається збалансованістю між сумами і строками погашення розміщення активів за сумами і строками виконання зобов'язань банку.

3. Факторами фінансової стійкості банку вважають:

а) певні рушійні сили, що сприяють безпеці банку та його стабільному розвитку, або навпаки, виступають причинами їх проблемності;

б) методологічна основа для виявлення кількісних залежностей і побудови прогнозу розвитку;

в) інтегральна характеристика фінансової стійкості банку;

г) чинники, що визначають конкурентоспроможність банківської установи.

4. Виберіть, із перелічених нижче, фактори екзогенного характеру, що формують фінансову стійкість банку:

а) інвестиційний клімат;

б) рівень менеджменту;

в) платоспроможність банку;

г) адекватність капіталу банку;

д) ліквідність балансу банку.

5. Виберіть, із перелічених нижче, фактори ендогенного характеру, що формують фінансову стійкість банку:

- а) інвестиційний клімат;
- б) соціальна стабільність;
- в) процентна політика НБУ;
- г) адекватність капіталу банку;
- д) стан економіки.

6. Принцип задовільності фінансового стану банку та його дотримання задля забезпечення фінансової стійкості означає, що:

а) дотримання банком економічних нормативів та резервних вимог та відповідність фінансових показників, не віднесених до нормативних, рекомендованому рівню;

б) сформульовані в рамках політики та стратегії пріоритети банку повинні забезпечувати спрямування банку щодо ефективного його функціонування;

в) банківська діяльність повинна проводитись у чітко регламентованому правовому та юридичному полі;

г) наявність у банку адекватної системи заохочення та відповідальності персоналу для стимулювання належного виконання ними своїх обов'язків;

д) застосування банком новітніх технічних та технологічних досягнень для покращення його роботи.

7. Застосування банком новітніх технічних та технологічних досягнень для покращення його роботи означає дотримання принципу:

- а) виваженості соціально-кадрової політики;
- б) структурної та функціональної мобільності;
- в) технічної озброєності;
- г) задовільності фінансового стану;
- д) наявності мети, політики та стратегії;

8. Фінансова звітність комерційного банку – це:

- а) документація банку, на основі якої здійснюється діяльність;
- б) система взаємопов'язаних узагальнених показників, що відображають фінансовий стан та результати діяльності банку за звітний період;
- в) відображення здійснених операцій у банківському балансі;
- г) стандарти бухгалтерської звітності та відповідна документація банку.

9. Якісними критеріями для визначення класу банку при формуванні та використанні резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків є:

- а) відмінна ділова репутація керівництва;
- б) якість активів та пасивів;
- в) характер щорічного аудиторського висновку;
- г) перевищення власного капіталу суми статутного та резервного фондів.
- д) вірна відповідь б), г) і д);
- е) вірна відповідь а), в).

10. Кількісними критеріями для визначення класу банку-емітента при нарахуванні резервів на відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами відносять:

- а) наявність позитивного висновку за останні три роки діяльності;
- б) прибуткова діяльність;
- в) наявність перспективного бізнес – плану;
- г) дотримання економічних нормативів;
- д) кількість років з часу державної реєстрації;
- е) вірна відповідь б), г) і д);
- є) вірна відповідь а), і в).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Задача 1

Згрупуйте статті банківського балансу за економічно однорідними ознаками. Обчисліть сумарні значення активів, зобов'язань, власного капіталу та пасивів Банку за IV квартал 2009 р. та на кінець попереднього фінансового року.

Баланс за IV квартал 2009 року

Ряд	Найменування статті	(тис. грн.)	
		<i>На звітну дату поточного кварталу</i>	<i>На кінець попереднього фінансового року</i>
1	Кошти в Національному банку України та готівкові кошти банку	15686	39095
2	Цінні папери, що рефінансуються Національним банком України	-	2000
2.1	Резерви під знецінення боргових цінних паперів, що рефінансуються Національним банком України	-	-
2.2	Резерви у відсотках до активу	-	-
3	Кошти в інших банках	156164	156771
3.1	Резерви під заборгованість інших банків	(327)	(96)
3.2	Резерви у відсотках до активу	0,21	0,06
4	Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)	-	-
5	Цінні папери в портфелі банку на продаж	43554	16578
5.1	Резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж	-	-
5.2	Резерви у відсотках до активу	-	-
6	Кредити, що надані:	587520	434897
6.1	Юридичним особам	507842	396752
6.2	Фізичним особам	79678	38146
6.3	Резерви під заборгованість за кредитами	(27870)	(9371)
6.4	Резерви у відсотках до активу	4,74	2,15
7	Резерви переоцінки цінних паперів	-	-
7.1	Резерви під знецінення цінних паперів, що утримуються до погашення	-	-
7.2	Боргові цінні папери, емітовані банком	-	-
8	Інвестицій в асоційовані й дочірні компанії	-	-
9	Основні засоби	14632	10980
10	Нематеріальні активи	1594	695
11	Нараховані доходи до отримання:	7895	2840
11.1	У тому числі прострочені нараховані доходи	1586	227
11.2	У тому числі сумнівні нараховані доходи	2735	784
11.3	Резерви під заборгованість за нарахованими доходами	(3459)	(987)
11.4	Резерви у відсотках до активу	80,05	97,61
12	Відстрочений податковий актив	1127	481
13	Інші активи	3076	3885
13.1	Резерви під інші активи	(454)	(323)
13.2	Резерви у відсотках до активу	52,90	20,07

14	Довгострокові активи, призначені для продажу	-	-
14.1	Резерви під зменшення корисності інвестицій в асоційовані й дочірні компанії, що утримуються з метою продажу	-	-
14.2	Резерви у відсотках до активу	-	-
15	Кошти банків	184004	131585
16	Кошти юридичних осіб	123787	124121
17	Кошти фізичних осіб	326691	246720
18	Ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком	624	4373
19	Резерви у відсотках до активу	-	-
20	Нараховані витрати, що мають бути сплачені	16548	9903
21	Відстрочені податкові зобов'язання	106	260
22	Інші зобов'язання	15832	13859
23	Статутний капітал	85000	85000
24	Цінні папери в торговому портфелі банку	-	-
25	Емісійні різниці	-	-
26	Резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди банку	35501	22712
27	Резерви переоцінки основних засобів, у тому числі:	4518	4520
27.1	Резерви переоцінки нерухомості	4421	4421
27.2	Резерви переоцінки нематеріальних активів	-	-
28	Цінні папери, що утримуються до погашення	-	-
29	Прибуток / Збиток минулих років	2	-
30	Прибуток/Збиток поточного року	6525	14389

Задача 2

На основі поданого звіту про фінансові результати за IV квартал 2009 року обчисліть сукупні доходи, витрати, а також чистий прибуток (збиток) Банку на звітну дату поточного року і попереднього фінансового року.

Звіт про фінансові результати за IV квартал 2009 року

(тис. грн.)

Ряд	Найменування статті	На звітну дату кварталу	
		поточного року	попереднього фінансового року
1	Чистий процентний дохід	53777	30852
1.1	Процентний дохід	117758	70712
1.2	Процентні витрати	(63981)	(39860)
2	Чистий комісійний дохід	30584	16899
2.1	Комісійний дохід	49486	27580
2.2	Комісійні витрати	(18902)	(10681)
3	Торговельний дохід	13534	2389
4	Дохід у вигляді дивідендів	-	-
5	Дохід від участі в капіталі	-	-

6	Інший дохід	2095	1261
7	Загальні адміністративні витрати	(13922)	(7931)
8	Витрати на персонал	(32201)	(12367)
9	Втрати від участі в капіталі	-	-
10	Інші витрати	(22968)	(11211)
11	Прибуток від операцій	30899	19892
12	Чисті витрати на формування резервів	(21516)	(3937)
13	Дохід (збиток) від довгострокових активів, призначених для продажу	-	-
14	Прибуток до оподаткування	9383	15955
15	Витрати на податок на прибуток	(2858)	(1566)
16	Прибуток після оподаткування	6525	14389
17	Чистий прибуток/збиток від продажу довгострокових активів, призначених для продажу	-	-

РОЗДІЛ 2.

ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ

2.1. Система управління фінансовою стійкістю банку та характеристика її елементів

Управління фінансовою стійкістю банків досить складний і багатогранний процес, який охоплює як макрорівневий аспект, а саме – регулятивні заходи центрального банку із встановлення відповідних нормативів; так і мікрорівневий аспект, котрий полягає у реалізації внутрішньої політики банку щодо підтримання оптимальної структури кредитного портфеля і ліквідності балансу.

Управління фінансовою стійкістю банку та його організація повинна обумовлювати здатність комерційного банку до:

- 1) ефективної реалізації притаманних функцій та виконання своєї ролі в економіці;
- 2) чіткого та оперативного проведення операцій по обслуговуванню клієнтів;
- 3) виконання своїх зобов'язань перед акціонерами та клієнтами;
- 4) реалізації інтересів усіх учасників фінансових відносин;
- 5) збереження вкладів юридичних та фізичних осіб;
- 6) власного розвитку відповідно до ринкових тенденцій та з урахуванням ймовірних ризиків;
- 7) конкурентної боротьби, до реалізації свого потенціалу в діловому співробітництві.

Управління фінансовою стійкістю банків необхідно розглядати у двох аспектах.

По-перше, у фінансовому, а саме з точки зору дотримання збалансованості та оптимального співвідношення фінансових ресурсів банку за

умов підтримання належного рівня ліквідності й платоспроможності, прибутковості та мінімізації ризиків.

По-друге, у організаційному, а саме з точки зору відповідності організаційної структури банку, його кадрового потенціалу, забезпечення інформаційними технологіями та рівня контролю і банківської безпеки.

Забезпечення організаційної стійкості банку передбачає:

1) відповідність організаційної структури: по-перше, функціональному призначенню банку; по-друге, асортименту банківських продуктів та послуг, який визначається рівнем спеціалізації чи універсалізації банку; по-третє стратегічним і тактичним цілям розвитку; по-четверте, її гнучкість та адаптивність до змін ринкової кон'юнктури;

2) належну організацію міцних та надійних зв'язків з іншими суб'єктами ринкової інфраструктури;

3) компетентність та досвід адміністрації, професійність кадрового потенціалу;

4) організацію систем контролю, які б відповідали нормам чинного законодавства.

Отже, *фінансова стійкість банку* – це якісна характеристика фінансового стану банку, що забезпечує його спроможність ефективно функціонувати, зберігати та поновлювати життєздатність в разі раптового порушення, протидіючи дестабілізуючому впливу внутрішніх та зовнішніх факторів у процесі діяльності на ринку фінансових послуг. Стійкий фінансовий стан комерційного банку відзначається достатністю, збалансованістю та оптимальним співвідношенням фінансових ресурсів за умов підтримання ліквідності й платоспроможності на достатньому рівні, зростання прибутку та мінімізації ризиків.

Система управління фінансовою стійкістю банку є основою для прийняття управлінських рішень щодо здійснення тих чи інших операцій з надання різних видів послуг клієнтам, а тому вона може бути представлена у

вигляді моделі, кожен елемент якої визначає відповідну спрямованість регулятивних заходів у банку з метою забезпечення його ліквідності та прибутковості (рис. 2.1.).

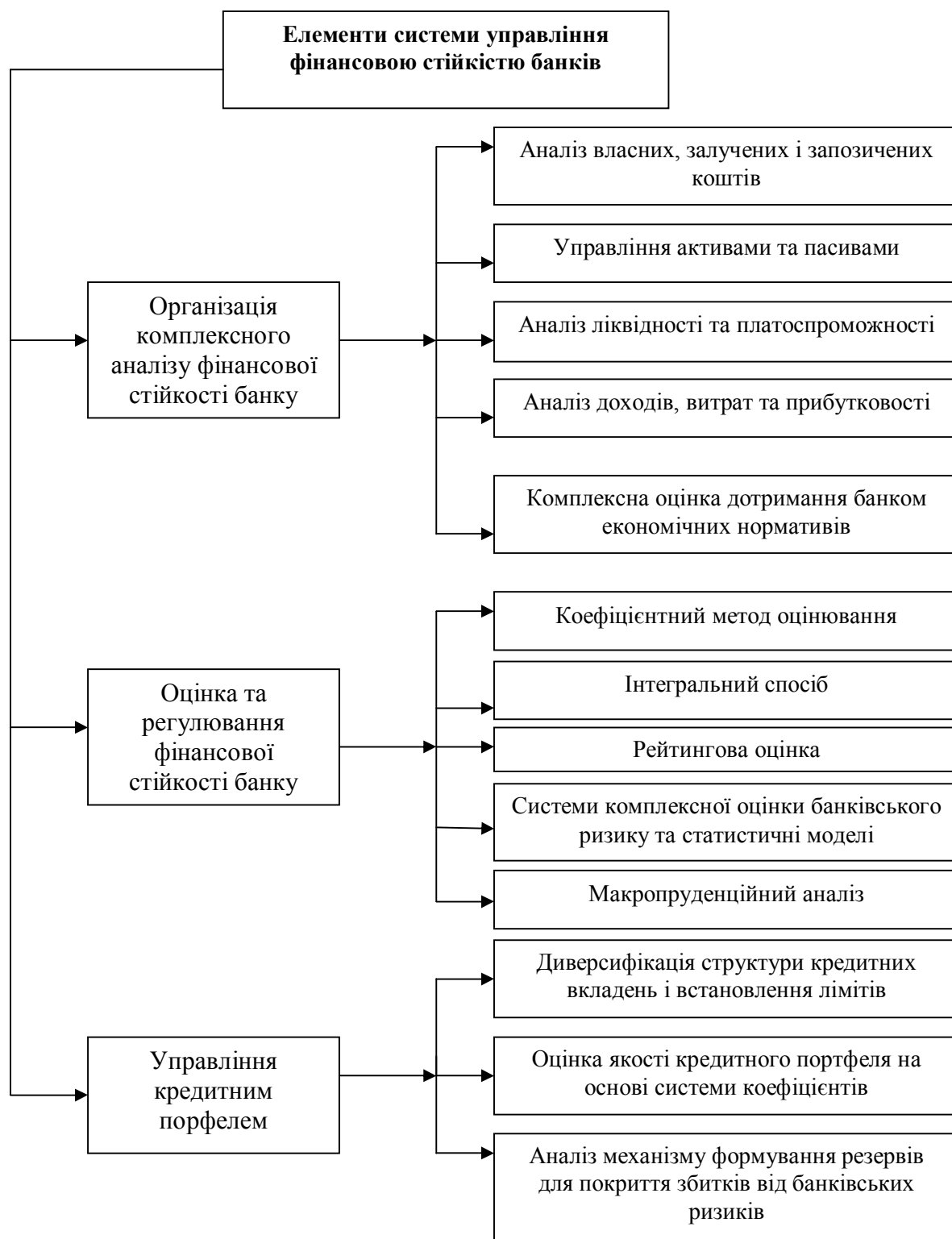

Рис. 2.1. Організація управління фінансовою стійкістю комерційних банків

До елементів системи управління фінансовою стійкістю банку слід віднести:

1) організація комплексного аналізу фінансової стійкості банку, яка включає: аналіз власних, залучених і запозичених коштів; аналіз активів та пасивів; аналіз ліквідності та платоспроможності; аналіз доходів, витрат та прибутковості; дотримання банком сукупності економічних нормативів, а саме: обов'язкових, встановлених центробанком та додаткових, встановлених банком для себе самостійно та даних про рух коштів за позичковими операціями;

2) вибір методів оцінювання стану фінансової стійкості банку, а саме: здійснення аналізу за допомогою коефіцієнтного методу, інтегрального способу, бально-рейтингової оцінки діяльності банку або факторного аналізу та визначення на цій основі способів управління ліквідністю комерційного банку;

3) оцінка кількісних і якісних параметрів здійснюваних банком кредитних операцій, що є основою його активів та визначення напрямів оптимізації кредитного портфеля банківської установи.

Отже, основними завданнями управління фінансовою стійкістю банку є забезпечення ліквідності активів банку, підтримання належного рівня його платоспроможності та максимізація загального рівня доходу від активних операцій і передусім кредитування як основної форми розміщення банківських ресурсів.

2.2. Аналітична оцінка власних, залучених та запозичених коштів

Підтримання належного рівня фінансової стійкості банківської установи значною мірою залежить від сформованого ним ресурсного потенціалу. Саме тому, досить важливим є проведення детального аналізу власних, залучених та запозичених коштів.

Загалом достатній обсяг власного капіталу (як грошові так і виражене у грошовій формі ліквідне майно) забезпечують економічну самостійність,

прибуткову діяльність на ринку фінансових послуг, що в кінцевому підсумку позитивно відображається на фінансовій стійкості комерційного банку. Власний капітал банку, хоча й займає незначну частку у загальній сукупності ресурсів банку (не менше 8%), проте відіграє значну роль в процесі його діяльності.

Під *власним капіталом банку* слід розуміти різноманітні фонди, що створені банком з метою забезпечення своєї фінансової стійкості та проведення комерційної діяльності. Структура власного капіталу є неоднорідною за якісним складом та змінюється упродовж року в залежності від різноманітних факторів, а також обумовлюється якістю активів, раціональним використанням та розподілом прибутку. Важлива роль власного капіталу в процесі діяльності банку та у підтримці його фінансової стійкості значною мірою обумовлюється значенням його базових функцій: захисної, оперативної та регулюючої.

Захисна функція забезпечує захист інтересів вкладників, зменшує рівень ризику акціонерів банку. Дана функція дає змогу банку зберігати свою платоспроможність за рахунок створених резервів під активні операції. Оперативна функція власного капіталу передбачає можливість банку розпочати свою діяльність, забезпечуючи здатність до купівлю чи оренди основних засобів, обладнання, оргтехніки, запровадження банківських технологій тощо. Регулююча функція пов'язана з тим, що через фіксацію величини власного капіталу, органи банківського регулювання мають можливість впливати та здійснювати контроль за діяльністю комерційних банків. Дані функції підтверджують те, що власний капітал – основа комерційної діяльності банку, він забезпечує його самостійність та гарантує фінансову стійкість.

Власний капітал банку включає в себе основний та додатковий капітал. До складу *основного капіталу* (капіталу першого рівня) згідно із Інструкцією “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” від 28.08.2001 р. належить: а) фактично сплачений зареєстрований статутний капітал; б) розкриті резерви, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку

банку (резерви, оприлюднені банком у фінансовій звітності), зокрема: дивіденди, спрямовані на збільшення статутного капіталу; емісійні різниці; резервні фонди, що створюються згідно із законами України; загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківських операцій; прибуток минулих років, що очікує затвердження.

Додатковий капітал (капітал другого рівня) включає резерви під стандартну заборгованість інших банків; резерви під стандартну заборгованість інших банків; резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків; результат переоцінки основних засобів; прибуток поточного року; субординований борг, що враховується до капіталу (субординований капітал). *Субординований капітал* включає кошти, що залучені від юридичних осіб – резидентів і нерезидентів, як у національній, так і в іноземній валюті на умовах субординованого боргу.

Основною складовою частиною власного капіталу банку є статутний капітал. *Статутний капітал* слугує економічною основою та є обов'язковою умовою діяльності комерційного банку як юридичної особи. Величина статутного капіталу регламентується законодавчими нормами центрального банку. Зокрема, Національним банком України встановлюються обов'язкові вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу, яких повинні дотримуватися комерційні банки.

Резервний фонд банку формується із чистого прибутку (після оподаткування), його розмір повинен становити не менше 25% регулятивного капіталу (який розраховується як сума основного та додаткового капіталу за мінусом балансової вартості окремих активів). Резервний фонд призначений для покриття непередбачуваних збитків, що виникають у процесі банківської діяльності, а також з метою забезпечення стабільного функціонування.

Страхові фонди на покриття кредитних ризиків, ризиків під знецінення цінних паперів та інших активів формуються за рахунок витратної частини. Залежать вони від того, до яких категорій ризику відносяться відповідні активи.

Емісійна різниця – це перевищення ціни придбання (ринкової вартості) акцій банку над номінальною вартістю при їх купівлі новими акціонерами (зазвичай акціонери банку попередньої емісії мають пільги на придбання акцій наступної емісії за номінальною вартістю). Водночас на ринкову вартість впливає ринкова привабливість акцій банку для потенційних акціонерів, що, як правило, мають на меті: 1) укласти в акції вільні кошти для одержання прийнятних дивідендів, що були б не нижче прибутковості за облігаціями внутрішньої державної позики; 2) купити акції для формування контрольного пакета (у цьому разі акції купуються набагато дорожче їхньої реальної вартості). *Нерозподілений прибуток* – це прибуток, що залишається в розпорядженні банку (ним розпоряджаються збори акціонерів і керівництво банку).

У заходах, спрямованих на зміцнення банківської діяльності, слід враховувати співвідношення активів і акціонерного капіталу банку, яке визначає показник мультиплікатора акціонерного капіталу (МАК):

$$\text{МАК} = \frac{\text{Активи банку}}{\text{Акціонерний капітал}} \quad (2.1)$$

Звідси випливає, що чим більше значення цього показника, тим більший рівень банківських ризиків і вірогідність втрат комерційного банку. Це негативно може позначитись на його фінансовому стані, оскільки власний капітал відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості банку і є основою нарощування його активних операцій. Саме тому власний капітал повинен відповідати розміру активів з урахуванням ступеня їх ризику.

Отже з урахуванням інфляційних процесів, політичної нестабільності, розширенням масштабів банківської діяльності та підвищенням ризиків, комерційні банки повинні прагнути до збільшення власного капіталу. Втім, занадто значний обсяг власного капіталу негативно відображається на результатах діяльності банку. Саме тому, необхідно зберігати оптимальне

співвідношення між власним капіталом та іншими параметрами діяльності банку.

Для проведення активних операцій банк формує банківські ресурси (сукупність залучених і запозичених коштів, які належать постачальнику ресурсів), від кількісної і якісної структури яких залежать показники ефективності його діяльності, фінансова стійкість та надійність банківської установи.

Залучені кошти – це тимчасово вільні кошти фізичних і юридичних осіб які мобілізовані банком за відповідну плату, на певних умовах і на певний термін чи до запитання. У світовій банківській практиці всі залучені кошти за способом їх акумуляції поділяють на депозити та інші залучені кошти. Аналіз залучених коштів повинен починатися з порівняльного аналізу даних за клієнтами і за строками. Структуру залучених коштів варто аналізувати також із погляду їхнього розміру.

Запозичені кошти – це грошові кошти кредиторів та інвесторів, мобілізовані банками на певних умовах на міжбанківському та фондовому ринках. Одним із джерел банківських ресурсів, які належать до запозичених коштів, є кошти інвесторів, укладені в довготермінові незабезпечені боргові зобов'язання банку. Згідно із чинним законодавством банки можуть емітувати цінні папери (облігації, сертифікати) тільки після повної сплати заявленого статутного фонду і в обсязі, що не перевищує 25% його розміру.

Загалом якість зобов'язань оцінюється стабільністю поповнення ресурсної бази, вартістю залучених коштів, чутливістю до змін процентних ставок і рівнем залежності від позичок на міжбанківському ринку. На основі аналізу можна визначити динаміку кожного із елементів сукупності зобов'язань банку. Збільшення частки термінових депозитів покращує ліквідність банку, проте впливає на зниження рівня прибутковості. Депозити до запитання є найдешевшим видом залучених ресурсів, проте значна їх частка може негативно відобразитися на рівні його ліквідності.

Отже, при здійсненні аналізу структури зобов'язань комерційного банку, необхідно враховувати наступне: 1) частку стабільних залишків на поточних рахунках, строкових вкладів та депозитів до запитання; 2) строковість використання залучених коштів, що дозволяє оцінити політику банків у сфері управління ресурсами: довгострокові чи короткострокові вклади переважають в даному банку; 3) ступінь залежності від ринку міжбанківських кредитів.

2.3. Система управління активами і пасивами комерційного банку

Для забезпечення належного рівня фінансової стійкості важливе значення має якість активів та зобов'язань комерційних банків, що зумовлює необхідність проведення ефективного аналізу, оцінки та управління ними. Якість активів характеризують неоднаково, зокрема, визначають дохідність активів, рівень ризику, частку працюючих активів, рівень диверсифікованості, частку непрацюючих та неприбуткових активів. Поняття “якість активів” відображає саме ступінь (величину) закладеного в активах ризику.

Якість активів обернено пропорційна до частки безнадійних та неповернутих коштів за кредитними операціями. Щодо ризикових активів, то треба, щоб їх частка не була як надмірно високою, так і надмірно низькою, оскільки це негативно впливає на фінансову активність банку.

Таким чином, якість активів може бути оцінена з точки зору рівня їх ліквідності, ризикованості та рентабельності. Активи аналізують, по-перше, ділячи їх на такі групи: 1) ліквідні активи; 2) працюючі активи; 3) неліквідні активи; по-друге, визначаючи динаміку активів у цілому й окремих їх видів за певний період. Звичайно негативним є збільшення частки непрацюючих активів та, відповідно, зменшення робочих активів. Далі, здійснення аналізу полягає у тому, що оцінюють рівень ризику працюючих активів. Зазначимо, що це є необхідністю при визначенні достатності обсягу сформованих резервів, а також для оцінки ефективності управління активами.

При оцінці якості активів особливу увагу слід приділити аналізу та управлінню кредитним портфелем і портфелем із цінними паперами. Зокрема, вони потребують належної оцінки з точки зору їх ризикованості. Крім того, необхідно дати оцінити обсяг сформованих під кредитні ризики резервів та визначити їх достатність.

На якість активів впливають: 1) зміст і характер кредитної та інвестиційної політик комерційного банку; 2) рівень диверсифікованості активних операцій; 3) ефективність управління проблемними кредитами. Звичайно ж, структура та якість активів позначається на рівнях його ліквідності й платоспроможності. Також важливими умовами є не лише кількісне зростання активів, а й якісні зміни, зокрема зменшення частки непрацюючих та проблемних активів.

Якість активів визначають за наступними ознаками: 1) величиною (обсягом) високоліквідних та ліквідних активів; 2) обсягом неякісних активів – прострочені кредити, дебіторська заборгованість, неліквідні цінні папери, нерухомість, що не реалізують; 3) ступенем ризикованості кожної з груп активів; 4) розміром процентного доходу та простроченої заборгованості за кредитами (дані параметри опосередковано характеризують якість кредитного портфеля); 5) величиною активів, що не дають прибутку або дають його дуже мало; 6) ступеня знецінення активів, вкладених у цінні папери; 7) рівнем іммобілізації активів; 8) величиною штрафів, пені у банку за різні порушення; 9) позицією банку на ринку гарантій, застав та інших позабалансових статей.

На зростання активів впливають чітке планування діяльності банку, здатність до нарощення капітальної бази, ризиковість та спрямованість дивідендної політики.

Якість активів визначають насамперед повним чи потенційно повним поверненням кожного активного фінансового інструменту в обумовлені договором терміни, а також отриманням додаткової вартості даних активів у вигляді відсотків, дивідендів й інших доходів. Зрозуміло, що структура і якість

активів значною мірою визначає рівень ліквідності та платоспроможності банку. Високоякісні активи забезпечують належний рівень банківського прибутку.

В умовах підвищення банківської конкуренції виникають певні труднощі щодо залучення банками додаткових коштів. Практичного значення набувають така оцінка, аналіз та управління зобов'язаннями банку, за яких забезпечують співвідношення у певних пропорціях між власними і залученими коштами. Велика частка власних коштів та невеликий обсяг коштів клієнтів можуть стати наслідком недостатньо активної позиції банку на ринку. Рівень процентних ставок за залученими ресурсами має бути меншим від величини процентних ставок за активними операціями. Виникає необхідність високоякісної структури залучених коштів, що дає змогу передбачити потребу в ліквідних коштах з метою погашення зобов'язань. На основі залучених коштів визначають структуру портфеля активів як за термінами, так і за ступенем ризику.

Якість зобов'язань оцінюють стабільністю поповнення ресурсної бази, вартістю залучених коштів, чутливістю до змін процентних ставок та рівнем залежності від позичок на міжбанківському ринку кредитних ресурсів. Зобов'язання банку аналізують залежно від термінів залучення та розмірів зобов'язань. Завдяки аналізу можна визначити динаміку кожного з елементів сукупності зобов'язань банку. Збільшення частки термінових депозитів поліпшує ліквідність банку, проте впливає на зниження рівня прибутковості. Депозити до запитання є найдешевшим видом залучених ресурсів, що відповідно позначається на рівні прибутковості банку. Проте значна їх частка може негативно позначитися на рівні його ліквідності. Витратність цього виду ресурсів – 1–2% річних за залишками на рахунках клієнтів.

Якість пасивів можна характеризувати з точки зору:

- **Строковості.** Вважають, що стійкішим є банк, що має переважну частку довготермінових залучених коштів;
- **Стабільності.** Тобто, стабільнішими є залучені кошти, тим стійкіша

основа для розвитку активних операцій. Також чим нижчі відсоткові ставки за залученими коштами, тим відповідно банк має більше шансів отримати вищий прибуток.

- **Платності.** Чим більшою є величина плати за залучені кошти, тим стабільніші дані ресурси і стійкіший банк.

- **Ступеня концентрації.** Необхідно уникати концентрації залучених коштів на одного клієнта, оскільки зняття даних коштів може призвести до погіршення фінансової стійкості банку.

Отже, при аналізі структури зобов'язань комерційного банку необхідно враховувати наступне: 1) частку стабільних залишків на поточних рахунках, строкових вкладів та депозитів до запитання, обсяг яких має становити 70%; 2) строковість використання залучених коштів, що дає змогу оцінити політику банку в сфері управління ресурсами: довготермінові чи короткотермінові вклади переважають у даному банку; 3) ступінь залежності від ринку міжбанківських кредитів, частка яких має не перевищувати 5%.

Для підвищення якості активів та зобов'язань виникає необхідність управління активами й пасивами, що пов'язано між собою і перебуває у взаємозалежності. Управління пасивами спрямоване на залучення найстабільніших та найдешевших ресурсів, на відміну від основної мети управління активами, яка полягає у найдорожчому розміщенні коштів, що в кінцевому підсумку відображається на рівні прибутку комерційного банку. Управління активами базоване на портфельному підході, що передбачає досягнення максимальних доходів за умови мінімізації ризиків. Управління активами обмежене вимогами щодо підтримки ліквідності, а з іншого боку – ціновою конкуренцією на фінансовому ринку.

Структура залучених і запозичених коштів має бути адекватною структурі активів, тобто їх слід узгоджувати між собою за термінами та сумами розміщення і залучення. Це значною мірою відображається на ліквідності балансу і на рівні фінансової стійкості комерційного банку.

Кожній групі пасивів має відповідати тип активів, щоби зберігався принцип узгодженості між ліквідністю та прибутковістю. Також важливим напрямком в оптимізації структури пасивів є розроблення нових продуктів та послуг, відповідно до потреб, а також для розширення клієнтської бази і завоювання нових сегментів на ринку банківських послуг.

Підтримання постійного балансу між потребами у ресурсах та можливостями їх придбання за принципом достатності (обсяг мобілізованих на грошово-кредитному ринку коштів має бути не меншим, але й не більшим, ніж потрібно для розміщення коштів у найприбутковіших операціях) – важлива умова забезпечення фінансової стійкості банку.

Метою управління активами і пасивами комерційного банку є збалансування структури залучених банком ресурсів та здійснених вкладень таким чином, щоб створити оптимальні умови для підтримання фінансової стійкості попри збереження прибутковості здійснюваних на фінансовому ринку операцій.

Сутність управління активами і пасивами полягає у координуванні управлінських рішень щодо проведення активних і пасивних банківських операцій так, що це приводить структуру динамічного банківського балансу у відповідність до обраної банком стратегії і тактики. Сам процес управління активами і пасивами комерційного банку має охоплювати певний набір методів, за допомогою яких діяльність банківської установи може бути організована таким чином, щоб максимально сприяти виконанню зобов'язань банку перед своїми клієнтами щодо розрахунків за пасивами та видачі кредитів.

Управління активними, пасивними чи активно-пасивними операціями банку сформовано у так звані стратегії, зокрема: стратегію управління активами, стратегію управління пасивами і стратегію управління активами й пасивами. Передумовою до формування даних стратегій стали чотири класичні теорії (теорія комерційних позик, теорія переміщення, теорія очікуваного доходу і теорія управління пасивами), які широко відомі у сучасній банківській

науці й практиці, і кожна з даних теорій має свої переваги та недоліки (Додаток А).

Стратегія управління активами, стратегія управління пасивами і стратегія управління активами й пасивами закріпилися за процесом управління ліквідністю, проте це лише один бік їх цільового призначення, іншою не менш важливою стороною є прибутковість.

Стратегія управління активами передбачає нагромадження ліквідних засобів у вигляді готівкових коштів та високоліквідних цінних паперів, тобто формування первинних та вторинних резервів ліквідності. Первинні резерви є головним джерелом ліквідності, а вторинні резерви виступають здебільшого джерелом перших. Основна перевага даної стратегії – можливість оперативно розв'язати проблеми з ліквідністю, а основний недолік – блокування певної частини активів, що зменшує можливість отримання додаткового прибутку. Тому для отримання максимального ефекту від застосування стратегії управління активами необхідно забезпечити: 1) мінімізацію обсягів ліквідних активів без втрат для забезпечення ліквідності; 2) оптимальне співвідношення між працюючими та ліквідними активами, яке б забезпечувало отримання максимального прибутку; 3) чітке планування та прогнозування обсягів майбутніх платежів за дорученням клієнтів; 4) виявлення надлишку або дефіциту грошових коштів.

Поширеним методом, який застосовується в даній стратегії є метод *управління активами відповідно до факторів попиту, що пред'являється на ліквідні кошти*, який полягає у тому, що попит клієнтів банку на грошові кошти і потреба самого комерційного банку на грошові кошти визначається двома ключовими чинниками: 1) потреба у вилученні якоїсь частини або всієї суми залишку депозиту до запитання (поточного рахунку) юридичної або фізичної особи; 2) запит на отримання кредиту на задоволення виробничих чи споживчих потреб.

У зв'язку з цим управління активами і їхній розподіл має здійснюватись

виходячи із чіткого розмежування можливого попиту на вилучення коштів з поточних рахунків і попиту на кредити з тим, щоб забезпечити достатній рівень рентабельності та, відповідно, ліквідності. Тому найбільш доцільно застосовувати розподіл факторів попиту на ліквідні ресурси таким чином, щоб запити клієнтів на вилучення коштів з поточних рахунків банк міг задовольняти негайно, для чого він повинен мати у своєму розпорядженні адекватну величину первинних резервів, а очікуваний попит на кредити задовольнявся б з мінімальною затримкою. Засобом задоволення попиту на кредити можуть слугувати як вторинні резерви, так і задіяння можливостей залучення ліквідних коштів із зовнішніх джерел (рис. 2.2.).

Рис 2.2 Схема управління активами комерційного банку відповідно до попиту клієнтів на ліквідні кошти

Стратегію управління активами застосовують переважно невеликі банки, які зазвичай відчують проблему з надійними позичальниками і, як наслідок, депозитні вклади тут переважають над виданими кредитами. Надлишкові кошти інвестують у державні цінні папери, що забезпечує згаданим банкам додатковий прибуток та підтримку ліквідності.

Банк має визначати можливі “горизонти інвестування”, тобто оптимальні значення обсягів і термінів, на які з мінімальним ризиком для ліквідності можна інвестувати тимчасово вільні кошти. Необхідно проаналізувати залишки на рахунках “до запитання” за рік, визначити, чи можна інвестувати частину залишків у середньо- та довготермінові активи без загрози для ліквідності. Визначаючи “горизонти інвестування” можна зробити висновок, що чим більшою є ймовірність існування залишків на рахунках, тим у більш довготермінові активи можна інвестувати кошти. Це дає змогу максимізувати фінансові результати через збільшення відсоткової маржі при інвестуванні найдешевших ресурсів у довготермінові активи.

Стратегія управління активами базується на певних принципах, зокрема: 1) систематичний моніторинг відсоткових ставок, рівня доходності з метою визначення найдохідніших секторів економіки і спрямування в цьому напрямку вільних коштів; 2) забезпечення диверсифікації активних операцій та оперативне розміщення вільних коштів на міжбанківському ринку; 3) формування резервів на випадок втрат за кредитними операціями.

Для реалізації даної стратегії застосовують й інші методи, зокрема: методу фондового пулу і методу конверсії фондів, котрі надають ряд переваг банку щодо прибуткового розміщення ресурсів без втрат для його ліквідності, проте не позбавлені недоліків (Додаток Б).

Стратегія управління пасивами передбачає контроль банку за структурою і вартістю депозитних та недепозитних зобов'язань із метою мінімізації витрат за залученими коштами та, в кінцевому підсумку збільшення прибутку і власного капіталу.

Дана стратегія передбачає застосування методів управління резервною та кредитною позиціями. Метод управління резервною позицією забезпечує облік обсягу відкритих для банку кредитних лімітів як резервів другої черги. У даній ситуації банк не формує завчасно резерви у вигляді портфелів високоліквідних цінних паперів, а розміщує залучені ресурси в дохідніші, проте менш ліквідні активи, розраховуючи у випадку їх вилучення придбати необхідний обсяг пасивів на ринку. Даний метод не тільки дає змогу збільшувати дохідність активних операцій банку, а й призводить до збільшення ризику, пов'язаного зі зростанням цін на ресурси на ринку, чи неможливості для банку придбати необхідний обсяг ресурсів, незважаючи на відкриті кредитні ліміти.

Сутність методу управління кредитною позицією полягає в обліку обсягу коштів, що можуть бути вивільнені з кредитних вкладень, якщо не поновлювати кредити. Увагу зосереджують не лише на активах, за якими настає термін їх погашення, а й на здатності реалізації діючих кредитів. Із цією метою варто оформляти кредити укладаючи кредитні договори, та використовуючи векселі й облігації (метод сек'юритизації кредитного портфеля).

Стратегію управління пасивами застосовують переважно великі банки, які, в свою чергу, частіше зустрічаються з проблемою залучення коштів у таких обсягах, які б сповна відповідали зростаючому кредитному портфелю. Управління пасивами має забезпечити знаходження найоптимальніших і стабільних джерел залучення ресурсів, залучення їх такими методами, які сприяють витримуванию конкуренції на ринку банківських послуг.

Стратегія управління пасивами передбачає активне використання міжбанківських кредитів. Ринок міжбанківських кредитів забезпечує підтримку необхідного рівня поточної ліквідності банків шляхом переливу фінансових ресурсів між учасниками ринку. Рівень ставок за міжбанківськими кредитами визначає ступінь можливих витрат для конкретного банку щодо підтримки необхідних параметрів поточної ліквідності.

Неефективне управління у значній кількості банків своєю ліквідністю викликає потребу щодо термінового позапланового поповнення ресурсної бази на заздалегідь не вигідних фінансових умовах, що спричиняє зростання вартості коштів на міжбанківському кредитному ринку.

Такі банки отримують кредити за підвищеною ціною на міжбанківському кредитному ринку і ще більше погіршують власне фінансове становище. Банки, які погоджуються надавати кредити таким контрагентам, відповідним чином свідомо наражаються на додаткові ризики.

Однією з причин такого стану також є те, що значна кількість комерційних банків не дотримуються принципу рівномірності формування обов'язкових резервів упродовж місяця. У результаті в окремі періоди місяця для виконання відповідних вимог вони формують підвищений попит на міжбанківському кредитному ринку, створюючи умови для зростання відсоткових ставок та посилюючи волатильність ринку, а також підвищуючи свою залежність від кон'юнктури міжбанківського ринку.

Така ситуація є здебільшого наслідком неефективної роботи менеджменту банків, а саме: 1) щодо недотримання банками основної вимоги – відповідності термінів залучення та розміщення коштів, що спричиняє постійне додаткове залучення коштів за вищою вартістю; 2) низький рівень управління залученими коштами, здійснення ризикових активних операцій; 3) ліберальна політика щодо кредитування інсайдерів, що суттєво впливає на якість кредитного портфелю через ризик неповернення коштів позичальником; 4) використання коштів обов'язкових резервів протягом звітного періоду та кредитів “овернайт”, у зв'язку з лібералізацією умов отримання їх від Національного банку, як джерел формування ресурсної бази; 5) використання міжбанківських кредитів як одного з основних джерел формування ресурсної бази; 6) ігнорування вимог НБУ щодо необхідності змінити активні операції відповідно до прогнозного зменшення ресурсної позиції, у зв'язку з переведенням коштів місцевих бюджетів на єдиний казначейський рахунок та

відтоку коштів у готівку поза банками, враховуючи календар виплат; 7) наявність “нездорової конкуренції” між банками за клієнтів, яка призводить до економічно необґрунтованих розмірів плати за залучені кошти та надані кредити; 8) ризикова діяльність банків у здійсненні активних операцій при значному формуванні ресурсної бази за рахунок вкладів населення, що провокує ризик стосовно гарантії повернення вкладів населенню; 9) відсутність в активах банків фінансових інструментів що можуть бути реальним об’єктом застави на міжбанківському кредитному ринку та для рефінансування в НБУ.

Сучасні фахівці найбільш оптимальною й ефективною стратегією визначили *стратегію збалансованого управління активами і пасивами* [93, 187]. Основними перевагами даної стратегії є можливість максимізації прибутку за прийнятного рівня ризику, а також реалізація зваженого підходу до управління ліквідністю завдяки точнішому визначенню потреби у ліквідних коштах.

Відповідно до цієї стратегії, частину очікуваного попиту на ліквідність нагромаджують у формі швидкореалізованих цінних паперів та депозитів у інших банках, а також завдяки попередньо укладеним угодам із іншими банками про відкриття кредитних ліній. Попит на ліквідні кошти задовольняють завдяки короткотерміновим позикам у партнерів. Коли ж виникає потреба у довготермінових ліквідних коштах, то її реалізують завдяки поверненню короткотермінових чи середньотермінових позик.

Реалізація даної стратегії дає змогу нівелювати недоліки двох попередніх стратегій та водночас максимально використати їх переваги. А саме, мінімізувати втрати від створення надмірних резервів ліквідності та мінімізувати відсотковий ризик при залученні ліквідних активів у момент розриву ліквідності. Основною проблемою, на розв’язання якої спрямована стратегія збалансованого управління, – це необхідність досягти оптимального співвідношення між нагромадженою ліквідністю і залученими ліквідними коштами.

Стратегію збалансованого управління активами і пасивами, спрямовують окрім виконання завдань щодо підтримки банківської ліквідності та мінімізації ризику незбалансованої ліквідності, на оптимізацію банківської прибутковості. На прибутковість банку значно впливають: 1) співвідношення темпів зростання (зниження) доходів і витрат банку; 2) середня дохідність окремих активних операцій; 3) питома вага працюючих активів; 4) рух відсоткових ставок за активними і пасивними операціями; 5) структура кредитного портфеля.

У даній стратегії може застосовуватися метод регулювання грошових потоків у рамках сукупного банківського портфеля. Зміст методу *регулювання грошових потоків в рамках сукупного банківського портфеля* полягає у підтриманні ліквідності комерційного банку через обов'язкове закріплення певних груп залучених пасивів за конкретними активами. На практиці це означає укрупнене групування активів і пасивів з метою збалансованого розміщення ресурсів, тобто спрямування грошових потоків із сум залучених коштів у ті види вкладень, які за строками і дохідністю адекватні сформованій банком ресурсній базі (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Укрупнене групування банківського портфеля з метою управління грошовими потоками і підтримання ліквідності балансу

Залучені ресурси	Спрямування потоків
1. Кореспондентські рахунки банків, кошти до запитання клієнтів	1. Готівка в касі, кошти на рахунках в НБУ та в інших банках
2. Депозити та кредити банків, кошти до запитання клієнтів, кредити, отримані від НБУ	2. Депозити та кредити надані іншим банкам, цінні папери в портфелі банку на продаж
3. Строкові депозити клієнтів, кредити, отримані від міжнародних фінансових організацій	3. Кредити та фінансовий лізинг, надані клієнтам, цінні папери в портфелі банку на інвестиції
4. Субординована заборгованість, капітал банку	4. Інвестиції капіталу в асоційовані, дочірні компанії, матеріальні і нематеріальні активи

Таке спрямування грошових потоків дозволяє забезпечити гнучкий підхід при формуванні сукупного банківського портфеля, підтримуючи ліквідність на основі приблизного збалансування відповідних груп активів і пасивів за сумами.

Спільне управління активами та пасивами забезпечує формування оптимальної структури балансу та створення захисту від ризиків, спричинених значними коливаннями параметрів фінансових ринків. Таким чином, виокремлені методи управління активами та пасивами комерційного банку з метою забезпечення його фінансової стійкості на грошовому ринку варто застосовувати на практиці у комплексі, оскільки доповнюючи один одного вони можуть створити найбільш оптимальні умови для ефективного збалансування різних видів залучених ресурсів та вкладень.

2.4. Аналіз та оцінка рівня ліквідності і платоспроможності банківської установи

Ліквідність відіграє важливу роль у діяльності комерційних банків загалом, так і в забезпеченні належного рівня їх фінансової стійкості зокрема. Банки повинні щоденно підтримувати достатній рівень ліквідності, здійснювати професійне управління останньою, що є необхідною умовою їх самозбереження та виживання. Основний зміст поняття ліквідності полягає у тому, що комерційний банк має здатність до своєчасного перетворення своїх активів у готівкові засоби з метою розрахунку за взятими зобов'язаннями, передумовою чого є необхідність банку зберігати відповідність (баланс) між статтями активу та пасиву (за сумами, строками розміщення та обсягами й термінами залучення).

Рівень ліквідності визначається рівнем ризиковості окремих активів, зокрема чим більша частка активів із значним ризиком у балансі банку, тим нижча його ліквідність; значний вплив має і структура пасивів, а саме у

випадку підвищення питомої ваги депозитів до запитання та зниження частки строкових вкладів ліквідність банку знижується. У зв'язку з цим банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із збільшенням частки високоякісних активів із прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів та всіх інших клієнтів.

Загалом управління ліквідністю є складовою більш загального процесу – управління активами та пасивами банку. Тому принципи, стратегії та методи управління ліквідністю повинні узгоджуватися з обраним банком підходом до інтегрованого управління активами та пасивами.

Процес управління ліквідністю банку слід починати з її аналізу, оцінки, визначення потенційних можливостей збереження оптимального рівня ліквідності. За результатами аналізу фактичних даних та прогнозування майбутнього стану банку розробляють фінансові плани. У плані мають бути чітко відображені цільові значення показників банківської ліквідності. Також необхідно визначити проблемні операції, що супроводжуються підвищеним ризиком. Плани, що стають основою стратегії управління ліквідністю, повинні не перешкоджати загальнообраній банківській стратегії, бути об'єктивними та реально оціненими.

Раціональне планування ліквідності повинно базуватися на: 1) вимірюванні ліквідної позиції як за “нагромадженою”, так і за “купленою” ліквідністю; 2) планах щодо підтримки ліквідності у випадку непередбачуваних обставин, які сформовані на основі стрес-тестів; 3) визначенні граничних меж відхилення ризику ліквідності.

1. Вимірювання ліквідної позиції банку. Відомо ряд методів, спрямованих на визначення потреби в ліквідних коштах, серед них наступні: 1)

метод структурування фондів, який передбачає забезпечення співвідношення між обсягом необхідних резервів ліквідності та заявок за кредитами з обсягом ліквідних активів; 2) метод коефіцієнтів, котрий передбачає розрахунок співвідношення обсягу активів різних видів та згрупованих належним чином пасивів; 3) метод групування активів і пасивів банківського балансу і метод джерел та використання коштів, які передбачають розрахунок обсягу ліквідної позиції на основі вивчення грошових потоків за всіма договорами та угодами банку.

Перших два методи зорієнтовані на визначення поточної потреби в ліквідних коштах, тобто пов'язані з управлінням поточною ліквідністю. Два останніх дають змогу спрогнозувати динаміку дефіциту чи надлишку ліквідності, і їх можна вважати найефективнішими щодо прийняття рішень із управління ліквідністю.

Метод структурування фондів передбачає поділ джерел коштів на категорії, що здійснюються із урахуванням рівня ймовірності їх вилучення. А саме, на першому етапі класифікують ресурси за ступенем їх стабільності, зокрема, як один із варіантів можливий такий поділ на групи: поточних зобов'язань (позики “овернайт”, міжбанківські позики з нефіксованим терміном погашення); мінливі зобов'язання (кошти “до запитання”, коррахунки інших банків, кошти бюджетних та позабюджетних фондів); стабільні зобов'язання (деPOSITNІ сертифікати, строкові депозити, ощадні рахунки тощо); безстрокові пасиви (власний капітал банку, нерозподілений прибуток, резерви).

На другому етапі визначають рівень резерву коштів у ліквідній формі за кожною групою ресурсів (стабільних ресурсів, мінливих зобов'язань, поточних зобов'язань). Дані частки слід визначати на основі не лише суб'єктивних чинників (міркувань, припущень та досвіду менеджерів банку), а й об'єктивних – ретельного аналізу стабільності ресурсної бази за визначеними групами зобов'язань. Аналіз має виявити рівень осідання коштів та визначити стабільні залишки за кожною групою зобов'язань. У кінцевому підсумку це дасть змогу

виявити загальні тенденції зміни стабільної ресурсної бази й точніше спрогнозувати потребу банку в ліквідних коштах. На третьому етапі необхідно чітко розподілити кошти з кожної групи зобов'язань на фінансування відповідної групи активів.

Недоліком даного методу є недостатнє приділення уваги термінам закінчення конкретних депозитів та кредитів при формуванні резерву ліквідності, що може спричинити його надмірність або дефіцит.

Метод показників ліквідності передбачає розрахунок комплексу показників, що сприяє аналізу потреб банку в ліквідних коштах та визначенню рівня забезпеченості банку останніми, а також точніше оцінити ризик незбалансованої ліквідності. Банки застосовують окремі коефіцієнти ліквідності порівнюють їх із середньогалузевими значеннями, з нормативними (Додаток В). Центральні банки окремих країн також вдаються до даного методу з метою оцінки рівня ліквідності банківської системи, зокрема НБУ визначає норматив миттєвої ліквідності (Н4), норматив поточної ліквідності (Н5) та норматив короткотермінової ліквідності (Н6) (табл. 2.2).

Норматив миттєвої ліквідності використовується для контролю за здатністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань. Норматив поточної ліквідності використовується для визначення збалансованості строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку. Норматив короткострокової ліквідності використовується для контролю за здатністю банку виконувати короткострокові зобов'язання за рахунок активів.

Таким чином, розрахунок системи показників, призначених для оцінки ліквідності комерційного банку, а також їх динаміки за певний період, є необхідною умовою аналізу поточного стану в плані співвіднесення різних груп статей активу і пасиву банківського балансу та прийняття оптимальних управлінських рішень щодо оптимізації розміщення коштів з метою забезпечення належного рівня ліквідності, а відтак і стійкості конкретного банку на фінансовому ринку.

Таблиця 2.2

*Система економічних нормативів НБУ для аналітичної оцінки
ліквідності комерційного банку*

№ за/п	Коефіцієнт	Методика розрахунку
1.	Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	Відношення обсягу високоліквідних активів (каса, коррахунки) до суми зобов'язань за поточними рахунками
2.	Норматив поточної ліквідності (Н5)	Співвідношення вимог та зобов'язань за кінцевими строками погашення до 31 дня
3.	Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	Співвідношення ліквідних активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року

Застосування методу показників ліквідності є загалом малоефективним для управління ліквідністю, оскільки, аналізуючи окремі коефіцієнти і загальні коефіцієнти не завжди можна точно оцінити ситуацію, що склалася на той чи інший момент. Метод показників забезпечує можливість визначити співвідношення різних складових структури балансу, та, тільки здійснений далі факторний аналіз дає уяву про вплив тих чи інших чинників на кінцевий результат, і лише після його проведення спеціалісти банку можуть вжити відповідних заходів щодо управління ліквідністю. Даний метод можна застосовувати, як додатковий, у комплексі з іншими методами управління ліквідністю.

Розрахунок і регулювання ліквідної позиції на основі спеціального групування активів і пасивів банківського балансу полягає у підрахунку і регулюванні ліквідної позиції комерційного банку на основі спеціального групування активів і пасивів банківського балансу. Специфіка такого групування полягає у виділенні в окремі групи, з одного боку, активів за критерієм їхньої дохідності і можливості використання для розрахунків, а з другого – пасивів з позицій власності банку на ті чи інші ресурси та відповідно зобов'язань щодо їх повернення.

Спеціальне групування активів банківського балансу здійснюється на

основі наступного узагальнення груп активів, а саме: А1 – ліквідні активи, що не приносять доходу; А2 – дохідні ліквідні активи; А3 – короткострокові ліквідні активи; А4 – інші активи банку, що приносять дохід; А5 – довгострокові вкладення; А6 – важко ліквідні активи; А7 – безнадійні щодо повернення активи.

Дана класифікація активів дозволяє реально оцінити загальний потенціал ліквідності комерційного банку з точки зору наявності у нього коштів для виконання своїх платіжних зобов'язань. Сума залишків коштів за групами А1, А2, А3 визначає цей потенціал з точки зору можливостей виконання вимог клієнтів на вилучення коштів з поточних і депозитних рахунків або отримання кредиту (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3

Групування активів банківського балансу за ступенем ліквідності

Група активів	Назва активу	Складові банківських активів	Економічний зміст
Група А1	Ліквідні активи, що не приносять доходу	Грошові кошти в національній та іноземній валюті, банківські метали, залишки коштів на кореспондентському рахунку в НБУ, кошти на кореспондентських рахунках в інших банках, включаючи також кошти на рахунках “ностро” в іноземній валюті за кордоном	Дані активи можуть бути негайно використані для погашення зобов'язань банку
Група А2	Дохідні ліквідні активи	Кошти, розміщені в НБУ на короткострокових депозитах, кошти, надані НБУ за операціями РЕПО, шляхом купівлі цінних паперів з умовою зворотного викупу, короткострокові депозити, розміщені в інших банках (в т.ч. депозити овернайт терміном не більше одного операційного дня), короткострокові кредити, надані іншим банкам (включаючи овердрафт за їхніми коррахунками, кредити овернайт та операції РЕПО), а також боргові цінні папери, що рефінансуються НБУ, у портфелі банку на продаж	Дана група активів є джерелом поповнення коштів, що з мінімальною затримкою можуть бути використані на погашення зобов'язань банку
Група А3	Короткострокові ліквідні активи	Вкладення банку, які з великою ймовірністю будуть погашені протягом найближчих 30 днів, а саме: кредити, надані центральним і місцевим органам державного управління, фізичним особам і підприємствам, кредитоспроможність яких не викликає у банку сумнівів, а також боргові цінні папери у портфелі банку на інвестиції, якщо термін їх погашення настає протягом найближчих 30 днів	Дана група охоплює ті активи комерційного банку, які з великою ймовірністю протягом короткого терміну будуть перетворені на безпосередні платіжні засоби
Група А4	Інші активи банку, що приносять дохід	Частина кредитно-інвестиційного портфеля, термін погашення вкладень із якого перевищує 30 днів, а саме: різні види кредитів підприємствам, організаціям, населенню, державним установам, а	Дана група є основою робочих активів банку

		також вкладення у боргові цінні папери з метою отримання доходу	
Група А5	Довгострокові вкладення;	Активи, що визначають участь банку у статутних фондах інших підприємств і організацій (асоційованих і дочірніх банків, небанківських фінансових установ та інших компаній)	Можливості банку щодо перетворення даних вкладень на ліквідні активи вкрай обмежені
Група А6	Важко ліквідні активи	Інвестиції банківських ресурсів у операційні та не операційні основні засоби (будинки, обладнання, споруди, транспортні засоби), а також нематеріальні активи (придбані банком права на користування землею, об'єктами інтелектуальної власності)	Дані активи створюють умови для нормальної діяльності банку і отримання прибутку
Група А7	Безнадійні щодо повернення активи	Частина кредитного портфеля банку, погашення якого є мало імовірним з огляду на термін прострочення позики (кредити, не повернені банку в строк, нараховані за ними й неотримані проценти, сумнівна заборгованість за кредитами, наданими підприємствам, фізичним особам і органам державного управління)	Безнадійні та високо проблемні активи

Сумарна величина А5, А6, А7 відображає той рівень вкладень, який негативно позначається на ліквідності банківського балансу. Співвідношення між сумами цих груп вказує на потенційні можливості банку розраховуватись за платіжними зобов'язаннями при одночасному отриманні доходу від вкладень у відповідні активи.

Класифікація пасивів комерційного банку з метою їх групування може базуватися на основі власності банку на ті чи інші ресурси та його зобов'язання щодо їх повернення (табл. 2.4.).

З таких позицій пасиви комерційного банку можуть бути поділені на наступні групи: П1 – капітал банку; П2 – кошти до запитання інших банків; П3 – кошти до запитання клієнтів банку; П4 – короткострокові кредити інших банків; П5 – короткострокові депозити клієнтів банку; П6 – строкові залучені ресурси; П7 – цінні папери власного боргу. Дана класифікація дозволяє комерційному банку оцінити величину поточних потреб у коштах для виконання зобов'язань перед клієнтами, що визначається сумою груп П2, П3, П4 і П5.

Таблиця 2.4

Групування пасивів банківського балансу

Група пасивів	Назва пасиву	Складові групи банківських пасивів	Економічний зміст
Група П1	Капітал банку	Власні кошти, що включають статутний капітал, резервні фонди та нерозподілений прибуток.	Пасиви цієї групи не містять чітких зобов'язань щодо їх повернення, оскільки їх власниками є власники банку як підприємства
Група П2	Кошти до запитання інших банків	Залишки на рахунку центрального банку в комерційному банку, а також залишки на кореспондентських рахунках інших банків, відкритих у даному банку	Дана група пасивів (П2 і П3) являє собою зобов'язання банку першої черги, за якими має підтримуватись негайна готовність щодо здійснення розрахунків
Група П3	Кошти до запитання клієнтів банку	Залишки на поточних рахунках суб'єктів господарської діяльності, фізичних осіб, а також поточні бюджетні рахунки клієнтів, які утримуються за рахунок держбюджету	
Група П4	Короткострокові кредити інших банків	Короткострокові кредити, отримані від НБУ (включаючи овердрафт за кореспондентським рахунком, операції РЕПО, стабілізаційні, ломбардні кредити, позики, отримані через аукціон та інші види кредитів, короткострокові депозити інших банків, кредити, отримані від інших банків	Ці групи пасивів (П4, П5 і П6) є зобов'язаннями банку з чітко визначеними термінами повернення
Група П5	Короткострокові депозити клієнтів банку	Залишки заборгованості комерційного банку перед суб'єктами господарської діяльності і фізичними особами за короткостроковими (до 30 днів), депозитами, а також іншими депозитами, термін погашення яких припадає на найближчі 30 днів	
Група П6	Строкові залучені ресурси	Зобов'язання банку, строки виконання яких перевищують 30 днів, а саме: залишки коштів на строкових депозитах, що належать юридичним і фізичним особам з терміном погашення понад 30 днів, а також довгострокові кредити, отримані комерційним банком від НБУ, інших банківських установ чи міжнародних фінансових організацій	
Група П7	Цінні папери власного боргу	Зобов'язання за випущеними банком облігаціями, векселями, депозитними (ощадними) сертифікатами із тривалими строками обігу (не менше 30 днів)	Дана група може розглядатися як досить стійка частина банківських пасивів, співставна з ресурсами, залученими на довгострокові депозити

Наведене групування активів і пасивів банківського балансу може слугувати основою для розрахунку ліквідної позиції комерційного банку (ЛПБ), що вказує на таку структуру його балансу, яка забезпечує можливість розраховуватись за зобов'язаннями перед клієнтами у поточний період:

$$\text{ЛПБ} = \text{А1} + \text{А2} + \text{А3} - \text{П2} - \text{П3} - \text{П4} - \text{П5} \quad (2.2)$$

Позитивне значення показника ЛП вказує на достатній рівень ліквідності комерційного банку і його спроможність розраховуватись з усіма групами вкладників і кредиторів за поточними зобов'язаннями.

Щодо *методу джерел та використання коштів*, то він передбачає оцінку обсягу ліквідних коштів із урахуванням вхідних та вихідних грошових потоків (погашення і видачі кредитів, залучення й повернення депозитів), а також відсоткових платежів за ними. При розрахунку враховують не лише балансові активи і пасиви, а й позабалансові вимоги та зобов'язання.

Саме шляхом підрахунку вхідних та вихідних грошових потоків можна також розрахувати ліквідну позицію банку (ЛПБ) за наступною формулою:

$$\text{ЛПБ} = \text{К} + \text{Кк} + \text{ПК} - \text{ПБ}, \quad (2.3)$$

де **К** – залишок коштів у касі;

Кк – залишок коштів на кореспондентському рахунку банку;

ПК – платежі клієнтів на користь банку за активними операціями (в т. ч.: повернення коштів за кредитними операціями; надходження від сплати клієнтами відсотків за кредитами; частка спекулятивного портфеля, яку передбачають реалізувати на найближчих торгах; отримання комісійної винагороди за надання послуг) і платежі клієнтів за пасивними операціями (приплив коштів клієнтів на розрахункові, поточні, депозитні рахунки; приплив коштів за рахунок продажу власних боргових зобов'язань банку, до яких належать депозитні й ощадні сертифікати, облігації; збільшення статутного капіталу банку);

ПБ – платежі банку за активними операціями (в т. ч.: виплата заробітної плати, орендні виплати, видача кредитів) і пасивними операціями (у т. ч.: погашення кредитів центробанку, погашення міжбанківських кредитів, погашення боргових зобов'язань, що випустив банк, за якими закінчився термін обігу (депозитні сертифікати, ощадні сертифікати), облігації, виплата відсотків та комісійні винагороди, виплата дивідендів акціонерам).

Показником, що характеризує стан ЛПБ, є розрив ліквідності, або нетто-ліквідна позиція банку (тобто різниця між обсягом ліквідних коштів, що є в банку, та попитом на них). Банк має бути здатним оперативного залучати кошти у випадку від'ємного розриву (дефіциту) ліквідності та розміщувати в дохідні активи у випадку додатного розриву (надлишку) ліквідності.

Для максимально точного прогнозу при використанні даного методу застосовують імітаційне моделювання процесу руху грошових коштів банку, що враховує не лише ситуації, які можна точно передбачити, а й середньостатистичні показники зміни ресурсної бази та робочих активів. Важливі параметри, котрі слід враховувати – це приріст основних депозитів та збільшення попиту на кредити, що є найскладнішими для прогнозування, оскільки залежать здебільшого від зовнішніх факторів (темтів і стабільності економічного зростання, рівня міжбанківської конкуренції, дохідності альтернативних секторів фінансового ринку).

Ефективне управління ліквідністю забезпечують можливість банківського менеджменту швидко реагувати на зміну зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на банківську ліквідність. Банк має визначити основні параметри управління ліквідністю у різних ситуаціях, зокрема: 1) в умовах звичайної ділової активності; 2) в умовах кризової ситуації в банку; 3) в умовах загальної фінансової кризи [189], з метою мінімізації ризику незбалансованої ліквідності.

Критичну ситуацію зі своєю ліквідністю банк може врегулювати швидким продажем активів центральному банку (у формі державних цінних паперів) або реалізацією на вторинному ринку відповідних типів активів, залученням короткотермінових міжбанківських кредитів або відкриттям кредитних ліній. У даному випадку банк має чітко оцінити свою доступність до ринку, тобто яку суму фінансування він зможе отримати у відповідний момент (зокрема, й у несприятливій ситуації). Банк має налагодити відносини з

ключовими постачальниками фінансування, забезпечивши “лінію захисту” у випадку виникнення проблем із ліквідністю.

Підтримку ж коштами центрального банку, у разі виникнення дисбалансу між залученими та розміщеними коштами через різні механізми рефінансування, варто використовувати лише за наявності об’єктивних причин.

Для мінімізації ризику ліквідності банк має керуватися наступними принципами: 1) пріоритетність ліквідності перед прибутковістю, в т. ч. під час вибору напрямку розміщення коштів; 2) проведення на постійній основі аналізу потреб банку в ліквідних коштах, із метою уникнення надлишку чи дефіциту ліквідних коштів; 3) ретельно підходити до визначення своєї ліквідної позиції, зокрема розраховувати її на щоденній основі, а також на 1–3 місяці наперед, що сприятиме виявленню суттєвих розривів у фінансуванні на майбутній період і дасть змогу вплинути на терміни погашення за операціями, щоби компенсувати розрив; 4) планування та прогнозування дій у випадку виникнення ризику незбалансованої ліквідності та кризової ситуації (наявність антикризового плану).

Ліквідність комерційного банку є основою його платоспроможності. Тому ліквідність можна розглядати як необхідну та обов’язкову умову платоспроможності, контроль за виконанням якої бере на себе не тільки сам банк, а й певний орган зовнішнього контролю і нагляду.

Платоспроможність є головною умовою фінансової стійкості комерційних банків, що впливає на їх можливість виконання функцій, зокрема грошово-кредитного посередництва (з точки зору виконання платежів за дорученням клієнтів, а також враховуючи процес забезпечення необхідної грошової маси).

Показник платоспроможності – це один із важливих індикаторів фінансової діяльності банку. Згідно із інструкцією НБУ „Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”, він визначається як відношення капіталу банку до сумарних активів, зважених за ступенем ризику. Втім слід

враховувати, що надмірно високе співвідношення означає нездатність фінансових менеджерів використовувати наявні можливості для розвитку банку і максимізації прибутку (це може призвести до зниження його фінансової стійкості). Водночас, чим менше це співвідношення, тим вищим є прибуток на капітал. Тому банки намагаються знижувати значення показника платоспроможності. Але чим нижчий цей показник, тим більша вразливість банку щодо можливих збитків, а це в свою чергу, відбивається на фінансовій стійкості та надійності банківської установи. Отже, платоспроможність обумовлює можливість банку оплатити вимоги за прийнятими раніше зобов'язаннями.

2.5. Аналіз та оцінка прибутковості комерційного банку

Прибутковість є одним із важливих факторів, що має значний вплив на фінансову стійкість. Зокрема, зростання прибутку сприяє поповненню резервних фондів з метою покриття збитків від проведення кредитних операцій, позитивно відображається на можливості підвищувати рівень дивідендних виплат акціонерам. Крім того, у випадку підвищення прибутковості, зростає курс акцій банку, він має здатність до проведення додаткової емісії цінних паперів, що дозволяє поповнювати капітал, тим самим підвищуючи рівень його достатності і в кінцевому підсумку позитивно відображається на стійкості фінансового стану банку. З іншого боку, прагнення банків до надприбутків призводить до зростання рівня ризиковості, і відповідно матиме негативний вплив на фінансову стійкість.

Комерційний банк має здійснювати гнучку політику щодо формування переліку послуг, які він надає, враховуючи можливості отримання прибутку. При цьому банку слід враховувати:

- фактичний попит на банківські продукти та послуги у відповідний момент й у певному регіоні;
- зміни попиту у перспективі, враховуючи при цьому рівень попиту на

нові нетрадиційні послуги;

- ступінь готовності банків до нових операцій, надання послуг;
- рівень рентабельності послуг, що надають і запланованих.

З метою отримання максимально можливих прибутків кожний банк має відповідно до зазначених правил формувати свій продуктивний ряд та вибирати найприбутковіші послуги й зосереджувати свої зусилля на їх впроваджені. Проте задля підтримки статусу універсального, банку не слід ігнорувати надання менш прибуткових послуг, оскільки не є винятком, що ситуація може змінитися на протилежну.

У практичній діяльності для оцінки рівня прибутковості комерційного банку використовуються наступні підходи: аналіз системи фінансових коефіцієнтів (Додаток Д), факторний аналіз та структурний аналіз джерел прибутку. Застосування даних прийомів забезпечує достатній рівень аналітичної інформації щодо оцінки впливу рівня прибутковості на фінансову стійкість комерційного банку.

Аналіз показників прибутковості охоплює такі етапи:

- 1) розрахунок фактичного значення прибутковості на основі даних балансу та інших форм річної та квартальної звітності;
- 2) порівняльна оцінка коефіцієнтів з їх рівнем у попередні роки та квартали;
- 3) визначення основної тенденції в динаміці коефіцієнтів (зростання або зниження);
- 4) виявлення факторів, які впливають на зміну цих коефіцієнтів;
- 5) оцінка факторів з позиції ліквідності балансу та банківських ризиків;
- 6) розроблення рекомендацій щодо підвищення прибутковості банку або забезпечення її стабільності в майбутньому.

Аналізуючи рівень рентабельності, варто звертати увагу на джерела формування прибутку. Позитивна оцінка рівня прибутковості може бути отримана, якщо прибуток формують здебільшого за рахунок процентної маржі

та непроцентних доходів. Негативний висновок щодо прибутковості банку може бути одержаний, коли прибуток отримано в основному від доходів за операціями з цінними паперами, від торговельних операцій із валютою, за непередбаченими доходами, а також у зв'язку з відтермінуванням сплати податків. При цьому особливу увагу слід звертати на прибутковість активів від операцій (до сплати податків та формування резервів під активні операції), а також прибутковість активів після сплати податків. В окремих випадках при збитках від операцій банки показують позитивний фінансовий результат за рахунок зменшення розміру сформованих резервів без відповідного поліпшення якості активів.

Оцінювання прибутковості банку здійснюється за допомогою таких економічних показників: загального показника прибутковості; чистої маржі; прибутковості активів; прибутковості капіталу; прибутковості витрат та чистого спреду.

Двома найважливішими показниками аналізу прибутковості банку є показники: 1) прибутковість банківських активів (ROA); 2) прибутковість акціонерного капіталу банку (ROE).

ROA – це показник, що характеризує співвідношення чистого прибутку банку (прибутку після оподаткування) й активів банку. Він показує, скільки чистого прибутку дає одиниця активів банку. ROA - показник ефективності роботи менеджерів банку, він показує, як вони справляються із завданням отримання чистого прибутку з активів банківської установи. Прибутковість активів розраховується за такою формулою:

$$\mathbf{ROA} = \mathbf{ЧП/A}, \quad (2.4)$$

де ЧП – чистий прибуток банку; А – активи банку.

Цей показник може використовуватися як коефіцієнт для оцінки ефективності діяльності менеджерів банку, як вони справляються із завданням отримання чистого прибутку з активів банківської установи. Однак у зв'язку з тим, що не всі активи дають дохід, деякі банки в процесі аналізу прибутковості

своєї діяльності деталізують показник прибутковості активів і розраховують прибутковість робочих активів:

$$\mathbf{ROA\ 2 = ЧП / РА,} \quad (2.5)$$

де РА – робочі активи банку .

Зіставлення показників ROA 1 та ROA 2 дає можливість виявити невикористані резерви підвищення прибутковості активів за рахунок поліпшення їх структури, ефективнішого використання. Зіставлення цих коефіцієнтів дає уявлення про можливості зростання рентабельності завдяки скороченню активів, які не приносять доходу. Передусім це стосується мобілізованих власних коштів. Для банків, які використовують як кредитні ресурси залучені кошти, абсолютна рівність між цими показниками неможлива. Адже банки повинні створювати обов'язкові резерви, тобто зберігати частину залучених коштів у найбільш ліквідній формі, яка не дає доходу.

ROE – показник, що характеризує відношення чистого прибутку до акціонерного капіталу. Його значення особливо цікавить акціонерів банку, оскільки воно приблизно дорівнює розміру чистого прибутку, який отримуватимуть акціонери від інвестування свого капіталу, тобто рівню дивідендів. Прибутковість капіталу розраховується за формулою:

$$\mathbf{ROE\ 1 = ЧП / АК,} \quad (2.6)$$

де АК – акціонерний капітал банку.

Оптимальне значення цього показника повинно бути не менше 15 %.

Співвідношення прибутку та власного капіталу є показником стабільності. Аналіз цього коефіцієнта дає змогу прогнозувати, наскільки стійкий рівень прибутковості банку. Аналізуючи цей коефіцієнт, слід зіставити темпи зростання прибутку та власного капіталу.

На практиці деякі банки (а особливо їх акціонери) цей показник прибутковості деталізують за допомогою коефіцієнта віддачі статутного капіталу:

$$\mathbf{ROE\ 2 = ЧП / СК,} \quad (2.7)$$

де СК – статутний капітал банку.

Цей показник характеризує доцільність та ефективність вкладення акціонерами своїх коштів та ефективність віддачі статутного капіталу, а також спроможність банку розпоряджатися всіма його коштами. Для акціонерів і пайовиків даного банку важливе значення має порівняння процента віддачі статутного капіталу з аналогічним показником інших банків для з'ясування сфер найбільш дохідного і вигідного розміщення своїх коштів.

Для оцінки ефективності витратів банку використовується показник рівня їх прибутковості (R_v), який розраховується за такою формулою:

$$R_v = \text{ПБ} / \text{ВБ}, \quad (2.8)$$

де ПБ – прибуток банку; ВБ – витрати банку.

Аналогічно здійснюється аналіз інших показників прибутковості. Прибутковість (рентабельність) доходу розраховується у такий спосіб:

$$R_d = \text{ПДО} / \text{ДБ}, \quad (2.9)$$

де ПДО – прибуток до оподаткування; ДБ – доходи банку, всього.

Цей показник відображає кількість грошових одиниць, які припадають на одну грошову одиницю доходу, або частку прибутку в доході. Його значення зменшується у разі зростання витрат. Показник прибутковості доходу відбиває здатність менеджменту банку контролювати свої витрати. Зростання цього показника свідчить про гармонізацію структури ресурсної бази, тобто зменшення, наскільки це можливо, частки коштовних (дорогих) інструментів. Боковий тренд свідчить про сформовану структуру витрат, яка забезпечує достатню якість та ефективність наданих послуг та банківських операцій.

SPRED – показує, наскільки успішно банк виконує функцію посередника між вкладниками та позичальниками і наскільки гостра конкуренція на грошовому ринку, учасником якого є установа банку. Посилення конкуренції зумовлює скорочення різниці між доходами за активами та витратами за пасивами. Цей показник визначається за формулою:

$$\text{SPRED} = (\text{ПД} / \text{ДА}) - (\text{ПВ} / \text{ПП}), \quad (2.10)$$

де ПД – процентні доходи; ДА – дохідні активи; ПВ – процентні витрати; ПП – пасиви, за якими сплачуються проценти.

Для аналізу прибутковості банку використовуються також такі показники, як чистий прибуток на одну акцію (ЧП а) та чиста процентна маржа (ЧПМ).

$$\text{ЧП а} = \text{ЧП п} / \text{К а}, \quad (2.11)$$

де ЧП п – чистий прибуток після сплати податків; К а – кількість акцій, що перебуває в обігу.

ЧПМ – це відношення процентної маржі (СПРЕД) до активів банку. Чиста процентна маржа може бути розрахована за формулою:

$$\text{ЧПМ} = (\text{ПД} - \text{ПВ}) / \text{А}, \quad (2.12)$$

де ПД – процентні доходи; ПВ – процентні витрати; А – активи банку.

На розмір процентної маржі впливають такі чинники, як склад та обсяг залучених коштів, розмір кредитних та інших вкладень. Крім того, розмір процентної маржі залежить від співвідношення кредитних вкладень та джерел їх утворення за термінами платежів, а також за ступенем терміновості перегляду процентних ставок. За допомогою показника чистої процентної маржі можна проаналізувати здатність банку одержувати прибуток у вигляді доходу від процентної різниці, як процент до загальних активів.

При діагностуванні факту недостатньої ефективності операцій менеджери банку мають спробувати змінити структуру ресурсів у бік дешевших джерел, насамперед основних депозитів. Взаємозв'язок між активами і пасивами, в контексті визначення співвідношення між витратами на залучення коштів та доходами, які можна отримати від вкладення цих коштів у кредити, цінні папери й інші активи, має вирішальне значення для прибутковості банку.

У даному випадку перед банком постане проблема обмеженості обсягів дешевих пасивів. Тому банк має вдаватися до нецінових методів, зокрема: забезпечення високої якості банківських послуг, додатковий сервіс. Проте даний підхід призведе до зростання маржі, оскільки збільшаться додаткові

витрати банку на висококваліфікований персонал та інформаційно-консультаційні послуги.

Підвищувати відсоткові ставки за кредитами для забезпечення достатнього рівня відсоткової маржі банк може лише в тій ситуації, коли діючі відсоткові ставки значно нижчі від середніх. Даний підхід може призвести до того, що банк втратить надійних клієнтів та збільшиться частка високоризикових активів у кредитному портфелі. Саме тому найоптимальнішим підходом до підвищення рентабельності операцій є управління накладними витратами банку, спрямоване на зниження собівартості банківських операцій.

Загальна формула для визначення собівартості банківського продукту наступна:

$$\begin{aligned} \text{собівартість} = & \text{відсоткові витрати} + \text{інші операційні витрати} + \\ & \text{неопераційні витрати підрозділів, що беруть участь} \\ & \text{у створенні банківської послуги} \quad [182, \text{с. } 12] \end{aligned} \quad (2.13)$$

Після визначення собівартості окремих банківських продуктів та послуг можна встановити прибутковість кожного банківського продукту. Зокрема, в абсолютному виразі прибутковість активних операцій розраховуватимуть так:

$$\begin{aligned} \text{прибутковість} = & \text{відсоткові доходи} + \text{невідсоткові операційні доходи} - \\ & \text{собівартість} \quad [182, \text{с. } 12] \end{aligned} \quad (2.14)$$

Прибутковість пасивних операцій, у свою чергу, розраховують наступним чином:

$$\begin{aligned} \text{прибутковість} = & \text{відсоткові доходи за операціями,} \\ & \text{що фондують даними ресурсами} + \text{невідсоткові операційні доходи} - \\ & \text{собівартість} \quad [182, \text{с. } 12] \end{aligned} \quad (2.15)$$

Розраховані показники собівартості та прибутковості створюють можливість щодо здійснення аналізу тих послуг, що не дають прибутку, або рівень віддачі за якими є надто низьким. У даному випадку перед менеджерами

банку постає завдання максимально знизити собівартість через зменшення обсягу зайвих процедур, що беруть участь у створенні продукту.

Отже, комерційним банком повинна обиратися оптимальна стратегія щодо управління рівнем прибутковості, за якої забезпечувався б мінімальний рівень прийняттого ризику та збереження ліквідності та платоспроможності. Зростання прибутковості банку обумовлюється умовою ефективності активів, за якої повинна збільшуватися частка дохідних активів та зменшуватися обсяг активів, що не приносять дохід. Саме тому, важливим чинником підвищення рівня прибутковості є професійне управління активами.

2.6. Загальна характеристика управління кредитним портфелем комерційного банку

В умовах постійного збільшення частки кредитних операцій у загальній сукупності здійснюваного комерційними банками інвестування акумульованих коштів, основним напрямом загального процесу управління їх фінансовою стійкістю слід вважати управління кредитним портфелем.

Основними цілями управління кредитним портфелем комерційного банку є: отримання банком прийняттого рівня доходу за рахунок процентів та підтримання ліквідності за рахунок своєчасного погашення наданих позик, що на рівні усього кредитного портфеля потребує мінімізації кредитного ризику шляхом диверсифікації вкладень. Управління кредитним портфелем банку охоплює цілий ряд заходів, послідовна реалізація яких дозволяє досягти тих цілей, що стоять перед банком в плані дотримання певного оптимуму між дохідністю і ліквідністю його операцій.

Щоб оцінити кредитну політику банку, необхідно знати частку виданих позичок у всіх залучених банком коштах. Кредити аналізують за термінами, а позичальників класифікують за галузями й організаційно-правовими формами. При цьому необхідно проаналізувати прострочену заборгованість і причини її

появи. На основі класифікації коштів на позичкових рахунках можна оцінити заплановані строки повернення виданих кредитів. Ці дані можуть бути покладені в основу розрахунку відносних показників, що характеризують питому вагу кредитів різної строковості в загальному обсязі наданих кредитів, забезпечених і незабезпечених кредитів у їхньому загальному обсязі, прострочених кредитів у загальному обсязі кредитів різної строковості тощо.

Окрім аналізу динаміки зростання кредитних вкладень комерційного банку, необхідний також їх якісний аналіз, що передбачає детальний розгляд кожного кредитного договору, об'єкта кредитування, термінів, сум, можливих ризиків, забезпечення кредиту тощо. Аналіз цієї інформації дає змогу зробити висновок про якість кредитного портфеля. Знаючи його структуру за категоріями якості кредиту і визначаючи статистичним шляхом середній відсоток проблемних, прострочених та безнадійних позичок за кожною категорією банк може вжити заходів, які спрямовані на зниження втрат за кредитними операціями.

Основним напрямом захисту від ризику неліквідності, пов'язаного із неправильним управлінням кредитним портфелем є створення комерційними банками резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями. Дані резерви створюються за всіма видами наданих кредитів для відшкодування сум основного боргу (без процентів і комісій). Сформовані банком резерви використовуються на покриття безнадійної заборгованості, яка виникла від кредитної діяльності банку.

Таким чином, важливим етапом аналізу активних операцій вважається оцінка їхньої ризиковості. При цьому з'ясовується достатність створених банком резервів, а також оцінюються методи управління активними операціями. З цією метою класифікують активи банку з погляду ступеня ризику. При цьому окремим категоріям і групам активів привласнюються відповідні поправочні коефіцієнти.

Диверсифікація структури кредитних вкладень і встановлення лімітів

кредитування є основою управління кредитним портфелем комерційного банку, що спрямовується на зменшення ризиковості вкладень. Не менш важливим напрямом управління кредитним портфелем банку є оцінка якості кредитного портфеля на основі системи коефіцієнтів.

Отже, структура і якість активів значною мірою обумовлюють ліквідність і платоспроможність банку, а відтак і його фінансову стійкість. Використання банківських ресурсів залежить від особливостей конкретного банку і визначається ними. Тому для визначення головних напрямів діяльності комерційного банку необхідно розглядати структуру активної частини його балансу. Для забезпечення банківської діяльності банки повинні систематично та об'єктивно визначати свої сумнівні активи та своєчасно створювати відповідні резерви для покриття можливих збитків.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Як можна визначити процес управління фінансовою стійкістю банку на макрорівні з точки зору його економічної сутності?
2. У розрізі яких основних аспектів можна розглядати управління фінансовою стійкістю банків?
3. Охарактеризуйте основні елементи управління фінансовою стійкістю банків.
4. Який показник слід враховувати при здійсненні аналізу власного капіталу банку?
5. Яка основна мета здійснення управління активами та пасивами комерційного банку?
6. У чому полягає сутність управління активами банку відповідно до факторів попиту, що пред'являються на ліквідні кошти?
7. Назвіть показники, які характеризують ліквідність, платоспроможність та прибутковість банківської установи.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Система управління фінансовою стійкістю банку, з Вашої точки зору, – це:

а) регулятивні заходи центрального банку із встановленням відповідних нормативів;

б) система заходів, яка забезпечує такий стан фінансових ресурсів, що виражається у їх збалансованості, достатній ліквідності активів та наявності необхідних резервів;

в) сукупність дій щодо перетворення різних груп активів на безпосередні платіжні засоби з метою виконання зобов'язань за пасивами.

г) створення конкурентних переваг над іншими банківськими установами.

2. До основних завдань управління фінансовою стійкістю банку слід віднести:

а) максимізація загального рівня доходу від активних операцій;

б) забезпечення прибутковості банку та його конкурентноздатності на фінансовому ринку;

в) виконання обов'язкових нормативів, встановлених центробанком;

г) управління кредитним портфелем банку та забезпечення його дохідності;

д) забезпечення належного рівня платоспроможності комерційного банку;

е) усі перераховані вище.

3. Найважливішими показниками, які характеризують прибутковість банківських установ є:

а) прибутковість банківських активів;

б) дохід на одну здійснену операцію;

в) дохід на одного працівника;

г) нараховані дивіденди на одну акцію.

4. ROA – це показник прибутковості банківських установ, який розраховується як:

а) відношення чистого прибутку банку після сплати податків до активів банку;

б) відношення чистого прибутку банку після сплати податків до акціонерного капіталу банку;

в) як різниця між відношенням процентних доходів до дохідних активів та відношенням процентних витрат до пасиві, за якими сплачуються проценти;

г) як сума процентного доходу за всіма статтями банківського балансу.

5. Чиста процентна маржа банківської установи розраховується як:

а) відношення різниці процентних доходів і процентних видатків до активів банку;

б) відношення чистого прибутку після сплати податків до кількості акцій, що перебувають в обігу;

в) як сума чистого доходу за кожною активною операцією банку;

г) різниця між відношенням процентних доходів до дохідних активів та відношенням процентних витрат до пасиві, за якими сплачуються проценти.

6. Метою управління активами і пасивами комерційного банку є:

а) збалансування структури залучених банком ресурсів та здійснених вкладень для створення оптимальних умов для підтримання фінансової стійкості;

б) забезпечення належного рівня платоспроможності комерційного банку;

в) створення конкурентних переваг над іншими банківськими установами;

г) максимізація загального рівня доходу від активних операцій;

7. До складових елементів управління активами і пасивами банку слід віднести:

- а) регулювання грошових потоків у рамках сукупного банківського портфеля;
- б) структурування банківського балансу у відповідності до обраної банком стратегії і тактики;
- в) управління фінансовими потоками банку;
- г) розрахунок ліквідної позиції комерційного банку;
- д) усі перераховані вище.

8. Спеціальне групування активів банківського балансу дозволяє:

- а) реально оцінити загальний потенціал ліквідності комерційного банку з точки зору наявності у нього коштів для виконання свої платіжних зобов'язань;
- б) визначити потенційні можливості виконання банком вимог клієнтів на вилучення коштів з поточних і депозитних рахунків або отримання кредиту;
- в) оцінити величину поточних потреб у коштах для виконання зобов'язань перед клієнтами;
- г) визначити рівень вкладень, який негативно позначається на ліквідності банківського балансу.

9. Позитивне значення показника ліквідної позиції вказує на здатність банку до:

- а) створення конкурентних переваг на грошовому ринку;
- б) забезпечувати прибутковість та дохідність банківських операцій;
- в) вчасно розраховуватись з усіма групами вкладників і кредиторів за поточними зобов'язаннями
- г) можливостей залучення коштів на міжбанківському ринку і у центральному банку.

10. Суть методу регулювання грошових потоків в рамках сукупного банківського портфеля полягає у:

- а) підтриманні ліквідності комерційного банку через обов'язкове закріплення певних груп залучених пасивів за конкретними активами;

- б) забезпеченні прибутковості та дохідності активних операцій;
- в) створенні конкурентних переваг за рахунок диверсифікації банківських вкладень
- г) укрупненні усіх статей активу банківського балансу та визначенні їх сукупності.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Задача 1

За наведеними даними проаналізувати коефіцієнти загальної рентабельності роботи банків А і Б. Визначити основні резерви підвищення ефективності роботи банків. Розрахунки коефіцієнтів внести у таблицю та зробити узагальнюючий підсумок.

Таблиця 1

Показник	Банк А	Банк Б
1. Доходи банку, всього	5400	4900
У тому числі:		
— процентні	3700	3500
— комісійні	1700	1400
2. Витрати банку, всього	4600	4450
У тому числі:		
— процентні	2350	2180
— комісійні	1620	1280
— на утримання банку	630	990
3. Прибуток		
4. Рентабельність, %		

Розв'язок. Прибуток комерційного банку визначається як різниця між доходами банку та його витратами. Отже, використовуючи алгоритм розрахунку прибутку банку визначаємо:

Для банку А $Пр = 5400 - 4600 = 800$ од.;

Для банку Б $Пр = 4900 - 4450 = 450$ од.

Зроблений аналіз засвідчує, що у банку А вища прибутковість. Аніж у банку Б.

Загальний рівень рентабельності розраховується за формулою:

$$Кзрр = БП / Д;$$

де Кзрр - загальний рівень рентабельності;

БП – розмір балансового прибутку;

Д – доходи банку.

Отже, загальний рівень рентабельності:

Для банку А $Кзрр = 800 : 5400 = 0,15$ од.;

для банку Б $Кзрр = 450 : 4900 = 0,09$ од.

Висновок: рівень прибутковості та загального рівня рентабельності у банку А вищий ніж у банку Б.

Задача 2

За наведеними у таблиці 1 даними проаналізувати ліквідність банків А і Б. На основі алгоритмів, приведених у таблиці 2, здійснити розрахунок та зробити висновок щодо стану ліквідності в банках А і Б.

Таблиця 1

Назва показників	Умовні позначення	Банки	
		А.	Б.
1. Коррахунки в банках	$K_{кр}$	34 271,7	102 079,5
2. Готівка в касі банку	K_a	21 813,9	10 741,5
3. Зобов'язання в депозитах усіх видів	Д	105 984,3	113 359,2
4. Активи загальні	A_3	265 435,2	308 562,3
5. Зобов'язання (залучені і позичені кошти) всіх видів	ЗК	152 531,1	182 636,1
6. Активи високоліквідні	$A_{вл}$	47 485,5	37 575,9
7. Активи робочі	A_p	194 396,1	254 238,6

8. Активи дохідні	A_d	146 910,6	216 662,7
9. Активи в майні (основні засоби і нематеріальні активи)	A_m	37 966,8	48 029,7
10. Видані кредити	КР	108 703,8	136 421,4

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнтів				Оптимальне значення
1. Коефіцієнт миттєвої ліквідності ((ряд. 1 + ряд. 2) : ряд. 3)	$K_{мл}$	0,53	0,99	Не менше 20 %
2. Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку (ряд. 4 : ряд. 5)	$K_{зл}$	1,74	1,69	Не менше 100 %
3. Коефіцієнт відношення високоліквідних до робочих активів (ряд. 6: ряд. 7)	$K_{свр}$	0,24	0,15	Не менше 20 %
4. Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань (ряд. 8 : ряд. 5)	$K_{рл}$	0,96	1,19	Близько 70-80 %
5. Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (ряд. 10 : ряд.3)	$K_{скзд}$	1,02	1,20	×
6. Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань ((ряд. 6 + ряд. 9) : ряд. 5)	$K_{глз}$	1,06	0,99	×

Розв'язок. За наведеними у таблиці 2 формулами здійснюємо розрахунок відповідних коефіцієнтів:

Для банку А	Для банку Б
$K_{мл} = (34271,7 + 21813,9) : 105984,3 = 0,53$	$K_{мл} = (102079,5 + 10741,5) : 113359,2 = 0,99$
$K_{зл} = 265 435,2 : 152 531,1 = 1,74$	$K_{зл} = 308 562,3 : 182 636,1 = 1,69$
$K_{ва/ра} = 47 485,5 : 194 396,1 = 0,24$	$K_{ва/ра} = 37 575,9 : 254 238,6 = 0,15$
$K_{рл} = 146 910,6 : 152 531,1 = 0,96$	$K_{рл} = 216 662,7 : 182 636,1 = 1,19$
$K_{вк/зд} = 108 703,8 : 105 984,3 = 1,02$	$K_{вк/зд} = 136 421,4 : 113 359,2 = 1,20$
$K_{гл} = (47 485,5 + 37 966,8) : 152 531,1 = 1,06$	$K_{гл} = (37 575,9 + 48 029,7) : 182 636,1 = 0,99$

Як свідчать дані, банки А і Б забезпечували високий фактичний понаднормативний рівень коефіцієнтів миттєвої ліквідності (відповідно 53 % і 99 %, за норми НБУ не менше 20 %) і загальної ліквідності (відповідно 174 % і 169 %, за норми не менше 100 %), і це забезпечувало їх спроможність погашати

будь-які зобов'язання і борги перед клієнтами. Дещо нижча забезпеченість робочих активів високоліквідними у банку Б у порівнянні з банком А: 24 % на противагу 15 %, за нормативної вимоги НБУ не менше 20 %. Отже, зниження даного коефіцієнта у банку Б — сигнал про необхідність активізації управлінських заходів, спрямованих на усунення появи ризикового фактора. Про підвищення забезпеченості дохідними активами всіх зобов'язань банку свідчить коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань. За нормативу в межах 70-80 % він у банку А становить з 96 %, а у банку Б – 119 % .

Як показує коефіцієнт генеральної ліквідності у банках А і Б, він характеризується високою спроможність банків погашати зовнішні зобов'язання за залученими і позиченими коштами високоліквідними активами та через продаж нерухомості (майно і незавершені капітальні вкладення). Таким чином, розрахована система показників банків показала, що вони дотримувались нормативних вимог НБУ щодо ліквідності і забезпечували активами свою здатність погашати будь-які вимоги за своїми зобов'язаннями перед клієнтами.

Задача 3

За даними таблиці проаналізувати прибутковість активів банку А і Б. Розрахувати чистий прибуток обидвох банків та здійснити факторний аналіз зміни показників ROA та ROE. Розраховані показники внесіть у таблицю.

Показник	Банк А	Банк Б
1. Чистий прибуток банку	4457886	3884848
2. Активи банку	1237457484	873090004
3. Вартість власного капіталу	115556079	102099150
4. Рентабельність активів ROA		
5. Рентабельність активів ROE		

Розв’язок. Згідно алгоритму розрахунку рентабельності активів ROA, даний показник розраховується за формулою: **Чистий прибуток / середні загальні активи**. Відповідно даний показник для банку А буде становити $(4457886 : 1237457484) \times 100\% = 0,36\%$, а для банку Б складатиме $(3884848 : 873090004) \times 100\% = 0,44\%$. Обраховані показники свідчать про те, що банки А і Б недотримуються параметрів рекомендованих значень (в межах 0,75 – 1,5 %) і недоотримують грошових одиниць чистого прибутку на одиницю активів.

Згідно алгоритму розрахунку рентабельності активів ROE, даний показник розраховується за формулою: **Чистий прибуток / вартість власного капіталу**. Відповідно даний показник для банку А буде становити: $(4457886 : 115556079) \times 100\% = 3,86\%$, а для банку Б складатиме $(3884848 : 102099150) \times 100\% = 3,8\%$. Розраховані показники свідчать про те, що дані банки утримують їх нижче рекомендованих параметрів (в межах 10-20%), що негативно позначається на результатах отримання кількості грошових одиниць чистого прибутку на одиницю капіталу.

Задача 4

За даними таблиці розрахувати та проаналізувати показники чистого спреду та чистої процентної маржі для банків А і Б. Зробити висновки та проаналізувати стан показників прибутковості даних банків. Розраховані показники внести у таблицю.

Показник	Банк А	Банк Б
Процентні доходи отримані	122021362	70986556
Процентні витрати	73953124	42959928
Загальна сума позик (середня за період)	491780508	422993257
Загальна сума процентних депозитів	983313058	669868393
Чистий спред		
Середні загальні активи	1237457484	873090004
Чиста процентна маржа		

Розв’язок. Показники чистого спреду та чистої процентної маржі банку розраховують відповідними формулами:

$$\text{ЧС} = \frac{\text{ПД}}{\text{КП}} \cdot 100 - \frac{\text{ПВ}}{\text{ПЗ}} \cdot 100 ,$$

де ПД — процентні доходи за кредитними операціями;

КП — кредитний портфель;

ПВ — процентні витрати за депозитами;

ПЗ — підпроцентні зобов'язання.

$$\text{ЧПМ} = \frac{\text{ПД} - \text{ПВ}}{\text{А}} \cdot 100 ,$$

де ПД — процентний дохід;

ПВ — процентні витрати;

А – загальні активи банку.

Відповідно до вказаних алгоритмів здійснюємо розрахунок чистого спреду:

для банку А $\text{Чпс} = (122021362 / 491780508) \times 100\% - (73953124 / 983313058) \times 100\% = 17\%$;

для банку Б $\text{Чпс} = (70986556 / 422993257) \times 100\% - (42959928 / 669868393) \times 100\% = 11\%$.

Отже за допомогою чистого спреду визначається необхідна мінімальна різниця між ставками за активними і пасивними операціями, яка дає змогу банку покрити витрати, але не принесе прибутку (мінімальне значення показника 0). Оптимальне значення показника не менше 1,25 %. Банк А і банк Б перевищують оптимальне значення даного показника, що свідчить про належне покриття витрат.

Відповідно до вказаних алгоритмів здійснюємо розрахунок чистої процентної маржі:

для банку А $\text{ЧПМ} = ((122021362 - 73953124) / 1237457484) \times 100\% = 3,9\%$;

для банку Б $\text{ЧПМ} = ((70986556 - 42959928) / 873090004) \times 100\% = 3,2\%$.

Аналізуючи чисту процентну маржу, слід брати до уваги її призначення: маржа слугує для покриття витрат банку і ризиків, у тому числі й інфляційного,

створення прибутку, покриття договірних угод. Оптимальним значенням показника є 4,5 %. Обраховані для банку А і Б показники свідчать про недотримання обидвома банками оптимального значення. Зменшення процентної маржі сигналізує про загрозу банкрутства. Основними причинами зменшення процентної маржі є: зниження процентних ставок за кредитами; подорожчання ресурсів; скорочення питомої ваги дохідних активів у загальному їх обсязі; хибна процентна політика.

Задача 5

За даними балансу розрахувати та проаналізувати показники ліквідності банку А і Б. отримані дані занести у таблицю. Зробіть висновки щодо дотримання даними банками нормативів ліквідності.

Показник	Банк А	Банк Б
Залишки в касі та на коррахунку	88,4	92,3
Поточні рахунки	585,5	603,7
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)		
Активи первинної та вторинної ліквідності терміном погашення до 31 дня	127,3	138,9
Зобов'язання терміном погашення до 31 дня	1150	1305
Норматив поточної ліквідності (Н5)		
Ліквідні активи терміном погашення до одного року	205,0	310,0
Короткострокові зобов'язання терміном погашення до одного року	1300,0	1350,0
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)		

Розв'язок. Норматив миттєвої ліквідності (Н4) характеризує спроможність банку високоліквідними активами здійснювати погашення поточних зобов'язань. У відповідності до алгоритму здійснюємо розрахунок нормативу Н4:

$$\text{Для банку А} \quad Н4 = (88,4 : 585,5) \times 100\% = 14,98 \%$$

$$\text{Для банку Б} \quad Н4 = (92,3 : 603,7) \times 100\% = 15,28\%$$

За вимогами НБУ граничне значення Н4 має бути не менше 20%, тобто щонайменше п'ята частина всіх зобов'язань банку за поточними рахунками

клієнтів має бути забезпечена активами первинної ліквідності. Отже обидва банки недотримують граничного значення нормативу Н4, що є порушенням.

Норматив поточної ліквідності (Н5) характеризує спроможність банку погашати свої поточні зобов'язання за рахунок активів первинної та вторинної ліквідності, до яких, крім абсолютно ліквідних активів, відносять активи зі строками повернення до одного місяця. У відповідності до алгоритму здійснюємо розрахунок нормативу Н5:

$$\text{Для банку А} \quad \text{Н5} = (127,3 : 1150) \times 100\% = 11,07 \%$$

$$\text{Для банку Б} \quad \text{Н5} = (138,9 : 1305) \times 100\% = 10,64\%$$

Вимоги НБУ щодо граничного значення Н5 – не менше 40 %. Отже, на сьогодні поточні зобов'язання банку можуть не більше ніж у 2,5 раза перевищувати його поточні активи. Отже обидва банки недотримують граничного значення нормативу Н5, що є порушенням і НБУ повинен вжити адекватних заходів впливу.

Норматив короткострокової ліквідності (Н6) характеризує спроможність банку погашати свої короткострокові зобов'язання за рахунок короткострокових активів. Короткостроковими вважаються активи та зобов'язання банку з кінцевим строком повернення до одного року. У відповідності до алгоритму здійснюємо розрахунок нормативу Н6:

$$\text{Для банку А} \quad \text{Н6} = (205 : 1300) \times 100\% = 15,8\%$$

$$\text{Для банку Б} \quad \text{Н6} = (310,0 : 1350,0) \times 100\% = 29,96\%$$

Нормативне значення короткострокової ліквідності банку встановлено на рівні не менше 60%. Розраховані для банків А і Б значення нормативу Н6 свідчать про недотримання ними нормативних вимог НБУ. За таких обставин НБУ повинен вжити до даних банків адекватних заходів. За порушення вимог до банків-порушників застосовуються штрафні санкції. Розміри штрафів за порушення окремих нормативів диференційовані залежно від кількості допущених порушень протягом звітного періоду.

РОЗДІЛ 3.

СИСТЕМИ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

3.1. Загальна характеристика методів оцінювання фінансової стійкості комерційних банків

Глобалізація фінансових ринків, розширення меж функціонування банків, створення банківських холдингів, динамічно зростаюча пропозиція банківських нетрадиційних послуг, опанування нових технологій, з одного боку сприяють диверсифікації ризиків, а з іншого, навпаки, призводять до виникнення нових ризиків (ризик концентрації, консолідації) у банківській діяльності. Відповідно, заходом, адекватним окресленим процесам, стала необхідність перегляду підходів до оцінки й аналізу фінансового стану банків. Зокрема, не випадковим було введення у деякі системи оцінки фінансової стійкості такого компонента, як чутливість до ризиків. Розвиток інформаційних технологій привів до виникнення та використання в органах нагляду та й банках стандартизованих комп'ютерних моделей для оцінки фінансової стійкості. Діяльність банків із тенденціями до зниження базових показників діяльності та випадки їх банкрутства спричинили розроблення статистичних моделей “систем попереднього реагування”, метою яких є виявлення на початкових етапах імовірних проблем у діяльності банків і застосування ефективних попереджувальних заходів.

Виникнення, активне використання, подальший розвиток та вдосконалення систем оцінки фінансової стійкості у сучасній банківській практиці є надзвичайно важливим для:

- суспільства в цілому;
- реальної та потенційної клієнтури банків;

- акціонерів банку;
- комерційних банків (зацікавленість у попередній діагностиці можливих проблем; зацікавленість у достовірній оцінці фінансового стану банків-контрагентів);
- органів державного регулювання і нагляду.

Методи та прийоми оцінки фінансової стійкості комерційних банків постійно змінюються і вдосконалюються, оскільки можуть змінюватися цілі моніторингу, розширюватися перелік підходів, а також сфера їх застосування.

Зокрема, нинішні підходи до організації моніторингу фінансового стану банків передбачають застосування коефіцієнтного та інтегрального методів оцінки фінансової стійкості, а також рейтингових систем оцінки, комплексних систем оцінки банківського ризику, статистичних моделей (систем “попереднього реагування”), макропруденційного аналізу тощо.

Застосування кожного з даних підходів передбачає виконання відповідних завдань, зокрема: 1) оцінку поточного фінансового стану (стійкості); 2) прогнозування майбутнього фінансового стану; 3) визначення категорії ризику; 4) кількісний аналіз та певні статистичні процедури.

Рейтингові системи, коефіцієнтний аналіз, комплексні системи оцінки банківських ризиків забезпечують оцінку поточного фінансового стану комерційних банків, тобто оцінку їх фінансової стійкості на певну дату. Для оцінки фінансової стійкості банку в майбутньому призначені статистичні моделі.

3.1.1 Коефіцієнтний метод оцінювання фінансової стійкості банку

Коефіцієнтний аналіз полягає у обчисленні фінансових коефіцієнтів, котрі характеризують фінансовий стан банку, з наступним порівнянням отриманих результатів із нормативними (рекомендованими) значеннями. При

високій деталізації статей банківської звітності існує можливість обчислити значну кількість фінансових коефіцієнтів, що забезпечує глибину аналізу, дозволяє виявити специфічні риси функціонування банку. За цим методом інформацію про фінансовий стан комерційного банку несуть ті фінансові коефіцієнти, що відібрані та включені до аналізу. Економічна сутність, алгоритм визначення, нормативне (рекомендоване) значення фінансових коефіцієнтів поєднані у змістовні групи, котрі окремо характеризують структуру активів, кредитну діяльність, капітал, структуру зобов'язань, ліквідність, прибутковість, витрати на персонал, кредитні ризики, інвестування, валютну позицію можуть бути подані у наступному вигляді (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Фінансові коефіцієнти діяльності комерційних банків

Коефіцієнт	Алгоритм визначення	Нормативне/ рекомендоване значення	Економічна сутність коефіцієнта
<i>Структура активів</i>			
Частка високоліквідних активів в загальних активах	Високоліквідні активи / загальні активи	Не менше 15 %	Вказує на частку активів з найвищою ліквідністю, що негайно може бути використана для будь-яких операцій
Частка високоліквідних активів в робочих активах	Високоліквідні активи / робочі активи	Не менше 20%	Вказує на частку робочих активів з найвищою ліквідністю, що негайно може бути використана для будь-яких операцій
Частка ліквідних активів в загальних активах	Ліквідні активи / загальні активи	В межах 61–70 %	Вказує на частку загальних активів з високою ліквідністю
Частка робочих активів в загальних активах	Робочі активи / загальні активи	В межах 20-65%	Вказує, наскільки продуктивно банк використовує власні активи. Перевищення 83% вважається небезпечним
Частка основних фондів в загальних активах	Основні фонди / загальні активи	Порівнюється із аналогічними показниками ін-ших банків	Вказує на величину активів, іммобілізованих в основні фонди
<i>Показники кредитної діяльності</i>			
Загальна кредитна активність	Надані кредити / загальні активи	Не більше 55%	Значення показника на рівні 80% характеризує наявність у банку проблем із ліквідністю
Рівень сумнівної заборгованості	Безнадійні кредити / кредитний портфель	Не більше 5 %	Критичне значення показника становить 15 %, що свідчить про малоєфективну кредитну політику
Достатність резервів	Фактичний резерв / позики, що не приносять дохід	Порівнюється з аналогічними показниками інших банків	Достатність резервів для покриття можливих втрат по позиках
Доходність кредитного портфелю	Отримані проценти / позики, що приносять дохід	Те ж саме	Те ж саме
Ресурсна база	Кредитний портфель / (депозити строкові + депозити ощадні + депозити	Те ж саме	Вказує, яка частина кредитних операцій фінансується за рахунок коштів клієнтів

до запитання)			
<i>Показники капіталу</i>			
Адекватність основного капіталу	Основний капітал / (загальні активи - резерви)	Не менше 4%	Визначає достатність капіталу для загального обсягу діяльності банку без урахування ризиків
Платоспроможність	Капітал / пасиви	В межах 10-20%	Показує частку власного капіталу в ступені продовження табл. 3.1. цього банку
Коефіцієнт фінансування	Капітал / зобов'язання	В межах 25-30%	Вказує, наскільки заборгованість перед вкладниками та іншими кредиторами покрита власним капіталом
<i>Структура зобов'язань</i>			
Поточна заборгованість	(зобов'язання до запитання + залишки на коррахунках в НБУ + залишки на коррахунках в інших банках) / валюта балансу	В межах 7-10 %	Характеризує стійкість банку, міру його обтяження зайвими витратами з обслуговування залучених коштів, а також довіру до нього клієнтів
Стабільний залишок	Середні поточні зобов'язання на рік / оборот по поточних зобов'язаннях	Порівнюється із аналогічними показниками інших банків	Вказує на обсяг залучених ресурсів, котрий завжди в середньому знаходиться в розпорядженні банку
Доля МБК	МБК / зобов'язання	Не більше 20 %	Збільшення цього показника вказує на чутливість банку до системної банківської кризи і переводить його до категорії фінансово нестійких
<i>Показники прибутковості</i>			
Рентабельність активів ROA	Чистий прибуток / середні загальні активи	В межах 0,75 – 1,5 %	Визначає, скільки грошових одиниць чистого прибутку припадає на одиницю активів
Рентабельність капіталу ROE	Чистий прибуток / вартість власного капіталу	В межах 10-20%	Визначає, скільки грошових одиниць чистого прибутку припадає на одиницю капіталу
Чистий спред	(проценти отримані / позики) – (проценти сплачені / підпро-центні депозити)	Не менше 1,25%	Дає змогу визначити мінімальний розрив у процентних ставках, який хоча і не принесе прибутку, але принаймні покриє збитки
Чиста процентна маржа	Доходи від процентів – (витрати від процентів / середні загальні активи)	4.5 %	Дозволяє оцінити здатність банку приносити прибуток у вигляді доходу від процентної різниці як процент до середніх активів, зменшення процентної маржі свідчить про загрозу банкрутства
Чиста операційна маржа	(дохід на доходні активи + комісія) / всі фінансові активи – (витрати на проценти / пасиви, що фінансуються)	Теж саме	Характеризує ефективність роботи банку
<i>Показники витратності персоналу</i>			
Чистий дохід на 1-го працівника	Прибуток після оподаткування / загальна чисельність працівників	Порівнюється із аналогічними показниками інших банків	

Нормативне (рекомендоване) значення фінансових коефіцієнтів залежно від їх сутності має обмеження зверху, знизу або встановлюється інтервал допустимих значень. Вихід за обмеження ще не означає негайного банкрутства банку, але свідчить про таку ймовірність у майбутньому.

Коефіцієнтний метод передбачає необхідність формування остаточного висновку, який би спирався на набір числових значень. При розрахунку єдиного параметра, що характеризує фінансовий стан банку та рівень його фінансової стійкості, в світовій практиці звертаються до інтегрального та бально-рейтингового методів.

Основною проблемою застосування коефіцієнтного аналізу є те, що для банків із різною спеціалізацією чи з індивідуальною специфікою нормальні діапазони значень деяких коефіцієнтів можуть суттєво відрізнятись, і зрозуміло, що результати такого аналізу за всією сукупністю банків будуть неточними. Для розв'язання даної проблеми банки поділяють на кілька однорідних груп за одним чи кількома критеріями (розмір активів, регіональне розміщення). Для кожної з груп визначають оптимальні значення, оцінку здійснюють у межах однієї групи. Зокрема, ділити банки на однорідні групи можна за допомогою кластерного аналізу на основі визначення ключових коефіцієнтів. Системи коефіцієнтного аналізу потребують значного обсягу інформації, проте перевагою є те, що їх можна здійснювати за допомогою нескладних математичних розрахунків.

3.1.2. Інтегральний спосіб визначення фінансової стійкості банківської установи

Головна концепція інтегрального методу полягає в обчисленні базових коефіцієнтів, котрі найкращим чином характеризують поточний стан комерційного банку, їх зважуванні на відповідні вагові коефіцієнти, котрі характеризують важливість (значимість) кожного базового коефіцієнта; наступному визначенні узагальнюючої оцінки шляхом додавання, чи множення отриманих компонентів згідно з формулами:

$$I_{1j} = a_1 z_{1j} + a_2 z_{2j} + \dots + a_n z_{nj}, \quad (3.1)$$

$$I_{2j} = z_{1j}^{a_1} \times z_{2j}^{a_2} \times \dots \times z_{nj}^{a_n}, \quad (3.2)$$

де I_{1j} - інтегральна оцінка фінансової стійкості j -го банку методом адитивної згортки;

I_{2j} - інтегральна оцінка фінансової стійкості j -го банку методом мультиплікативної згортки;

a_n - ваговий коефіцієнт i -го базового показника;

z_{nj} - нормоване значення i -го базового показника для j -го банку;

i - індекс базового фінансового коефіцієнта;

j - індекс банку.

Формула (3.1) носить назву адитивної, а (3.2) - мультиплікативної. Адитивна формула передбачає рівномірність зусиль у просуванні від небезпечного стану до фінансово стійкого. Застосування ж мультиплікативної формули буде означати, що для досягнення вершини рейтингу банку, стан якого визначено як задовільний, необхідно докласти значно більші зусилля, ніж відсталому банку досягти статусу задовільного.

Результати інтегрального оцінювання згідно із (3.1) і (3.2) визначають фінансовий стан комерційних банків, їх впорядкування за зростанням (спаданням) дає можливість зробити обґрунтований висновок стосовно рівня фінансової стійкості комерційних банків.

Позитивними рисами методу є незначна складність обчислень й отримання однієї кількісної характеристики фінансової стійкості банків це відкриває широкі можливості для оцінки всієї банківської системи, проведення зіставлень та порівняння банків. Інтегральний метод базується на врахуванні обмеженої кількості фінансових коефіцієнтів, що не створює проблеми із застосуванням інформації конфіденційного характеру. Він найбільш прийнятний при проведенні дистанційного аналізу, котрий не передбачає високого рівня деталізації.

Порівняльну характеристику коефіцієнтного та інтегрального методів аналізу фінансового стану комерційних банків викладено у таблиці 3.2., згідно з якої зрозуміло, що для проведення розгорнутого коефіцієнтного аналізу

необхідно володіти деталізованою інформацією про банки, котра досить часто носить конфіденційний характер. У разі, якщо доступ до неї обмежено узагальненими показниками, такими, як сукупні активи, зобов'язання, капітал, прибуток, резерви, статутний фонд, обсяг кредитів, інвестицій тощо, коефіцієнтний аналіз буде зведено до спрощеної форми – обчислення невеликої кількості фінансових коефіцієнтів, що несуть загальну інформацію про стан банку.

Форма подання кінцевого результату кожного виду аналізу накладає відбиток на умови його застосування. Так, до коефіцієнтного аналізу частіше звертаються при дослідженні окремого банку або невеликої їх кількості. Сферою застосування коефіцієнтного методу переважно може бути банківський аудит, детальне інспекційне обстеження окремого банку, а також використання як допоміжного при застосуванні інших методів аналізу. Концепція інтегрального методу передбачає дослідження банківської системи загалом, оскільки процедура оцінювання спирається на середні показники банківської сукупності.

Таблиця 3.2.

Порівняльна характеристика коефіцієнтного та інтегрального методів оцінки фінансової стійкості комерційних банків

Показник	Коефіцієнтний аналіз	Інтегральний аналіз
Базова інформація	Деталізована, розгалужена, в тому числі і конфіденційного характеру	Переважно укрупнені дані
Кількість базових коефіцієнтів	Значна – для розгорнутого аналізу і незначна – для спрощеної форми	Незначна
Форма подання результатів аналізу	Система числових значень фінансових коефіцієнтів, або числовий вектор	Одне число
Широта аналізу	- один банк; - невелика кількість банків; - банківська система за середніми показниками	- банківська система в цілому; - окремий банк
Технічні вимоги	На рівні усних обчислень	Необхідність застосування стандартних пакетів прикладних програм (типу EXEL)

При цьому інтегральний аналіз дає інформацію про кожний окремий банк і його позицію відносно інших. Інтегральний метод є найбільш прийнятним при проведенні дистанційного аналізу. Вибір того чи іншого способу аналізу залежить від технічних можливостей аналітика та його знань. Так при відсутності обчислюваної техніки та відповідного програмного забезпечення аналіз буде зроблено із використанням найпростіших математичних операцій, що є достатнім для коефіцієнтного методу. Електронні таблиці типу Excel, що входять до стандартного набору програм Windows, значно спрощують процес розрахунків і придатні для проведення інтегрального аналізу, а вбудовані статистичні функції дозволяють проводити і складні математичні обчислення. Використання математично-статистичних способів краще реалізується при наявності спеціалізованого програмного забезпечення.

3.1.3. Рейтингова оцінка фінансового стану банків

Призначенням рейтингових методик є оцінка поточного фінансового стану банків. Джерела інформації для рейтингових оцінок – фінансові звіти банків, а також дані інспекторських перевірок. Отримані рейтинги дають змогу виявити проблеми у діяльності банків та вжити адекватних заходів щодо їх усунення із боку органів нагляду – на основі диференційованого підходу до комерційних банків.

Відомо кілька методичних підходів до побудови рейтингів:

- індексний метод – передбачає розрахунок вагових значень для кожного з аналізованих показників фінансового стану банку і визначення інтегрального індексу за результатами розв'язання лінійного рівняння;
- бальний метод – передбачає оцінку в балах за кожним аналізованим показником.

Рейтингові методики оцінки умовно поділяють на дві категорії:

- 1) “інсайдерські”, що передбачають оцінку фінансової стійкості банків на місцях;
- 2) “дистанційні”, що передбачають оцінку фінансової стійкості банків на основі даних, які містяться у відкритій фінансовій звітності.

Особливістю більшості методик складання банківських рейтингів є те, що вони містять ряд компонент (іноді інтегральних), які отримані експертним шляхом чи за допомогою найпростіших математичних операцій із даними звітності (як правило, це визначення відношень між різними показниками). Далі, на основі таких компонент обчислюється підсумковий рейтинг, який вважається адекватним відображенням ступеня фінансової стійкості банку. За кордоном перший банківський рейтинг було опубліковано рейтинговим агентством Mood's Investors Service в 1973 році, пізніше рейтинг було опубліковано Standard&Poor's.

Відомою рейтинговою системою “інсайдерського” типу є система **CAMEL**, що була сформована у США в 1979 р. й популярна не лише там, а й у інших країнах світу. Дана система складається з п'яти компонентів (С – адекватність капіталу, А – якість активів, М – стан менеджменту, Е – дохідність, L – ліквідність), а в 1996 р. її дещо переглянули та доповнили новим компонентом S (Sensitivity to Market Risk – чутливістю до ринкового ризику), який ввели з 01. 01. 1997 р. Таким чином CAMEL перетворили на **CAMELS** (додаток Е).

За кожним із перерахованих напрямків аналізу нараховується бал від одиниці, що означає сильну позицію банку, до п'яти, що відповідає незадовільній позиції, з наступним визначенням середньоарифметичної як сукупної бальної оцінки:

- **рейтинг 1** – фінансове становище банку відмінне, стійке щодо зовнішніх фінансових та економічних потрясінь, немає потреби втручатися у фінансову діяльність банку органам банківського нагляду;

- **рейтинг 2** – фінансове становище банку добре, стабільне і дозволяє йому без труднощів долати економічні коливання; втручання органів банківського нагляду є обмеженим і здійснюється лише у обсягу, що необхідний для виправлення виявлених у процесі банківського нагляду недоліків;
- **рейтинг 3** – банк має фінансові, операційні чи технічні проблеми, що призводять до неспроможності долати труднощі при несприятливих змінах економічної ситуації; органи банківського нагляду здійснюють втручання у діяльність банку з метою усунення недоліків, оскільки банк може збанкрутувати, якщо такі заходи виявляться неефективними;
- **рейтинг 4** – банк має серйозні фінансові проблеми, існує велика ймовірність його банкрутства; це вимагає детального нагляду та контролю, а також чіткого плану усунення виявлених недоліків у діяльності банку;
- **рейтинг 5** – імовірність банкрутства банку в найближчий період часу є значною виявлені недоліки у його діяльності є настільки значними та небезпечними, що необхідна термінова підтримка фінансового стану банку зі сторони акціонерів чи інших джерел, необхідні серйозні коригуючі заходи (ліквідація банку, об'єднання, продаж).

Результат обчислення округлюється та формується остаточний висновок стосовно фінансового стану комерційного банку.

Рейтинг, що отримав банк за системою CAMELS, характеризує відповідну міру фінансової стійкості банку, наявність поточних проблем та можливість їх оперативного розв'язання, міру позитивного уявлення з боку органів нагляду, спроможність банку протистояти негативному впливу зовнішніх факторів.

Аналіз капіталу здійснюється на основі обчислення нормативів платоспроможності та достатності капіталу, визначення міри їх відповідності встановленому рівню. Додатково оцінюють, наскільки показники капіталу

кращі, ніж у інших банків, а також визначається якість активів за наслідками інспекторських перевірок.

Аналіз активів ґрунтується на їх класифікації за ймовірністю повернення та потенційним розміром збитків з подальшим зважуванням на відповідні вагові коефіцієнти, назначені для кожної групи активів. В подальшому обчислюють коефіцієнт якості активів, де в чисельнику виступає середньозважена вартість класифікованих активів, в знаменнику – капітал банку. За цим коефіцієнтом роблять висновок щодо якості активів банку.

Аналіз доходності банку базується на врахуванні чистого прибутку після сплати податків і до виплати дивідендів у зі ставності з середньою вартістю активів.

Аналіз ліквідності, а також визначення сталості перевищення показників ліквідності над нормативними вимогами, рівня залучень, здатності швидкого залучення довгострокових фінансових ресурсів, порівняння названих параметрів з аналогічними інших банків.

Аналіз менеджменту нерозривно пов'язаний з аналізом попередніх чотирьох компонентів і ґрунтується на них. Додатково враховується дотримання банком законодавства, адекватність і повнота виконання банком правил роботи, методики керівництва.

Серед рейтингових методик “дистанційного” типу, можна визначити експертну систему **CAEL** (капітал, активи, дохідність та ліквідність), яку була розроблена в середині 1980-х років органом банківського нагляду США – Федеральною корпорацією страхування депозитів (FDIC).

Дистанційні рейтингові системи як інструмент оцінки фінансової стійкості банків широко застосовують і в європейських країнах. Зокрема, однією з найрозвинутіших рейтингових систем Італії є система **PATROL** (достатність капіталу (PATrimonio), прибутковість (Redditivita), кредитний ризик (Rischiosita), організація, як функція менеджменту (Organizzazione), ліквідність (Liquidita) – частина системи контролю та оцінки фінансової

ситуації в комерційних банках A.S.A. (Analisi Situazioni Aziendali). У Франції Банківська Комісія використовує систему **ORAP** (Organization and Reinforcement of Preventive Action) (Додаток Ж).

Рейтинговим методикам “дистанційного” типу також притаманні деякі недоліки:

- відображають стан банку на певну дату, не відзначаються оперативністю, оскільки їх готують після складання балансу, і саме тому не передбачають можливості завчасно реагувати на отримані оцінки;
- не є безпомилковими, оскільки базовані лише на офіційно опублікованій звітності;
- є значна ймовірність використання фальсифікованих даних, оскільки інформація не підтверджена аудиторськими висновками;
- в багатьох методиках показники банку, що аналізують порівнюють із показниками деякого оптимального банку, модель якого визначають експертним шляхом;
- якісна оцінка окремих аспектів банківської діяльності потребує обов’язкового відвідування банку та вивчення первинної інформації, що можливо тільки завдяки інспекційній перевірці.

Зважаючи на перелічені недоліки “дистанційних” рейтингів їх ефективність порівняно низька. Окрім цього, рейтингові агентства мають також ряд технічних труднощів, зокрема те, що інспекторським шляхом рейтинги складатися не можуть, оскільки для цього необхідно утримувати великий штат найнятих кваліфікованих працівників, що є досить затратним.

3.1.4. Системи комплексної оцінки банківського ризику

Оцінка стійкості поточного фінансового стану можлива також на основі комплексної оцінки банківського ризику, що передбачає аналіз бізнес-підрозділів банку (знизу), і потім дають загальну оцінку фінансової стійкості.

Такий аналіз є порівняно капіталомістким, саме тому його здійснюють нерегулярно, у тих випадках, коли фінансову стійкість банку вже оцінено дешевшими методами, але коли все ж необхідно дати точнішу оцінку.

Даний підхід базований на визначенні всередині банківських груп і банків важливих функціональних одиниць, присвоєнні вагових коефіцієнтів кожній із них, а також на наступній оцінці кожної одиниці за видами ризиків і категоріями контролю за ризиками. Оцінки кожної одиниці агрегують в оцінку груп вищого рівня, а потім оцінюють ситуацію в банку чи банківській групі в цілому.

Дані системи застосовують органи банківського нагляду Великобританії та Нідерландів. Зокрема, в Нідерландах з 1999 р. використовують систему **RAST** (Risk Analysis Support Tool), що передбачає: 1) загальний опис та фінансовий аналіз банку на основі отриманої звітності та результатів останніх досліджень на місцях; 2) розподіл банку на управлінські підрозділи та види діяльності; 3) оцінку ризиків та управління окремими підрозділами, де розглядають три категорії управління (внутрішній контроль, організація та менеджмент), дев'ять категорій ризику (кредитний, процентний, валютний, ціновий, операційний, стратегічний, ліквідності, репутації, цілісності, правового статусу та ІТ – ризик); 4) показники окремих підрозділів агрегують за допомогою вагових коефіцієнтів, а для визначення інтегрального показника застосовують матрицю ваг. Варто зауважити, що дана система більше підходить для оцінки фінансового стану багатофілійних банків чи банківських холдингів.

Банк Англії з 1997 р. оцінює банки за допомогою системи **RATE**, що поєднує взаємопов'язані фази процесу нагляду – оцінку ризику (Risk Assessment), інструменти нагляду – (Tools), оцінку ефективності застосування інструментів нагляду – (Evaluation). Проходження всіх фаз є обов'язковим протягом “наглядового періоду”, частота проведення якого залежить від ризиків та можливостей управління ними з боку банку (від 6 міс. – до 3 р.)

(додаток 3). Варто зазначити, що даний підхід комплексної оцінки банківських ризиків забезпечує більше опосередковану оцінку компонентів фінансової стійкості через оцінку певних видів ризику і, відповідно, не дає змогу достатньо глибоко оцінити якість та достатність власного капіталу, прибутковості, ліквідності, ресурсної бази. Окрім цього зважаючи на сучасний стан розвитку банківської системи, виникає необхідність володіти докладною інформацією по кожній з компонент фінансової стійкості.

3.1.5. Статистичні моделі (системи “попереднього реагування”)

Крім оцінки стійкості поточного фінансового стану банку, є необхідність й оцінки фінансової стійкості банку на перспективу, оскільки це дає банку змогу завчасно вжити заходів для уникнення втрат. Прогнозна оцінка фінансової стійкості банку потребує застосування складних економіко-математичних моделей із використанням сучасних статистичних інструментів. Такі економіко-математичні моделі еволюціонували від простих моделей (розроблених у США на поч. 1990–х рр.) до складних багатофакторних методик, котрі не лише оцінюють ступінь фінансової стійкості банку, а й визначають, скільки часу залишилося до очікуваної кризи. Дані моделі є “наймолодшими” інструментом оцінки фінансової стійкості банків і впроваджені у практику зарубіжних країн протягом останніх 5–7 років. У деяких країнах їх лише розробляють.

Особливостями даних систем, є те, що вони передбачають: 1) формування прогносної оцінки діяльності банків протягом визначеного інтервалу часу, визначають потенційні проблеми та ризики, що можуть вплинути на фінансову стійкість банку в майбутньому; 2) використовують тільки кількісні дані та комплексні статистичні модулі, програми і підходи (дискримінантний, кореляційний аналіз) для підготовки висновків щодо перспектив розвитку банку. Якісні фактори не враховують при побудові даних моделей.

Статистичні моделі раннього попередження банкрутства, котрі набули значного розвитку в США та Франції, можна поділити на такі групи:

- розрахунок рейтингів та рейтингових понижень (системи SEER, SCOR (США));
- прогнозування банкрутств і “виживання” (SEER rank, Bank Calculator (ОСС) – США);
- моделі очікуваних збитків (SAABA (Франція));
- інші моделі.

Моделі розрахунку рейтингів та рейтингових понижень. До першої групи належить система **SCOR** (Statistical CAMELS Off-site Rating), яка дає змогу оцінити ймовірність погіршення фінансового стану банку в найближчі 4–6 місяців. Також система **SEER** (System for Estimating Examination Ratings), яку з 1993 р. використовує ФРС США, її попередня назва – **FIMS** (Financial Institutions Monitoring System). Система SEER базована не лише на інформації, що отримана зі фінансової звітності, а й з різних рейтингів, на відміну від SCOR.

Відомо дві методики SEER (FIMS), що базовані на різних економікометричних моделях: 1) очікуваний рейтинг SEER – для оцінки поточного фінансового стану банку на основі щоквартальної звітності з використанням результатів останньої інспекторської перевірки; 2) категорія ризику SEER, що дає довготермінову оцінку прогнозного фінансового стану банку на основі щоквартально поновлювальної інформації і з паралельним переглядом набору показників та їх вагових значень.

Предметом оцінки у статистичних моделях SEER та SCOR (розрахунок рейтингів і рейтингових понижень) є такі компоненти: якість активів, доходи, ліквідність, капітал. Порівнюючи статистичні моделі SEER та SCOR, відзначимо, що для них спільні наступні показники: кредити, протерміновані на 30–89 днів, на 90 днів і більше; кредити, на які в даний час не нараховують

відсотки, нерухомість, права на котру перейшли до банку. Згадані моделі є порівняно гнучкими, оскільки коефіцієнти, що відображають змінні, переглядають щокварталу, вказуючи тим на зміни умов функціонування банківського сектору. Позитивним аспектом у даній методиці є також те, що вона об'єктивніше оцінює фінансову стійкість банку, оскільки змінні та їх вагові значення при розрахунку рейтингу визначають на основі статистичних методів.

Дана методика, враховуючи її позитивні якості, є важливою для організації моніторингу фінансової стійкості комерційних банків, проте в умовах економічної та політичної нестабільності у країні дану методику варто доповнити макроекономічними індикаторами. Методика поточного рейтингу SEER дає змогу відстежувати зміни в пониженні рейтингу банку, проте не може передбачити його банкрутство. Саме для цього застосовують моделі прогнозування банкрутства чи “виживання” банку.

До даних моделей належить друга зі згаданих моделей SEER, яка охоплює 9 базових показників, котрі розраховують щодо активів банку. Дана методика передбачає аналіз показників за 10 останніх кварталів з метою визначення сукупності факторів для ризикованості, що дасть змогу найкращим чином спрогнозувати майбутнє банку. Базовим критерієм оцінки служить імовірність неплатоспроможності банку в найближчих 2 роки. Вибір терміну пов'язаний із дослідженнями Е. Альтамана, який ще в 1960-х рр. довів, що різке погіршення фінансового стану фірми настає саме за 2–3 роки до її банкрутства. При збільшенні терміну прогнозування його точність різко зменшується. Підсумковий список охоплює 9 змінних, що статистично вагомі в усі періоди (табл. 3.3).

Категорія ризику SEER порівняно з поточним рейтингом SEER має тільки дві оцінки: 0 (провал) та 1 (виживання). Для статистичного опрацювання змінних застосовують складні методи регресійного аналізу. В основі моделі – проблема розвитку ймовірності банкрутства банку протягом 2-х наступних

років. Значною перевагою даної методики поряд із гнучкістю і можливістю постійного вдосконалення є менша затратність та економія часу, оскільки прогнозні оцінки можна зробити на основі поточної інформації.

Таблиця 3.3

*Компоненти рейтингової моделі SEER
(прогнозування банкрутства чи виживання)*

Предмет аналізу	Показники	Вплив на рівень ризику
1.Якість активів	Комерційні та промислові кредити Кредити прострочені на 30-89 днів Кредити прострочені на 90 днів і більше Кредити на які в даний момент не нараховуються відсотки Місцеві кредити на нерухомість Нерухомість у власності Величина активів	Збільшує Збільшує Збільшує Збільшує Зменшує Збільшує Зменшує
2.Прибуток	Прибуток від активів (в середньому за період)	Зменшує
3.Ліквідність	Балансова вартість цінних паперів Депозити “до запитання”, що перевищують 100 млн.\$	Зменшує Збільшує
4.Капітал	Власний капітал	Зменшує

Служба валютного контролю США застосовує ще таку модель прогнозування фінансового стану банку, яка відома під назвою “модель Банківського калькулятора”, чи рейтингова модель OCC (Office of the Comptroller of the Currency). Дана модель, окрім того, що містить інформацію про діяльність банку, передбачає використання макроекономічної інформації (табл. 3.4).

Отже, моделі, що дозволяють розраховувати майбутні значення рейтингів створюють можливість проаналізувати фінансовий стан банку на прогнозний період. Зокрема, з однієї сторони – історичні дані за банківськими рейтингами є кількісною основою для класифікації банків та побудови статистичної моделі, а з іншої – розробка таких багатофакторних моделей може вносити суттєві корективи у сам рейтинг, оскільки дозволить відсіяти ті фактори, що

здійснюють незначний вплив на стан банку та виявити справжні причини зміни рейтингу, а кількісна оцінка впливу окремих факторів забезпечує можливість коригування вагових коефіцієнтів, що були отримані емпіричним шляхом.

Таблиця 3.4

*Компоненти рейтингової моделі ОСС
(прогнозування банкрутства чи виживання)*

Предмет аналізу	Показники	Вплив на рівень ризику
1.Ризик банківського портфеля	Відношення кредитів прострочених 90 і більше днів, кредитів на які в даний час не нараховуються відсотки, іншої нерухомості у власності до розміру активів банку	Збільшує
	Неліквідність фінансування	Збільшує
	Проблемність банку (результат рейтингу CAMELS рівний 3,4 чи 5)	Збільшує
2.Ризик фінансового стану банку	Відношення доходів до сплати відсотків та податків, поділених на активи банку до відсотків за зобов'язаннями, поділених на зобов'язання банку	Зменшує
	Відношення капіталу до активів	Зменшує
3.Ризик зовнішнього середовища	Двохрічний ріст рівня безробіття на ринковій території банку	Збільшує
4.Контролюючі змінні	Розмір банку (величина активів більше чи менше 500 млн. \$)	–
	Період протягом якого здійснювався аналіз банку	–

Моделі очікуваних збитків. Різновидом моделей прогнозування є моделі очікуваних збитків. Моделі такого типу розвивалися здебільшого у Франції. Такі моделі забезпечують можливість оцінити майбутні втрати, а з використанням додаткових даних можна також зробити висновки щодо прогнозу стійкості банку. Система підтримки банківського аналізу (**SAABA**) Французької банківської комісії складається з трьох діагностичних модулів:

1) Модуль кількісного аналізу на основі банківської звітності та інших даних, що зберігаються у базах даних комісії, який дає змогу дослідити кредитний портфель банку та обчислює ймовірність неповернення різних типів

кредитів. За допомогою даного модуля оцінюють очікувані втрати протягом найближчих трьох років. Якщо при таких втратах банк дотримується нормативів достатності капіталу, то його вважають стійким.

2) Модуль, що досліджує якість власників акцій банку, зокрема їх готовність підтримувати банк.

3) Модуль, що діагностує якість управління банком, внутрішній контроль та ліквідність на основі рейтингів, результатів досліджень на місцях і даних про ринки.

На основі інформації, отриманої за трьома модулями, система здійснює синтетичний діагноз банку і оцінює його стійкість за п'ятибальною шкалою.

До інших моделей належать моделі змішаного типу, що поєднують експертні оцінки з економіко-математичними методами, або ж такі, котрі розробляють для виконання специфічних завдань.

Статистичні моделі ефективні, проте є ряд труднощів у їх застосуванні: 1) необхідність уведення в модель тільки значимих показників, визначення залежності між “причинними” і “наслідковими” показниками; 2) необхідність періодичного тестування цих взаємопов’язаних показників. Розвиток статистичних моделей порівняно швидкий, і в перспективі їх доповнюватимуть ринковими й макроекономічними індикаторами, що дасть змогу чіткіше оцінити зовнішні фактори впливу на фінансову стійкість комерційних банків.

Перспективними є методи розпізнавання образів та кластерного аналізу. За даного підходу аналізують поточну економічну ситуацію та показники монетарної і банківської статистики: SWOT-аналіз, зокрема аналіз ринку банківських послуг, частка ринку, що належить банку, його становище серед банків-конкурентів; аналіз активів, пасивів, ліквідності, рентабельності; структурний аналіз активів і пасивів; аналіз фінансового ризику.

3.1.6. Макропруденційний аналіз

Основою оцінки фінансової стійкості банків має бути комплексний аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на банківську систему, що передбачав би динаміку розвитку процесів. Окрім нагляду за банками, важливе місце займає моніторинг ризиків, виявлення негативних тенденцій, що шкодять банкам, а також пошук шляхів запобігання їм та здійснення цього. Такий напрямок отримав назву макропруденційного аналізу. Поряд зі згаданим аналізом при оцінці фінансової стійкості комерційного банку чи групи банків неабияке значення має мікропруденційний аналіз. Ці види аналізу доповнюють один одного і мають одну мету – забезпечення фінансової стійкості й захист інтересів вкладників та кредиторів банку.

З метою оцінки банківського сектору в межах взаємодії з міжнародними фінансовими інститутами здійснюють розрахунок і аналіз ключових показників для розрахунку індикаторів фінансової стабільності (ІФС), що розробив МВФ. Дані показники є індикаторами поточного фінансового стану і стабільності фінансових інститутів країни, а також їх контрагентів (компаній, підприємств, населення). Показники поєднують агреговані дані щодо банків, а також індикатори, котрі характеризують ринки, на яких працюють банки. ІФС – важливий інструмент економічної статистики, відображають її різні напрямки. По-перше, тут є поняття, запозичені з концепцій пруденційної та комерційної оцінки, розробленої для спостереження за окремими компаніями. По-друге, концепції запозичені з макроекономічної оцінки, що призначена для спостереження за економічною діяльністю в країні загалом.

ІФС побудовані на основі методології системи національних рахунків, що забезпечує можливість їх міжнародного порівняння, і вміщують 15 основних та 20 рекомендованих показників (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Основні та додаткові показники для розрахунку індикаторів фінансової стабільності фінансового сектору країни

Основні індикатори фінансової стабільності та показники для їх розрахунку	
Достатність капіталу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Регулятивний капітал до активів, зважених на ризик. 2. Регулятивний капітал 1-го рівня до активів, зважених на ризик.
Якість активів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кредити з порушенням умов контракту до загального обсягу кредитів. 2. Кредити з порушенням умов контракту за відрахуванням резервів до капіталу. 3. Розподіл кредитів за секторами до загального обсягу кредитів. 4. Сукупний обсяг кредитів до власних коштів.
Фактичний прибуток і прибутковість	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прибуток на активи (ROA). 2. Прибуток на капітал (ROE). 3. Процентний прибуток до валового доходу. 4. Непроцентні витрати до валового доходу.
Ліквідність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ліквідні активи до загальних активів. 2. Ліквідні активи до короткострокових зобов'язань.
Чутливість до ринкового ризику	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дюрація активів. 2. Дюрація зобов'язань. 3. Чиста відкрита позиція в іноземних коштах до капіталу.
Додаткові (рекомендовані) індикатори фінансової стабільності та показники для їх розрахунку	
Депозитні інститути	<ol style="list-style-type: none"> 1. Капітал до активів. 2. Коефіцієнт лівереджу. 3. Кредити за географічним розподілом до загального обсягу кредитів. 4. Сукупність активів, розміщених в фінансових деривативах до капіталу. 5. Сукупність зобов'язань, розміщених в фінансових деривативах до капіталу. 6. Прибутки (збитки) за фінансовими інструментами до валового доходу. 7. Витрати на утримання персоналу до непроцентних витрат. 8. Спред між кредитною та депозитною ставками. 9. Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками. 10. Депозити клієнтів до загального обсягу кредитів. 11. Кредити в іноземній валюті до загального обсягу кредитів. 12. Зобов'язання в іноземній валюті до загального обсягу зобов'язань. 13. Чиста відкрита позиція в цінних паперах до капіталу.

Інші фінансові корпорації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Активи до загальних активів фінансової системи. 2. Активи до ВВП.
Сектор нефінансових корпорацій	<ol style="list-style-type: none"> 1. Загальні зобов'язання до капіталу. 2. Дохід на капітал. 3. Прибуток до процентних та основних витрат. 4. Чиста валютна позиція до капіталу. 5. Кількість заявок на захист від кредиторів.
Домашні господарства	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зобов'язання домашніх господарств до ВВП. 2. Зобов'язання домашніх господарств за послуги і основні платежі до прибутку.
Ліквідність ринку	<ol style="list-style-type: none"> 1. Середнє значення спреда на фондову ринку. 2. Середнє значення щоденного обороту цінних паперів на фондовому ринку.
Ринки нерухомості	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ціни на нерухомість. 2. Кредити на житло до загального обсягу кредитів. 3. Кредити на комерційну нерухомість до загального обсягу кредитів.

“Рекомендації по визначенню показників для розрахунку індикаторів фінансової стабільності” пропагують досвід розрахунку й аналізу індикаторів стану та стабільності фінансових систем більш як 100 країн – членів МВФ. ІФС характеризують зміни середньотермінового та довготермінового характеру, проте вони свідчать не про можливе нарощування кризових явищ, а лише відображають їх постфактум.

Важливе місце при оцінці фінансового стану відводять стрес-тестуванню, що передбачає оцінку стійкості банківського сектору в умовах негативного впливу, а саме при можливому зниженні ліквідності, зростанні волатильності процентних ставок, змінах валютних курсів. Умова стрес-тестування – врахування впливу факторів, що можуть спричинити значні збитки у портфелі активів або труднощі в управлінні ризиками. Дані фактори охоплюють компоненти ринкового, кредитного та ризику ліквідності.

Стрес-тестування передбачає компоненти як кількісного, так і якісного аналізу (Додаток И). Кількісний аналіз спрямований на визначення можливих коливань основних макроекономічних показників та оцінку їх впливу на різні

складові активів банку. Якісний аналіз має на меті виконання двох основних завдань: 1) оцінити здатність банківського капіталу компенсувати ймовірні втрати; 2) визначення комплексу дій, які банк має вживати для зниження ризиків та збереження капіталу.

Дослідження має показати, чи стійкий банківський сектор до негативних змін. Консультації щодо вдосконалення даного підходу надають МВФ та Світовий банк. Одна з важливих методологічних проблем, що виникають при аналізі банківського сектору – процес агрегації даних. Проте відомо кілька варіантів розв'язання даної проблеми: 1) агрегацію можна здійснювати, компілюючи результати стрес-тестування окремих портфелів; 2) застосування загального стрес-тестування до агрегованого портфеля; 3) загальний стрес-тест із уніфікованими підходами до даних, що подали окремі банки.

Найоптимальнішим є варіант, коли банки самостійно здійснюють стрес-тестування, а центральний банк підсумовує отримані результати. Банки мають не лише проводити стрес-тестування на основі аналізу минулих подій, а й розробляти гіпотетичні сценарії, що характерні максимальним ризиком та потенційними втратами. З метою чіткої ідентифікації сценаріїв, необхідно залучати широке коло спеціалістів кредитної організації. Керівництво банку повинно приділяти постійну увагу актуальності стрес-тестування та контролювати процес його уточнення та модифікації з метою більш об'єктивної оцінки поточного фінансового стану та перспектив банку.

Отже, всі способи оцінювання фінансового стану комерційних банків надають необхідну інформацію, на основі якої можна зробити висновок щодо фінансової стійкості банку. В той же час різна концепція застосування методів та різні алгоритми обчислень визначають різні передумови їх застосування залежно від базової інформації, широти аналізу, технічних можливостей, мети дослідження, форми подання результатів тощо.

3.2. Аналіз та оцінка фінансової стійкості комерційних банків в Україні

У вітчизняній банківській практиці застосовують різноманітні методи оцінки діяльності комерційних банків – залежно від мети, яку ставлять перед собою дослідники. Зрозуміло, що єдиної універсальної методики немає, оскільки усі банки різняться за функціональним призначенням, за комплексом виконуваних операцій та послуг, за складом клієнтів, а також залежно від типу здійснюваної політики на фінансовому ринку. Найбільш поширеними, є підходи до оцінювання фінансового стану банківських установ, що базуються на коефіцієнтному аналізі, рейтингових оцінках тощо.

Зокрема, аналіз методів оцінки фінансової стійкості вітчизняних комерційних банків свідчить про те, що багато внутрішніх банківських методик застосовуваних в Україні побудовані на основі коефіцієнтного аналізу. Дані методики передбачають:

- структурний аналіз для виявлення ризиків, викликаних особливостями структури активів, пасивів, позабалансовою позицією банку;
- оцінку рентабельності діяльності банку, а також його окремих операцій;
- оцінку достатності власного капіталу;
- аналіз кредитного ризику, ринкового ризику, ризику ліквідності.

Для кожного з коефіцієнтів емпіричним шляхом визначають діапазон значень, вихід за межі якого є тривожним сигналом. Зокрема, на основі такого підходу побудовано коефіцієнтний аналіз офіційних економічних нормативів НБУ. Проте не завжди факт дотримання економічних нормативів дає змогу зробити обґрунтований та достовірний висновок щодо належного рівня фінансової стійкості певного комерційного банку.

Системи коефіцієнтного аналізу потребують значного обсягу інформації, проте перевагою є те, що їх можна здійснювати за допомогою нескладних

математичних розрахунків. Методики, базовані на коефіцієнтному аналізі, доцільно застосовувати як “генератори” тривожних сигналів для глибшого дослідження стійкості фінансового стану банку за допомогою перевірок на місцях чи статистичного аналізу.

Зокрема, коефіцієнти та показники, що характеризують фінансовий стан, подано у додатку К. Сукупність даних показників спрямована на оцінку рівня капіталізації, ліквідності, прибутковості, кредитної заборгованості та ризику банків.

Також поширеним підходом щодо оцінки фінансового стану комерційних банків є практика застосування систем рейтингової оцінки, зокрема системи CAMELS. Популярності в багатьох країнах система CAMELS набула, зважаючи на ряд переваг:

- чіткість критеріїв оцінки грошово-кредитних інститутів (за більш як 20 років оціночні підходи залишилися практично незмінними);
- уніфікована основа проведення рейтингу, що передбачає застосування стандартної методики;
- простота основних понять даної системи, що забезпечило можливість застосування даної системи органами нагляду України та Російської Федерації;
- охоплення найсуттєвіших аспектів діяльності банку та його фінансової стійкості, що забезпечує можливість отримати чітке уявлення про фінансовий стан конкретного комерційного банку;
- гнучкість даної системи, тобто перелік компонентів оцінки не є обмеженим і може бути доповнений для достовірнішого аналізу тими, що глибше відображають специфіку відповідного банку.

Саме тому, методику CAMEL, у її варіації CAMELS використовує і НБУ – вже близько десяти років, що є позитивним, оскільки дана система побудована на оцінці базових компонентів фінансової стійкості, що, відповідно,

дає змогу докладно оцінити кожний із них і, як результат, об'єктивно оцінити фінансову стійкість. Перевірку здійснюють на основі використання показників, які не поширює навіть власник банку. Великого значення надають, оцінці впливу зовнішніх факторів. Тому рейтингову оцінку за системою CAMELS здійснюють не лише на основі офіційної звітності, і взагалі, методика є секретною. Особливість застосування української CAMELS – частота перевірок, ідея якої – чим надійніший банк, тим рідше його треба перевіряти. Органи нагляду інших країн усе ж дотримуються певної періодизації у частоті перевірок. НБУ використовує CAMELS для прийняття регуляторних рішень (при рефінансуванні, видачі дозволів на відкриття філій тощо).

У вітчизняній практиці моніторинг комерційних банків необхідно здійснювати частіше (раз на півроку), зважаючи на підвищену ризиковість банківської діяльності загалом та вітчизняні умови банківського бізнесу зокрема, що значною мірою обумовлені економічною та політичною нестабільністю в країні. А фінансовий стан проблемних банків необхідно оцінювати щомісяця, що сприятиме поетапному врегулюванню кризової ситуації в банку. В загальному, підвищення частоти інспекцій щодо оцінки фінансової стійкості банків створюватиме можливості до виявлення ознак погіршення фінансового стану на ранніх етапах та ефективного забезпечення їх фінансової стійкості.

Однак, сфера застосування методу CAMELS в Україні як самостійного методу аналізу без застосування інших методів є обмеженою завдяки його особливостям: по-перше, цей метод опирається на інформацію, джерелом котрої можуть служити майже виключно результати інспекторських перевірок; по-друге, він вимагає зіставлення показників банку з іншими банками загалом та (або) по групі банків, що по деяких параметрах, які входять у склад оцінюваних, є ускладненим; по-третє, в процедурі оцінки має місце дублювання інформації. Вказані особливості ускладнюють отримання достовірного висновку щодо фінансової стійкості комерційного банку.

В Україні рейтингові методики застосовують й інформаційно-аналітичні центри “Банк-інформ”, “Кредит-рейтинг” та інші. Зокрема, рейтингова агенція “Кредит-рейтинг” успішно працює на українському ринку та є єдиною, що володіє правом присвоєння рейтингових оцінок вітчизняним емітентам облігацій. Дана агенція надає незалежні оцінки кредитоспроможності суб’єктів запозичення з присвоєнням кредитних рейтингів за українською національною шкалою. З 2003 року рейтинги агенції почало офіційно визнавати Міністерство фінансів. Для оцінки кредитоспроможності та фінансової стійкості й присвоєння кредитних рейтингів рейтингове агентство використовує власну методологію (додаток Л), при цьому підходи, що застосовують для оцінки ризиків, відповідають підходам провідних рейтингових агентств світу. Аналіз усіх показників здійснюють за останніх п’ять років, а також будують перспективні фінансові плани на майбутніх п’ять років.

Принципово новий підхід до рейтингової оцінки банків запропонувала група вітчизняних банківських експертів [67]. Згідно з нею рейтинг банку визначається з урахуванням таких показників: рівень проблемних кредитів (k7), коефіцієнт миттєвої ліквідності (k8), рівень лівериджу (k9), коефіцієнт відкритої валютної позиції (k10). До складу даної рейтингової оцінки введено ще низку параметрів: проблемні кредити, загальні активи, відкриту валютну позицію банку. Але загальну кількість показників у методиці зведено до мінімуму. За цією методикою найважливішим показником визнано рівень проблемних кредитів. До проблемних кредитів автори методики пропонують відносити 100% прострочених і 45,8% пролонгованих кредитів. Найменшого значення у методиці приділено коефіцієнту відкритої валютної позиції у зв'язку з пильним контролем за нею з боку НБУ.

Аналіз ґрунтується на порівнянні показників кожного банку із середніми значеннями досліджуваної сукупності, що ставить таку методику на якісно новий рівень у системі рейтингової оцінки банків. Після нормування і перемножування отриманих значень на відповідну питому вагу добутки

підсумовуються в інтегральний рейтинговий індекс (L). Автори методики надають важливого значення оптимальності показника миттєвої ліквідності, надмірне зростання якого призводить до істотного зниження рівня прибутковості банку. Унікальність підходу – у розв'язанні відомої суперечності банківської діяльності: “прибутковість – надійність”. Площина надійності поділяє сукупність банків на дві групи (з рівнями надійності вищим і нижчим від середньої). Ці групи, у свою чергу, поділяються ще на дві групи, зважаючи на рівень рентабельності активів. У результаті банки відносять до таких груп: група лідерів (надійність вища за середню, рентабельність перевищує середню), група надійних банків (надійність вища за середню, рентабельність – нижча від середньої), група прибутково орієнтованих банків (надійність нижча від середньої, рентабельність – перевищує середню), група ризику (надійність і рентабельність – нижчі від середніх значень).

Очевидною перевагою вітчизняної методики є механізм розрахунку показника миттєвої ліквідності, врахування не лише загальної динаміки його змін, а й амплітуди коливань. Позитивне рішення в методиці полягає у нормуванні коефіцієнтів шляхом розрахунку їхніх середніх значень і їхніх середньоквадратичних відхилень. Але до складу індикативної групи не було долучено деяких великих банків, що не дає змоги авторам зробити розрахунки достовірних оптимальних величин. На наш погляд, індикативна група повинна охоплювати різні за розміром активів банки: великі, середні та малі.

Порівняно ефективною та точною методикою рейтингової оцінки банків є математичний метод кількісної оцінки рейтингів, що запропонував І. Готовчиков [64]. Розроблення математичної моделі оцінки рейтингів комерційних банків передбачає застосування коефіцієнтів, що характеризують фінансовий стан банку. Зокрема, автор запропонував застосування п'ятнадцяти коефіцієнтів, що характеризують достатність капіталу, ліквідність, рентабельність, якість активів і пасивів банку. Визначення “фінансової ваги” коефіцієнтів передбачає розрахунок опорного значення рейтингу банку.

Зокрема, значення коефіцієнтів додають для отримання опорного (базового, вихідного, нульового) значення рейтингу відповідного банку. “Фінансову вагу” коефіцієнтів рейтингового рівняння необхідно визначати за ступенем впливу цих показників на кінцеву суму даного рівняння. Для отримання оцінки впливу необхідно кожному з показників рівняння давати відповідне відхилення (20%), фіксувати решту показників та вимірювати вихідний результат моделі, тобто відхилення результату від її опорного значення. Отримані значення “фінансових ваг” характеризують значимість абсолютних банківських показників та коефіцієнтів у запропонованій моделі визначення рейтингу.

Рівняння для розрахунку рейтингового значення комерційного банку є наступним:

$$W = P1 * K1 + P2 * K2 + \dots + P15 * K15 \quad (3.3)$$

де P1, P2, ... P15 – “фінансова вага” відповідного коефіцієнта.

Дана модель дає змогу коригувати перелік відповідних коефіцієнтів.

Необхідно зазначити, що з метою оцінки банківського сектору в межах взаємодії з міжнародними фінансовими інститутами здійснюють розрахунок і аналіз ключових показників для розрахунку індикаторів фінансової стабільності (ІФС), що розробив МВФ. Зокрема, Національний банк України у грудні 2006 р. здійснив компіляцію праці МВФ щодо оцінки фінансової стабільності банківського сектору. З початку 2008 р. на офіційному сайті НБУ (www.bank.gov.ua) розміщують щоквартальні звіти за основними (12 показників) та додатковими (10 показників) індикаторами фінансової стабільності депозитних установ (банків). Питання компіляції та поширення ІФС НБУ як провідною установою погоджено з Державним комітетом статистики України та Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Національний банк компілює дані лише для сектору депозитних установ, а даних інших фінансових та нефінансових корпорацій, домашніх господарств не охоплює.

Забезпечення об'єктивної та достовірної оцінки фінансової стійкості банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні є основою для застосування відповідних заходів впливу та прийняття адекватних управлінських рішень, а також важливою передумовою формування довіри з боку населення до банківської системи в цілому. Саме оцінка фінансової стійкості є одним з важливих етапів в управлінні фінансовою стійкістю з метою уникнення негативних соціальних та економічних наслідків ймовірних банкрутств.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте методи оцінювання фінансової стійкості банків.
2. Які основні недоліки притаманні, застосовуваним на практиці, методам оцінювання фінансової стійкості банків?
3. Які основні відмінності між методами дослідження фінансового стану банків.
4. У чому полягає сутність коефіцієнтного аналізу фінансової стійкості банків?
5. Яка головна концепція лежить в основі інтегрального методу оцінювання фінансової стійкості банків.
6. Який метод визначає місце окремої банківської установи та рівня його фінансової стійкості у банківській системі загалом?
7. Охарактеризуйте основні методи управління ліквідністю комерційного банку.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

- 1. Вкажіть, які методи оцінювання фінансової стійкості комерційних банків не використовуються:**

- а) коефіцієнтний метод;
- б) факторний аналіз;
- в) бально-рейтинговий метод;
- г) інтегральний спосіб;
- д) метод визначення загальної фінансової стійкості банків;
- е) всі перелічені вище.

2. Зміст коефіцієнтного аналізу при визначенні фінансового стану банку полягає у наступному:

- а) обчислення базових коефіцієнтів, їх зважування на відповідні вагові коефіцієнти та визначення узагальнюючої оцінки;
- б) обчислення фінансових коефіцієнтів, котрі характеризують фінансовий стан банку, з наступним порівнянням отриманих результатів із нормативними (рекомендованими) значеннями;
- в) аналіз банківського капіталу, якості активів, якості управління, доходності та менеджменту з подальшим присвоєнням аналізованим показникам відповідного балу;
- г) оцінювання непрямим чином параметрів, котрі характеризують банк через встановлення деякої прихованої першопричини, котру безпосередньо обчислити неможливо або складно.

3. Обчислення базових коефіцієнтів, їх зважування на відповідні вагові коефіцієнти та визначення узагальнюючої оцінки передбачає застосування на практиці такого методу:

- а) коефіцієнтного;
- б) факторного аналізу;
- в) рейтингового;
- г) інтегрального способу.

4. До фінансових коефіцієнтів, що характеризують структуру активів банку відносять:

- а) частка міжбанківських кредитів;

- б) частка високоліквідних активів в робочих активах;
- в) рентабельність капіталу ROE;
- г) чистий дохід на одного працівника;
- д) усі перелічені вище.

5. Аналіз активів банку, згідно рейтингових методів оцінювання фінансової стійкості проводиться на основі:

- а) класифікації за ймовірністю їх повернення та потенційним розміром збитків з подальшим зважуванням на відповідні вагові коефіцієнти;
- б) дотримання банком законодавства, адекватності і повноти виконання банком правил роботи, методики керівництва;
- в) визначення перевищення показників ліквідності над нормативними вимогами, рівня залучень, здатності швидкого залучення довгострокових фінансових ресурсів;
- г) врахування чистого прибутку після сплати податків і до виплати дивідендів у зі ставності з середньою вартістю активів.

6. Головною концепцією інтегрального методу визначення фінансової стійкості комерційного банку є:

- а) обчислення показників, що характеризують фінансовий стан та дохідність конкретної установи;
- б) обчислення базових коефіцієнтів, котрі характеризують поточний стан банку та їх зважування на відповідні вагові коефіцієнти з подальшим визначенням узагальнюючої оцінки шляхом додавання чи множення отриманих компонентів;
- в) визначення узагальнюючої оцінки фінансового стану конкретного банку з метою порівняння з іншими банківськими установами;
- г) визначення фінансового стану комерційного банку на основі порівняльного аналізу загальних показників станом на певну звітну дату;
- д) жоден із варіантів не відповідає.

7. Концепція макропруденційного аналізу полягає у наступному:

а) визначення можливих чинників, що безпосередньо впливають на стійкість фінансового положення комерційного банку на ринку;

б) вимірювання фінансової стійкості комерційного банку обчислити достатньо складно, але можна непрямим чином оцінити її та зафіксувати значення цього параметру;

в) застосування у діяльності банку заходів щодо подолання негативних чинників впливу на фінансову стійкість банків як на макро- так і макрорівнях;

г) комплексний аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на банківську систему, що передбачає динаміку розвитку економічних процесів, моніторинг ризиків.

8. Основна суть методу фондового пулу полягає у наступному:

а) створення резервів ліквідності здійснюється шляхом визначення норми резервування за кожним видом залучених коштів з подальшим розміщенням пасивів у робочі активи незалежно від виду та строку залучення;

б) співставляються розрахункові величини ресурсів комерційного банку та ресурси, що розміщені в активи;

в) всі ресурси комерційного банку (як власні, так і залучені) є сукупним єдиним джерелом активних операцій;

г) оптимізація трансформації короткострокових ресурсів банку у довгострокові активи з метою максимізації прибутку.

9. Згідно із застосуванням методу конверсії фондів:

а) чітко ув'язуються різні види вкладень банку із видами залучених ресурсів;

б) збалансовується структура активів комерційного банку з метою отримання прибутку;

в) встановлюється норми резервування не лише в залежності від виду пасивів, але й визначаються основні напрями активних операцій у відповідності до залучених ресурсів певного виду;

г) оптимізується робота банку щодо залучення ресурсів з метою формування високодохідної ресурсної бази.

10. Застосування систем комплексної оцінки банківських ризиків передбачає:

а) комплексний аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на банківську систему, що передбачає динаміку розвитку економічних процесів, моніторинг ризиків.

б) визначення всередині банківських груп і банків важливих функціональних одиниць, присвоєння вагових коефіцієнтів кожній із них, а також оцінку кожної одиниці за видами ризиків і категоріями контролю за ризиками;

в) обчислення базових коефіцієнтів, котрі характеризують поточний стан банку та їх зважування на відповідні вагові коефіцієнти з подальшим визначенням узагальнюючої оцінки шляхом додавання чи множення отриманих компонентів;

г) жоден із варіантів.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Задача 1

За даними таблиці проаналізувати основні показники фінансової стійкості банків А і Б. Розраховані показники внесіть у таблицю та зробіть порівняння основних показників фінансової стійкості для даних банків.

Показник	Банк А	Банк Б
1. Власний капітал-брутто	112 904,1	125 926,2
1.1. Власний капітал-нетто	86728,1	93715,1
2. Акціонерний капітал	26 176,8	31 911,1
3. Залучені кошти	152 531,1	182 636,1
4. Загальні активи	265 435,2	308 562,3
5. Дохідні активи	118 524,6	91 899,6
6. Недоходні активи	146910,6	216662,7
7. Капіталізовані активи	379 66,8	48 029,7

8. Коефіцієнт надійності банку (ряд. 1 : ряд. 3)		
9. Коефіцієнт маневрування (ряд. 1.1 : ряд. 1)		
10. Коефіцієнт автономії (незалежності) (ряд. 1 : ряд. 4) (15—20 %)		
11. Співвідношення власного капіталу-нетто та загальних активів (ряд. 1.1 : ряд. 4) (4 %)		
12. Коефіцієнт захищеності власного капіталу (ряд. 7 : ряд. 1)		
13. Генеральний коефіцієнт надійності банку (ряд. 2 : ряд. 5)		
14. Коефіцієнт фондової капіталізації прибутку (ряд. 1: ряд. 2) (2—3)		
15. Адекватність капіталу (ряд. 1.1 : ряд. 3) (> 10 %)		

Розв’язок. Використовуючи формули, подані у таблиці розраховуємо відповідні коефіцієнти для банків:

Для банку А	Для банку Б
$K_{нб} = 112\,904,1 : 152\,531,1 = 0,74$	$K_{нб} = 125\,926,2 : 182\,636,1 = 0,68$
$K_{м} = 86728,1 : 112\,904,1 = 0,77$	$K_{м} = 93715,1 : 125\,926,2 = 0,74$
$K_{а} = 112\,904,1 : 265\,435,2 = 0,43$	$K_{а} = 125\,926,2 : 308\,562,3 = 0,41$
$V_{к/за} = 86728,1 : 265\,435,2 = 0,33$	$V_{к/за} = 93715,1 : 308\,562,3 = 0,30$
$K_{звк} = 379\,66,8 : 112\,904,1 = 0,34$	$K_{звк} = 48\,029,7 : 125\,926,2 = 0,38$
$K_{нбг} = 26\,176,8 : 118\,524,6 = 0,22$	$K_{нбг} = 31\,911,1 : 91\,899,6 = 0,35$
$K_{фкп} = 112\,904,1 : 26\,176,8 = 4,31$	$K_{фкп} = 125\,926,2 : 31\,911,1 = 3,95$
$K_{ак} = 86728,1 : 152\,531,1 = 0,57$	$K_{ак} = 93715,1 : 182\,636,1 = 0,51$

З розрахованих даних видно, що коефіцієнт надійності (співвідношення капіталу банку і залучених коштів за мінімально допустимого значення не менше 5,0 %) у банку А вищий аніж у банку Б. Таким чином, банк А має високу забезпеченість власним капіталом і, отже, високу надійність. Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів у банку А також є дещо вищим аніж у банку Б і становить, відповідно, 0,43 і 0,41 (або відповідно з 42 % до 41 %) за оптимального значення не менше 10 % і підтверджує більш стійкі позиції банку А на грошовому ринку.

Дані також свідчать і про те, що банк Б більшою мірою захищений власним капіталом зростаючим вкладенням його у свої власні капіталізовані активи — основні засоби і нематеріальні активи. Це підтверджується відповідними коефіцієнтами: у банку А він становив 0,34, а у банку Б — 0,38.

Також генеральний коефіцієнт надійності банку свідчить про більш високу ступінь стійкості банку Б, оскільки становить 0,35, на противагу 0,22 – у банку А.

Задача 2

Використовуючи дані фінансової звітності банків А і Б, розрахувати узагальнюючі показники надійності та стабільності банку. Розрахунок внести в таблицю та зробити порівняльний аналіз стану фінансової стійкості банківських установ.

Таблиця 1

Показник	Розрахункове значення показників	Вагомість
1. Коефіцієнти надійності банку	$K_n = K_{n1} \cdot 0,5 + K_{n2} \cdot 0,5$	10 %
1.1. $K_{n1} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Дохідні активи}}$		0,5
1.2. $K_{n2} = \frac{\text{Захищений капітал}}{\text{Власний капітал}}$		0,5
2. Коефіцієнти ліквідності	$K_l = K_{l1} \cdot 0,35 + K_{l2} \cdot 0,35 + K_{l3} \cdot 0,30$	40 %
2.1. $K_{l1} = \frac{\text{Абсолютно ліквідні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$		0,35
2.2. $K_{l2} = \frac{\text{Ліквідні активи}}{\text{Сумарні зобов'язання}}$		0,35
2.3. $K_{l3} = \frac{\text{Абсолютно ліквідні активи}}{\text{Дохідні активи}}$		0,35
3. Коефіцієнти рентабельності	$K_p = K_{p1} \cdot 0,5 + K_{p2} \cdot 0,5$	15 %
3.1. $K_{p1} = \frac{\text{Прибуток} + \text{Чистий поточний дохід}}{\text{Власний капітал}}$		0,5
3.2. $K_{p2} = \frac{\text{Прибуток} + \text{Чистий поточний дохід}}{\text{Дохідні активи}}$		0,5
4. Коефіцієнти якості активів	$K_{як.а} = K_{як.а1} \cdot 0,5 + K_{як.а2} \cdot 0,5$	20 %
4.1. $K_{як.а1} = \frac{\text{Строкові депозити} + \text{Власний капітал}}{\text{Корпоративні кредити}}$		0,5
4.2. $K_{як.а2} = \frac{\text{Державні цінні папери}}{\text{Дохідні активи}}$		0,5
4.3. $K_{як.а3} = \frac{\text{Прострочена заборгованість}}{\text{Кредитний портфель}}$		—

4.4 = $K_{\text{як.а4}} = \frac{\text{МБК розміщені}}{\text{МБК отримані}}$		—
5. Коефіцієнти ресурсної бази	$K_{\text{рб}} = K_{\text{рб1}} \cdot 0,5 + K_{\text{рб2}} \cdot 0,5$	15 %
5.1. $K_{\text{рб1}} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Сумарні зобов'язання}}$		0,5
5.2. $K_{\text{рб2}} = \frac{\text{Кошти на поточних рахунках клієнтів та на коррахунках інших банків}}{\text{Сумарні зобов'язання}}$		0,5

***Примітка.** Розв'язання даної задачі здійснюється на основі балансів різних банків.

РОЗДІЛ 4.

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ПАСИВАМИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

4.1. Стратегія формування ресурсної бази банку

Стійкість положення комерційних банків на фінансовому ринку безпосередньо пов'язана з їхніми можливостями щодо формування достатньої ресурсної бази. Так ресурсна база комерційного банку є вихідним і вирішальним моментом для планування стратегічних напрямів кредитної діяльності, оскільки саме від обсягу залучених у різного роду пасиви коштів залежить можливість банківської установи брати участь у позичкових операціях. Такими пасивами, окрім власного капіталу, є кошти, залучені банками на різного роду депозити, включаючи поточні рахунки підприємств, організацій, населення, строкові депозити суб'єктів ринку, а також ресурси, залучені не депозитними методами (позики на міжбанківському ринку, операції РЕПО, випуск цінних паперів власного боргу).

Однак, не вся сукупність мобілізованих банками коштів може бути використана для здійснення кредитних операцій. Йдеться передусім про придбання основних засобів та певних нематеріальних активів, що є необхідною умовою початку банківської діяльності. Дані витрати здійснюються за рахунок власних ресурсів банку. Окрім того, за рахунок цих же коштів здійснюються окремі види довгострокових інвестиційних вкладень (вкладення в асоційовані чи дочірні компанії).

Щодо залучених ресурсів, то два основні методи їх формування (депозитний і не депозитний) визначають і шляхи подальшого використання акумульованих коштів. Зокрема, не депозитні форми залучених ресурсів (на міжбанківському ринку і в центробанку) застосовуються переважно для

підтримання ліквідності. Ресурси ж, залучені на депозитні рахунки, є основним джерелом надання кредитів клієнтам попри те, що частина коштів до запитання має забезпечувати формування первинного резерву. Тому основою кредитного потенціалу комерційного банку є саме залучені ним депозити (рис.4.1.).

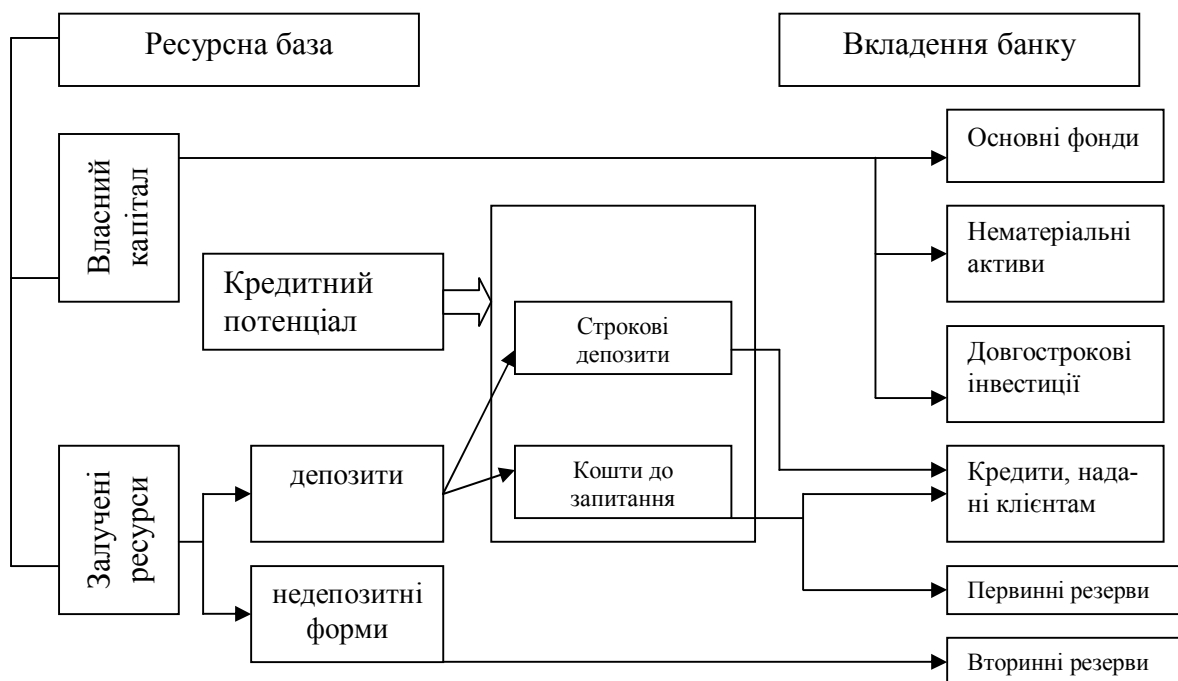

Рис. 4.1. Схема формування кредитного потенціалу комерційного банку

Отже банківська стратегія щодо формування ресурсного потенціалу повинна бути спрямована насамперед на розробку адекватних обраній кредитній політиці заходів із розвитку і вдосконалення депозитних операцій.

4.2. Методи оцінювання та визначення достатності власного капіталу банку

За економічним змістом капітал банку – це власні кошти засновників або акціонерів (власників банку), внесені ними на свій ризик для отримання доходів. Величина банківського капіталу істотно впливає на рівень надійності та стійкості фінансового положення банку на грошовому ринку. У процесі

управління капіталом банку важливе значення має метод оцінювання його вартості. У банківській практиці існує кілька методів обчислення вартості власного капіталу банку, а саме: метод балансової вартості; метод ринкової вартості; метод “регулюючих бухгалтерських процедур”.

Згідно із методом балансової вартості усі активи та зобов’язання банку оцінюються в балансі за тією вартістю, яку вони мали на момент придбання. Оцінювання банківського капіталу методом ринкової вартості полягає у тому, що активи і зобов’язання банку оцінюються за ринковою вартістю. Сутність методу “регулюючих бухгалтерських процедур” полягає в обчисленні розміру капіталу за правилами, які встановлено регулюючими інстанціями.

Рівень достатності капіталу, тобто адекватність банківського капіталу містить уявлення про банківський капітал як джерело покриття збитків і відображає рівень надійності та ризиковості банку, а відтак і його фінансової стійкості.

У банківській практиці існують різні методи визначення достатності капіталу, а саме: метод лівериджу (важеля); метод порівняльного аналізу показників; метод експертних оцінок.

Метод лівериджу полягає у встановленні нормативу співвідношення власних і залучених коштів банку. Метод лівериджу має такі недоліки:

- 4.3. не проводиться диференціація між різними видами капіталу;
- 4.4. не враховується рівень ризиковості активних операцій;
- 4.5. не беруться до уваги позабалансові зобов’язання та пов’язаний з ними ризик.

Даний метод визначення достатності капіталу може використовуватись як допоміжний паралельно з іншими методами.

У відповідності до *методу порівняльного аналізу показників* для оцінювання адекватності капіталу використовуються такі показники:

- відношення капіталу до сукупних активів банку;
- відношення капіталу до сукупних депозитних зобов’язань;

- відношення капіталу до ризикованих активів, розрахованих як сума всіх активів, окрім готівки та державних цінних паперів.

Значення показників постійно контролюються та аналізуються органами регулювання, але нормативи чи граничні межі не встановлюються. Недоліками методу порівняльного аналізу показників адекватності капіталу є суб'єктивний характер оцінок та висновків, відсутність загальноприйнятих стандартів достатності капіталу, значна трудомісткість.

Експертні оцінки адекватності капіталу базуються на використанні висновків експертів про якість управління банком, рівень прибутковості та ліквідності, динаміку депозитної бази, структуру балансу, ризиковість активних операцій, регіональні особливості ринку, на якому працює банк. Метод передбачає вивчення діяльності кожного банку в контексті конкретних ринкових умов і врахування взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх чинників.

В Україні величина капіталу комерційних банків регулюється централізовано НБУ через установлення мінімальних вимог (нормативів) до розмірів достатності капіталу. Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1) регулює абсолютну величину капітальної бази, проте він не може вважатися достатнім, оскільки не враховує співвідношення капіталу й активів банку, а також рівня ризиковості активних операцій банку. Тому для регулювання цього аспекту банківської діяльності НБУ встановлено норматив адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності) банку – Н2 і норматив адекватності основного капіталу – Н3.

4.3. Способи управління капіталом банку

Підвищення рівня капіталізації банку завжди було, є і буде однією з найактуальніших і важливих проблем банківської діяльності. Розмір достатнього капіталу залежить від ступеня ризику і чим більшим є ризик, що приймає банк, тим вищим має бути рівень капіталізації банку.

Метою управління банківським капіталом є залучення та підтримання достатнього обсягу капіталу для розширення діяльності та створення захисту від ризиків. У банківській практиці використовуються два методи поповнення капіталу, а саме: метод внутрішніх джерел поповнення капіталу; метод зовнішніх джерел поповнення капіталу.

За першим методом головним джерелом зростання капіталу є нерозподілений прибуток банку. Реінвестування прибутку є найприйнятнішою та дешевою формою фінансування банку. Чистий прибуток, що залишився у розпорядженні банку після виплати податків, може бути спрямований на виконання двох основних завдань: 1) забезпечення певного рівня дивідендних виплат акціонерам; 2) достатнє фінансування діяльності банку. Тому основним завданням управління капіталом банку методом внутрішніх джерел є визначення оптимального співвідношення між величиною прибутку, що спрямовується на поповнення капіталу, та розміром дивідендних виплат акціонерам банку.

Переваги методу внутрішніх джерел поповнення капіталу: незалежність від кон'юнктури ринку; немає витрат із залучення капіталу зовні; простота застосування, оскільки кошти просто переводяться з одного бухгалтерського рахунка в інший; немає загрози втрати контролю над банком з боку акціонерів.

Недоліки методу внутрішніх джерел поповнення капіталу: повне оподаткування, оскільки на поповнення капіталу спрямовується чистий прибуток після виплати всіх податків; виникнення проблеми зменшення дивідендів; повільне нарощування капіталу.

Залучення капіталу за рахунок зовнішніх джерел можливе кількома способами: 1) емісія акцій; 2) емісія капітальних боргових зобов'язань (субординований борг); 3) продаж активів та оренда нерухомості. Кожний із даних способів має переваги та недоліки, тому, обираючи один із шляхів, банк має раціонально проаналізувати ефективність їхнього застосування.

Менеджмент банку вдається до зовнішніх джерел зростання капітальної бази в разі коли потрібно забезпечити швидке отримання великих обсягів коштів. Вибір способу залучення капіталу із зовнішніх джерел має базуватися на результатах глибокого фінансового аналізу альтернативних варіантів та їх потенційного впливу на величину прибутку в розрахунку на акцію. Також обов'язковим є зваження на: відносну вартість та ризик, пов'язаного з кожним джерелом; методи державного регулювання й доступність; довгострокові перспективи та наслідки. Для вітчизняних банків емісія банків залишається фактично єдиним зовнішнім джерелом поповнення капіталу.

Перевагами цього способу є можливість швидко одержати значні суми грошових коштів, а також покращити позиції банку щодо залучення коштів у майбутньому. Однак такий підхід має і *ряд недоліків*: висока вартість; труднощі розміщення акцій на ринку; значне зростання ризику зниження доходів на одну акцію; послаблення контролю за банком з боку акціонерів, якщо вони не можуть самі викупити всі акції нової емісії (Додаток М).

Зауважимо, що найпоширенішим зовнішнім джерелом поповнення капіталу для вітчизняних банків залишається емісія акцій. Інструменти, що дають змогу залучати кошти на умовах субординованого боргу, не набули значного розвитку.

Важливий внутрішній чинник підвищення рівня банківського капіталу – генерування чистого прибутку [178], розмір якого залежить від інвестиційної, дивідендної політики банку. Інструментом управління капіталом у даному випадку служить внутрішня ставка генерування капіталу (g), що дорівнює приблизно добутку значення ROE банку та його коефіцієнту утримання прибутку (RR):

$$g \approx ROE * R \quad (4.1)$$

Значення g точніше обчислюють наступним чином:

$$g = (ROE * RR) / (1 - ROE * RR) \quad (4.2)$$

Коефіцієнт утримання прибутку обчислюють за наступною формулою:

$$RR = (1 - PR), \quad (4.3)$$

де PR – коефіцієнт сплати дивідендів.

Зважаючи на те, що

$$ROE = ROA * EM, \quad (4.4)$$

$$\text{а } ROA = PM * AU, \quad (4.5)$$

де EM – мультиплікатор капіталу,

PM – коефіцієнт прибутку (чистий прибуток/валовий дохід),

AU – використання активів (валовий дохід/сукупні активи).

$$\text{Відповідно } g \approx PM * AU * EM * RR \quad (4.6)$$

Тобто, ставка внутрішнього генерування капіталу залежить від прибутковості банку, здатності активів генерувати прибуток, мультиплікатора капіталу та коефіцієнта утримання прибутку. Збільшення значення кожного з компонентів сприятиме внутрішньому генеруванню банківського капіталу. З цього випливає, що банк має ефективно управляти спредом, контролювати витрати, підвищувати операційну ефективність, прагнути оптимального фінансування та розробляти ефективну дивідендну політику.

На додаток до розглянутих методів підвищення рівня капіталізації банку Б. Л. Селлерс [179] навів додаткові способи нарощування банківського капіталу, зокрема: 1) створення планів реінвестування дивідендів; 2) розроблення планів купівлі акцій службовцями банку.

Перший спосіб передбачає заміну грошових дивідендів дивідендами-акціями, що дає банкові змогу зберегти прибуток, який слід виплачувати у формі дивідендів. Банкам рекомендовано заохочувати участь у реінвестуванні дивідендів, пропонуючи дисконт 5% щодо справедливої ринкової вартості. Тобто, це дає акціонерам змогу купувати цінні папери за 95% їх ціни (справедливої ринкової вартості) в день виплати дивідендів. Відповідно до плану реінвестування дивідендів із дисконтом у розмірі 5% замість виплати дивідендів на відповідну дату банк утримує грошовий прибуток та емітує нові акції, які взамін дивідендів отримують акціонери. Перевагами для акціонерів є

можливість забезпечити приріст капіталу, котрий (приріст) дорівнює величині дисконту.

Формування планів щодо купівлі акцій службовцями банку вважають новаторським методом, який сприяє тому, щоби банк отримав додатковий капітал. Даний спосіб передбачає складання відповідної програми, що заохочувала б службовців до придбання акцій свого банку. Зауважимо, що такий план може слугувати засобом утримання персоналу, відповідно викликаючи у службовця відчуття співучасті в управлінні банком. Згідно з даним планом створюють траст, бенефіціарами якого стають службовці банку. Знову емітовані акції, внесені в траст, розширюють ринок обігу банківських акцій. Окрім цього, створений в інтересах службовців траст не обтяжений податком (у США), що, відповідно, дає банкові змогу використовувати його як пряме джерело капіталу.

Загалом процес управління капіталом банку передбачає такі обов'язкові етапи: 1) розробка загальної фінансової стратегії діяльності банку; 2) визначення величини капіталу, необхідної для розширення активних операцій, підвищення їх ризиковості (при агресивній кредитній політиці), задоволення вимог органів банківського нагляду; 3) визначення величини капіталу, що його банк має змогу залучити за рахунок нерозподіленого прибутку; 4) оцінка та вибір найприйнятнішого зовнішнього джерела поповнення капіталу за результатами аналізу ринкових умов, прав та інтересів власників, прогнозів щодо майбутньої прибутковості банку.

4.4. Методи управління залученими коштами банку

Залучені кошти банку є основним джерелом формування ресурсів комерційного банку, які спрямовуються на проведення активних операцій.

Метою управління зобов'язаннями банку є залучення достатнього обсягу коштів з найменшими витратами для фінансування активних операцій, які має

намір здійснити банк. Для забезпечення оптимальної структури, обсягів та рівня витрат у банківській практиці застосовуються два основні методи управління залученими коштами – цінові та нецінові методи.

Сутність цінових методів полягає у використанні відсоткової ставки за депозитами як головного важеля в конкурентній боротьбі за вільні грошові кошти фізичних і юридичних осіб. Так підвищення пропонованої банком ставки дозволяє залучити додаткові ресурси. І, навпаки, банк, перенасичений ресурсами, але обмежений небагатьма прибутковими напрямками їх розміщення, зберігає чи знижує депозитні ставки. Обсяги залучення заощаджень в банківську систему безпосередньо пов'язані із процентною політикою банків, основним інструментом якої є депозитна ставка. Банки встановлюють диференційовані ставки залежно від виду депозитного рахунка, строку розміщення коштів на депозиті та суми вкладів. Ціноутворення за депозитними зобов'язаннями банку базується на аналізі співвідношення між депозитною ставкою, яка відображає ринкову вартість залучення коштів, і витратами банку з обслуговування кожного виду депозитних рахунків.

Нецінові методи управління залученими коштами банку базуються на використанні різноманітних прийомів заохочення клієнтів, які прямо не пов'язані зі зміною рівня депозитних ставок. До таких прийомів належать: реклама; поліпшений рівень обслуговування; розширення спектра пропонованих банком рахунків та послуг; комплексне обслуговування; додаткові види безкоштовних послуг; розташування філій у місцях, максимально наближених до клієнтів; пристосування графіка роботи до потреб клієнтів; проведення лотереї серед клієнтів; встановлення банкоматів у громадських місцях; проведення безготівкових розрахунків за допомогою пластикових карток тощо. Застосування нецінових методів супроводжується деякими (іноді значними) витратами. Тому, обираючи метод управління залученими коштами необхідно порівняти витрати, пов'язані із підвищенням депозитної ставки, та витрати, що супроводжуватимуть впровадження нецінових прийомів.

Нині у банківській практиці достатньо широко використовуються як цінові так і нецінові методи управління залученими коштами банку.

4.5. Особливості управління запозиченими коштами банку

Особливість управління запозиченими коштами банку полягає у тому, що у процесі їх формування ініціатором виступає банк, тоді як у створенні депозитної бази ініціатива належить клієнтам. Основними джерелами запозичення коштів для банківських установ є: позики в центральному банку; міжбанківський ринок ресурсів; проведення операцій РЕПО; міжнародний фінансовий ринок (євроринок); ринок депозитних сертифікатів; ринок комерційних паперів; позики у небанківському секторі.

На вибір недепозитних джерел коштів банку впливають такі *чинники*: відносна вартість конкретного джерела; граничні строки погашення; рівень надійності джерела; правила обмеження щодо використання; доступність; кредитні можливості банку-позичальника – величина капіталу, рейтинг, можливості реалізації комерційних паперів.

Процес управління запозиченими коштами має певні особливості, а саме:

1) гнучкість управління: у кожний момент часу можна чітко визначити, скільки і на який період необхідно банку запозичити коштів. Потреба в не депозитних ресурсах розраховується як різниця між вихідними та вхідними грошовими потоками банку, з урахуванням як реальних, так і очікуваних значень; 2) висока чутливість до змін ринкової відсоткової ставки: позики здебільшого надаються під плаваючу ставку або на короткі періоди часу; 3) короткостроковий характер операцій запозичення: найпопулярнішими є одноденні позики та зі строками погашення до двох тижнів; 4) неможливість застосування банком цінових методів управління, оскільки ставку за позикою встановлює кредитор.

Позики в центральному банку. Вартість запозичення коштів у центральному банку визначається обліковою ставкою, що представляє собою

відсоткову ставку ЦБ за операціями кредитування комерційних банків через рефінансування їх активних операцій.

Як правило, центральний банк надає кредити тим банкам, які зазнають тимчасових труднощів у формуванні ресурсів, або для підтримання їхньої стабільності та ліквідності. Національний банк України використовує механізм рефінансування комерційних банків для управління ліквідністю банківської системи та регулювання грошово-кредитного ринку. Рефінансування комерційних банків в Україні здійснюється через: проведення операцій на відкритому ринку та надання стабілізаційних кредитів.

Міжбанківський ринок кредитних ресурсів – ефективний механізм перерозподілу грошових коштів. З одного боку, міжбанківський кредит дозволяє банкам з недостатньою ресурсною базою виконувати вимоги ЦБ або задовольняти потреби клієнтів у кредитах. З іншого – міжбанківський ринок служить для підтримки зростання депозитів і надає кредиторам можливість вигідного розміщення тимчасово вільних коштів. Загалом кредитування інших банків характеризується відносною безпечністю, хоча повністю не виключає кредитного ризику.

Відсоткова ставка за міжбанківськими кредитами залежить від кон'юнктури ринку і встановлюється провідними банками. Ставки міжбанківського ринку в цілому нижчі за ставки, пропоновані іншим позичальникам.

Операції РЕПО. Надання банківської позики під забезпечення цінними паперами за умови зворотного його викупу після повернення коштів кредиторів називається угодою РЕПО. Операції РЕПО значно знижують кредитний ризик, але не гарантують повного його уникнення. Угоди РЕПО є одним із видів ломбардного кредиту на міжбанківському ринку і використовуються, коли учасники недостатньо добре знають один одного або виникає сумнів щодо кредитоспроможності позичальника. В Україні більшість міжбанківських операцій кредитування укладається на основі репо-угод.

Міжнародні фінансові ринки. Основи та механізм проведення фінансових операцій на євrorинку не відрізняються від аналогічних операцій на національних кредитних ринках, а відмінності стосуються деяких методів регулювання банківської діяльності та рівні дохідності. Традиційна форма короткострокового та середньострокового фінансування на євrorинку – це єврокредит, який існує в чотирьох основних видах позик: позика з фіксованою ставкою; позика з плаваючою ставкою (роловерний кредит); резервний кредит, або овердрафт, у євровалюті; синдикатний кредит, який надається групою міжнародних банків і дозволяє обмежити кредитний ризик часткою участі в кредитній угоді.

Поряд із традиційними євро кредитами позичальники міжнародних ринків дедалі частіше використовують альтернативні джерела отримання грошових коштів, а саме: запозичення через випуск єврооблігацій, євронот, євровекселів та інших фінансових інструментів.

Ринок депозитних сертифікатів. За формою депозитні сертифікати можуть бути віднесені до депозитних зобов'язань, але за економічним змістом правомірно їх розглядати як джерело запозичення коштів, оскільки ініціатором випуску депозитних сертифікатів завжди є банк. Одним із методів реалізації депозитних сертифікатів є продаж його клієнтові банку. Зміст такої банківської операції полягає в проведенні коштів з одного рахунка, наприклад, розрахункового рахунка клієнта, на інший – рахунок депозитного сертифіката. Завдяки такій операції підвищується стабільність ресурсної бази банку, оскільки депозитні сертифікати не можуть бути вилучені з обігу до настання його погашення. Окрім того, у деяких країнах, наприклад США, вимог обов'язкового резервування щодо депозитних сертифікатів немає, тоді як кошти на інших рахунках підлягають резервуванню.

Ринок комерційних паперів. Комерційні папери – це короткострокові незабезпечені боргові зобов'язання, термі обігу яких не перевищує 270 днів. Це джерело запозичення коштів дозволяє банкам розширювати ресурсну базу,

незважаючи на обмеження депозитних ставок. Ставки за комерційними паперами в середньому на 0, 5% - 0,75 % нижчі за середньо ринкові ставки запозичення. Однак, в Україні ринку комерційних паперів немає, оскільки ці інструменти не належать до цінних паперів, тому що є незабезпеченими борговими зобов'язаннями.

Позики в небанківському секторі. Як правило у небанківських установах акумульовано значні кошти, котрі потребують надійних напрямів розміщення. Тимчасово вільні кошти цих учасників ринку можуть вкладатися у високоякісні цінні папери та надаватися на умовах позики надійним клієнтам, якими і є банки. Особливість цього джерела запозичення полягає у більш довгостроковому характері угод порівняно із міжбанківським ринком, а умови проведення операцій та методи ціноутворення не відрізняються від загальних.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте напрями формування стратегії формування ресурсної бази комерційного банку.
2. В чому полягає економічна сутність методів оцінювання та визначення достатності власного капіталу банку?
3. Які недоліки та переваги містить метод оцінювання та визначення достатності власного капіталу банку за балансовою вартістю?
4. Які недоліки та переваги містить метод оцінювання та визначення достатності власного капіталу банку за ринковою вартістю?
5. В чому полягає економічна сутність методу “регулюючих бухгалтерських процедур” для оцінювання та визначення достатності власного капіталу банку?
6. Назвіть та охарактеризуйте особливості управління запозиченими коштами банку.
7. Яка основна мета управління зобов'язаннями банку. Назвіть особливості процесу управління запозиченими коштами банку.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Кредитний потенціал комерційного банку формується за рахунок таких джерел:

- а) основні фонди;
- б) кошти до запитання;
- в) недепозитні форми залучення ресурсів;
- г) нематеріальні активи;
- д) довгострокові кредити центрального банку;
- е) всі перелічені вище.

2. Який банк буде вважатися більш фінансово стійким, якщо у структурі залучених коштів будуть переважати:

- а) строкові кошти;
- б) кошти до запитання;
- в) короткострокові кошти центрального банку;
- г) депозити, залучені у інших банків?

3. Суть методу балансової вартості для обчислення власного капіталу банку полягає у наступному:

- а) усі активи та зобов'язання банку оцінюються в балансі за тією вартістю, яку вони мали на момент придбання;
- б) активи та зобов'язання банку оцінюються за ринковою вартістю;
- в) розмір капіталу обчислюється за правилами, які встановлено регулюючими інстанціями;
- г) містить уявлення про банківський капітал як джерело покриття збитків;
- д) відображає рівень надійності та ризиковості банку на основі оцінювання рівня достатності капіталу.

4. Суть методу ринкової вартості для обчислення власного капіталу банку полягає у наступному:

- а) усі активи та зобов'язання банку оцінюються в балансі за тією вартістю, яку вони мали на момент придбання;
- б) активи та зобов'язання банку оцінюються за ринковою вартістю;
- в) розмір капіталу обчислюється за правилами, які встановлено регулюючими інстанціями;
- г) містить уявлення про банківський капітал як джерело покриття збитків;
- д) відображає рівень надійності та ризиковості банку на основі оцінювання рівня достатності капіталу.

5. Суть методу “регулюючих бухгалтерських процедур” для обчислення власного капіталу банку полягає у наступному:

- а) усі активи та зобов'язання банку оцінюються в балансі за тією вартістю, яку вони мали на момент придбання;
- б) активи та зобов'язання банку оцінюються за ринковою вартістю;
- в) розмір капіталу обчислюється за правилами, які встановлено регулюючими інстанціями;
- г) містить уявлення про банківський капітал як джерело покриття збитків;
- д) відображає рівень надійності та ризиковості банку на основі оцінювання рівня достатності капіталу.

6. Суть методу лівериджу для визначення достатності капіталу банківської установи полягає у тому, що:

- а) встановлюється норматив співвідношення власних і залучених коштів банку;
- б) встановлюються основні показники, які контролюються та аналізуються органами регулювання;
- в) використовуються висновки експертів про якість управління банком, рівень прибутковості та ліквідності.
- г) власне тлумачення.

7. Суть методу порівняльного аналізу показників для оцінювання адекватності капіталу банківської установи полягає у тому, що:

а) встановлюється норматив співвідношення власних і залучених коштів банку;

б) встановлюються основні показники, які контролюються та аналізуються органами регулювання;

в) використовуються висновки експертів про якість управління банком, рівень прибутковості та ліквідності.

г) власне тлумачення.

8. Які переваги, притаманні методу “експертних оцінок” для визначення достатності капіталу банківської установи?

а) суб’єктивний характер оцінок та висновків;

б) простота застосування;

в) передбачає вивчення діяльності кожного банку в контексті конкретних ринкових умов;

г) значення показників достатності капіталу постійно контролюються та аналізуються органами регулювання.

9. Суть методу внутрішніх джерел поповнення капіталу банку полягає у тому, що:

а) головним джерелом зростання капіталу є нерозподілений прибуток банку;

б) залучення капіталу можливе кількома способами, а саме: за рахунок емісії акцій та капітальних боргових зобов’язань та продажу активів та оренди нерухомості;

в) джерелом поповнення капіталу може бути продаж активів;

г) джерелом поповнення капіталу банку може бути емісія власних боргових зобов’язань.

10. Суть методу зовнішніх джерел поповнення капіталу банку полягає у тому, що:

а) головним джерелом зростання капіталу є нерозподілений прибуток банку;

б) залучення капіталу можливе кількома способами, а саме: за рахунок емісії акцій та капітальних боргових зобов'язань та продажу активів та оренди нерухомості;

в) джерелом поповнення капіталу може бути продаж активів;

г) джерелом поповнення капіталу банку можуть бути кредити, залучені у інших банківських установ.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Задача 1

За наведеними даними розрахувати коефіцієнт плинності клієнтів, коефіцієнт залучення клієнтів, коефіцієнти закріплення та постійності клієнтів. Зробити висновок про стратегію банків А і Б щодо розширення клієнтської бази. Розраховані показники внести у таблицю.

Таблиця 1

Показники	Банк А	Банк Б
Кількість поточних рахунків юридичних осіб на початок періоду	4289	4360
Кількість відкритих рахунків за рік	208	193
Кількість закритих рахунків за рік	137	95
Кількість поточних рахунків юридичних осіб на кінець періоду	4360	4458
Середньорічна кількість рахунків	4324,5	4409
Коефіцієнт плинності клієнтів, %		
Коефіцієнт постійності клієнтів, %		
Коефіцієнт залучення клієнтів, %		
Коефіцієнт розширення клієнтської бази, %		

Розв'язок. Відповідні коефіцієнти розраховуються за наступними формулами:

- 1) Коефіцієнт плинності клієнтів: $K_{пл} = \frac{\text{Кількість закритих рахунків за період}}{\text{Середня кількість рахунків клієнтів}}$.
- 2) Коефіцієнт залучення клієнтів: $K_3 = \frac{\text{Кількість відкритих рахунків за період}}{\text{Середня кількість рахунків}}$.
- 3) Коефіцієнт розширення клієнтської бази:
 $K_p = \frac{\text{Кількість відкритих рахунків} - \text{Кількість закритих рахунків}}{\text{Середня кількість рахунків}}$.
- 4) Коефіцієнт постійності клієнтів: $K_{пост} = 100 - K_{пл}$.

У відповідності до заданих алгоритмів здійснюємо розрахунок коефіцієнтів:

Банк А	Банк Б
$K_{пк} = (137 : 4324,5) \times 100 = 3,2$	$K_{пк} = (95 : 4409) \times 100 = 2,2$
$K_{зк} = (208 : 4324,5) \times 100 = 4,8$	$K_{зк} = (193 : 4409) \times 100 = 4,4$
$K_{ркб} = ((208 - 137) : 4324,5) \times 100 = 1,6$	$K_{ркб} = ((193 - 95) : 4409) \times 100 = 2,2$
$K_{пк} = 100 - 3,2 = 96,8$	$K_{пк} = 100 - 2,2 = 97,8$

Отже, банки постійно тримають під контролем показники клієнтської бази. У банку А коефіцієнт залучення клієнтів становив 4,8 %, а в банку Б — 4,4 %, тобто нижчий на 0,4 процентного пункту у порівнянні із банком А. У банку Б коефіцієнт залучення клієнтів нижчий від аналогічного показника банку А на 1 процентний пункт і становить 3,2 %. Відповідно коефіцієнт розширення клієнтської бази у банку Б значно вищий ніж у банку А і становить відповідно 2,2%, тобто на 0,6 процентного пункту більший аніж у банку А.

Задача 2

За наведеними даними таблиці розрахувати коефіцієнти оборотності коштів на поточних рахунках клієнтів та коефіцієнт осідання коштів на цих рахунках. Дані внести у таблицю та зробити висновок про ефективність роботи банків А і Б щодо розширення клієнтської бази банку.

Таблиця 1

Показники	Банк А	Банк Б
1. Залишки депозитів до запитання на початок періоду	106 467	177 818
2. Оборот з надходження коштів на рахунки клієнтів за період (кредитовий оборот)	5 060 552,7	5 183 133,5
3. Оборот з видатків коштів із рахунків (дебетовий оборот)	4 989 201,7	5 175 571,5
4. Залишок депозитів до запитання на кінець періоду	177 818	185 380
5. Середній залишок депозитів до запитання	142 142,5	181 599
6. Кількість оборотів, що здійснюють депозити до запитання за період	35,1	28,5
8. Коефіцієнт осідання коштів на поточних рахунках	0,014	0,001

Розв'язок. Для аналізу депозитів до запитання використовуються такі показники:

1) Оборотність коштів на поточних рахунках клієнтів. Цей показник відбиває кількість оборотів, що здійснюють онкольні депозити за певний період і розраховується за формулою:

$$N = \frac{\text{Оборот з видачі коштів з поточних рахунків клієнтів (дебетовий оборот)}}{\text{Середній залишок коштів на поточних рахунках клієнтів}};$$

Чим більший цей показник, тим стабільніша ресурсна база.

2) Рівень осідання коштів на поточних рахунках:

$$P_{\text{осід}} = \frac{\text{Залишок на кінець} - \text{Залишок на початок}}{\text{Оборот з надходження коштів}}$$

На основі формул здійснюємо розрахунок коефіцієнтів оборотності коштів на поточних рахунках клієнтів та рівня осідання коштів на поточних рахунках.

Для банку А	Для банку Б
$O_k = 4989201,7 : 142142,5 = 35,1$	$O_k = 5175571,5 : 181599 = 28,5$
$P_{\text{ос}} = (177818 - 106467) : 5060552,7 = 0,014$	$P_{\text{ос}} = (185380 - 177818) : 5183133,5 = 0,001$

Як свідчать дані розрахунків і у банку А і у банку Б, оборотність депозитів до запитання значно більша, ніж оборотність строкових депозитів. Коефіцієнт осідання коштів на поточних рахунках у банку Б менший на 0,013 аніж у банку А. Це означає, що приплив коштів на рахунки у банку Б повільніший: якщо у банку А на кожен гривню коштів, що надійшли на ці рахунки осідає 1,4 коп., то в банку Б лише 0,1 коп. Така тенденція є закономірною, адже існує певна насиченість кредитного ринку та ринку клієнтів. Постійне зростання даного коефіцієнта в одного банку повинно зменшувати цей коефіцієнт в інших банках, а в умовах постійної боротьби за клієнтів теоретично таке неможливо.

Задача 3

За даними балансу проаналізувати ступінь залежності комерційних банків А і Б від МБК. Розрахувати коефіцієнти рефінансування та зробити відповідні висновки про ступінь залежності банків А і Б від міжбанківських кредитів.

Таблиця 1

Показники	Банк А	Банк Б
1. Загальна сума отриманих міжбанківських кредитів	122 840	181 805
2. Загальний обсяг зобов'язань банку	376 925	580 195
3. Капітал банку, всього	62 703	102 029
У тому числі статутний капітал	33 703	33703
4. Валюта балансу	439 628	682 224
5. Частка МБК у загальному обсязі зобов'язань, %	32,6	31,3
6. Частка МБК у валюті балансу, %	27,9	26,6
7. Відношення МБК до статутного капіталу, разів	3,6	5,4

Розв'язок. Для аналізу ступеня залежності банку від МБК використовують такі коефіцієнти рефінансування:

1) Питома вага МБК від загального обсягу зобов'язань банку:

$$K_1 = \frac{\text{МБК отримані}}{\text{Зобов'язання, всього}}$$

Оптимальне значення цього коефіцієнта має бути 0,25—0,40.

Даний коефіцієнт характеризує ступінь мінімізації ризику стійкості ресурсної бази або її витратності. Значення коефіцієнта 0,25 забезпечує мінімізацію витрат. Значення коефіцієнта 0,40 забезпечує мінімізацію ризику стійкості.

2) Питома вага МБК, отриманих у валюті балансу, тобто в усіх джерелах:

$$K_2 = \frac{\text{МБК отримані}}{\text{Валюта балансу}}$$

Оптимальне значення даного коефіцієнта має бути 0,2—0,35.

3) Коефіцієнт відношення МБК до статутного капіталу.

$$K_3 = \frac{\text{МБК отримані}}{\text{Статутний капітал}}$$

Значення даного коефіцієнта не повинне перевищувати 6 разів статутний капітал, або 600 %.

На основі формул здійснюємо розрахунок коефіцієнтів рефінансування.

Для банку А	Для банку Б
$K1 = 122840 : 376925 = 32,6$	$K1 = 181805 : 580195 = 31,3$
$K2 = 122840 : 439628 = 27,9$	$K2 = 181805 : 682\,224 = 26,6$
$K3 = 122840 : 62703 = 3,6$	$K3 = 181805 : 102029 = 5,4$

З розрахованих даних видно, що залежність банку А від зовнішніх джерел кредитування вища, аніж у банку Б. Так, частка МБК у загальних зобов'язаннях банку А становить 32,6%, а у банківській установі Б - 31,3 %. Відповідно менша частка МБК у валюті балансу у банку Б у порівнянні із банком А, тобто на 1,3 %. Втім така залежність обидвох банків від інших банків не є критичною і відповідає загальноприйнятим критеріям. Обсяг МБК переважав обсяг

статутного капіталу (враховуючи його незмінність) відповідно у банку А - 3,6, а у банку Б - 5,4 раза, що відповідає допустимим розмірам.

Задача 4

За даними таблиці проаналізувати ділову активність банків А і Б щодо залучення ресурсів та їх використання. Розраховані показники внесіть у таблицю та здійсніть порівняльний аналіз ділової активності пасивів обидвох банків.

Таблиця 1

Показник	Банк А	Банк Б
1. Пасиви загальні	265 435,2	308 562,3
2. Зобов'язання, всього	152 531,1	182 636,1
3. Онкольні депозити (поточні та кореспондентські рахунки)	104970,9	119267,1
4. Строкові депозити	33 144,3	17 304,6
5. Міжбанківські кредити отримані	14 415,9	46 064,4
6. Кредитний портфель	108 703,8	136 421,4
7. Активи дохідні	146 910,6	216 662,7
8. Коефіцієнт активності залучення коштів (ряд. 2 : ряд. 1)		
9. Рівень розвитку клієнтської бази (ряд. 3 : ряд. 2)		
10. Коефіцієнт залучення МБК (ряд. 5 : ряд. 1)		
11. Коефіцієнт активності залучення строкових депозитів (ряд. 4: ряд. 1)		
12. Коефіцієнт активності використання залучених коштів у дохідні активи (ряд. 2 : ряд. 7)		
13. Коефіцієнт активності використання залучених коштів у кредитні операції (ряд. 6 : ряд. 2)		

Розв'язок. Згідно із формул, поданих у таблиці розраховуємо відповідні коефіцієнти:

- 1) для банку А $K_{азк} = 152\,531,1 : 265\,435,2 = 0,57$;
 для банку Б $K_{азк} = 182\,636,1 : 308\,562,3 = 0,59$.
- 2) для банку А $K_{рркб} = 104970,9 : 152\,531,1 = 0,69$;
 для банку Б $K_{рркб} = 119267,1 : 182\,636,1 = 0,65$.
- 3) для банку А $K_{змбк} = 14\,415,9 : 265\,435,2 = 0,05$;
 для банку Б $K_{змбк} = 46\,064,4 : 308\,562,3 = 0,15$.

- 4) для банку А $K_{зсд} = 33\,144,3 : 265\,435,2 = 0,31$;
для банку Б $K_{зсд} = 17\,304,6 : 308\,562,3 = 0,27$.
- 5) для банку А $K_{зк/да} = 152\,531,1 : 146\,910,6 = 1,04$;
для банку Б $K_{зк/да} = 182\,636,1 : 216\,662,7 = 0,84$.
- 6) для банку А $K_{зк/ко} = 108\,703,8 : 152\,531,1 = 0,71$;
для банку Б $K_{зк/ко} = 136\,421,4 : 182\,636,1 = 0,75$.

Отже, коефіцієнти активності залучення коштів та розвитку клієнтської бази, а отже і рівні активності розміщення і використання залучених коштів в активи банків А і Б є достатньо високими. Так, коефіцієнти використання залучених коштів у доходні активи становили 1,04 і 0,84, а в кредитний портфель — 0,71 і 0,75 – відповідно. Водночас коефіцієнт активності строкових депозитів у кредитний портфель становив відповідно 0,31 і 0,27. Рівень коефіцієнтів залучення строкових депозитів характеризує також діяльність банку щодо розвитку депозитної клієнтської бази. Оскільки банк А і Б майже не залучає міжбанківських кредитів, то коефіцієнти залучення строкових депозитів, відповідно, 0,31 і 0,27 може свідчити або про відсутність можливостей, або про небажання даного банку розробляти технології щодо залучення цих ресурсів.

РОЗДІЛ 5.

ВНУТРІШНЄ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ БАНКУ

5.1. Основні цілі механізму внутрішнього управління активами банку

Основним завданням внутрішнього управління активами банку є формування кредитного портфеля як основної форми активних вкладень банківської установи. Рівень управління кредитним портфелем безпосередньо позначається на рівні ліквідності комерційного банку, оскільки фактор неповернення позичок зумовлює підрив стійкості банківської установи на фінансовому ринку та суттєво ускладнює можливості виконання нею своїх зобов'язань перед клієнтами.

Отже формування кредитного портфеля банку як основної форми активних вкладень безпосередньо позначається на ліквідності банківської установи. Саме тому управління кредитним портфелем є основним об'єктом внутрішнього регулювання, метою якого є забезпечення ефективного функціонування комерційного банку як повноцінного підприємства ринкового типу, а також стійкості його положення на ринку – у плані виконання платіжних зобов'язань перед клієнтами.

Основними цілями формування кредитного портфеля банку є: з одного боку, отримання банком прийняттого рівня доходу за рахунок процентів, а з другого – підтримання ліквідності за рахунок забезпечення своєчасного погашення наданих позик, що на рівні усього кредитного портфеля потребує мінімізації кредитного ризику шляхом диверсифікації вкладень (рис.5.1.).

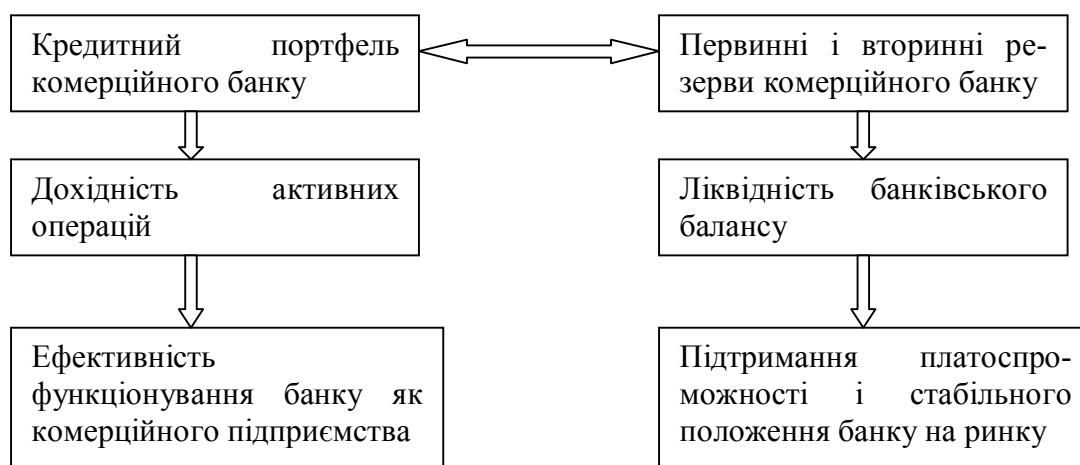

Рис. 5.1. Система цілей механізму внутрішнього управління активами банку

5.2. Управління кредитним портфелем та етапи його провадження

Під кредитним портфелем слід розуміти сукупність усіх наданих банком позик, згрупованих на основі критеріїв, що дозволяють диверсифікувати кредитні вкладення з метою мінімізації кредитного ризику і забезпечення ліквідності банку. Управління кредитним портфелем банку як ключова складова частина більш загального процесу фінансового менеджменту має охоплювати цілий комплекс заходів, послідовна реалізація яких дозволяє досягти тих цілей, що стоять перед банком в плані дотримання певного оптимуму між дохідністю і ліквідністю його операцій.

Тому процес управління кредитним портфелем комерційного банку можна представити як певну систему, що включає ряд послідовних етапів (рис. 5.2.), а саме:

1. збір і аналітична обробка інформації;
2. вибір критеріїв для диверсифікації позик;
3. встановлення лімітів кредитування на основі обраних пріоритетів серед критеріїв диверсифікації і моделювання загальної структури портфеля;

4. контроль якості кредитного портфеля і коригування його структури на основі системи коефіцієнтів.

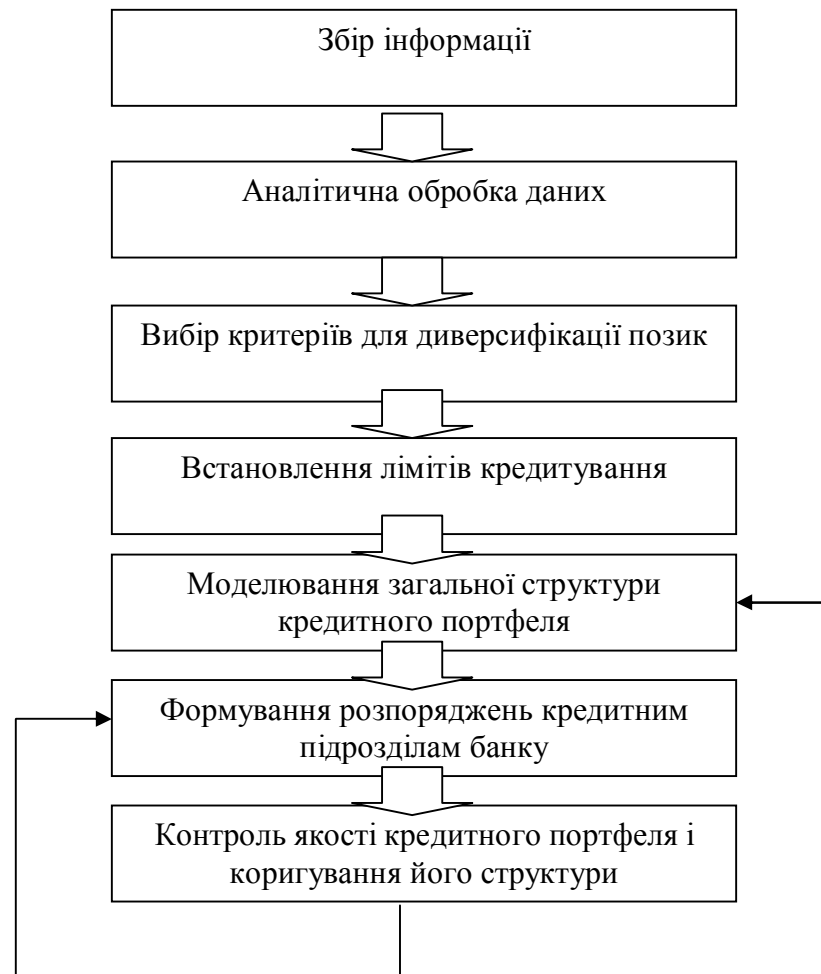

Рис. 5.2. Організація управління кредитним портфелем комерційного банку

Отже управління кредитним портфелем банку відображає таку спрямованість фінансового менеджменту, яка характеризується пріоритетністю завдання щодо забезпечення належної платоспроможності банківської установи, а також завдань щодо підтримання ліквідності балансу.

5.2.1. Збір і аналітична обробка інформації

Збір і аналітична обробка інформації здійснюється шляхом підбору й систематизації усіх внутрішніх даних про кредитні операції комерційного банку, динаміку руху коштів за позичковими рахунками, а також даних, що

характеризують зовнішні аспекти впливу на кредитну активність самого банку, так і на фінансово-господарську діяльність його позичальників.

Основними джерелами даної інформації можуть слугувати дані синтетичного і аналітичного обліку про здійснювані позичкові операції, договори про надання кредитів, угоди про заставу майна, інші матеріали з кредитних справ клієнтів, а також різні форми фінансової звітності (баланс – форма № 1 – КБ, балансовий звіт – форма № 11, звіт про кредитний портфель – форма № 301 та інші дані).

Окрім того, необхідною умовою управління портфелів кредитів є аналіз інформації про основні закономірності й тенденції розвитку економіки в цілому та у розрізі окремих галузей господарства і прогнозування на цій основі змін ринкової кон'юнктури. Необхідно також оцінити стан окремих галузей і підгалузей господарства країни на сонові показників, що відображають динаміку виробництва, обсяги реалізації, а отже і попит на продукцію даної галузі, рівень цін і заробітної плати, середню рентабельність по галузі.

Основною метою даного аналізу – це надання керівництву банку чіткої уяви про можливості розширення кредитних операцій в цілому, виходячи із перспектив розвитку як усієї економіки, так і окремих підприємств відповідно до їх галузевої належності та динаміки ринкової кон'юнктури. За результатами оцінки можуть бути зроблені висновки щодо ймовірності повернення наданих позик і отримання доходу за ними. Нарівні з даними про вже здійснені кредитні операції проведений аналіз створює певну інформаційну базу для прийняття адекватних управлінських рішень, що спрямовані на оптимізацію структури кредитного портфеля на основі розроблених критеріїв диверсифікації.

5.2.2. Вибір критеріїв для диверсифікації позик

Диверсифікація кредитного портфеля – це розміщення банківських активів (кредитних вкладень) серед якомога більшої кількості позичальників з

метою зниження кредитного ризику, результатом якого є втрати банку від фінансової неспроможності того чи іншого клієнта.

Однак диверсифікація кредитного портфелю банку повинна здійснюватись за кількома ознаками, а саме: за строками і розмірами позик, за галузевою і географічною ознакою, за ознаками поділу щодо розміру підприємств – позичальників та формою власності, до якої вони належать.

Так строковий критерій диверсифікації кредитного портфеля є одним із найбільш важливих з огляду на потребу підтримання ліквідності банківського балансу, що визначається строками, на які залучаються кошти при формуванні ресурсної бази комерційного банку. За цим критерієм диверсифікації здійснюється розподіл кредитів за строками та регулюється частка коротко-, середньо- і довгострокових кредитів. Розподіл кредитів за строками дозволяє по суті створити більш-менш постійний потік грошових коштів – в плані поповнення безпосередньо ліквідних активів, що є необхідною умовою підтримання фінансової стійкості комерційного банку загалом.

Диверсифікація кредитного портфеля за розміром позик пов'язана із необхідністю мінімізації банківського ризику, що може зростати в міру збільшення загального обсягу кредитування і рівня концентрації кредитів серед обмеженого кола позичальників. Окрім того, що Інструкцією НБУ “Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків” передбачено цілий ряд нормативів з обмеження ризику при кредитуванні одного або групи пов'язаних між собою позичальників, комерційний банк повинен вживати додаткових заходів із диверсифікації кредитів за розмірами. Одним із таких заходів може бути спрямування роботи з надання кредитних послуг (при постійному обсязі кредитних вкладень) на видачу позик на більш дрібні суми більшій кількості незалежних один від одного позичальників. Таке розосередження кредитних вкладень з портфеля банку повинно мати на меті уникнення серйозних проблем в разі затримок з погашенням крупних кредитів.

Іншим критерієм диверсифікації кредитного портфеля банку є галузева належність позичальників. Доцільним є розподіл позичальників за укрупненими галузевими групами (промисловість, сільське господарство, торгівля, будівництво тощо) з деталізацією на підгрупи. Дана диверсифікація дозволяє створити умови для уникнення ризиків сезонних коливань виробничої активності, внутрішньогалузевої конкуренції та різного роду форс-мажорних обставин, що при надмірному зосередженні позичкових операцій з клієнтами, належними до однієї галузі можуть призвести до збитків. Детальний аналіз галузевого аспекту економічного розвитку, виявлення основних тенденцій у діяльності підприємств, що належать до різних секторів господарства дозволяє розробити практичні рекомендації щодо формування кредитного портфеля шляхом встановлення граничних розмірів кредитування певних галузей або ж переорієнтації кредитних вкладень з одних підприємств на інші.

Диверсифікація кредитного портфеля за географічною ознакою передбачає розподіл кредитних вкладень між різними регіонами країни з огляду на особливості їх економічного розвитку. Необхідно зазначити, що хоча географічний розподіл кредитного портфеля дозволяє комерційному банку звести до мінімуму можливі втрати, пов'язані із регіональними особливостями діяльності того чи іншого позичальника, даний критерій диверсифікації є більш придатним для банків, котрі володіють розгалуженою мережею філій, що дозволяє маневрувати сформованою ними ресурсною базою з тим, щоб забезпечити оптимальне зосередження позик за регіонами.

Диверсифікація кредитного портфелю банку може відбуватися на основі розміру підприємства-позичальника. Поділ підприємств на дрібні, середні і крупні (в залежності від величини капіталу, числа працюючих, обсягу виробництва і реалізації продукції) визначає можливості розподілу кредитних вкладень з огляду на умови провадження бізнесу та динаміку ринкової кон'юнктури. Так, діяльність дрібних і середніх позичальників є більш гнучкою, що дає їм можливість своєчасно реагувати на потреби ринку. Крупні

підприємства хоча і менш гнучкі і можливо мають нижчий рівень рентабельності, однак володіють більшим обсягом активів та створюють кращі умови для реалізації принципу забезпеченості позик. Тому комерційний банк повинен здійснювати розподіл кредитів за різними типами позичальників, враховуючи, у першу чергу, динаміку конкретних показників, що відображають особливості фінансово-господарської діяльності того чи іншого клієнта та їх кредитоспроможність.

Щодо можливої диверсифікації кредитного портфеля комерційного банку за формами власності, до яких належать позичальники (державна, приватна, колективна, об'єднань громадян, комунальна, змішана), то юридичні ознаки класифікації наданих позик можуть сприяти виявленню підвищеної ризикованості вкладень за умови певних правових норм, зокрема податкового і валютного законодавства, порядку здійснення зовнішньоторговельної діяльності, вимог з формування статутного капіталу і особливостей ліцензування.

Однак слід зазначити, що надмірна диверсифікація кредитного портфеля комерційного банку може створити труднощі в управлінні позичковими операціями, оскільки розпорошення кредитів серед величезного числа позичальників суттєво ускладнює можливості контролю за діяльністю кожного із них, цільовим використанням позичених коштів та їх своєчасним погашенням. Тому у даному процесі має бути забезпечений свого роду оптимум, що може бути реалізований шляхом встановлення певних лімітів кредитування.

5.2.3. Встановлення лімітів кредитування і моделювання загальної структури портфеля

Цей етап управління кредитним портфелем банку передбачає встановлення певних лімітів на здійснення позичкових операцій на основі обраних пріоритетів серед критеріїв диверсифікації кредитних вкладень. У даному разі йдеться про систему обмежень, яка запроваджується внутрішніми

нормативними документами банку і спрямована на регулювання дій працівників, відповідальних за організацію кредитних операцій.

Реалізація практичних заходів із встановлення лімітів може бути здійснена за трьома варіантами:

по-перше, у вигляді абсолютних граничних величин кредитування позичальника в залежності від його належності до тієї чи іншої класифікаційної групи (відповідно до конкретного критерію диверсифікації портфеля);

по-друге, у вигляді нормативних співвідношень, зокрема, стосовно власного капіталу (наприклад, встановлення максимальної величини позик підприємствам певної галузі на рівні не більше як 50% власних коштів банку);

по-третє, визначення процентного співвідношення обсягу кредитів, наданих різним групам позичальників у межах загальної величини кредитного портфеля банку (наприклад, не більше 40 % промисловим підприємствам, 25 % - сільськогосподарським тощо).

На основі встановлених лімітів можна змоделювати загальну структуру кредитного портфеля комерційного банку, виходячи із тих сфер ризику, що є пріоритетними і на які має бути орієнтована диверсифікація вкладень. Диверсифікація кредитного портфеля має здійснюватись за всіма зазначеними напрямками, а встановлення лімітів повинно мати своїм наслідком чітке визначення загальних структурних пропорцій кредитного портфеля, розподіленого на класифікаційні групи.

Метою даного етапу управління портфелем позик комерційного банку є зменшення кредитного ризику, підвищення рівня керованості основною групою активів і створення сприятливих умов для підтримання належного рівня ліквідності комерційного банку.

5.2.4. Контроль якості кредитного портфеля і коригування його структури на основі системи коефіцієнтів

Цей етап передбачає контроль за дотриманням встановленої структури кредитного портфеля банку і відповідності цієї структури завданням щодо зниження ризиків, забезпечення дохідності та уникнення критичних для збереження ліквідності втрат.

Основою такої роботи є постійний аналіз стану кредитних взаємин із кожним окремим позичальником на мікроекономічному рівні, тобто процес кредитного моніторингу, що полягає у відслідковуванні змін кредитоспроможності клієнта і визначення необхідних до прийняття заходів у разі виникнення проблем. Щодо кредитного портфеля комерційного банку в цілому, то контроль за його якістю має здійснюватись у значно ширшому розрізі – на основі розрахунку і аналізу системи коефіцієнтів, котрі характеризують ефективність кредитних операцій, а відтак і структуру кредитного портфеля – в плані її оптимальності.

Оптимальність сформованого банком кредитного портфеля можуть відображати показники, що характеризують його дохідність і надійність. До таких, зокрема, можна віднести:

1. Коефіцієнт процентної маржі, що відображає прибутковість кредитного портфеля банку загалом:

$$K1 = \frac{Д - В}{П} \quad (5.1.),$$

де Д – величина процентних доходів, отриманих за кредитними операціями; В – сукупні процентні витрати, здійснені банком за залученими депозитами усіх видів; П – загальна сума залишків за всіма позичковими рахунками.

Даний показник характеризує рентабельність кредитних операцій банку з огляду на витрати, що здійснюються на формування ресурсної бази для надання позик.

2. Коефіцієнт середньої дохідності кредитного портфеля:

$$K2 = \frac{\sum_{i=1}^n P_i \times C_i}{\Pi} \quad (5.2.),$$

де n – кількість позичок виданих банком; P_i – суми окремих позик; C_i – відповідні процентні ставки за кожною окремою позикою; Π – загальна величина кредитного портфеля.

Використання даного показника ґрунтується на чіткій класифікації усіх позик за рівнем їх дохідності, а його динаміка характеризує як зміну процентних ставок, так і структури кредитного портфеля банку.

3. Частка прострочених кредитів у загальному обсязі позик, наданих комерційним банком:

$$K3 = \frac{KP}{\Pi} \times 100\% \quad (5.3.),$$

де, KP – прострочена заборгованість за кредитами; Π – величина кредитного портфеля банку.

Даний коефіцієнт може характеризувати ефективність кредитної політики комерційного банку з огляду на підвищений ризик неповернення певної частини позик, а відтак і підриву банківської ліквідності.

4. Частка сумнівної заборгованості у кредитному портфелі банку:

$$K4 = \frac{KC}{\Pi} \times 100\% \dots \dots \dots (5.4.),$$

де KC – загальний обсяг заборгованості за кредитами, погашення яких викликає сумнів; Π – величина кредитного портфеля банку.

Даний коефіцієнт дозволяє оцінити потенційний рівень збитковості кредитного портфеля комерційного банку та визначити можливі напрями раціоналізації його структури. На додаток до цього показника може розраховуватись також частка кредитів, за якими не сплачені в строк проценти, що характеризує такі позики як проблемні і вказує на потенційно можливий рівень простроченої заборгованості.

5. Коефіцієнт втраченої вигоди:

$$K5 = \frac{V_n}{V_o} \times 100\% \quad (5.5.),$$

де V_n – недоотримана банком сума процентів за позичковими операціями; V_o – сума процентного доходу, отриманого банком за період, що аналізується.

Цей показник вказує на рівень доходів, що не отримані банком унаслідок появи за аналізований період простроченої заборгованості, пролонгації та списання безнадійних кредитів з балансу, що призводить до втрати тієї вигоди у формі процентів, які мали бути отримані за вказаними категоріями позичкових операцій.

6. Частка позик, погашених із порушенням строків:

$$K6 = \frac{П_{пс}}{ОБ_{пр}} \times 100\% \quad (5.5),$$

де $П_{пс}$ – позики, погашені за певний період із порушенням строків, узгоджених відповідними кредитними договорами; $ОБ_{пр}$ – загальна величина обороту за позичковими рахунками за цей же період.

Даний показник відображає якісний результат кредитних операцій комерційного банку за період, що аналізується 9місяць, квартал, рік0, вказуючи, які проблеми мав банк із погашенням позик та тенденції щодо виконання клієнтами своїх зобов'язань із повернення кредитів.

Зазначені показники можуть бути порівняні з певними критеріальними значеннями, котрі розробляються комерційним банком на основі статистичного ряду фактичних значень кожного коефіцієнта за минулі періоди. На цій основі керівництвом банку приймаються рішення щодо зміни структури кредитного портфеля з метою підвищення дохідності вкладень та оптимізації ситуації з погашенням позик, що безпосередньо позначається на ліквідності банківської установи.

На практиці дані рішення спрямовуються на зміну чи корегування кредитної політики (у плані переорієнтації пріоритетів між різними класифікаційними групами, за якими диверсифіковані кредитні вкладення), тобто стосуються кредитного портфеля банку загалом.

5.3. Визначення дохідності кредитного портфеля та методи ціноутворення за кредитами

Дохідність кредитного портфеля характеризується абсолютними (сума доходів у грошовому вираженні) та відносними показниками (середній рівень дохідності кредитних ресурсів). У загальному випадку дохідність кредитного портфеля банку протягом зафіксованого періоду залежить від обсягу портфеля та рівня відсоткових ставок за кредитами. Рівень відсоткової ставки є узагальнюючим показником, оскільки через нього опосередковано враховуються й такі чинники, як тривалість користування кредитом (триваліший термін – вища ставка), ступінь ризику, метод нарахування та спосіб сплати відсотка, забезпеченість позички.

Дохід за кредитною операцією (в межах року) обчислюється за формулою:

$$E_i = r_i \times V_i \times \frac{t_i}{BS} \quad (5.6.),$$

де E_i - дохід за i -ю кредитною операцією (у грошовому вираженні); r_i – відсоткова ставка за i -м кредитом (річна); V_i – сума i -го кредиту (у грошовому

вираженні); t_i – період кредитування за i -м кредитом (дні); BS – база розрахунку (360 чи 365 днів).

Дохід кредитного портфеля формується за рахунок усіх доходів, одержаних банком від проведення операцій кредитного характеру за певний період:

$$E = \sum_{n=1}^N E_n + \sum_{l=1}^L E_l \quad (5.7.),$$

де N – кількість кредитів у портфеля; L – кількість інших операцій кредитного характеру.

Рівень дохідності кредитного портфеля банку залежить від таких економічних чинників: 1) ринкова ставка відсотка; 2) обсяг і структура кредитного портфеля; 3) умови конкуренції на банківському ринку; 4) власні можливості банку щодо вибору напрямів та об'єктів кредитування.

Кредитна ставка формується під впливом таких зовнішніх і внутрішніх чинників: 1) попит і пропозиція на ринку кредитів; 2) рівень конкуренції; 3) рівень кредитного ризику конкретного клієнта; 4) кредитна політика банку; 5) категорія клієнта, яка відображає, чи орієнтований банк на розвиток відносин з цим позичальником; 6) загальний рівень прибутковості всіх зв'язків з клієнтом; 7) вартість кредитних ресурсів для банку; 8) рівень базових ставок на ринку; 9) форма забезпечення кредиту та вартість контролю за їх станом.

За умов високої конкуренції банк змушений підтримувати кредитні ставки на певному рівні, який би був прийнятний для клієнтів і приносив прибуток. Кредитна ставка має бути достатньо низькою, аби позичальник не звернувся до іншого банку. Тому на високо конкурентних ринках кредитор швидше приймає ставку, ніж встановлює її.

У процесі кредитування значна увага приділяється вибору методу ціноутворення за кредитом. Є декілька основних методів встановлення ставки за кредитом, а саме: метод “вартість плюс”, метод “базова ставка плюс”, метод “надбавки”, метод “аналізу дохідності клієнта”.

За методом “вартість плюс” враховується вартість залучених коштів та всі витрати банку з надання кредиту. Необхідною умовою застосування такого підходу до ціноутворення за кредитними операціями є наявність у банку ефективної системи обліку витрат за кожним кредитом, а також управлінської інформації. Головний недолік методу – ігнорування ринкових чинників, таких як попит і пропозиція, стан кредитного ринку, конкуренція, ймовірність правильного і точного обчислення своїх витрат в розрахунку за кожний кредит.

За методом “базова ставка плюс” кредитна ставка за конкретним кредитом визначається як сума базової ставки і кредитного спреду. За базову можна взяти ставку пропонування міжбанківського регіонального ринку; ставку першокласного позичальника; ставки міжнародних ринків (LIBOR, FIBOR), інші ставки, що є загально прийнятними на конкретних ринках (на українському ринку – це ставка KIBOR).

Кредитний спред включає премію за ризик невиконання зобов'язань клієнтом і премію за строк надання кредиту, що відображає ризик тривалості періоду кредитування. На міжнародних ринках для першокласних позичальників кредитний спред дорівнює нулю. У разі надання кредиту позичальникам, які не належать до категорії першокласних, кредитний спред становить 0,25 – 5% і вище. Оскільки базова ставка складається як середньо ринкова, то прибуток банку залежить від рівня його власних витрат.

Переваги цього методу – простота, необов'язковість точного врахування витрат за кожним кредитом, зручність застосування в умовах встановлення плаваючих ставок за кредитом, урахування впливу конкуренції.

Метод “надбавки” передбачає визначення кредитної ставки як суми процентних витрат із залучення коштів на грошовому ринку та надбавки. Надбавка включає премію за кредитний ризик і прибуток банку. Здебільшого такий метод ціноутворення використовується для надання кредитів великим компаніям на короткі строки (до 30 днів), включаючи кредити “овернайт”. Досить значні обсяги таких кредитів дозволяють банкам одержувати прибутки

навіть за мінімального рівня відсоткових ставок. Витрати банку із залучення коштів залежать від ставок грошового ринку, які одночасно служать базою для розрахунку кредитних ставок.

Метод “аналізу дохідності клієнта” базується на врахуванні всіх взаємин із конкретним клієнтом. Такий метод потребує точного обліку всіх доходів і витрат з обслуговування кожного клієнта, і застосовується насамперед для кредитування великих компаній, які мають постійні зв'язки з банком. Визначення ціни кредиту за таким методом має на меті зниження кредитної ставки нижче від загальноприйнятого рівня для заохочення найвигідніших клієнтів. Цей метод має певні недоліки, а саме: складність, громіздкість, необхідність розробки докладної звітності за доходами та витратами з обслуговування кожного клієнта та потребує застосування автоматичних систем обліку й аналізу.

5.4. Формування резервів для покриття можливих втрат від активних операцій

У процесі своєї діяльності комерційні банки певною мірою ризикують, здійснюючи активні операції. Тому з метою підвищення надійності та стабільності банківської системи, захисту кредиторів і вкладників вони формують резерви для покриття можливих втрат від проведення активних операцій.

Методика оцінки якості кредитного портфеля в комерційних банках України регламентується “Положенням про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків” (Постанова Правління НБУ № 279 від 06.07.2000 р. з наступними змінами та доповненнями).

Комерційні банки формують резерв для покриття можливих збитків, що можуть бути завдані в результаті їх кредитної діяльності. Вони зобов'язані створювати резерви для відшкодування можливих втрат за основним боргом і

процентами за всіма видами наданих кредитів у національній та іноземній валютах, включаючи депозити, кредити іншим банкам, суб'єктам господарювання (овердрафт, ураховані векселя, факторингові операції, фінансовий лізинг), надані гарантії та поручительства.

Розмір резерву визначається відповідно до загальної суми всіх кредитів, класифікованих за ступенем ризику і з урахуванням коефіцієнтів ризику. Визначаючи розмір резерву, комерційні банки здійснюють класифікацію виданих кредитів та депозитів та оцінюють кредитні ризики з урахуванням таких чинників: 1) фінансового стану позичальника; 2) стану обслуговування позичальником кредитної заборгованості; 3) рівня забезпечення кредитної операції.

Розрізняють резерв під стандартну та нестандартну кредитну заборгованість. Нестандартна кредитна заборгованість включає в себе кредити під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні кредити. Резерв під стандартну кредитну заборгованість ураховується комерційним банком під час розрахунку розміру капіталу та відповідних економічних нормативів, установлених НБУ.

Критерії оцінювання *фінансового стану клієнтів-позичальників* установлюється кожним комерційним банком самостійно з урахуванням вимог Положення. Згідно з оцінкою фінансового стану позичальника та перспектив його розвитку підприємства (в тому числі і банки) класифікують за такими категоріями:

- клас “А” – фінансова діяльність добра, економічні показники перебувають в установлених межах, ділова репутація та кредитна історія бездоганні, банки-позичальники дотримуються економічних нормативів, є всі підстави для висновку, що фінансова діяльність і надалі буде проводитися на високому рівні;
- клас “Б” – фінансова діяльність близька до класу “А”, але ймовірність тривалого підтримування її на цьому ж рівні низька, виявлено

потенційні (не наявні) недоліки, що ставить під загрозу достатність надходження коштів для обслуговування боргу та стабільність одержання позитивного фінансового результату діяльності позичальника;

- клас "В" – фінансова діяльність задовільна і потребує ретельного контролю, надходження коштів і платоспроможність позичальника свідчать про ймовірність несвоєчасного погашення кредитної заборгованості в повному обсязі та в передбачені кредитним договором строки, проте є потенційна можливість покращення фінансового стану; забезпечення ліквідне, не викликає сумнівів справедливості оцінки його вартості, правильно оформлена документація щодо забезпечення;

- клас "Г" – фінансова діяльність незадовільна: більшість економічних показників не відповідають мінімальним значенням, спостерігається нестабільність протягом року, високий ризик значних збитків, ймовірність повного погашення кредитної заборгованості та відсотків досить низька, проблеми можуть стосуватися стану забезпечення (документації щодо забезпечення чи рівня його ліквідності); до цього класу належать позичальники банку, проти яких порушено справу про банкрутство;

- клас "Д" – фінансова діяльність незадовільна, позичальник має збитки, показники не відповідають установленим значенням, кредитна операція не забезпечена ліквідною заставою, ймовірність погашення заборгованості практично дорівнює нулю; до цього класу належать позичальники банку, які визнані банкрутами в установленому чинним законодавством порядку.

Система обліку позичальників передбачає формування баз даних клієнтів як внутрішньобанківського користування, так і спільних для банківської системи загалом. Зокрема, нові стандарти Базельського комітету з банківського нагляду "Знай свого клієнта" визначають основні засади, принципи, етапи, форми співпраці з клієнтами, котрі рекомендовано застосовувати комерційним банкам різних країн при формуванні досьє клієнта з

метою запобігання репутаційному, операційному, правовому ризику. Додатково НБУ було запроваджену єдину інформаційну систему “Реєстр позичальників”, що забезпечує облік клієнтів комерційних банків із неналежною кредитною репутацією, збереження інформації про них та доступ комерційних банків до сформованої бази даних така система має на меті захистити комерційні банки від додаткових ризиків, пов’язаних із обслуговуванням своїх клієнтів (Про єдину інформаційну систему “Реєстр позичальників” // Положення. Постанова НБУ від 27.06.2001 № 245).

Стан обслуговування позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та процентів за нею є:

- “добрим”, якщо заборгованість за кредитом і проценти за ним сплачуються в установлені строки або із затримкою до семи календарних днів; або кредит пролонговано (без пониження класу позичальника строк пролонгації не враховується, а з пониженням класу позичальника – на строк до 90 днів), але проценти сплачуються вчасно або із максимальною затримкою до семи календарних днів;
- “слабким”, якщо термін простроченої заборгованості за кредитом становить від восьми до 90 днів, при цьому проценти сплачуються з максимальною затримкою від 8 до 30 днів; або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк від 91 до 180 днів, але проценти сплачуються вчасно чи із максимальною затримкою до 30 днів;
- “незадовільним”, якщо заборгованість за кредитом прострочена понад 90 днів; або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк понад 180 днів.

Після проведеного в такий спосіб аналізу кожна кредитна операція має дві характеристики: 1) оцінку фінансового стану (клас А, А, Б, В, Г, Д); 2) оцінку стану обслуговування боргу (групи: добре, слабке, незадовільне). За цим двома ознаками визначається категорія кредитної операції. Таких категорій

виокремлено п'ять: *стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні.*

Рівень та якість забезпечення кредитної операції є третім параметром оцінювання кредитного ризику, для чого вводяться такі два показники: 1) валовий кредитний ризик; 2) чистий кредитний ризик.

Для обчислення чистого кредитного ризику сума валового кредитного ризику за кожною кредитною операцією зменшується на вартість прийнятого забезпечення. Залежно від категорії кредиту та якості забезпечення (гарантії чи предмета застави) для розрахунку чистого кредитного ризику може братися як повна вартість забезпечення, так і частина вартості, визначена у відсотковому відношенні за шкалою за результатами класифікації валового кредитного ризику та врахування вартості прийнятого забезпечення визначають чистий кредитний ризик за кожною кредитною операцією і зважують його на встановлений коефіцієнт резервування залежно від категорії кредиту: *стандартні – 1%, під контролем – 5%, субстандартні – 20%, сумнівні – 50%, безнадійні – 100%.*

Створення системи резервування за кредитами в банківській практиці є важливим механізмом стабілізації банківської системи в цілому, але для оцінки сукупного ризику абсолютних даних недостатньо. Якість кредитного портфеля оцінюють за допомогою відносних показників, таких як співвідношення величини резерву і загального обсягу виданих кредитів або робочих активів банку.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть основні цілі проведення банком роботи щодо внутрішнього управління активами.

2. У чому полягає зміст діяльності комерційного банку щодо управління кредитним портфелем комерційного банку?

3. Які основні етапи провадження управління кредитними порфелем комерційного банку.

5. Від яких економічних чинників залежить рівень дохідності кредитного портфеля банку?

6. Назвіть і охарактеризуйте зовнішні і внутрішні чинники, які впливають на формування кредитної ставки.

7. За якими критеріями може здійснюватись диверсифікація позик в банку. яка економічна сутність встановлення банком лімітів при проведенні кредитних операцій?

8. Які резерви для покриття можливих втрат від активних операцій формує комерційний банк.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Вибір критеріїв для диверсифікації позик як складової управління кредитним портфелем комерційного банку здійснюється шляхом:

- а) диверсифікації кредитних вкладень за відповідними критеріями;
- б) підбору й систематизації усіх внутрішніх даних про кредитні операції комерційного банку;
- в) динаміку руху коштів за позичковими рахунками;
- г) встановлення певних лімітів на здійснення позичкових операцій.

2. Встановлення лімітів кредитування як складової управління кредитним портфелем комерційного банку здійснюється шляхом:

- а) диверсифікації кредитних вкладень за відповідними критеріями;
- б) підбору й систематизації усіх внутрішніх даних про кредитні операції комерційного банку;
- в) динаміку руху коштів за позичковими рахунками;
- г) встановлення певних лімітів на здійснення позичкових операцій.

3. Основною метою збору та обробки інформації у системі управління кредитним портфелем банку є:

- а) надання керівництву банку чіткої уяви про можливості розширення кредитних операцій в цілому;
- б) розміщення банківських активів (кредитних вкладень) серед якомога більшої кількості позичальників;
- в) зменшення кредитного ризику, підвищення рівня керованості основною групою активів і створення сприятливих умов для підтримання належного рівня ліквідності комерційного банку;
- г) надання НБУ інформації щодо обсягів кредитних операцій по кожному конкретному банку.

4. Основною метою вибору критеріїв для диверсифікації позик у системі управління кредитним портфелем банку є:

- а) надання керівництву банку чіткої уяви про можливості розширення кредитних операцій в цілому;
- б) розміщення банківських активів (кредитних вкладень) серед якомога більшої кількості позичальників;
- в) зменшення кредитного ризику, підвищення рівня керованості основною групою активів і створення сприятливих умов для підтримання належного рівня ліквідності комерційного банку;
- г) надання НБУ інформації щодо обсягів та ризиковості кредитного портфеля конкретного банку.

5. Основною метою встановлення лімітів кредитування і моделювання загальної структури портфеля у системі управління кредитним портфелем банку є:

- а) надання керівництву банку чіткої уяви про можливості розширення кредитних операцій в цілому;
- б) розміщення банківських активів (кредитних вкладень) серед якомога більшої кількості позичальників;

в) зменшення кредитного ризику, підвищення рівня керованості основною групою активів і створення сприятливих умов для підтримання належного рівня ліквідності комерційного банку;

г) надання НБУ інформації щодо обсягів та ризиковості кредитного портфеля конкретного банку.

6. Диверсифікація кредитного портфеля передбачає:

а) встановлення верхньої межі на розмір кредиту;

б) розміщення банківських активів серед якомога більшої кількості позичальників;

в) регламентування обсягів та строків видачі позик для конкретного позичальника;

г) регламентування обсягів кредитів з метою обмеження.

7. Коефіцієнт процентної маржі банку характеризує:

а) рентабельність кредитних операцій банку з огляду на втрати, що здійснюються на формування ресурсної бази;

б) ефективність кредитної політики комерційного банку з огляду на підвищений ризик неповернення певної частини позик;

в) потенційний рівень збитковості кредитного портфеля комерційного банку та дає змогу раціоналізувати його структуру.

г) ефективність кредитної діяльності банківської установи.

8. Коефіцієнт середньої дохідності кредитного портфеля характеризує:

а) рентабельність кредитних операцій банку з огляду на втрати, що здійснюються на формування ресурсної бази;

б) ефективність кредитної політики комерційного банку з огляду на підвищений ризик неповернення певної частини позик;

в) потенційний рівень збитковості кредитного портфеля комерційного банку та дає змогу раціоналізувати його структуру;

г) дохідність кожної окремої кредитної операції комерційного банку.

9. Частка сумнівної заборгованості у кредитному портфелі банку – це показник, який дає змогу оцінити:

а) рентабельність кредитних операцій банку з огляду на втрати, що здійснюються на формування ресурсної бази;

б) ефективність кредитної політики комерційного банку з огляду на підвищений ризик неповернення певної частини позик;

в) потенційний рівень збитковості кредитного портфеля комерційного банку та раціоналізувати його структуру;

г) ефективність провадження банківського менеджменту.

10. Сутність методу “вартість плюс” полягає у тому, що:

а) враховується вартість залучених коштів та всі витрати банку з надання кредиту;

б) кредитна ставка за конкретним кредитом визначається як сума базової ставки і кредитного спреду;

в) кредитна ставка визначається як сума процентних витрат із залучення коштів на грошовому ринку та надбавки, яка включає премію за кредитний ризик і прибуток банку;

г) при нарахуванні кредитної ставки враховуються усі взаємини із конкретним клієнтом.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Задача 1

За даними таблиці розрахувати основні коефіцієнти діяльності банків А і Б: 1) коефіцієнт загальної кредитної активності; 2) частки робочих активів в загальних активах; 3) рівень сумнівної заборгованості; 4) коефіцієнт ресурсної бази.

На основі здійсненого розрахунку зробити висновок щодо дотримання банками А і Б розрахованих коефіцієнтів. Відповідь обґрунтуйте.

Таблиця 1

Показники діяльності	БАНКИ	
	А	Б
Депозити фізичних та юридичних осіб	19140	18120
Пасиви загальні	18230	17890
Міжбанківські кредити	90	100
Строкові депозити	18150	16860
Активи загальні	17560	16250
Робочі активи	12000	11500
Кредитний портфель	18100	17000
Проблемні кредити	680	700
Загальний обсяг інвестицій в цінні папери та паї	720	650

Розв'язок. Згідно алгоритмів розрахунку фінансових коефіцієнтів діяльності комерційних банків:

1) розрахунок коефіцієнта загальної кредитної активності здійснюється за формулою: **Надані кредити/загальні активи;**

2) розрахунок коефіцієнта частки робочих активів в загальних активах здійснюється за формулою: **Робочі активи / загальні активи;**

3) розрахунок коефіцієнта рівня сумнівної заборгованості здійснюється за формулою: **Безнадійні кредити / кредитний портфель;**

4) розрахунок коефіцієнта ресурсної бази здійснюється за формулою: **Кредитний портфель/(депозити строкові +депозити ощадні+депозити до запитання).**

На основі заданих алгоритмів здійснюємо розрахунок показників для банків А і Б.

Для банку А

Для банку Б

1) Кзка $(18100:17560) \times 100\% = 103,1\%$	$(17000:16250) \times 100\% = 104,6\%$
2) Кра $(12000:17560) \times 100\% = 68,3\%$	$(11500:16250) \times 100\% = 70,8\%$
3) Ксз $(680:18100) \times 100\% = 3,8\%$	$(700:16250) \times 100\% = 4,3\%$
4) Крб $(18100: 19140) \times 100\% = 94,6\%$	$(16250:18120) \times 100\% = 89,7\%$

Отже, рекомендоване значення показника загальної кредитної активності – не більше 55%, а у банку А і Б він складає вище 80%, що свідчить про значні проблеми із ліквідністю даних банківських установ, відтак – вони не можуть вважатися фінансово стійкими. Рекомендоване значення показника частки робочих активів в загальних активах повинне перебувати в межах 20-65%, а у банків А і Б розраховане значення відповідно становить 68,3% та 70,8%. Втім лише перевищення даного показника понад 83% вважається небезпечним. Рекомендоване значення показника рівня сумнівної заборгованості повинне складати не більше 5%, відповідно у банківських установах А і Б розрахований показник є значно меншим, що свідчить про високоефективну кредитну політику. Значення показника ресурсної бази для банку А є більшим, ніж для банку Б, і вказує на те, що банк А більшу частину кредитних операцій фінансує за рахунок коштів клієнтів.

Задача 2

Банк А видав підприємству «Барвінок» кредит у сумі 1000 од. під заставу нерухомого майна, вартість якого за договором застави — 1800 од. Станом на 01 жовтня поточного року кредит віднесено до категорії «під контролем». Визначити чистий кредитний ризик за цією операцією та величину резервних відрахувань.

Розв’язок. Коефіцієнт коригування вартості застави нерухомого майна за цією категорією кредитних операцій за шкалою НБУ — 0,5, тобто в розрахунок чистого кредитного ризику береться вартість застави:

$$1800 \times 0,5 = 900 \text{ од.}$$

$$\text{Чистий кредитний ризик становитиме: } 1000 - 900 = 100 \text{ од.}$$

Резерв за цією категорією кредитних операцій формується на рівні 5 % і становитиме: $100 \times 0,05 = 5 \text{ од.}$

Якщо кредит перейде до категорії субстандартних, то за тих же умов резерв потрібно створити на вищому рівні: $(1000 - 1800 \cdot 0,4) \times 0,2 = 56 \text{ од.}$

Задача 3

Сума очікуваного відшкодування за акціями ВАТ «Ватра», що обліковуються в портфелі банку на продаж за собівартістю 180 тис. грн, становить 200 тис. грн. Визначити величину відрахувань у резерви під операції з цінними паперами: 1) якщо емітента віднесено до класу «А»; 2) якщо емітента віднесено до класу «Б». З якою метою у банківських установах здійснюється формування резервів під операції з цінними паперами?

Розв'язок. Якщо емітента віднесено до класу «А», то очікуване відшкодування береться до уваги в повному обсязі (200 тис. грн.) і необхідності в створенні резерву немає, оскільки очікуване відшкодування за акціями перевищує їх балансову вартість.

Якщо ж емітента віднесено до класу «В», то береться до уваги очікуване відшкодування уже в розмірі 160 тис. грн. ($200 - 200 \cdot 0,2 = 160$ тис. грн.), і є необхідність у створенні резерву у розмірі перевищення балансової вартості над сумою очікуваного відшкодування: 20 тис. грн. (180 тис. грн. – 160 тис. грн. = 20 тис. грн.).

Задача 4

Розрахувати суми відрахувань до резерву по відшкодуванню втрат від кредитної діяльності, використовуючи дані таблиці. Результати розрахунку внесіть у таблицю. Відповідь обґрунтуйте.

Таблиця 1

Кредитний портфель банку	Чистий кредитний ризик, грн.	Суми відрахувань до резерву по відшкодуванню втрат від кредитної діяльності
Стандартні кредити	30000	
Під контролем	10000	
Субстандартні	60000	
Сумнівні	40000	
Безнадійні	50000	

Розв'язок. Відповідно до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, коефіцієнти резервування за кредитними операціями банків становлять: 1) стандартні кредити – 1%; 2) під контролем – 5%; 3) субстандартні – 20%; 4) сумнівні – 50%; 5) безнадійні – 100%.

Отже суми відрахувань до резерву по відшкодуванню втрат від кредитної діяльності становлять:

1) стандартні кредити	$30000 \text{ грн.} \times 1\% : 100\% = 300 \text{ грн.};$
2) під контролем	$10000 \text{ грн.} \times 5\% : 100\% = 500 \text{ грн.};$
3) субстандартні	$60000 \text{ грн.} \times 20\% : 100\% = 12000 \text{ грн.};$
4) сумнівні	$40000 \text{ грн.} \times 50\% : 100\% = 20000 \text{ грн.}$
5) безнадійні	$50000 \text{ грн.} \times 100\% : 100\% = 50000 \text{ грн.}$

Задача 5

За даними таблиці проаналізувати основні показники дохідності кредитних операцій банків. Зробити висновок щодо ефективності роботи банків А і Б. Розраховані показники коефіцієнтів внести у таблицю.

Таблиця 1

Показники	Банк А	Банк Б
1. Дохід від кредитних операцій	15 313	30 475
2. Середні активи	13 2013	236 710
3. Середні кредитні вкладення	38 283	92 317
4. Витрати на залучення ресурсів	10 624	23 364
5. Прибуток від кредитних операцій	4689	7111
6. Всього доходів банку	43 751	78 141
7. Дохідність кредитних операцій (Кдох)	0,40	0,33
8. Витрати на функціонування кредитного відділу	1056	1330
9. Дохідність активів за рахунок кредитних операцій	0,12	0,13
10. Питома вага доходів від наданих кредитів у загальній сумі доходів	0,35	0,39

Розв'язок. Дохідність кредитних операцій може бути розрахована за допомогою таких показників:

1) Дохідність кредитних вкладень — розраховується діленням доходу від кредитних операцій на середню суму кредитних вкладень за досліджуваний період:

$$K_{\text{дох}} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Середня сума кредитних вкладень за період}}$$

Даний коефіцієнт є універсальним показником, що характеризує ефективність вкладень у кредитні операції і показує, скільки банк отримує доходів з кожної гривні, вкладеної саме в кредитні операції.

2) Дохідність активів за рахунок кредитних операцій — розраховується діленням доходу від кредитних операцій на середню суму активів:

$$K_{\text{дох.акт}} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Середня сума активів}}$$

Він характеризує внесок кредитних операцій у загальну дохідність активів.

3) Питома вага (частка) доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів розраховується діленням доходу від кредитних операцій на загальну суму доходів банку:

$$Ч_{\text{дох.кр}} = \frac{\text{Доходи від кредитних операцій}}{\text{Доходи банку, всього}}$$

Цей коефіцієнт характеризує частку доходів, отриманих банком від надання кредитів у загальних доходах банку від інших активних операцій.

На основі формул здійснюємо розрахунок коефіцієнтів дохідності кредитних вкладень банків.

Для банку А	Для банку Б
$K_{\text{дох}} = 15313 : 38283 = 0,40$	$K_{\text{дох}} = 30475 : 92317 = 0,33$
$K_{\text{да}} = 15313 : 132013 = 0,12$	$K_{\text{да}} = 30475 : 236710 = 0,13$
$K_{\text{чд}} = 15313 : 43751 = 0,35$	$K_{\text{чд}} = 30475 : 78141 = 0,39$

Як свідчать розрахункові показники, ефективність кредитних операцій у банку А вища на 7 %. Так, дохідність кредитних вкладень у банку А складає 40 % , а у банку Б – 33 %. Це може бути пов'язано передусім із підвищенням середньої процентної ставки за наданими кредитами. Втім частка доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів у банку Б вища на 0,05 процентних пункти.

Задача 6

За даними таблиці проаналізувати інвестиційну та кредитну активність банків А і Б. Розраховані показники внести в таблицю та зробити відповідні висновки.

Таблиця 1

Показник	Банк А	Банк Б
Цінні папери на інвестиції	11022	2576
Інвестиції капіталу	10150	1579
Капітальні інвестиції	7880	841,5
Інвестиції банку, всього	29 052,6	4996,5
Кредитний портфель банку	108 703,8	136 421,4
Інвестиційна активність банку		
Кредитна активність банку		
Активи загальні, всього	265 435,2	308 562,3
Активи дохідні	146 910,6	216 662,7
Коефіцієнт дохідності активів (> 60—70 %)		

Розв'язок. Відповідно до алгоритмів розрахунку коефіцієнти активності банку розраховуються за наступними формулами:

1) Коефіцієнт кредитної активності = кредитний портфель : активи загальні;

2) Коефіцієнт загальної інвестиційної активності = інвестиції банку : активи загальні;

3) Коефіцієнт рівня дохідних активів = загальні активи : дохідні активи.

Використовуючи формули розраховуємо:

1) для банку А $K_{ка} = 108\,703,8 : 265\,435,2 = 0,40$;

- для банку Б $K_{ка} = 136\,421,4 : 308\,562,3 = 0,44$.
- 2) для банку А $K_{зіа} = 29\,052,6 : 265\,435,2 = 0,11$;
 для банку Б $K_{зіа} = 4996,5 : 308\,562,3 = 0,02$.
- 3) для банку А $K_{рда} = 265\,435,2 : 146\,910,6 = 0,55$;
 для банку Б $K_{рда} = 308\,562,3 : 216\,662,7 = 0,70$.

Ділова активність активів характеризується рівнем вкладень ресурсів банку в дохідні активи, кредитний портфель, у цінні папери і розкриває як досягнутий рівень, так і можливості банку в даний період. Різке підвищення дохідних активів у цілому, з їх диверсифікацією в кредитний та інвестиційний портфелі, за більшістю показників свідчить про ескалацію ділової активності комерційного банку і розширення власного місця на фінансовому ринку.

Розраховані показники свідчать про те, що рівень дохідних активів, виражений коефіцієнтом, у банку Б вищий ніж у банку А, а кредитної активності — у банку А становить 0,41, а у банку Б складає 0,44. Активність залучення коштів у цінні папери і пайова участь у банку А вища аніж у банку Б і становить, відповідно, 0,11 і 0,02. Отже, найбільш зростаюча ділова активність банку Б проявилася в кредитній політиці. Банк А орієнтується на провадження більш активної інвестиційної політики.

РОЗДІЛ 6.

РЕГУЛЮВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНИМ БАНКОМ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

6.1. Державне регулювання у сфері забезпечення фінансової стійкості банків

У підтримці фінансової стійкості комерційного банку зацікавлений не лише він сам, а й банківська система країни в цілому. Регулювання цього процесу перебуває у центрі управлінської діяльності центральних банків фактично всіх розвинутих країн.

Стан і перспективи функціонування фінансових інститутів ринків капіталу мають важливе значення для національної економіки. Ось чому кредитно-банківська сфера служить об'єктом прискіпливого нагляду і регулювання з боку керівних органів. В кожній країні діє система правових актів, які регламентують різні аспекти банківської діяльності, роботу небанківських кредитно-фінансових установ, фондових бірж тощо. Підтримання фінансової стійкості банків належить до сфери управлінської діяльності центральних банків майже всіх розвинутих країн. Так наприклад, Англійський банк звертає особливу увагу на такі показники балансових звітів банків:

1) стійкість – як відношення ресурсів власного (або в цілому акціонерного) капіталу до поточних фінансових зобов'язань (що прирівнюються до депозитів). Якщо банк бажає збільшити обсяги кредитування, то обмеження даного коефіцієнта, призведе до неминучої потреби збільшення залучення коштів у вигляді депозитів, або необхідності

звернення до акціонерів за фондами, або підвищення прибутковості фондів, що у свою чергу може збільшити його грошові ресурси;

2) відсоток ризикового капіталу – як відношення ресурсів капіталу до суми всіх інвестованих активів (позик, гарантій тощо), помноженої на специфічний для кожного класу активів коефіцієнт ризику. Обмеження на відсоток ризикового капіталу втримує банки від гарантій щодо високо ризикових вкладень, якщо ці банки не мають адекватних ресурсів для покриття втрат. Банк повинен забезпечувати віддачу і дохідність стосовно кожного класу ризику, який він гарантував, і адекватно покривати збитки щодо нього.

Вирішальним фактором зміцнення банківського сектора економіки України посилення механізмів державного регулювання та нагляду. Під *державним регулюванням та наглядом банківської системи* розуміють сукупність форм та методів впливу державних установ і організацій, спрямованого на підтримання стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів.

Державне управління передбачає використання системи інструментів, методів і механізмів регулювання фінансовою сферою. До основних із них відносять фінансові нормативи, встановлення рівня відрахувань до резервних, страхових та інших цільових фондів, податкову політику, фінансовий контроль, впровадження порядку здійснення державних витрат, операції на відкритому ринку, процентну політику. Розробками Світового банку та інших міжнародних організацій встановлено, що необхідним є також виокремлення базових дефініцій та визначень елементів банківської системи, розвиток правової інфраструктури.

Правова інфраструктура включає законодавство, серію регулятивних правил та процедур роз'яснення політики. В елементному складі правова інфраструктура включає розробку положень щодо:

- 1) контролю входження (ідентифікація понять банку, клієнта тощо);

- 2) початкових і структурних вимог (процедур отримання ліцензій, відкриття філій, дозволу на зміну структури власності, заміну назви);
- 3) вимог щодо пруденційного ведення справ (застосування системи нормативів, визначення ризиків і процедур управління ними);
- 4) процедур передачі повноважень зовнішнім аудиторам;
- 5) процедур звітування і надання запитів на інформацію з боку центрального банку;
- 6) права ведення перевірки на місцях;
- 7) права на примус;
- 8) права на накладання арешту, закриття банківської установи і проведення процедури ліквідації.

Досить важливим є встановлення оптимальних співвідношень між регулюванням банківського сектора і досягнення ним певного рівня самостійності та саморегулювання. Отже, вибір має бути здійснено між банківським сектором, що жорстко регулюється, і так званим “пруденційним регулюванням”, для якого характерно: стимулювання конкуренції через ліцензії на певні види діяльності; створення умов для диверсифікації діяльності; саморегулювання.

З цього приводу можна виокремити можливі напрями удосконалення наявного правового поля у сфері держаного регулювання банківської діяльності та забезпечення фінансової стійкості комерційних банків.

По-перше, банківське законодавство не містить визначення фінансової стійкості та фінансово стабільного банку, а також споріднених з ними категорій надійності, хоча більшість нормативних документів мають на меті покращити саме ці банківські характеристики.

По-друге, сучасне банківське законодавство не наводить методичних рекомендацій з приводу оцінювання фінансової стійкості комерційних банків. Так, в Інструкції “Про порядок регулювання діяльності комерційних банків України” є посилання на систему CAMEL як одну із можливих методичних

основ, але сам систематизований нормативно-індикативний інструментарій відсутній. Нормативна інформація з цього приводу лише частково присутня в Положенні “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”, що затверджена Постановою правління № 279 від 06.07.2000 р. при визначенні критеріїв оцінки фінансового стану позичальника-банку і в деяких інших документах. Тому необхідна розробка окремого нормативного акту, який би передбачав запровадження комерційними банками системи самоперевірки і самооцінки фінансового стану з метою приведення їх у відповідність до нормативних вимог.

По-третє, необхідно сформувати систему державного заохочування невеликих банків і банків із незначним терміном функціонування, а саме: запровадження пільгового оподаткування при виконанні ними деяких операцій; встановлення оптимальних ставок рефінансування; надання технічної допомоги, у тому числі при формуванні й використанні резервів; залучення до виконання пріоритетних державних програм.

6.2. Регулятивний вплив НБУ на діяльність банківських установ

Вирішальним фактором зміцнення банківського сектора економіки України є оптимізація механізмів державного регулювання та нагляду. *Регулювання діяльності банків* – це система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне й безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі. Основними завданнями банківського регулювання та нагляду є:

- 1) забезпечення стабільності та надійності банківської системи;
- 2) захист інтересів вкладників, що розміщують свої кошти в банках, від неефективного управління банками;
- 3) створення конкурентного середовища у банківському секторі. Завдяки банківській конкуренції знижуються процентні ставки за кредитами,

підвищуються процентні ставки за депозитами, розширюється спектр банківських послуг, запроваджуються нові банківські технології;

4) забезпечення відкритості політики і діяльності банківського сектора в цілому і кожному банку зокрема;

5) підтримування необхідного рівня стандартизації і професіоналізму в банківській системі, забезпечення ефективної діяльності банків і запровадження технологічних нововведень в інтересах споживачів банківських послуг.

Система державного регулювання банківської діяльності охоплює кілька відносно самостійних напрямів: 1) грошово-кредитне регулювання; 2) банківський нагляд; 3) валютне регулювання; 4) податково-правове регулювання.

Державне регулювання банківської діяльності базується на протекційних та превентивних заходах. Превентивні заходи спрямовуються на: обмеження доступу до банківської діяльності (ліцензування, обмеження сфер діяльності банків); недопущення ймовірних негативних наслідків того чи іншого процесу (встановлення лімітів щодо проведення деяких банківських операцій, вимоги до розміру і структури власного капіталу банку, вимоги щодо ліквідності, вимоги щодо диверсифікації банківських ризиків). Дія даних заходів реалізується шляхом встановлення нормативів, дотримання яких банками є позитивним щодо підтримання їх фінансової стійкості.

Протекційні заходи (захисні) встановлюються для захисту вже існуючої загрозової для банку ситуації, яка може спричинити банкрутство. До них належать: створення та функціонування фонду гарантування вкладів фізичних осіб; формування банками резерву для відшкодування можливих втрат за активними операціями; рефінансування банків. Протекційні заходи підвищують довіру вкладників до банківської системи, а превентивні – забезпечують ефективність перших.

Безпосередній вплив Національного банку України на діяльність інших банків здійснюється за такими основними напрямками: 1) створення

законодавчих та інших умов, які б дозволили банками реалізувати свої економічні інтереси (організаційно-правовий напрям); 2) встановлення законодавчих нормативів та нагляд за їх дотриманням з метою забезпечення ліквідності банківської діяльності (напрямок опосередкованого економічного впливу).

До основних методів регулювання діяльності банків слід віднести економічні та адміністративні. Економічні методи включають нормативні (встановлення кількісних нормативів або розмірів обмежень чи пільг) та коригуючі (застосування впливу для конкретної ситуації). Вони спрямовані на досягнення економічних цілей – цільового кредитування, визначення норм обов'язкових резервів тощо.

Суть адміністративних методів може бути виражена в наступному: а) встановлення певного порядку дії у сфері державного управління (приписи); б) заборона певних дій (заборони); в) надання можливості вибору дій (жорсткий варіант дозволів, розрахований на поведінку посадових осіб, які зобов'язані вибрати один з передбачених адміністративно-правовою нормою варіантів дій у відповідних умовах); г) надання можливості діяти на свій розсуд (м'який дозвіл, розрахований переважно на громадян); д) допуск за певних умов паритетного юридичного становища сторін у відношенні, що регулюється (процесуальна рівність).

На створення необхідних умов для стабільної діяльності банків спрямована система економічних нормативів регулювання банківської діяльності, яка впроваджена НБУ і є обов'язковою для всіх комерційних банків. Система нормативів, що складається з комплексу вимог до капіталу, ліквідності, кредитних ризиків, інвестування, ризиків валютної позиції встановлюється з метою забезпечення стабільної діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, захисту від банківських ризиків, запобігання неправильному розподілу ресурсів та капіталу

Основними *економічними нормативами*, які характеризують фінансову стійкість банку, його здатність виконувати більшість інших нормативів, є:

- нормативи капіталу (мінімального розміру регулятивного капіталу; адекватності регулятивного капіталу; основного капіталу);
- нормативи ліквідності (миттєвої ліквідності; поточної ліквідності; короткострокової ліквідності);
- обов'язкові нормативи кредитного ризику (максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента; великих кредитних ризиків; максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру; максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам);
- нормативи інвестування (інвестування в цінні папери окремо за кожною установою; загальної суми інвестування).

В Україні величина капіталу комерційних банків регулюється централізовано Національним банком через установлення мінімальних вимог (нормативів) до розмірів та достатності капіталу.

Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1) регулює абсолютну величину капітальної бази, проте він не може вважатися достатнім, оскільки не враховує співвідношення капіталу й активів банку, а також рівня ризикованості активних операцій банку. Для регулювання цього аспекту банківської діяльності НБУ встановлено норматив адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності) банку – Н2 і норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів – Н3.

Норматив адекватності регулятивного капіталу (норматив платоспроможності) (Н2) відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку; і навпаки: чим нижче значення

показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку.

Норматив адекватності регулятивного капіталу встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників банку. Значення показника адекватності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу банку до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями.

Для розрахунку адекватності регулятивного капіталу банку його активи поділяються на п'ять груп за ступенем ризику та підсумовуються з урахуванням відповідних коефіцієнтів зваження. Нормативне значення нормативу Н2 діючих банків не може бути меншим, ніж 10 відсотків.

Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3) відображає розмір регулятивного капіталу, необхідний для здійснення банком активних операцій. Норматив Н3 установлює мінімальний коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів. До сукупних активів банку під час розрахунку нормативу Н3 уключаються: готівкові кошти; банківські метали; кошти в Національному банку; казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються та емітовані Національним банком; кошти в інших банках; кредити, що надані органам державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання, фізичним особам; дебіторська заборгованість за операціями з банками та з клієнтами; цінні папери в торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення; запаси матеріальних цінностей; інші активи банку; суми до з'ясування та транзитні рахунки; інвестиції в асоційовані та дочірні компанії; основні засоби.

Під час розрахунку нормативу НЗ до сукупних активів не включається сума сформованих резервів за всіма активними операціями банку. Нормативне значення нормативу НЗ має бути не менше ніж 9 відсотків.

Щоб підтримати певний рівень ліквідності всієї банківської системи, НБУ встановлює відповідні *нормативи ліквідності*, дотримувати яких зобов'язаний кожен банк: норматив миттєвої ліквідності (Н4); норматив поточної ліквідності (Н5), норматив короткострокової ліквідності (Н6). Використання перелічених допомагає всебічно аналізувати стан ліквідності, а також точніше оцінювати ризик незбалансованої ліквідності банку.

Однією з узагальнених характеристик діяльності комерційного банку, що відображають рівень його надійності з погляду можливості вчасно виконувати всі взяті зобов'язання, є ліквідність. Ліквідними активами є кошти в касі, які відкриті в Національному банку та інших банках, а також активи, що можуть бути швидко проконвертовані в готівкові чи безготівкові кошти.

Банківська діяльність піддається ризику ліквідності — ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат.

У зв'язку з цим банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх взятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів і всіх інших клієнтів.

За таких обставин, норматив миттєвої ліквідності (Н4) встановлюється для контролю за здатністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів (коштів у касі та на

кореспондентських рахунках). Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками. Нормативне значення нормативу Н4 має бути не менше, ніж 20 відсотків.

Норматив поточної ліквідності (Н5) встановлюється для визначення збалансованості строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку. Для розрахунку нормативу поточної ліквідності враховуються вимоги і зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно). Норматив поточної ліквідності визначається як співвідношення активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними строками виконання. Нормативне значення нормативу Н5 не менше 40%.

Норматив короткострокової ліквідності (Н6) встановлюється для контролю за здатністю банку виконувати взяті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів. Норматив короткострокової ліквідності визначається як співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань. До розрахунку нормативу короткострокової ліквідності включаються ліквідні активи та короткострокові зобов'язання з початковим строком погашення до одного року. Нормативне значення нормативу Н6 має бути не менше, ніж 60 відсотків.

Якість кредитного портфеля суттєво впливає на рівень ризиковості та надійності банку, тому саме кредитна діяльність підлягає регулюванню з боку нагляду в багатьох країнах. Так, НБУ встановлено вимоги щодо порядку надання кредитів та *обов'язкові нормативи кредитного ризику*: норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7); норматив великих кредитних ризиків (Н8); норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9); норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н 10).

Оскільки кредитна діяльність банків пов'язана з кредитним ризиком або нездатністю контрагента виконувати частково або в повному обсязі свої зобов'язання згідно з угодою, банки зобов'язані оцінювати кредитоспроможність своїх контрагентів, вчасно ідентифікувати погані активи (тобто активи, за якими існує ймовірність отримання збитків), створювати необхідні резерви для списання безнадійних до погашення активів. З метою обмеження кредитного ризику, який виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань, НБУ встановлює норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7).

Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань. Показник розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення суми всіх вимог банку до цього контрагента та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента, до капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н7 не має перевищувати 25 відсотків.

З метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою споріднених (пов'язаних) контрагентів НБУ встановлює норматив великих кредитних ризиків (Н8). Норматив великих кредитних ризиків (Н8) устанавлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів. Кредитний ризик, що прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів, вважається великим, якщо сума всіх вимог банку до цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів і всіх позабалансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів становить 10 відсотків і більше регулятивного капіталу банку.

Норматив визначається як співвідношення суми всіх зобов'язань одного контрагента або групи пов'язаних контрагентів перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення Н8 не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), встановлюється для обмеження ризику, який виникає під час здійснення операцій з інсайдерами, що може призвести до прямого та непрямого впливу на діяльність банку. Цей вплив зумовлює те, що банк проводить операції з інсайдерами на умовах, не вигідних для банку, що призводить до значних проблем, оскільки в таких випадках визначення платоспроможності контрагента не завжди здійснюється достатньо об'єктивно. Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, визначається як співвідношення суми всіх зобов'язань цього інсайдера перед банком і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н9 не має перевищувати 5 відсотків.

Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10), встановлюється для обмеження сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів. Надмірний обсяг сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів призводить до концентрації ризиків і загрожує збереженню регулятивного капіталу банку. Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, визначається як співвідношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і 100 відсотків суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, та капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н10 не має перевищувати 30 відсотків.

Нормативи інвестування характеризують використання капіталу банку для придбання акцій, корпоративних боргових зобов'язань, вкладень в асоційовані та дочірні компанії (часток, паїв). Згідно з діючими в Україні нормативними вимогами банки мають право здійснювати прямі інвестиції за рахунок власних коштів і від власного імені лише на підставі письмового дозволу НБУ. Групу економічних нормативів інвестування становлять наступні показники: Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11), норматив загальної суми інвестування (Н12). Нормативи інвестування спрямовано на реалізацію такого методу зниження ризиків як диверсифікація.

Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання коштів банку до статутних фондів установ, що може призвести до втрати капіталу банку. Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою визначається як співвідношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) окремо за кожною установою, до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н11 не має перевищувати 15 відсотків.

Норматив загальної суми інвестування (Н12) встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання (прямого чи опосередкованого) коштів банку до статутних фондів будь-яких юридичних осіб, що може призвести до втрати капіталу банку. Цей норматив характеризує використання капіталу банку для придбання акцій (паїв/часток) будь-якої юридичної особи. Норматив загальної суми інвестування визначається як співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв/часток) будь-якої юридичної особи, до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н12 не має перевищувати 60 відсотків.

Контроль за дотриманням банками економічних нормативів та вимог щодо регулятивного капіталу банків здійснюється відповідними територіальними управліннями та підрозділами центрального апарату

банківського нагляду Національного банку України. Щоденний, щомісячний та щоквартальний контроль вказаних нормативів дозволяє наглядовим органам НБУ відслідковувати стан та тенденції змін фінансової стабільності комерційних банків та вживати заходи ще до загострення кризових явищ в банку.

За допомогою економічних нормативів регулюються: абсолютний і відносний рівні власного капіталу; ліквідність балансу; диверсифікація активних та пасивних операцій.

Розрахунок економічних нормативів банки (юридичні особи) проводять на підставі щоденних балансів. При цьому звітними є дані про дотримання економічних нормативів, що розраховані:

а) за щоденними розрахунками: нормативи мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1), максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), великих кредитних ризиків (Н8), максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10), миттєвої ліквідності (Н4); б) за формулою середньозваженої величини (за місяць): нормативи співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3), інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11), загальної суми інвестування (Н12); в) за станом на 1-е, 11-е та 21-е число кожного місяця: нормативи адекватності регулятивного капіталу (Н2), поточної ліквідності (Н5), короткострокової ліквідності (Н6).

Якщо за результатами безвиїзного нагляду або інспекційної перевірки встановлено факти невиконання банками економічних нормативів, то до банків мають застосовуватися заходи впливу згідно зі статтею 73 Закону України "Про банки і банківську діяльність" та відповідними нормативно-правовими актами Національного банку з питань застосування заходів впливу.

Значення нормативів залежать переважно від розміру власних коштів, від співвідношення їх та залучених коштів (чим воно більше, тим кращими будуть

показники ліквідності, платоспроможності, достатності капіталу та ін.). Однак, надто високі економічні показники можуть свідчити про значні резерви у проведенні активно-пасивних операцій, які можуть бути використані для отримання додаткового прибутку. Тому з метою аналізу додержання банком економічних нормативів є не тільки фіксація стану, а й виявлення існуючих резервів для нарощування обсягів банківських операцій. У зв'язку з цим аналіз додержання економічних нормативів має здійснюватись за такими напрямками: порівняння фактичних значень з нормативними; розгляд динаміки зміни показників, що аналізуються; виявлення причин зміни показників.

Отже, здійснюючи свої операції, комерційні банки повинні дотримуватися певних економічних нормативів, що дає змогу уникати надмірних ризиків у різних напрямках банківської діяльності. Основною метою аналізу дотримання сукупності економічних нормативів є виявлення кількісного взаємозв'язку між різними розділами і групами статей балансу на основі співвідношень відповідних сум коштів для оцінки тих чи інших аспектів банківської діяльності і прийняття рішень щодо управління грошовими потоками з метою підтримання оптимального рівня ліквідності. Слід зауважити, що показники й відповідні заходи контролю за їх дотриманням використовуються передусім з метою уникнення неплатоспроможності комерційних банків і захисту тим самим інтересів вкладників, кредиторів та кореспондентів.

6.3. Обов'язкове резервування як метод підтримання фінансової стійкості банків

Обов'язкові резерви – це частка (норма у процентах) банківських депозитів та інших пасивів, отриманих банком з інших джерел, яка згідно із чинним законодавством або встановленими нормативними актами має зберігатись у формі касової готівки комерційних банків та їхніх депозитів у центральному банку.

Варто зауважити, що створення системи обов'язкового резервування як інструменту регулювання ліквідності – одна з найсуперечливіших проблем у діяльності центральних банків. З одного боку, існування механізму резервування знижує загальний ризик банківської системи і є необхідним елементом макроекономічного регулювання грошової маси. З іншого – така система має суттєві недоліки. Так, велика частина кредитних ресурсів вилучається з банківського, а зрештою і з виробничого сектора. Резервування залучених коштів збільшує їхню вартість, що змушує банки встановлювати підвищені вимоги до дохідності активних операцій. Тому система резервних вимог є досить дорогою з погляду втрачених можливостей банку з одержання доходів, оскільки використання резервів можливе лише в екстремальній ситуації банкрутства (сформований централізовано фонд слугує не так для забезпечення ліквідності конкретного банку, як для підтримання сукупної банківської ліквідності).

Система резервування складається: 1) з обов'язкових резервів банківської системи, котрі сприяють здійсненню НБУ грошово-кредитної політики і регулюванню загальної ліквідності банківської системи; 2) резервів під операції з цінними паперами; 3) дебіторську заборгованість; 4) кредитні операції; міжбанківські розрахунки через систему VISA; загальних резервів банків на покриття непередбачених збитків; відрахування у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (Додаток Н).

Резерви на покриття ризиків за кредитними, операціями з цінними паперами та іншими створюються з метою покриття збитків і підтримки фінансової стійкості банку. Величина резервів значною мірою залежить від якості активів банку. Дані групи резервів перебувають у постійному русі, оскільки використовуються на покриття поточних витрат.

Метою резервування, за українським законодавством, є створення фондів грошових коштів на покриття непередбачених збитків за зазначеними

операціями та надання змоги комерційним банкам продовжувати свою діяльність за несприятливих умов.

Обсяг обов'язкових резервів визначається нормами резервування, які встановлює центральний банк, і структурою й обсягом депозитних зобов'язань кожного банку. Зазвичай законодавством країни регулюються верхня і нижня межі резервних вимог, у діапазоні яких центральний банк фіксує фактично чинні норми резервування згідно зі станом кредитного ринку та завданнями поточної грошової політики. *Формування обов'язкових резервів має на меті:* 1) регулювання грошової маси в обігу; 2) забезпечення своєчасності здійснення платежів за вимогами клієнтів; 3) підтримання ліквідності комерційного банку.

НБУ, змінюючи норми обов'язкових резервів, впливає на кредитну активність комерційних банків і стан грошової маси в обігу. Так, наприклад, зменшення норми обов'язкових резервів дозволяє комерційним банкам у більш повній мірі використовувати сформовані ними кредитні ресурси, тобто збільшити обсяги кредитних вкладень в економіку. Однак варто враховувати, що така політика може призвести до росту грошової маси в обігу й в умовах спаду виробництва зумовити інфляційні процеси. І навпаки, підвищення норм обов'язкових резервів скорочує кредитний потенціал комерційних банків, що обмежує їхню спроможність провадити активні операції.

Механізм встановлення резервних вимог характеризується цілою низкою параметрів, основними з яких є:

1. Порядок визначення норми обов'язкових резервних вимог. У деяких країнах верхня межа норми резервних вимог встановлюється спеціальними законодавчими актами.

2. База, що використовується для обчислення обов'язкових резервів. Норма резервів може встановлюватись у певному процентному відношенні до банківських пасивів або активів, узагальнено або вибірково, тобто до загальної суми пасивів чи активів або до окремих їхніх статей. Як правило, резервні

вимоги орієнтуються на стан і зростання залучених коштів, тобто пасивів, і передусім депозитів небанківського сектора .

3. Банківські активи, які центральні банки дозволяють використовувати для задоволення резервних вимог.

4. Величина норми резервування та критерії її диференціації. Існують значні розбіжності у нормах резервування в різних країнах. Основний критерій диференціації — це вид депозитів, а саме: термін (транзакційні чи строкові депозити); валюти (національна чи іноземна); джерело (банківські депозити чи небанківських установ); власник депозиту (резидент чи нерезидент) тощо.

5. Розрахунковий період дотримання резервних вимог (як правило, від двох тижнів до одного місяця) і порядок регулювання резервних вимог. Центральні банки звичайно вимагають додержання резервних вимог не щоденно, а в середньому за встановлений період.

Фактично, зобов'язання виконувати резервні вимоги виникає у кожного комерційного банку з моменту отримання ліцензії НБУ на право здійснення відповідних банківських операцій. Обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені та обліковані на балансі комерційного банку кошти юридичних та фізичних осіб як у національній, так і в іноземній валюті, за винятком коштів, залучених від інших банків та іноземних інвестицій, отриманих від міжнародних фінансових установ.

Національний банк встановлює для різних видів зобов'язань диференційовані нормативи обов'язкового резервування залежно від природи зобов'язань (депозити, ощадні вклади, поточні рахунки клієнтів та ін.), а також строку зобов'язань чи пасивів (короткострокові пасиви, довгострокові пасиви).

Сума залишків коштів, що приймається для розрахунку обов'язкових резервів, визначається за формулою середньоарифметичної за відповідний звітний період:

$$L_d = \frac{L_1 + L_2 + L_3 + \dots + L_n}{n} \quad (6.1.),$$

де L_d - середні залишки коштів, що використовуються для обрахування обов'язкових резервів за звітний період;

$L_{1,2,3}$ - сума залишків залучених комерційним банком коштів станом на кожне число звітного періоду;

L_n - сума залишків коштів за останній календарний день звітного періоду;

n - кількість календарних днів звітного періоду регулювання.

Розраховані таким чином середні залишки залучених коштів перемножуються на норму резервування, а отриманий результат – сума мінімальних обов'язкових резервів - повинна перебувати на кореспондентському рахунку комерційного банку або (за рішенням Правління НБУ) має бути перерахована на окремий рахунок в операційному чи територіальному управлінні Національного банку.

НБУ здійснює контроль за дотриманням комерційними банками нормативів обов'язкового резервування, порівнюючи суму, що визначена на підставі встановленого нормативу, з фактичною середньоарифметичною сумою залишків коштів на кореспондентському рахунку банку. За недотримання комерційним банком нормативу резервування до комерційного банку можуть застосовуватися такі заходи впливу:

- за один випадок – письмове застереження щодо необхідності безумовного дотримання нормативу обов'язкового резервування;

- за другий випадок – штраф у розмірі не більше одного процента від суми зареєстрованого статутного фонду.

Виконання банками вимог з резервування сприяє передусім стабільності їх функціонування на вітчизняному кредитному та валютному ринках, і тому використовується НБУ як інструмент регулювання співвідношення між пропозицією та попитом на грошові кошти, як елемент стримування або нарощування кредитних коштів в економіці. За невиконання комерційними банками резервних вимог до них застосовуються штрафні санкції.

Обов'язкові резерви в повному обсязі можуть бути використані банком лише в разі припинення його діяльності, а відтак центральний банк надає дозвіл на використання резервів для розрахунків за зобов'язаннями банку. У решті випадків використання резервних коштів обмежене і регламентується угодою між комерційним і центральним банком, якою визначаються характер і частота використання зарезервованих коштів, терміни поповнення залишків на резервному рахунку, гарантії та санкції. Зазвичай на суму обов'язкових резервів відсотки не нараховуються, тому по суті резервні кошти є "втраченими" для банку, тобто неприбутковими активами.

Слід зазначити, що необхідність досить виваженого застосування механізму обов'язкового резервування пов'язана, насамперед, із впливом на динаміку прибутковості комерційних банків, оскільки кошти, що знаходяться на резервних рахунках не приносять доходу, а відтак є своєрідним прихованим податком на діяльність комерційних банків. І, як наслідок, їх ріст може негативним чином позначитися на прибутковості банківських установ, знизити загалом їх конкурентоспроможність на ринку.

Загалом удосконалення методики встановлення резервних вимог може мати кілька напрямів, які ґрунтуються на використанні світового досвіду, а саме:

- вкладання зарезервованих коштів у державні цінні папери, що приносять дохід;
- виплата комерційним банкам часткової компенсації за зберігання мінімальних резервів;
- встановлення диференційованих вимог резервування залежно від типу кредитної установи; терміну діяльності; розміру активів і капіталу; особливостей регіону та стану грошового ринку; структури та рівня ризиковості активів;
- диференціація нормативів резервування залежно від виду депозитного вкладу та його впливу на той чи інший агрегат грошової маси.

Отже, загалом наявність банківських резервів відповідає інтересам банківської системи, оскільки вони виступають умовою нормального функціонування платіжно-розрахункового механізму та слугують дієвим інструментом підтримання фінансової стійкості банківських установ – зокрема.

6.4. Нагляд та контроль за фінансовою стійкістю банків

Система нагляду НБУ за банківською діяльністю реалізується через діяльність централізованого апарату та регіональних управлінь НБУ, на котрі покладено функції ліцензування, економічного аналізу, розробки нормативів регулювання, інспектування, нагляду за проблемними банками, координації інформації щодо банківського нагляду.

До системи банківського нагляду належить нагляд, що здійснюється НБУ, внутрішній банківський аудит, що проводиться відповідною службою банку, і зовнішній аудит, який здійснюється незалежними аудиторськими компаніями. Зовнішній аудит спрямований на перевірку того, чи дотримується банк чинного законодавства, раціональність використання коштів, достовірність та цілісність інформації. Внутрішній аудит дозволяє удосконалити систему внутрішнього банківського контролю, а також створює можливості мінімізації витрат, що позитивно позначається на прибутковості комерційного банку.

Головними завданнями системи нагляду НБУ є:

- 1) пруденційне регулювання діяльності банків;
- 2) адекватне реагування на порушення, допущені в діяльності банків, їх усунення та виправлення фінансового стану комерційних банків для забезпечення довіри до банківських установ;
- 3) проведення скоординованої зваженої та послідовної політики банківського нагляду;

- 4) своєчасне реагування на зміни банківської системи; захист інтересів вкладників і кредиторів;
- 5) прогнозування і своєчасне реагування на зміни в банківському секторі.

НБУ як орган регулювання банківської діяльності, спираючись на законодавчу базу і використовуючи світовий банківський досвід, зокрема рекомендації Базельського комітету визначає: 1) порядок реєстрації банків у книзі Реєстрації банків, валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ; 2) порядок надання банкам ліцензій на здійснення банківської діяльності; 3) правила, що регламентують діяльність банків у вигляді інструкцій, положень тощо; 4) принципи та стандарти бухгалтерського обліку банків; 5) правила організації фінансової і статистичної звітності банків; 6) економічні нормативи, що регулюють діяльність банків, а також форми впливу на них; 7) режим фінансового оздоровлення для банків, що належать до проблемних; 8) порядок страхування банківських ризиків і порядок гарантування депозитів; 9) механізм реорганізації та ліквідації банків.

Ефективність банківського нагляду Національного банку України базується на його адекватній правовій інфраструктурі, до якої входять такі три рівні:

- чинне законодавство — Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. надає Національному банку України широкі офіційні права у сфері здійснення нагляду за діяльністю комерційних банків. А саме: а) другий розділ закону вказує на права Національного банку при вирішенні питань та умов створення банків, умов і порядку ліцензування банків, реорганізації чи ліквідації банківських установ; б) у четвертому розділі закону, який безпосередньо присвячений регулюванню банківської діяльності й нагляду, перелічено форми регулювання й нагляду, який здійснюється Національним банком, заходи впливу, які можуть бути використані Національним банком при порушенні банківськими установами норм

законодавства. Другим важливим законом, що становить основу правової інфраструктури банківського нагляду, є Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р., який доповнює деякі аспекти банківського нагляду, викладені у законі «Про банки і банківську діяльність». Зокрема, закон надає НБУ повноваження встановлювати банкам норми обов'язкового резервування (ст. 26); запроваджувати економічні нормативи, які мають забезпечувати контроль за ризиками, притаманними банківській діяльності (ст. 58); роз'яснює сферу та мету банківського нагляду (ст. 55) і багато інших понять, що дає змогу зробити висновок про поступове поліпшення законодавчої бази України щодо питань банківського нагляду;

- регулятивні правила — визначення службою банківського нагляду відповідно до її повноваження регулятивних вимог та обмежень для банків, які затверджуються постановами Правління Національного банку України. Як приклад можна навести такі нормативні акти: Положення «Про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їхніх філій, представництв, відділень», затверджене постановою Правління НБУ 31.08.2001 р. № 375; Положення «Про порядок формування обов'язкових резервів для банків України», затверджене постановою Правління НБУ 16.03.2006 р. № 91; Положення «Про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на здійснення окремих операцій», затверджене постановою Правління НБУ 17.07.2001р. №275.

- роз'яснення політики — викладені окремими нормативними актами методики або регулятивні правила, які використовуються службою банківського нагляду для деталізації своїх дій при виконанні службових повноважень, у формі листів, роз'яснень, телеграм, інструкцій.

Чітка й конкретна правова інфраструктура є необхідною умовою здорової і розвинутої банківської системи, оскільки дає можливість усім комерційним банкам «знати правила гри» і намагатися повністю їх дотримуватися.

Система банківського нагляду скоординована вертикально і функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та регіональних управлінь НБУ й побудована за такою структурою: 1) генеральний департамент банківського нагляду; 2) комісія НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків; 3) комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків при регіональному управлінні НБУ; 4) відділи банківського нагляду регіонального управління НБУ.

Генеральний департамент банківського нагляду є самостійним структурним підрозділом центрального-апарату Національного банку України. До його складу входять чотири управління: стратегії, планування та координації; економічного аналізу та звітності; методології; застосування заходів впливу. Генеральному департаменту функціонально підпорядковані департаменти: інспектування та моніторингу банків; реєстрації та ліцензування; реорганізації та ліквідації банків. Генеральний департамент здійснює функціональне, організаційне й методичне керівництво останніми.

Управління стратегії, планування та координації: бере участь у розробленні законодавчих актів щодо здійснення банківського нагляду й інших питань, які належать до компетенції цього управління; регулює міжнародну діяльність банків; подає пропозиції іншим структурним підрозділам НБУ про удосконалення нормативних актів; визначає стратегію, пріоритетні завдання здійснення ефективного банківського нагляду; розробляє комплексні програми досягнення поставлених цілей банківського нагляду: визначає напрями діяльності банківського нагляду; забезпечує співробітництво з органами банківського нагляду інших країн, із Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, іншими міжнародними фінансовими організаціями з питань банківського нагляду та багато інших функцій, визначених положеннями НБУ.

Управління економічного аналізу та звітності: провадить регулювання й аналіз діяльності банківської системи; забезпечує функціонування автоматизованих інформаційних систем «Досьє банків» та «Реєстр

позичальників»; визначає методику складання статистичної звітності; здійснює систематизацію усіх форм звітності та комплексний аналіз фінансового стану кожного банку і системи комерційних банків у цілому й подає ґрунтовні пропозиції щодо підвищення фінансової стабільності системи комерційних банків та вдосконалення форм і методів банківського нагляду; розробляє прогнози фінансового стану банківської системи й аналітичні звіти з метою упередження виникнення кризових ситуацій; визначає перелік відомостей, що підлягають опублікуванню банками, виходячи з чинного законодавства, інші функції.

Управління методології: розробляє та вдосконалює нормативні документи, які регулюють банківську діяльність. Управління застосування заходів впливу: вживає заходи впливу щодо комерційних банків за порушення чинного законодавства України та нормативно-правових актів НБУ.

Наступним важливим органом, що входить до структури нагляду, є *Комісія Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків*, яка є спеціальним органом, котрий створено для проведення скоординованої політики щодо реєстрації, ліцензування банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства й санкцій за порушення валютного законодавства, що сприятиме успішному функціонуванню українських банків, надійному захисту інтересів їхніх вкладників і кредиторів та своєчасному реагуванню на зміни, які відбуваються у банківській системі України.

На основі аналізу Положення НБУ «Про застосування Національним банком України заходів впливу до комерційних банків за порушення банківського законодавства» та Закону України «Про банки і банківську діяльність» можна виділити такі етапи банківського нагляду в Україні: реєстрація та ліцензування банку; здійснення безвиїзного моніторингу банку; здійснення комплексного чи тематичного виїзного інспектування банку;

визначення рейтингової оцінки комерційних банків; застосування заходів впливу до банків, що порушили чинне банківське законодавство.

Фактично нагляд починається із появою банку, оскільки створення нової банківської установи чи її філії починається з реєстрації. Реєстрація банку — це момент відповідного запису у «Реєстрі банків, їхніх філій та представництв, валютних бірж і фінансово-кредитних установ». Він означає створення, відповідно до чинного законодавства, специфічної юридичної особи — банківської установи згідно з «Положенням про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їхніх філій, представництв, відділень», затвердженим постановою Правління Національного банку України від 31.08.2001 р. Національний банк встановлює вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу банку лише на час створення і реєстрації банків для забезпечення стабільної діяльності банку та виконання ним банківських операцій.

Після реєстрації банку, з метою підвищення надійності й стабільності банківської системи України, забезпечення захисту інтересів кредиторів, вкладників банків, а також згідно з законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України» та Положенням «Про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій», затвердженим постановою Правління Національного банку України від 17.07.2001 р., Національний банк України визначає порядок видачі банкам та банківським корпораціям банківських ліцензій, письмових дозволів і ліцензій на виконання окремих операцій.

Ліцензування — це порядок видачі комерційним банкам дозволу на здійснення окремих чи всіх банківських операцій. Банк має право здійснювати банківську діяльність лише після отримання банківської ліцензії. При наданні банкам ліцензій на здійснення банківських операцій Національний банк встановлює умови отримання ліцензії, при невиконанні яких Національний банк має право відмовити у наданні ліцензії.

Загалом нагляд за банками НБУ та його установи традиційно здійснюють двома методами: 1) безвізний (дистанційний, заочний) нагляд; 2) виїзне інспектування банків.

Безвізний нагляд – це дистанційний моніторинг діяльності окремих банків і банківської системи в цілому, а також застосування наглядовими органами певних заходів з метою реагування на проблеми і недоліки, виявлені в діяльності банків. У більшості країн безвізний нагляд ґрунтується на аналізі звітності (балансовий звіт, звіт про прибутки/збитки та інші супутні форми), що подається органам банківського нагляду на регулярній основі і дає їм можливість постійно поновлювати інформацію про фінансовий стан банків, зокрема про їхню капітальну позицію, ліквідну позицію, рентабельність, а також певною мірою і про якість активів.

Перевірка банківської звітності та здійснення інших форм безвізного нагляду допомагає запобіганню проблем на ранній стадії, проте сам собою безвізний нагляд не може слугувати завершеною системою для ефективного банківського нагляду. Слід зазначити, що безвізний нагляд може бути ефективним лише за умови, що він провадиться на основі достовірної звітності, отриманої від банків, та у разі дотримання ними певних стандартів обліку й звітності і високого рівня комп'ютеризації банківської діяльності. Дані звітності аналізуються і зводяться у статистичні звіти, за якими розраховуються різноманітні стандартні показники. Такі звіти дають змогу: виявляти, чи дотримуються банками економічні нормативи; досліджувати тенденції в діяльності банків за певний період; проводити порівняльний аналіз за групами банків.

У деяких країнах органи безвізного банківського нагляду можуть здійснювати моніторинг великих кредитів, кредитів, що надані інсайдерам, моніторинг позичальників, що несвоєчасно повертають банківські позички, тощо. Безвізний нагляд використовується як система раннього застереження, що дає змогу наглядовим органам ухвалювати рішення про застосування до

банків коригувальних заходів до загострення ситуації або до проведення інспекційної перевірки на місці. Проте слід зазначити, що безвиїзний нагляд може бути ефективним лише за умови, що він провадиться на основі достовірної звітності, отриманої від банків, та у разі дотримання ними певних стандартів обліку та звітності і високого рівня комп'ютеризації банківської діяльності.

Виїзне інспектування банків здійснюється шляхом проведення комплексних і тематичних перевірок банків. Питання проведення інспекційних перевірок на місцях перебуває у компетенції управління інспектування банків Департаменту інспектування та моніторингу.

До функцій управління інспектування банків належать: 1) визначення мети, засобів і методів перевірки діяльності банків на місці, а також розроблення та вживання заходів щодо організаційного зміцнення й фінансового оздоровлення цих установ; 2) проведення інспекційних перевірок банківських установ України та визначення загальної рейтингової оцінки за системою CAMEL; 3) перевірка стійкості фінансового стану банку; 4) перевірка дотримання банком законів України та нормативних актів НБУ; 5) розгляд кореспонденції, яка надходить до департаменту, і надання керівництву банків консультацій щодо поліпшення діяльності за результатами проведених інспекцій; 6) здійснення інспектування на консолідованій основі; 7) перевірка достовірності поданої банком звітності.

Об'єктами інспекційних перевірок служби банківського нагляду Національного банку є: банки; філії банків; власники істотних активів у банку; юридичні особи, що здійснюють банківську діяльність без банківської ліцензії.

Національний банк може прийняти рішення про проведення позапланової перевірки, коли є обґрунтовані підстави:

- виявлення при здійсненні безвиїзного нагляду фактів суттєвого погіршення фінансового стану банку та виникнення становища, яке загрожує інтересам вкладників і кредиторів банку;

- факти подання Національному банку недостовірної звітності;
- письмове звернення органів Прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової служби України, Координаційного комітету боротьби з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України.

Інспекційні перевірки банків на місцях мають проводитися кваліфікованими спеціалістами банківського нагляду, які здатні оцінити ступінь ризиків, можливих у діяльності того чи іншого банку, і визначити якість управління цими ризиками. Інспектування дає змогу органам банківського нагляду перевіряти такі аспекти діяльності банків: достовірність звітності; дотримання законів і нормативних актів; надійність управління банком; стійкість фінансового стану банку. Порівняно з безвиїзним наглядом інспекційні перевірки надають наглядовим органам більше можливостей щодо виявлення реальної якості банківських активів, якості управління банком і взагалі реального фінансового стану банку. Проте цей метод нагляду є більш трудомістким, потребує більшої чисельності персоналу.

Оптимальний варіант банківського нагляду передбачає координацію зусиль безвиїзного нагляду та інспектування, тому що ці наглядові методи є взаємодоповнюючими.

Важливим елементом банківського нагляду є здатність наглядових органів здійснювати нагляд на консолідованій основі, тобто вони повинні розглядати діяльність банку як усередині країни, так і за її межами, аналізувати операції, що провадяться безпосередньо банком, і ті, що провадяться через дочірні організації банку.

У світовій практиці використовуються різні підходи до здійснення банківського нагляду. Так, у країнах Європи значна увага приділяється безвиїзному нагляду. Що стосується виїзного інспектування, то в деяких європейських країнах інспекційні перевірки банків делегуються зовнішнім аудиторам, що мають відповідні сертифікати. При цьому банківські наглядові

органи визначають сферу, напрями проведення та методикау аудиторських перевірок, форму та зміст аудиторських звітів, забезпечують ліцензування аудиторських організацій, що здійснюють аудит банків.

Правовою основою взаємовідносин між аудиторською організацією, органом банківського нагляду і комерційним банком, що перевіряється, є трьохстороння угода, згідно з якою комерційний банк уповноважує аудитора надавати наглядовому органу інформацію, необхідну для здійснення пруденційного нагляду. Водночас за наглядовими органами залишається право в будь-який час перевірити первісну документацію банку чи провести певні дослідження діяльності банку власними силами.

Світовий досвід дає приклади такої практики. Так, у Росії ліцензії на здійснення аудиторської діяльності у сфері банківського аудиту видає Банк Росії. У Швейцарії аудитори для виконання своїх функцій на ринку банківських аудиторських послуг отримують дозвіл у Федеральній банківській комісії. На противагу Європейським країнам у США банківський нагляд ґрунтується головним чином на періодичних інспекційних перевірках, що проводяться інспекторами наглядових органів.

Досить важливим є встановлення оптимальних співвідношень між регулюванням банківського сектора і досягнення ним певного рівня самостійності та саморегулювання. Саме з таких позицій, вибір має бути здійснено між банківським сектором, що чітко регулюється, і пруденційним регулюванням, для якого характерно: стимулювання конкуренції через ліцензії на певні види діяльності; створення умов для диверсифікації діяльності; саморегулювання.

Отже, НБУ здійснює нагляд за діяльністю комерційних банків, їх відділень, філій, представництв на території України. Він спрямований на забезпечення стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників шляхом зменшення ризиків в діяльності комерційних банків. Зміст нагляду визначається повноваженнями, встановленими законом України «Про банки і

банківську діяльність». Система нагляду спрямована на скорочення внутрішніх і зовнішніх ризиків.

Нині головною проблемою ефективного провадження нагляду НБУ за діяльністю комерційних банків в частині підтримання їх фінансової стійкості є, перш за все, є неврегульованість правового поля, а саме:

По-перше, банківське законодавство не містить визначення фінансової стійкості та фінансово стабільного банку, а також споріднених з ними категорій надійності, хоча більшість нормативних документів мають на меті покращити саме ці банківські характеристики.

По-друге, сучасне банківське законодавство не наводить методичних рекомендацій з приводу оцінювання фінансової стійкості комерційних банків. Так, в Інструкції “Про порядок регулювання діяльності комерційних банків України” є посилання на систему CAMEL як одну із можливих методичних основ, але сам систематизований нормативно-індикативний інструментарій відсутній. Нормативна інформація з цього приводу лише частково присутня в Положенні “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”, що затверджена Постановою правління № 279 від 06.07.2000 р. при визначенні критеріїв оцінки фінансового стану позичальника-банку і в деяких інших документах. Тому необхідна розробка окремого нормативного акту, який би передбачав запровадження комерційними банками системи самоперевірки і самооцінки фінансового стану з метою приведення їх у відповідність до нормативних вимог.

По-третє, необхідним нині є формування системи державного заохочування невеликих банків, а саме: запровадження пільгового оподаткування при виконанні ними деяких операцій; встановлення оптимальних ставок рефінансування; надання технічної допомоги, у тому числі при формуванні й використанні резервів; залучення до виконання пріоритетних державних програм.

6.5. Режим фінансового оздоровлення банків та заходи впливу щодо забезпечення їх фінансової стійкості

Режим фінансового оздоровлення банків – це система непримусових та примусових заходів, спрямованих на збільшення обсягу капіталу до необхідного рівня протягом визначеного НБУ періоду з метою відновлення ліквідності й платоспроможності і усунення порушень, які призвели комерційний банк до збиткової діяльності або скрутного фінансового стану, а також наслідків цих порушень.

При виявленні проблемних банків органи банківського нагляду зобов'язані вжити *стабілізуючі заходи* з метою підвищення рівня їх фінансової стійкості, а саме:

- 1) складання та виконання бізнес-плану або програм розвитку капітальної бази банку;
- 2) складання графіків формування в повному обсязі резервних фондів і спеціальних резервів під активні операції;
- 3) складання та запровадження положень щодо покращення кредитної політики банку;
- 4) зобов'язання щодо проведення зовнішнього аудиту фінансового стану банку;
- 5) прийняття рішення про обмеження розміру кредитів, що надаються інсайдерам банку;
- 6) прийняття рішення щодо тимчасового зниження розміру відсотків за депозитами, що залучаються;
- 7) тимчасове припинення виплати дивідендів;
- 8) прийняття рішення про обмеження розміру виплати працівникам банку;
- 9) зобов'язання щодо вдосконалення системи внутрішнього контролю в банку.

До комерційних банків, які порушують банківське законодавство, Національний банк вживає заходів впливу. Вибір таких заходів впливу проводиться з урахуванням: характеру допущених комерційним банком порушень; причин, які зумовили виникнення виявлених порушень; загального фінансового стану комерційного банку; значущості комерційного банку на ринку послуг.

Комплекс штрафних заходів складається із заходів попереднього реагування, як то письмове попередження, лист із зобов'язанням, програма фінансового оздоровлення, та примусових заходів впливу, а саме: зупинення/обмеження дії ліцензій, відсторонення керівників, призначення тимчасової адміністрації, накладання штрафів на банки та їх керівників, реорганізація та ліквідація банків. Штрафні санкції мають на меті відновити нормальне функціонування банків інструментами, адекватними величині кризових явищ банку. Слід зазначити, що такий захід на практиці застосовується не надто часто, оскільки грошові штрафи можуть досить негативно позначитися на фінансовому стані банку.

Комплекс санаційних заходів включає систему реорганізації та реструктуризації банків, а також систему рефінансування. До рефінансування комерційних банків вдаються у випадку погіршення його ліквідності, перебування самим банком у стані фінансового оздоровлення або прийняття на себе боргів іншого банку. НБУ як кредитор останньої інстанції здійснює рефінансування комерційних банків шляхом здійснення операцій на відкритому ринку, надання стабілізаційного кредиту та операцій купівлі/продажу державних цінних паперів на відкритому ринку.

Заходи впливу, які може застосовувати НБУ, розмежовують на: 1) непримусові; 2) примусові; 3) переведення комерційного банку в режим фінансового оздоровлення.

Непримусові заходи впливу застосовуються до комерційних банків НБУ при незначному рівні підвищеного ризику та глибини проблем у фінансово-

кредитній діяльності комерційного банку і носять характер добровільності їх вирішення й розуміння комерційним банком наявності проблем. Непримусові заходи впливу застосовуються до комерційних банків НБУ при незначному рівні підвищеного ризику та глибини проблем у фінансово-кредитній діяльності комерційного банку і носять характер добровільності їх вирішення й розуміння комерційним банком наявності проблем.

До непримусових заходів впливу належать: 1) лист із зобов'язаннями; 2) письмове попередження. *Лист із зобов'язаннями* – це письмове визнання комерційним банком своїх проблем і недоліків у роботі й допущених порушень, який також має містити перелік заходів, які банк зобов'язується вжити для їх вирішення й усунення, із зазначенням конкретних строків виконання цих заходів. Лист із зобов'язаннями може включати такі заходи:

- складання та виконання бізнес-плану з відновлення капіталу банку;
- розробка та запровадження положень і механізму щодо поліпшення практики кредитування;
- зобов'язання провести зовнішній аудит фінансового стану банку;
- прийняття рішення про тимчасове обмеження на збільшення активів банку;
- прийняття рішення про обмеження розміру позик, які надаються дочірнім компаніям чи інсайдерам банку;
- прийняття рішення про тимчасове обмеження розміру відсотків, які банк може виплачувати за депозитами, що залучаються;
- тимчасове припинення виплати дивідендів;
- прийняття рішення про обмеження розміру суми, яку банк може виплачувати своїм працівникам у формі заробітної плати та премій;
- інші виправні заходи.

Якщо банк не виконує своїх зобов'язань або якщо проблеми банку є настільки серйозними, що можуть призвести до підвищення ризику діяльності, втрати платоспроможності й несуть загрозу інтересам вкладників і кредиторів

банку, то відповідний рівень системи банківського нагляду НБУ надсилає до комерційного банку *письмове попередження*. В ньому НБУ повідомляє комерційний банк про своє занепокоєння станом його справ, вказує на конкретні заходи, яких необхідно вжити для виправлення порушень або розв'язання інших проблем, вказує на конкретні коригуючі дії, котрі має вжити банк для виправлення небезпечної або неправильної банківської практики, конкретних порушень пруденційних правил банківської справи й строки їх усунення. Цим листом НБУ також попереджає комерційний банк про можливість застосування примусових заходів-санкцій відповідно до статті 48 Закону України "Про банки і банківську діяльність" у разі недотримання вимог письмового попередження.

У разі допущення комерційними банками порушень, зазначених у ст. 48 Закону України "Про банки і банківську діяльність", або якщо застосування непримусових заходів впливу є недостатнім для вирішення проблем банку, НБУ застосовує примусові заходи впливу.

Примусові заходи впливу застосовуються НБУ, якщо діяльність комерційних банків та їх установ характеризується високим рівнем ризику, якщо вони порушують чинне законодавство, економічні нормативи, порядок, строки й технологію виконання банківських операцій, допускають несанкціоновану емісію, не виконують нормативні акти НБУ, не подають звітність чи подають недостовірну звітність, якщо діяльність їх збиткова і спричиняє становище, що загрожує інтересам вкладників і кредиторів банку, перешкоджає антимонопольним діям чи праву клієнта вибрати банк. До примусових заходів впливу належать:

- 1) підвищення норми обов'язкових резервів;
- 2) відкликання ліцензії на здійснення окремих або всіх банківських операцій;
- 3) усунення керівництва комерційного банку (установи комерційного банку) від управління;

4) призначення тимчасової адміністрації для управління комерційним банком (установою комерційного банку);

5) стягнення за рішенням суду (арбітражного суду) штрафу в розмірі неправомірно одержаного доходу;

б) ліквідація комерційного банку та виключення його із реєстру банків.

У разі виявлення проблем у діяльності банків органи банківського нагляду можуть прийняти рішення про застосування таких заходів:

- вимагати, щоб банк терміново збільшив розмір капіталу до рівня, який відповідає встановленим нормативам, і завдяки цьому забезпечив повний захист коштів вкладників;

- передбачити реорганізацію (придбання даного банку більш сильним, у власність якого перейдуть всі депозитні зобов'язання). Отже, його вкладники стануть клієнтами більш стійкого банку, не зазнаючи при цьому втрат;

- припинити діяльність банку і почати процедуру його ліквідації відповідно до чинного законодавства.

На стадії радикального втручання в діяльність проблемних банків вживаються такі заходи: установлення режиму фінансового оздоровлення; припинення діяльності (відкликання ліцензії на здійснення банківських операцій); ліквідація (банкрутство).

Підставою для переведення комерційного банку у режим фінансового оздоровлення є віднесення банку до категорії проблемних, відсутність необхідного рівня капіталу, порушення банківського законодавства. Переведення здійснюється відповідно до постанови Правління Національного банку України. Комерційний банк розробляє програму фінансового оздоровлення і надає її регіональному управлінню НБУ, яке, у свою чергу, проводить її експертизу і разом із своїми висновками подає відповідному департаменту системи банківського нагляду України. Програма фінансового оздоровлення обов'язково має містити такі елементи:

- аналіз причин, які зумовили погіршення фінансового стану й збиткову діяльність комерційного банку;
- конкретні заходи фінансового оздоровлення із зазначенням термінів їх виконання та розрахунок економічного ефекту від упровадження кожного заходу;
- прогнозні показники діяльності комерційного банку, які передбачено досягнути після виконання заходів фінансового оздоровлення;
- кошторис витрат (щоквартально) загалом по банку та з розподілом за філіями.

При переведенні банківської установи в *режим фінансового оздоровлення* до неї НБУ застосовує заходи, спрямовані на: зниження рівня витрат (на заробітну плату, поточний та капітальний ремонт, рекламу); часткову або повну заборону на проведення активних операцій; погашення простроченої дебіторської заборгованості; ліквідацію збиткових філій; формування необхідних розмірів резервних фондів; збільшення розміру статутного фонду. Комерційний банк може бути переведений Правлінням НБУ в режим фінансового оздоровлення на строк не більше 12-ти місяців. При наявності обґрунтованих підстав для успішного завершення виконання програми фінансового оздоровлення цей строк може бути продовжений Правлінням НБУ ще на 6 місяців.

Комерційному банку, який переведений на режим фінансового оздоровлення, забороняється:

- залучати вклади фізичних осіб, відкривати нові вкладні рахунки та поповнювати діючі;
- надавати гарантії, поручительства, бланкові кредити, а також надавати всі пільгові (збиткові для банку) кредити, у тому числі банківським працівникам;
- нараховувати та сплачувати проценти за кредитами, наданими установами одного банку.

Національний банк України відкликає з комерційного банку, який переведений на режим фінансового оздоровлення, ліцензію на проведення операцій з касового виконання державного бюджету, в тому числі ведення бюджетних рахунків клієнтів та рахунків державних позабюджетних фондів, а також може відкликати ліцензію на здійснення окремих банківських операцій.

Національний банк наділений можливістю надавати комерційним банкам, які переведені у режим фінансового оздоровлення, *стабілізаційний кредит*. Кредит надається з метою забезпечення платоспроможності й ліквідності банку і для підтримки заходів фінансового оздоровлення. Строк кредиту визначає Правління НБУ. Стабілізаційний кредит надається тільки за умови його забезпечення заставою високоліквідних активів комерційного банку або під гарантію чи поручительство інших фінансово стабільних банків.

У разі поліпшення фінансового стану банк переводиться у загальний режим роботи згідно з постановою Правління Національного банку. В разі погіршення ситуації в банку під час дії режиму фінансового оздоровлення Правління НБУ може прийняти рішення про переведення банку на особливий режим контролю за його діяльністю з боку відповідальних виконавців регіонального управління НБУ.

Якщо протягом встановленого строку фінансовий стан банку не поліпшиться, Правління Національного банку приймає рішення про відміну режиму фінансового оздоровлення та про призупинення діяльності банку.

Слабкою стороною систем банківського нагляду багатьох країн є нездатність вжити термінові заходи стосовно проблемних банків після того, як під час контролю були виявлені їхні проблеми. Причиною такої бездіяльності зазвичай є недостатні повноваження щодо застосування примусових дій, передбачених у законодавстві, або небажання з боку органів влади (іноді з політичних причин) вживати непопулярні, але необхідні заходи для захисту коштів вкладників.

Аналіз роботи окремих банків України за останні роки дає підстави стверджувати, що заходи впливу, які має право застосовувати Національний банк до банківських установ в разі допущення ними порушень законодавства та нормативних актів НБУ є одним із важелів управління банківською системою та контролю за діяльністю окремих банків.

Досить серйозним та дієвим заходом впливу на банки є *зупинення (обмеження) окремих видів здійснюваних операцій*. Він може як поліпшити, так і погіршити стан банку. Тому його застосування вимагає зваженого та поміркованого підходу. Такий захід впливу як штрафні санкції на практиці використовується не надто часто, бо грошові штрафи можуть негативно, а не позитивно впливати на фінансовий стан банку.

Надзвичайним заходом впливу є *призначення тимчасової адміністрації*. Функції тимчасової адміністрації слід розглядати значно ширше, ніж просто підвищення рівня менеджменту банку. Досвід показав, що тимчасові адміністрації в Україні призначаються надто пізно, коли глибина і масштаб проблем у банках стають необоротними.

Для покращання організаційної структури комерційних банків та зміцнення їх фінансового стану передбачена можливість їх *реорганізації* шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення і перетворення; або реструктуризації шляхом санації, реструктуризації боргів і капіталу, здійснення технічних, фінансово-економічних та правових заходів.

Сьогодні найбільш прийнятною формою реорганізації банків в Україні є реорганізація шляхом злиття, що дає змогу за мінімальних витрат забезпечити концентрацію капіталу, реструктуризацію активів, поліпшити фінансовий стан і забезпечити подальший розвиток комерційних банків.

Аналіз досвіду реструктуризації та злиття українських банків показує, що першими кандидатами на приєднання (поглинання) є банки, створені під певне підприємство чи галузь у разі погіршення ринкової кон'юнктури останніх. Тому кращі перспективи мають універсальні банки з міцними й стабільними

позиціями в регіонах, а також великі банківські об'єднання. Досі створення банківських об'єднань стримувалося відсутністю відповідного законодавства, небажанням акціонерів окремих банків втратити власні банки, а також протидією з боку середніх банків, для яких такі об'єднання та холдинги будуть сильними конкурентами. Однак, враховуючи реалії розвитку банківської системи України, пов'язані з необхідністю концентрації банківського капіталу, перерозподілом ринку банківських послуг, ідея банківських союзів є плідною, може і має бути реалізована на практиці найближчим часом.

Домінуючими чинниками, які стимулюють злиття (приєднання) банків, для вітчизняних банкірів є підвищення рівня капіталізації, пов'язане з необхідністю виконання вимог Національного банку України щодо економічних нормативів.

Отже, основним завданням усіх рівнів системи банківського нагляду НБУ щодо вжиття заходів впливу є регулювання діяльності комерційних банків із метою приведення її у відповідність до норм і вимог чинного банківського законодавства та нормативних актів НБУ, а також з метою забезпечення ліквідності, платоспроможності й стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів.

6.6. Зарубіжний досвід управління надлишковою ліквідністю банківської системи

Удосконалення практики регулювання грошово-кредитного ринку будь-якої країни ґрунтується на використанні кращих практичних аспектів досвіду зарубіжних країн у поєднанні з особливостями розвитку національної економіки. З огляду на це корисним буде вивчення зарубіжної практики управління ліквідністю банківської системи, узагальнення особливостей у застосуванні інструментарію грошово-кредитної політики й визначення перспектив використання цього досвіду в Україні. Для дослідження зарубіжного досвіду управління ліквідністю банківської системи нами були

відібрані країни (Словаччина, Чехія, Угорщина, Казахстан, Вірменія, Росія та Туреччина), сучасна ситуація в яких, як і в Україні, характеризується надлишковою ліквідністю і одночасно позитивними здобутками у розв'язанні цієї проблеми.

6.6.1. Словаччина

У становленні та розвитку сучасної монетарної політики Національного банку Словаччини умовно можна виділити два етапи.

Перший, початковий, етап (1993-1999 рр.) характеризується використанням успадкованої від колишнього Державного банку Чехословаччини політики, що ґрунтувалася на фіксованому обмінному курсі, а з 1998 р. – режимом керованого плавання та комбінацією прямих (кредитні ліміти, цільове рефінансування для кредитування окремих галузей) та непрямих інструментів.

В аспекті досліджуваного нами питання зарубіжного досвіду управління ліквідністю банківської системи потребує поглибленого дослідження другий етап (2000-до ц.ч.) розвитку грошово-кредитної політики в Словаччині. Він характеризується кардинальними змінами в підходах до управління грошово-кредитним ринком, використання інструментарію монетарної політики. Ці зміни дозволили здійснити перехід на основі впровадження передового світового досвіду від кількісного управління грошово-кредитним ринком до управління через процентні ставки.

Зміни в грошово-кредитній політиці полягали, по-перше, в запровадженні в 2005 р. режиму таргетування інфляції, по-друге, в переході від керовано-плаваючого валютного курсу з прив'язкою до євро (який підтримувався від 1998 р. до листопада 2005 р.) до курсового режиму ERM 2. Сутність цього режиму полягає у необхідності утримувати курс національної валюти на рівні центрального паритету $\pm 15\%$. Перехід до ERM 2 був пов'язаний з тим, що діючий режим керованого плавання валютного курсу перестав відповідати

потребам словацької економіки, оскільки в умовах ревальвації крони зростала потреба у валютних інтервенціях (купівлі євро) Національного банку Словаччини для підтримання курсової стабільності, що відповідно позначалося на зростанні грошової маси в національній валюті, надлишкової ліквідності банківської системи та обсягів стерилізаційних операцій для її поглинання. Крім того, перехід до режиму ERM 2 був пов'язаний із наміченою перспективою Словаччини вступу до Європейського Союзу. Одна з вимог вступу до ЄС є стабільність обмінного курсу протягом 2 років у режимі ERM 2. Стабільність обмінного курсу означає наявність невеликої волатильності близько центрального паритету та відсутність процесів девальвації. Сучасна курсова динаміка характеризується тенденцією щодо ревальвації національної валюти. Проте тенденція щодо посилення курсу крони не викликає особливих нарікань у експортерів, оскільки тренд щодо зростання їх продуктивності більший, ніж тренд ревальвації курсу.

По-третє, прогресивні зміни стосувалися удосконалення інструментарію грошово-кредитної політики. Він був впроваджений з досвіду Бундесбанку, який вважається взірцем для європейської банківської системи. Нині використання інструментів грошово-кредитної політики центральним банком Словаччини ґрунтується на двох загальноприйнятих у європейській практиці основах проведення монетарних операцій.

Першою основою є постійно діючі інструменти (Standing Facilities) – депозитні та кредитні операції овернайт. Проведення цих операцій на щоденній основі дозволяє підвищити якість управління ліквідністю завдяки розміщенню депозитів або отриманню кредитів від центральних банків без впливу на поточну динаміку процентних ставок. Депозитні та кредитні операції овернайт проводяться за ініціативою банків за принципом необмеженого доступу, з терміном виконання один день та за визначеною процентною ставкою. Кредити овернайт надаються банкам під забезпечення цінних паперів (казначейські векселі Національного банку Словаччини, облігації внутрішньої державної

позики, урядові облігації). Банки можуть розмістити свої вільні кошти в центральному банку на депозити овернайт в обмін на казначейські векселі Національного банку Словаччини. Процентні ставки за кредитами та депозитами овернайт утворюють коридор, у межах якого утримуються ставки на міжбанківському ринку. Значення цього коридору становило на момент запровадження постійно діючих інструментів 4 %, нині з метою підвищення ефективності процентної політики в регулюванні грошово-кредитного ринку його звужено до 3,5 %. Проте процентну політику Національного банку Словаччини не можна визначити як ефективну через значну волатильність офіційних процентних ставок та несиметричний коридор офіційних процентних ставок.

Особливістю практики застосування зазначеного інструмента в Словаччині є те, що ставкою-орієнтиром на міжбанківському ринку для центрального банку є 1-місячна ставка (інколи 3-місячна ставка), а не ставка овернайт, як це прийнято в практиці Європейського центрального банку.

Другою основою монетарних операцій є регулярні щотижневі репо-тендери (з двотижневим терміном виконання), запроваджені з метою досягнення більшої прогнозованості та прозорості діяльності центрального банку, а завдяки цьому – стабілізації міжбанківського грошового ринку. Щотижневі репо-тендери, як основний інструментом грошово-кредитної політики центрального банку Словаччини, підтримуються обома можливостями регулювання ліквідності в банківському секторі: рефінансуванням і стерилізацією. Repo-тендери проводяться за аукціонами американського типу, на яких обсяги операцій не визначаються, процентна ставка є граничною (лімітною), а забезпеченням слугують казначейські векселі Національного банку Словаччини.

В умовах надлишкової ліквідності Національним банком Словаччини проводяться лише стерилізаційні репо-тендери, процентна ставка за якими є основною (ключовою) офіційною ставкою центрального банку. Як показує

практика, до застосування цього інструмента монетарної політики Національного банку Словаччини (обсягів і процентної ставки) найбільш чутливими є двотижневі та тижневі ставки на грошовому ринку.

Для регулювання грошово-кредитного ринку Національний банк Словаччини здійснює також трансакції “аутрайт” у формі купівлі-продажу цінних паперів та емісію казначейських векселів (цінних паперів власного боргу). Емісія казначейських векселів Національного банку Словаччини використовується для відкликання ліквідності з банківського сектору на триваліший термін. Операції з казначейськими векселями проводяться не регулярно за аукціоном американського типу, при цьому процентна ставка центральним банком не обмежується і обсяги операцій не визначаються. Терміни погашення казначейських векселів не стандартизуються і, як правило, становлять 3 місяці.

Крім наведених інструментів, Національний банк Словаччини має можливість оперативного регулювання ліквідності шляхом проведення швидких тендерів, які дозволяють оперативно реагувати на поточну ситуацію на грошово-кредитному ринку. Термін їх виконання – до настання найближчого стандартного тендера, тобто до семи днів. Зазначений інструмент є інструментом вибіркової дії – він спрямований на сім основних банків-орієнтирів. Незважаючи на наявність швидких тендерів серед інструментарію регулювання ліквідності, на практиці він не використовувався жодного разу.

Система інструментарію, що застосовується Національним банком Словаччини, доповнюється також внутрішньоденними кредитами, які проводяться неодноразово протягом операційного дня. Вони надаються під забезпечення кошику з цінними паперами на безоплатній основі. Такі кредити поширені в практиці центральних банків багатьох країн, наприклад, їх використовує Європейський центральний банк і Центральний банк Російської Федерації. Внутрішньоденні кредити спрямовані на виконання функції підтримання функціонування платіжної системи країни.

Цей вид кредиту вважається немонетарною операцією, а в разі його неповернення протягом дня, він автоматично переводиться в кредит овернайт із відповідною оплатою, проте без застосування штрафних санкцій.

Національний банк Словаччини також використовує серед інших монетарних інструментів обов'язкові мінімальні резерви. На сьогодні банки та філії іноземних банків і будівельні ощадні банки зобов'язані створювати резерви в розмірі 2 % від строкових депозитів і депозитів до запитання у словацьких кронах та іноземних валютах, емітованих облігацій, векселів та інших зобов'язань, а також депозитів іноземних банків у кронах та іноземних валютах. Обов'язкові мінімальні резервні вимоги, як інструмент грошово-кредитної політики, використовуються на платній основі. Вони обліковуються на рахунках грошових резервів у Національному банку Словаччини, процентна ставка за якими є фіксованою і становить 1,5 % від усередненої суми мінімальних резервних вимог.

Слід зазначити, що механізм застосування мінімальних резервних вимог відрізняється від практики застосування цього інструмента в Європейському Центральному банку. Так, норматив, встановлений Європейським центральним банком становить 2 %, базою розрахунку є депозити овернайт, депозити до 2 років, боргові цінні папери з терміном погашення до 2 років, цінні папери грошового ринку. Процентна ставка за коштами обов'язкового резервування встановлюється на плаваючій основі і прив'язується до ставки рефінансування за кредитами овернайт.

Зазначимо, що якісні зміни в грошово-кредитній політиці Словаччини супроводжувалися комплексними прогресивними загальноекономічними змінами. Вони стосувалися удосконалення бюджетної, податкової політики, проведення пенсійної реформи та реформи державного адміністрування, удосконалення стратегії управління державними фінансами і боргом. На сьогодні в Словаччині, як і в інших країнах з інфляційним таргетуванням,

цінова стабільність, як складова макроекономічної стабільності, є спільною ціллю для грошово-кредитної та фінансової політики.

Важливе місце в підвищенні ефективності регулювання ліквідності банківської системи належало координації грошово-кредитної та монетарної політики. Якщо в 1993-1998 рр. вона характеризувалась неузгодженістю через експансивну боргову політику, то з 2000 р. державна політика спрямована на стабілізацію макросередовища, обмеження запозичень за кордоном, а отже, на зменшення впливу на курсову політику та кон'юнктуру на грошово-кредитному ринку. З метою мінімізації прямого впливу на курс і грошову пропозицію було також запроваджено умову необхідності конвертації надходжень в іноземній валюті від приватизації та зовнішніх запозичень у Національному банку Словаччини, тобто в обхід ринку.

Одним із чинників впливу на ліквідність банківської системи важкопрогнозовані грошові потоки бюджетних коштів на рахунках у центральному банку. Цікавим у плані розв'язання цієї проблеми є досвід Словаччини. Він показує, що вплив цього чинника було нівельовано шляхом переведення з Національного банку Словаччини рахунків Міністерства фінансів в управління спеціальної Агенції. Ця Агенція є державною небанківською установою, яка зобов'язалася якісніше і за більшу плату управляти бюджетними коштами. Нині Міністерство фінансів може розміщувати не більше 2 млрд. крон у центральному банку на безпроцентному рахунку, проте не використовує цю можливість через комерційну недоцільність.

Таку модель взаємовідносин з урядом Центральний банк Словаччини побудував за прикладом Європейського центрального банку. В інших країнах Єврозони діють свої механізми співпраці з Міністерством фінансів: в одних відсутні державні рахунки в центральному банку, в інших – застережена можливість розміщення певної суми коштів Міністерства фінансів на безпроцентній чи процентній основі.

Однією з причин, що знижують можливості Національного банку України щодо регулювання грошово-кредитного ринку, в тому числі ліквідності банків, є нерозвиненість ринку цінних паперів, насамперед державних. З огляду на це корисним видається досвід Словаччини щодо сприяння на початковому етапі розвитку цього ринку. Зокрема, протягом 1993-2000 рр. у Національному банку Словаччини мала місце практика співпраці з сімкою основних банків щодо домовленості про ставку-орієнтир на ринку державних цінних паперів із певною строковістю та обсягами. Строки становили спочатку 7 днів, пізніше – 1, 3 місяці, а в 2000 р. – 12 місяців. Із 2000 р. ця практика котирування державних цінних паперів за домовленістю з банками припинена, проте активно продовжується співпраця Національного банку Словаччини із сімкою банків, що задають тон на грошово-кредитному ринку. Ця співпраця з групою банків маркет-мейкерів (банків-орієнтирів) для основних банків є почесною і полягає в постійних зустрічах (не менше 3-х разів на рік), обміні думками та критичними зауваженнями, наданні пропозицій щодо удосконалення грошово-кредитної політики та обговоренні нового інструментарію грошово-кредитної політики. Це свідчить про активну комунікативну політику центрального банку Словаччини. На сучасному етапі розвитку банківської системи сімка найбільших банків визначає депозитні ставки на міжбанківському ринку, які є орієнтиром для Національного банку Словаччини у визначенні основної депозитної ставки (за депозитними репо-тендерами).

Щодо ситуації з ліквідністю банківської системи: якщо на початковому етапі проблема її надлишкового рівня була спричинена неузгодженістю бюджетної та грошово-кредитної політики, значними валютними інтервенціями (купівлею валюти) центральним банком, непередбачуваністю руху коштів на рахунках Міністерства фінансів у центральному банку, то нині причиною надлишкової ліквідності є надходження значних іноземних інвестицій із країн Західної Європи. Проте завдяки проведенню зваженої грошово-кредитної політики та стерилізаційним операціям рівень вільної ліквідності банківської

системи протягом 2004-2008 рр. не перевищував 3 % обсягу обов'язкових мінімальних резервних вимог.

Сучасна структура банківської системи Словаччини характеризується значною присутністю іноземного капіталу: з 24 банків немає жодного із 100 %-м словацьким капіталом. Значна частина кредитів банками надається в іноземній валюті. Все це знижує ефективність грошово-кредитної політики в регулюванні грошово-кредитного ринку, у тому числі ліквідності банківської системи.

Крім цього, з впочатку 2006 р. в Словаччині мають місце інфляційні тенденції, тому Національний банк Словаччини взяв орієнтир на проведення жорсткішої монетарної політики, про що свідчать зростаючі офіційні процентні ставки. Так, у кінці вересня 2006 р. облікова ставка та ставка за основним інструментом грошово-кредитної політики (двотижневими депозитними репо) становила 4,75 %, а ставки за кредитами та депозитами овернайт відповідно 6,25 і 3,25 %.

Підсумовуючи висвітлений досвід Національного банку Словаччини щодо регулювання грошово-кредитного ринку, зазначаємо, що в цілому позитивні його здобутки були забезпечені реалізацією комплексу прогресивних заходів щодо переходу до монетарного режиму таргетування інфляції, запровадження курсового режиму (ERM 2), удосконалення інструментів грошово-кредитної політики в напрямі їх аналогізації із європейськими основами проведення монетарної політики, удосконалення координації грошово-кредитної та фіскальної політики, розвитку фондового ринку, проведення загальноєкономічних реформ тощо.

6.6.2. Чехія

Політичне рішення, яке було прийняте в 1995 р. щодо зняття обмежень на рух капіталу та лібералізацію міжнародних фінансових потоків, мало негативні наслідки для економіки Чехії. До країни почали надходити значні обсяги

іноземного капіталу у вигляді прямих і портфельних інвестицій, ефективно поглинути які чеська економіка була не спроможна. На цей момент Національний банк Чехії здійснював монетарне таргетування у режимі фіксованого обмінного курсу. Причому, протягом 1991-1993 рр. Центральний банк Чехії притримувався режиму курсоутворення з прив'язкою до кошика із п'яти валют, а з 1993 р. – до кошика, що складався з німецької марки (65 %) та американського долара (35 %).

З метою забезпечення курсової стабільності крони в умовах режиму фіксованого курсоутворення Центральний банк Чехії купував валюту, тим самим нарощував грошову масу та надлишкову ліквідність через валютний канал, який був на той час головним каналом монетарного трансмісійного механізму Чехії. Інші інструменти, зокрема, нормативи обов'язкового резервування, депозитні операції (випуск облігацій центрального банку), спрямовувалися на стерилізацію надлишкової ліквідності, спричинену припливом у країну іноземного капіталу. Крім зазначених інструментів, Національний банк Чехії застосовував адміністративні заходи, зокрема, були встановлені жорсткі вимоги до нормативів короткої валютної позиції, а також “замороження” коштів, що надходять від приватизації. Так, майже 2 млрд. доларів, отриманих від приватизації чеського Телекому, впродовж кількох років зберігалися на рахунках центрального банку, не надходячи до уряду. Проте ефективність цих заходів була низькою.

Для відновлення контролю над монетарними процесами, внутрішнім попитом і поточним рахунком, дефіцит якого в 1996 р. сягнув 8 % ВВП, Національному банку Чехії довелося неодноразово розширювати межі валютного коридору та підняти всі основні процентні ставки та мінімальну норму обов'язкових валютних резервів. Проте в короткостроковій перспективі ристрикційна політика Центрального банку Чехії негативно впливала на поточні операції, оскільки вони сприяли підвищенню валютного курсу в межах коридору. Крім того, неефективність цих заходів великою мірою була

зумовлена неузгодженістю монетарної і фіскальної політик. Остання на момент ристрикційної грошово-кредитної політики центрального банку була м'якою.

Врешті-решт, Національний банк Чехії був змушений відмовитися від режиму фіксованого валютного курсу і ввести режим регульованого плавання курсу чеської крони в поєднанні з таргетуванням інфляції (з грудня 1997 р). Причому перехід до нового монетарного режиму був прискореним у зв'язку із втратою під час Азійської кризи номінального якоря курсової прив'язки. Особливістю валютної політики в рамках нового режиму таргетування інфляції було те, що до 2003 р. Національний банк Чехії продовжував регулювати курс крони, здійснюючи валютні інтервенції.

Проте, якщо ціллю центрального банку в 1997 р. було підтримання курсу крони в межах 17-19,5 CZK/DEM, то протягом 1998 - 2002 рр. – запобігання надмірній девальвації курсу національної валюти шляхом продажу крони на валютному ринку. Із 2003 р. валютні інтервенції центральним банком Чехії не проводяться.

Сучасна ситуація в банківській системі Чехії, хоча і характеризується надлишковою ліквідністю через надходження іноземних капіталів, проте нівелювати вплив цього чинника на інфляцію в країні дозволив перехід до режиму інфляційного таргетування, запровадження плаваючого валютного курсу, припинення практики валютних інтервенцій, удосконалення інструментарію грошово-кредитної політики та процентної політики.

Зміни, зазначені в грошово-кредитній політиці центрального банку Чехії, позначилися на її трансмісійному механізмі, головним каналом якого нині є процентний канал, а основним інструментом впливу на економічну ситуацію – процентні ставки. Нині Національний банк Чехії використовує три базові ставки процентної політики: за операціями репо (терміном до 2 тижнів), ломбардну та дисконтну.

Ставка за операціями репо є ключовою ставкою монетарної політики. За цією ставкою Центральний банк Чехії приймає надлиш-

кову ліквідність від банків та передає їм у якості застави цінні папери. Проголошена ставка за двотижневими репо-тендерами є максимальною ставкою задоволення заяв банків на поглинання ліквідності. Заявки ранжуються за процедурою американського аукціону, відповідно до якого першочергово задовольняються заявки з найнижчими ставками, заявки з поступово зростаючими ставками задовольняються поки не вичерпається оголошена сума надлишкової ліквідності. Ставка за депозитними операціями репо є центральною ставкою коридору, сформованого ломбардною та дисконтною ставками центрального банку, які на 1% вище та нижче ставки за операціями репо. Змінюючи ставку за депозитними операціями репо, Національний банк Чехії впливає на процентні ставки на ринку короткострокового капіталу через операції на відкритому ринку. Ломбардна та дисконтна процентні ставки утворюють відповідно верхню та нижню межу процентних ставок-орієнтирів за операціями овернайт для банків. Депозитом із дисконтною ставкою можуть скористатися банки, щоб покласти незабезпечені цінними паперами надлишкові ліквідні кошти.

Ломбардна ставка застосовується до кредитної операції центрального банку. Можливість отримати цей кредит для комерційних банків є постійною. Слід зазначити, що характерною особливістю інструментарію монетарної політики Чехії є те, що важливе місце в реалізації монетарної політики належить валютним операціям Національного банку Чехії, які проводяться в 2-х валютах – доларах США та євро.

6.6.3. Угорщина

З початком перехідних процесів Угорщина, як й інші країни з перехідною економікою, запровадила прив'язку обмінного курсу форинта до кошика валют. Ціновий тиск діючого валютного режиму певний час стримувався завдяки існуванню контролю за короткостроковими потоками капіталу. Проте в 2000 р.

Інфляція знову почала зростати, тим самим загостривши проблему існуючого валютного режиму та ефективності монетарної політики.

У 1995-2001 рр. за режиму вузького валютного коридору та в умовах нерозвиненого фінансового ринку основними монетарними інструментами на початковому етапі становлення грошово-кредитної політики Центрального банку Угорщини були валютні інтервенції, резервні вимоги та широкий спектр стерилізаційних операцій (зворотне репо, депозити, векселі центрального банку).

Дія стерилізаційних інструментів спрямовувалась на поглинання надлишкової ліквідності, спричиненої надходженням іноземних капіталів у країну та проведенням центральним банком інтервенцій, спрямованих на утримання курсу форинта в межах вузького валютного коридору.

Зростаюча вартість операцій по стерилізації надлишкової ліквідності угорських банків обумовила необхідність кардинальних змін у політиці Центрального банку Угорщини: у травні 2001 р. було розширено діапазон коливань обмінного курсу форинта до євро до $\pm 15\%$, одночасно скасовано контроль за рухом капіталу, а у жовтні 2001 р. запроваджено режим таргетування інфляції.

Із переходом до режиму таргетування інфляції у 2001 р. відбулись зміни в інструментах монетарної політики, зумовлені тим, що активна дезінфляційна політика потребує наявності ефективного інструментарію. Так, процентна політика стала відігравати більш активну роль ніж раніше. Для зниження зайвої волатильності міжбанківських короткострокових процентних ставок було звужено коридор офіційних ставок центрального банку. Нині коридор процентних ставок визначається офіційними ставками за кредитними і депозитними операціями овернайт. Центральний банк здійснює оперативний контроль за тим, щоб ставки за міжбанківськими операціями овернайт коливалися всередині цього коридору з метою обмеження коливання оперативної цілі, якою є короткострокові (3-6 міс.) ставки на грошовому ринку.

Банківська система Угорщини на сучасному етапі розвитку має надлишкову ліквідність. Проте, якщо її причиною до 2001 р. були валютні інтервенції центрального банку, то нині – випуск казначейством валютних облігацій, конвертованих Національним банком Угорщини. З огляду на це центральний банк змушений здійснювати постійні депозитні операції без кількісних обмежень, які є ключовими в його політиці, а ставка за двотижневими депозитами – його ключовою ставкою. Зміна ключової ставки Національного банку Угорщини сигналізує про його майбутню поведінку і таким чином впливає через різні канали монетарного трансмісійного механізму на досягнення інфляційної цілі.

У грошово-кредитній політиці Центрального банку Угорщини важливе місце відводиться валютному курсу та контролю за його впливом на динаміку інфляції. Основним інструментом регулювання обмінного курсу є офіційні процентні ставки, проте валютні інтервенції залишилися серед важливих монетарних інструментів грошово-кредитної політики. Національний банк Угорщини здійснює граничні інтервенції на валютному ринку [за верхньою та нижньою межею широкого валютного коридору ($\pm 15\%$)] з метою підтримання коливання курсу форинта у визначених межах. Проте необхідність дотримання широкого коридору у валютній політиці та режиму таргетування інфляції зумовлює наявність конфлікту цілей монетарної політики. Одним із негативних наслідків подвійного монетарного режиму була спекулятивна атака, що мала місце в 2003 р. Вона спричинила міні-валютну кризу – девальвацію курсу форинта на 2,27 %.

6.6.4. Росія

Ураховуючи те, що Росія – один із головних експортерів нафтопродуктів, значне зростання світових цін на нафту призвело до масового припливу виручки іноземної валюти від експорту. Істотне зростання пропозиції іноземної валюти на внутрішньому ринку зумовило укріплення курсу рубля. Для

підтримки конкурентоспроможності національної економіки та економічного зростання Центральний банк Російської Федерації запровадив режим керованого плавання валютного курсу. За такого режиму в умовах постійного перевищення пропозиції іноземної валюти над попитом центральний банк проводить валютні інтервенції, викуповуючи іноземну валюту до резервів країни, що призвело до безпрецедентного зростання міжнародних резервів країни в десятки разів та величезного зростання ліквідності в економіці.

Таким чином, зростання цін на нафту, торговельного балансу, інтервенцій центрального банку за режиму керованого плаваючого обмінного курсу позначилися на балансі центрального банку, де основним чинником надлишкової ліквідності стали “Чисті іноземні активи”, що позначилося на зростанні статті “Баланси банків”, тобто коштів банків, розміщених у центральному банку.

Незважаючи на актуальність вирішення проблеми надлишкової ліквідності через її негативний вплив на інфляційні процеси в країні, поки що, як зазначають фахівці Центрального банку Російської Федерації, відсутні передумови для управління надлишковою ліквідністю через зміну офіційних процентних ставок, які є основним інструментом грошово-кредитної політики в розвинених країнах. Це пов'язано з тим, що трансмісійний механізм монетарної політики в Росії є слабким, офіційні ставки центрального банку не мають сильного впливу на інфляцію та поведінку економічних суб'єктів. Крім того, зростання офіційних ставок спровокує подальший приплив капіталу і стерилізація надлишкової ліквідності за вищими ставками не дасть бажаного ефекту, а лише зумовить витрати центрального банку на проведення цих операцій. Використання в Росії такого грубого інструмента поглинання ліквідності, як зміни в резервних вимогах, також має свої обмеження. Головне з них пов'язане з тим, що зростання обов'язкових резервів у зв'язку з регіональними відмінностями у концентрації вільних резервів і високим рівнем

сегментації грошового ринку можуть створити проблеми ліквідності для малих і регіональних банків.

Для вирішення проблеми надлишкової ліквідності та нівелювання її впливу на інфляцію в країні Росія за аналогією з іншими країнами-експортерами нафти створила у лютому 2004 року Стабілізаційний фонд, ціллю якого є акумулювання додаткових бюджетних надходжень від високих цін на експортовані продукти енергетики, тобто основною функцією є стерилізація надлишкової ліквідності. На даний час Фонд зберігає свої кошти на рублевих рахунках уряду в центральному банку. Стабілізаційний фонд може бути використаний для фінансування дефіциту державного бюджету, коли ціна на нафту падає нижче базової та інших цілей згідно федерального бюджетного законодавства. Внутрішнє використання Фонду обмежується загрозою зростання інфляції. Розмір Стабілізаційного фонду становить близько 5,7 % ВВП, у той час як в Кувейті – близько 80 %, у Норвегії – 70 %, в Омані і Азербайджані – 20 %, Казахстані – 12 % (за станом на 2006 рік).

Нині Стабілізаційний фонд допомагає стерилізувати більшу частину надлишкової ліквідності, а відповідно федеральний бюджет відіграє головну роль у вирішенні проблеми надлишкової ліквідності. Фонд має довгостроковий стабілізаційний вплив на пропозицію грошей, але він є адміністративним інструментом поглинання ліквідності. Поряд із Стабілізаційним фондом Центральний банк Російської федерації використовує монетарні інструменти регулювання ліквідності серед яких: депозитні операції, емісію власних облігацій, зворотне модифіковане репо, прямі операції (аутрайт – продаж урядових цінних паперів зі свого портфеля). Інструментами забезпечення ліквідності є внутріденні кредити, кредити овернайт, ломбардні кредити, операції прямого репо.

Додатково Банк Росії використовує при необхідності валютні операції своп і проводить прямі операції (аутрайт).

Центральний банк Росії докладає зусилля до удосконалення процентної політики та посилення її ролі в регулюванні грошовокредитного ринку. Проте з вищезазначених причин процентний коридор, що утворюється процентними ставками за депозитними і кредитними операціями, залишається доволі широким, що не сприяє ефективності процентної політики.

Слід відмітити, що за досліджуваний період процентна політика Центрального банку Російської федерації зазнала прогресивних змін у напрямі звуження процентного коридору, що утворюється офіційними процентними ставками за кредитами овернайт та депозитами tom-next з 40 до 7 % та зниження волатильності офіційних процентних ставок. Крім цього, особливістю процентної політики Банку Росії є те, що за ставкою рефінансування Центрального банку надаються кредити овернайт, тобто вона не є формальною, а дає сигнал про ціну надкороткострокових кредитних ресурсів на грошово-кредитному ринку.

Зараз Банк Росії мусить впроваджувати “комбіновану стратегію” монетарної політики. З одного боку, завданням Центрального банку Росії є вироблення монетарної політики, заснованої на принципах монетарного таргетування і використання елементів інфляційного таргетування. З іншого боку, використовуючи політику обмінного курсу, Банк Росії враховує вплив динаміки валютного курсу на економіку Росії. Посилення рубля стримує зростання внутрішніх цін. Проте, підтримуючи рівну динаміку валютного курсу, Банк Росії не лише попереджує економічні шоки і створює тривалі умови для виробництва, але й зменшує ризики фінансових ринків, підтримуючи таким чином фінансову стабільність.

Слід зазначити, що досвід Російської Федерації з регулювання ліквідності є малокорисним для України. Це пов'язано, по-перше, з тим, що різні економічні умови зумовлюють різні чинники надлишкової ліквідності. Якщо в Росії це – виручка експортерів, то в Україні, головним чином, надходження іноземного капіталу та необхідність у проведенні Національним банком

України валютних інтервенцій (купівлі валюти) в умовах діючого режиму, що базується на обмінному курсі гривні, прив'язаного до долара США. По-друге, в Росії Стабілізаційний фонд є основним адміністративним інструментом поглинання ліквідності, а ринковим монетарним інструментам належить другорядна роль. Варто зауважити про таку особливість реалізації процентної політики в Росії, як надання за ставкою рефінансування Центрального банку (основною ставкою центрального банку), яка на кінець квітні 2008 року становила 10,5 % кредитів овернайт та тенденція до звуження офіційного процентного коридору, що утворюється кредитами рефінансування овернайт та процентною ставкою по *tom-next* депозитах Центрального банку Росії, який нині становить 7,25 %, що позитивно позначається на зниженні волатильності міжбанківських процентних ставок за кредитами овернайт.

6.6.5. Туреччина

У період з листопада 2000 по лютий 2001 року в Туреччині відбулася банківська криза, для подолання наслідків якої була розпочата всеохоплююча Програма реструктуризації і відбудови банківського сектору. Першим ключовим кроком даної програми було те, що банкам було надано фінансування на виплату своїх овернайт зобов'язань в рамках співпраці Казначейства і центрального банку.

Казначейство випустило для державних і банків-членів Фонду страхування депозитів СРІ-облігації (індексовані на інфляцію) з терміном погашенням через 5-9 років, на суму 14 млрд. YTL. Центральний банк Туреччини здійснював купівлю цих цінних паперів для забезпечення ліквідності. Ці операції вирішили проблему структурного дефіциту ліквідності вищезгаданих банків і збільшили кількість доступних коштів на ринку. Як наслідок – стали розвиватись умови для надлишкової ліквідності. Спочатку очікувалось, що ця надлишкова ліквідність буде тимчасовою, проте в результаті помірної монетарної і фіскальної політики, що проводились в посткризовий

період, потоки іноземної валюти до Туреччини зросли, і ЦБТ мусив поглинати цей непередбачений потік, купуючи іноземну валюту і таким чином зумовлюючи ще більшу внутрішню ліквідність. Як наслідок, умови надмірної ліквідності перетворились в структурну надлишкову ліквідність і ЦБТ зазнав збитків, які становили у 2003, 2004 і 2005 роках відповідно YTL 1.550 млн., 509 млн. і 131 млн. Збитки центрального банку були пов'язані зі зростанням внутрішніх процентних зобов'язань через використання операцій на відкритому ринку для стерилізації надмірної ліквідності на ринку.

Крім операцій Казначейства-центрального банку по випуску індексованих облігацій для окремих банків та проведення валютних операцій з купівлі валюти факторами, що впливають на збільшення/зменшення ліквідності в банківській системі Туреччини є:

- чистий дохід Казначейства в іноземній валюті, у тому числі управління зовнішнім боргом;
- процентні платежі Центрального банку Туреччини банкам за операціями із стерилізації надлишкової ліквідності і обов'язкових вимогах;
- попит на національну валюту;
- рух коштів на Казначейському рахунку в Центральному банку Туреччини.

Розглянемо детальніше ці чинники та їх вплив на ліквідність.

1. Чистий дохід Казначейства Уряду в іноземній валюті, включаючи управління зовнішнім боргом. Оскільки Центральний банк Туреччини є фінансовим агентом Казначейства, і всі операції в іноземній валюті проходять через рахунки центрального банку, зміни умов ліквідності залежать від стратегії запозичень Казначейства в іноземній валюті як внутрішніх, так і зовнішніх. Коли

Казначейство є чистим позичальником / платником в іноземній валюті, то надлишкова ліквідність збільшується / зменшується. Казначейство було чистим позичальником у 2002 р., але з того часу воно було в позиції чистого платника –

особливо по зовнішніх зобов'язаннях. Казначейство намагалось зменшити тиск на посилення валютного курсу шляхом зменшення як внутрішніх, так і зовнішніх запозичень в іноземній валюті з 2003 року. Ця стратегія Казначейства здійснює вплив на зменшення ліквідності через запозичення на внутрішньому грошовому ринку.

У цей період Туреччина ініціювала ряд реформ, спрямованих на розв'язання основних проблем економіки. У цьому контексті набула важливого значення приватизація державних підприємств. Власне, приватизація розпочалась у 1984 р., але отримала розвиток лише з 2004 р. Уряд перевів прибуток в іноземній валюті через центральний банк на рахунки Казначейства і ці фонди були продані центральному банку і використані на внутрішні платежі Казначейства. Дохід в іноземній валюті від приватизації став джерелом надлишкової ліквідності в національній валюті.

2. Процентні платежі Центрального банку Туреччини банкам по операціях із стерилізації надлишкової ліквідності і обов'язкових резервних вимогах. Зазначені платежі є одним із джерел зростання надлишкової ліквідності банків. Базуючись на тривалих позитивних трендах в економічних індикаторах правління Центрального банку Туреччини знизило свої основні ставки, що дозволило зменшити його процентні платежі, а, відповідно, й витрати та роль цього чинника у створенні ліквідності банківської системи.

Відповідно до чинної нормативної бази Центральный банк Туреччини сплачує кредитним організаціям платежі по стерилізаційних операціях на відкритому ринку і резервних вимогах, які становили у 2001 р. – 2910, у 2002 р. – 4608, 2003 р. – 4117, 2004 р. – 2055, у 2005 р. – 1455 млн. YTL, що в структурі компонентів зростання ліквідності становили відповідно 79, 22, 22 та 5 %. Для порівняння зазначимо, що чисті купівлі Центральним банком Туреччини іноземної валюти на ринку зумовлювали її зростання у 2001-2005 рр. відповідно на 21, 79, 79, та 95 %.

3. Одним із найважливіших факторів зменшення надлишкової ліквідності протягом 2002-2007 років було зростання попиту на національну валюту, спричинене зростаючою довірою до економічної і фінансової стабільності та процесами фінансового поглиблення.

4. Рух коштів на Казначейському рахунку в Центральному банку Туреччини. Умови структурного надлишку ліквідності в Туреччині зумовили необхідність посилення співпраці Казначейства і Центрального банку. В рамках підтримки центрального банку в управлінні надлишковою ліквідністю Казначейство збільшило свої баланси в Центральному банку, починаючи з 2004 р., а особливо за період 2005-2006 років. Актуальність потреби в координації грошово-кредитної і фіскальної політики зросла при зростанні прибутків від приватизації з 2006 року.

Основним чинником зростання надлишкової ліквідності в Туреччині є валютні інтервенції центрального банку, в той час як основними чинниками зниження надлишкової ліквідності є зростання попиту на національну валюту через посилення довіри до фінансової системи країни та її поглиблення, що виявляється у зростанні грошової бази; боргова політика держави, позиція якої була змінена з чистого позичальника на чистого платника; платежі казначейства центральному банку за викуплені ним державні облігації та збільшення залишків коштів на рахунках Казначейства в Центральному банку Туреччини.

Щодо інструментів монетарної політики, то для регулювання ліквідності, крім резервних вимог, Центральний банк Туреччини використовує стандартні ринкові інструменти операцій на відкритому ринку: прямий та зворотній викуп, пряма купівля і продаж урядових облігацій, депозити і кредити центрального банку, емісія векселів центрального банку.

Слід зазначити, що в Туреччині у 2002-2004 рр. запроваджено імпліцитний (з англ. – неявний) режим інфляційного таргетування, а з 2005 – повний режим інфляційного таргетування. За режиму таргетування інфляції

основним інструментом центрального банку стали короткострокові ставки на внутрішньому YTL-ринку в національній валюті і ставки ринку репо та зворотного репо на Стамбульській фондовій біржі (ISE). Метою використання репо-операцій на відкритому ринку є утримання процентних ставок на рівні, сумісному з інфляційними цілями. Отже, утримування волатильності короткострокових процентних ставок у вузькому коридорі має важливе значення.

Центральний банк Туреччини регулярно оприлюднює процентні ставки, за якими банки можуть стерилізувати або одержувати кредити від центрального банку на внутрішньому грошовому YTL-ринку в період з 10.00-16.00 і на ринку репо і зворотного репо на Стамбульській фондовій біржі з 10.00-14.00.

Центральний банк Туреччини щоденно оголошував процентну ставку кредитування, яка дійсна на вищезгаданих ринках, кредити овернайт постійно надавалися за цією ставкою центрального банку, і згодом ці ставки стали індикаторами національного грошового ринку. Змінюючи цю ставку, центральний банк впливав на короткострокові процентні ставки на вторинному ринку і таким чином ринкові ставки узгоджувались зі ставками Центрального банку Туреччини.

Із 2001 року Центральний банк Туреччини запровадив режим плаваючого обмінного курсу. Для розв'язання проблеми надлишкової ліквідності проводить стерилізаційні операції, поглинаючи всю надлишкову ліквідність. Для вилучення надлишкової ліквідності центральний банк використовує переважно регулярне зворотне репо, яке проводилось в рамках операцій відкритого ринку на ринку репо/зворотного репо на Стамбульській фондовій біржі і внутрішньому YTL-ринку, а також депозитні операції на внутрішньому грошовому ринку (YTL-ринку), де банки мають можливість депонувати надлишкову ліквідність на період овернайт за ставкою, не вищою ставки зворотного репо. Ці операції доповнюють операції відкритого ринку: вікно останньої ліквідності та внутріденні кредити. ЦБТ забезпечує необмежену

ліквідність для кредитування банків з 16.00-16.30 з вікна останньої ліквідності і обмежену ліквідність банкам з 9.00-15.00 з внутріденних кредитів під відповідне забезпечення.

У разі погіршення ситуації з ліквідністю стратегія управління центрального банку базуватиметься на проведенні операцій з управління ліквідністю через однотижневі аукціони репо. У цьому контексті ЦБТ буде оголошувати кількість репо аукціонів на той день на екрані Reuter's об 10.00 год., і процентні ставки прийматимуться вище на один процентний пункт за щоденну ставку кредитування Центрального банку Туреччини на YTL-ринку, і центральний банк буде визначати середню ставку між ставкою кредитування і ставкою репо для первинних дилерів. У випадку виникнення непередбаченого дефіциту ліквідності на ринках центральний банк Туреччини буде також оголошувати внутріденні репо-аукціони, на додаток до регулярних. Якщо умови ліквідності на ринку перетворяться в постійний дефіцит ліквідності, основною короткостроковою процентною ставкою буде ставка репо аукціону, яка зараз дорівнює ставці кредитування Центрального банку Туреччини на внутрішньому YTL-ринку, і в цій ситуації центральний банк буде обмежувати свої операції на ринку репо/зворотного репо на Стамбульській фондовій біржі з попереднім оголошенням.

Таким чином, особливістю досвіду Туреччини з регулювання ліквідності в аспекті можливості його використання в Україні є те, що, по-перше, основним чинником надлишкової ліквідності, як і в Україні, є притік іноземного капіталу. По-друге, важливим чинником розв'язання проблеми надлишкової ліквідності в Туреччині стала координація грошово-кредитної та фіскальної політики, яка зумовлює політику Казначейства, спрямовану на допомогу центральному банку, що виявляється, насамперед, в адекватній борговій політиці з чистою позицією платника, а не позичальника; збільшені залишків на рахунках казначейства в центральному банку в умовах значних приватизаційних

надходжень та надлишкової ліквідності в країні; проведенні реформ фінансової системи, спрямованих на підвищення довіри та фінансового поглиблення.

Важливу роль в ефективному вирішенні проблеми надлишкової ліквідності відіграє високий рівень незалежності центрального банку у виборі інструментів, який дозволяє йому з 2001 року для досягнення цінової стабільності стерилізувати усю надлишкову ліквідність незважаючи на значні збитки. Не останню роль відіграє також наявність досконалого інструментарію грошово-кредитної політики, головним інструментом якої є офіційні процентні ставки, а також наявністю стратегії управління ліквідністю в умовах як профіциту, так і дефіциту.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення поняття державного регулювання та нагляду банківської системи. Які інструменти регулятивного впливу на фінансову стійкість банків може використовувати НБУ?

2. Назвіть та охарактеризуйте елементний склад правової інфраструктури банківської системи.

3. Охарактеризуйте основні інструменти регулятивного впливу НБУ на діяльність банківських установ.

5. У чому полягає сутність обов'язкового резервування як методу підтримання фінансової стійкості банків?

6. Які заходи нагляду та контролю за фінансовою стійкістю банків може застосовувати центральний банк в умовах економічної нестабільності?

7. Режим фінансового оздоровлення банків та заходи впливу щодо забезпечення їх фінансової стійкості

8. Зарубіжний досвід управління ліквідністю банківської системи та можливості його застосування в Україні.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Регулювання діяльності банків – це:

- а) система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне й безпечне функціонування банків;
- б) сукупність форм та методів впливу державних установ та організацій, спрямованого на підтримання стабільності банківської системи;
- в) сукупність інструментів грошово-кредитного регулювання;

2. Основними завданнями банківського регулювання та нагляду є:

- а) забезпечення стабільності та надійності банківської системи;
- б) захист інтересів вкладників, що розміщують свої кошти в банках, від неефективного управління банками;
- в) створення конкурентного середовища у банківському секторі;
- г) забезпечення відкритості політики і діяльності банківського сектора в цілому і кожному банку зокрема;
- д) усі перелічені вище.

3. Превентивні заходи спрямовуються на:

- а) обмеження доступу до банківської діяльності; недопущення ймовірних негативних наслідків того чи іншого процесу;
- б) захист вже існуючої загрозливої для банку ситуації, яка може спричинити банкрутство;
- в) обмеження недобросовісної конкуренції у банківській системі;
- г) посилення конкуренції у банківській системі;
- д) обмеження кредитної активності комерційних банків.

4. Протекційні заходи (захисні) встановлюються для:

- а) обмеження доступу до банківської діяльності; недопущення ймовірних негативних наслідків того чи іншого процесу;
- б) захисту вже існуючої загрозливої для банку ситуації, яка може спричинити банкрутство

- в) обмеження недобросовісної конкуренції у банківській системі;
- г) посилення конкуренції у банківській системі;
- д) обмеження кредитної активності комерційних банків.

5. Економічні методи регулювання банківської діяльності включають:

- а) нормативні заходи (встановлення кількісних нормативів або розмірів обмежень чи пільг);
- б) встановлення певного порядку дії у сфері державного управління (приписи);
- в) заборона певних дій (заборони);
- г) надання можливості вибору дій;
- д) надання можливості діяти на свій розсуд;
- е) допуск за певних умов паритетного юридичного становища сторін у відношенні, що регулюється.

6. Суть адміністративних методів може бути виражена в наступному:

- а) нормативні заходи (встановлення кількісних нормативів або розмірів обмежень чи пільг);
- б) коригуючі (застосування впливу для конкретної ситуації);
- в) встановлення певного порядку дії у сфері державного управління (приписи), заборона певних дій (заборони);
- г) надання можливості діяти на свій розсуд;
- д) допуск за певних умов паритетного юридичного становища сторін у відношенні, що регулюється.

7. До основних завдань банківського регулювання та нагляду в Україні слід віднести:

- а) забезпечення прибутковості та дохідності банківських установ;
- б) кредитне забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності у відповідності до пріоритетних напрямів державної підтримки підприємництва;

- в) забезпечення стабільності та надійності банківської системи, захист інтересів вкладників банків від неефективного банківського управління;
- г) створення конкурентного середовища у банківському секторі;
- д) забезпечення відкритості політики і діяльності кожного окремого банку;
- е) всі перелічені вище.

8. Головними завданнями банківського нагляду та контролю за фінансовою стійкістю банків на грошовому ринку є:

- а) проведення скоординованої зваженої та послідовної політики банківського нагляду;
- б) прогнозування і своєчасне реагування на зміни в банківському секторі;
- в) захист інтересів вкладників і кредиторів;
- г) забезпечення фінансової стійкості банків;
- д) всі перелічені вище.

9. Які заходи впливу може застосовувати Національний банк України до банківських установ, які не виконують нормативи кредитних ризиків?

- а) часткову або повну заборону на проведення активних операцій;
- б) ліквідацію збиткових філій;
- в) реалізацію заставленого майна;
- г) збільшення розміру статутного фонду;
- д) зниження заробітних плат працівникам, витрат на капітальний та поточний ремонт, рекламу тощо;
- е) погашення простроченої дебіторської заборгованості.

10. До заходів впливу, які застосовує НБУ з метою стабілізації роботи комерційних банків слід віднести:

- а) заходи попереднього реагування;
- б) комплекс штрафних заходів;

- в) примусові заходи впливу;
- г) комплекс санаційних заходів;
- д) заходи реорганізації та реструктуризації банків;
- е) зупинення або обмеження дії ліцензій;
- є) варіанти в), д) і е).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Задача 1

У середньому за звітний місяць у банку А склалися такі показники:

Таблиця 1
(млн. грн.)

№ за/п	Показники	Сума
1.	Обсяг активів банку	280,0
2.	Розрахункова сума резервів за всіма активами операціями	2,7
3.	Знос основних засобів	8,3
4.	Загальний розмір основного капіталу	15,0
5.	Сума недосформованих резервів під можливі збитки за активними операціями банку	0,3
6.	Збитки поточного року	0,5

Користуючись приведеними даними визначте фактичне значення нормативу адекватності регулятивного капіталу банку (Н2), оцініть дотримання банком цього нормативу. Які заходи впливу застосовує НБУ до банків-порушників нормативу адекватності основного капіталу.

Розв'язок. Норматив адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності) Н2 розраховується за формулою:

$$H2 = \frac{PK}{A_p - P_{\text{факт}}} \cdot 100 \%,$$

де A_p — активи та певні позабалансові зобов'язання банку, зважені за ступенем ризику за шкалою НБУ;

$P_{\text{факт}}$ — фактично створені резерви за активними операціями.

В алгоритмі розрахунку нормативу Н2 використовується підсумок усіх зважених попередньо активів:

У відповідності до алгоритму здійснюємо розрахунок нормативу Н2 для банку А: $H2 = 15 : (280 - 2,7) \times 100\% = 5,4\%$.

Оскільки вимоги до мінімальної платоспроможності комерційних банків НБУ встановив диференційовано, залежно від строку функціонування банку, а саме для банків, що розпочинають операційну діяльність, цей норматив має становити: а) протягом перших 12 місяців діяльності (з дня отримання ліцензії) – не менше 15 відсотків; б) протягом наступних 12 місяців – не менше 12 відсотків; в) надалі – не менше 10 відсотків. Розрахунки показують, що банк А порушує вимоги НБУ щодо нормативу Н2. Даний банк не може вважатися фінансово стійким та за таких обставин НБУ повинен вжити до даного банку адекватних заходів.

Задача 2

Використовуючи дані таблиці розрахувати норматив адекватності регулятивного капіталу банку (Н2) для банку А і Б. Банк А здійснює свою діяльність на території України 6 місяців. Який із банків дотримує вимог НБУ в частині виконання даного нормативу?

Таблиця 1

Показник	Банк А	Банк Б
1. Капітал банку	115556079	102099150
2. Усього пасивів	1236070625	873090994
3. Активи, зважені за ступенем ризику	860893733	595711398
4. Платоспроможність банку (Н2)		

Розв'язок. Норматив адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності) Н2 розраховується за формулою:

$$H2 = \frac{PK}{A_p - P_{\text{факт}}} \cdot 100 \%,$$

де A_p — активи та певні позабалансові зобов'язання банку, зважені за ступенем ризику за шкалою НБУ;

$R_{\text{факт}}$ — фактично створені резерви за активними операціями.

В алгоритмі розрахунку нормативу Н2 використовується підсумок усіх зважених попередньо активів:

У відповідності до алгоритму здійснюємо розрахунок нормативу Н2

для банку А $N2 = (115556079 : 860893733) \times 100\% = 13,4\%$.

для банку Б $N2 = (102099150 : 595711398) \times 100\% = 17,1\%$.

Оскільки вимоги до мінімальної платоспроможності комерційних банків НБУ встановив диференційовано, залежно від строку функціонування банку, а саме для банків, що розпочинають операційну діяльність, цей норматив має становити: а) протягом перших 12 місяців діяльності (з дня отримання ліцензії) – не менше 15 відсотків; б) протягом наступних 12 місяців – не менше 12 відсотків; в) надалі – не менше 10 відсотків. Саме тому, проаналізовані значення нормативу Н2 свідчать про те, що банк А не дотримується вимог НБУ, а банк Б виконує нормативне значення.

Задача 3

У середньому за звітний місяць у банку Б склалися такі показники:

Таблиця 1

(млн. грн.)

№ за/п	Показники	Сума
1.	Залишки коштів в касі банку	0,7
2.	Залишки коштів на коррахунку банку у НБУ	87,0
3.	Залишки коштів на поточних рахунках юридичних осіб	582,0
4.	Залишки коштів на поточних рахунках фізичних осіб	3,5

Користуючись наведеними даними, визначте фактичне значення нормативу миттєвої ліквідності банку (Н4), оцініть дотримання банком його нормативу. Які заходи впливу може застосувати НБУ до банків-порушників нормативу миттєвої ліквідності.

Розв'язок. Норматив миттєвої ліквідності (Н4) характеризує спроможність банку погашати свої зобов'язання за поточними рахунками за рахунок активів первинної ліквідності (грошових коштів у касі банку та на кореспондентських рахунках НОСТРО) і розраховується за формулою:

$$H4 = \frac{K_k + K_{кр}}{З_{п.р}} \cdot 100 \%,$$

де K_k — кошти в касі банку;

$K_{кр}$ — кошти на кореспондентських рахунках даного банку, відкритих в інших банках;

$З_{п.р}$ — зобов'язання банку, що обліковуються за поточними рахунками.

У відповідності до алгоритму здійснюємо розрахунок нормативу Н2 для банку Б: $H4 = (0,7 + 87,0) : (582,0 + 3,5) \times 100\% = 14,98 \%$.

За вимогами НБУ граничне значення Н4 має бути не менше 20%, тобто щонайменше п'ята частина всіх зобов'язань банку за поточними рахунками клієнтів має бути забезпечена активами первинної ліквідності.

Отже здійснений розрахунок нормативу Н4 для даного банку свідчить про недотримання ним вимог НБУ в частині спроможності банку погашати свої зобов'язання за поточними рахунками за рахунок активів первинної ліквідності. За таких обставин НБУ повинен вжити адекватних заходів, оскільки дане порушення свідчить про небезпеку для фінансового стану конкретного банку.

Задача 4

Станом на 11 число звітного місяця стан активів та зобов'язань банку А такий:

Таблиця 1

(млн. грн.)

№ за/п	Показники	Сума
1.	Активи первинної та вторинної ліквідності (зі строком погашення до 30 днів включно)	205,0
2.	Зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до 30 днів включно	1300,0

Користуючись наведеними даними, визначте норматив (його фактичне значення) короткострокової ліквідності банку (Н6), дайте оцінку дотримання його банком. Які заходи впливу може застосувати НБУ до банків-порушників нормативу короткострокової ліквідності.

Розв'язок. Норматив короткострокової ліквідності (Н6) характеризує спроможність банку погашати свої короткострокові зобов'язання за рахунок короткострокових активів. Короткостроковими вважаються активи та зобов'язання банку з кінцевим строком повернення до одного року. Розраховується норматив короткострокової ліквідності за формулою:

$$Н6 = \frac{А_{кк}}{З_{кк}} \cdot 100 \%,$$

де $A_{кк}$ — короткострокові активи банку;

$Z_{кк}$ — короткострокові зобов'язання банку.

У відповідності до алгоритму здійснюємо розрахунок нормативу Н6 для банку А : $Н6 = (205 : 1300) \times 100\% = 15,8\%$.

Нормативне значення короткострокової ліквідності банку встановлено на рівні не менше 60%. Розраховане для конкретного банку значення нормативу Н6 свідчить про недотримання ним нормативних вимог НБУ. За таких обставин НБУ повинен вжити до даного банку адекватних заходів.

Задача 5

За даними щоденного балансу банку Б на 27 квітня поточного року вимоги банку до меблевої фабрики за наданими їй кредитами та гарантіями склали 5,7 млн. грн. Розмір регулятивного капіталу банку – 21,0 млн. грн.

1. Визначте фактичне значення нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного позичальника (Н7).
2. Дайте оцінку дотримання банком цього нормативу.
3. За яких умов НБУ може дозволити банку надавати кредити в обсягах, що перевищують встановлений норматив – Н7.

Розв'язок. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) розраховується за формулою:

$$H7 = \frac{Z_{1k} - P}{PK} \cdot 100 \%,$$

де Z_{1k} — сукупна заборгованість за всіма виданими кредитними операціями щодо одного клієнта (включаючи враховані векселі, позабалансові зобов'язання та зобов'язання з кредитування) чи банку-контрагента (включаючи розміщені депозити), а також дебіторську заборгованість;

PK — регулятивний капітал.

У відповідності до алгоритму здійснюємо розрахунок нормативу Н7 для банку Б: $H7 = (5,7 : 21) \times 100\% = 27,14 \%$.

Нормативне значення Н7 не більше 25 %, тобто видача кредитів «в одні руки» не повинна перевищувати четвертої частини його регулятивного капіталу. Розрахований показник для конкретного банку свідчить про недотримання нормативу Н7, а відтак НБУ негайно повинен вжити адекватних заходів впливу.

Глосарій

Банківський баланс – це бухгалтерський баланс, який відбиває стан активів, пасивів та власного капіталу у грошовій формі на певну дату.

Кредитоспроможність – це спроможність банку прийняти на себе кредит без загрози бути перевантаженим позиковими коштами і розраховуватись по ньому повністю і у строк.

Ліквідність банку – це здатність забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, що визначається збалансованістю між сумами і строками погашення розміщення активів за сумами і строками виконання зобов'язань банку.

Надійність банку – це здатність банку забезпечувати виконання своїх функцій у межах безумовного дотримання параметрів та нормативів банківської справи, встановлених національним законодавством та світовим досвідом.

Обов'язкові резерви – це частка (норма у процентах) банківських депозитів та інших пасивів, отриманих банком з інших джерел, яка згідно із чинним законодавством або встановленими нормативними актами має зберігатись у формі касової готівки комерційних банків та їхніх депозитів у центральному банку.

Платоспроможність – це здатність банку своєчасно та в повному обсязі розраховуватись за своїми зобов'язаннями, що впливають із торгових, кредитних або інших операцій грошового характеру.

Прибутковість акціонерного капіталу (ROE) – показник, що характеризує відношення чистого прибутку до акціонерного капіталу.

Прибутковість банківських активів (ROA) – це показник, що характеризує співвідношення чистого прибутку банку (прибутку після оподаткування) й активів банку.

Процентна маржа (SPRED) – показує, наскільки успішно банк виконує функцію посередника між вкладниками та позичальниками і наскільки гостра конкуренція на грошовому ринку, учасником якого є установа банку.

Регулювання діяльності банків – це система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне й безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі.

Режим фінансового оздоровлення банків – це система непримусових та примусових заходів, спрямованих на збільшення обсягу капіталу до необхідного рівня протягом визначеного НБУ періоду з метою відновлення ліквідності й платоспроможності і усунення порушень, які призвели комерційний банк до збиткової діяльності або скрутного фінансового стану, а також наслідків цих порушень.

Фактори фінансової стійкості комерційних банків – це певні рушійні сили, що сприяють безпеці банку та його стабільному розвитку, або, навпаки, виступають причинами їх проблемності.

Фінансова звітність банку – це система взаємопов'язаних узагальнених показників, що відображають фінансовий стан та результати діяльності банку за звітний період. Вона складається з допомогою підрахування, групування і спеціального оброблення даних поточного бухгалтерського обліку.

Фінансова стійкість комерційного банку – це його спроможність з максимальною ефективністю і мінімальним ризиком реалізовувати свої функції на ринку незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх факторів.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України “Про Національний банк України” № 679-XIV від 20.05.1999р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=679-14>
2. Закон України “Про банки та банківську діяльність” № 2121 – III від 07.12.2000р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності комерційних банків в Україні: Постанова Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1028.722.35&nobreak=1>
4. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” № 104 від 15.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0104500-04>
5. Методичні рекомендації про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків Постанова НБУ № 395 від 09.10.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.3754.0>
6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України №361 від 2.08.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/Risks/361.pdf
7. Положення “Про планування та порядок проведення інспекційних перевірок” № 276 від 17.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1028.601.12&nobreak=1>
8. Положення “Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS” № 171 від 8.05.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=286728
9. Положення “Про порядок рефінансування банків під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в Національному

- банку України” № 195 від 29.05.2006р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=287604
10. Положення “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків” № 279 від 06.07.2000р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1027.408.14&nobreak=1>
11. Положення “Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України” № 259 від 30.04.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0410-09>
12. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України: Затверджено постановою Правління НБУ № 91 від 16.03.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0312-06>
13. Постанова Правління Національного банку України № 169 від 28.04.2006 року "Про регулювання грошово-кредитного ринку" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Inf_mat/Of_Pov/2006/28.04.2006_169.htm
14. Постанова Правління Національного банку України № 200 від 30.05.2007 року “Про затвердження Правил використання готівкової іноземної валюти на території України та внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0656-07>
15. Постанова Правління Національного банку України № 328 від 03.06.2009 року. “Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0328500-09>
16. Постанова Правління Національного банку України № 406 від 01.12.2008 року. "Про затвердження Змін до Положення про порядок формування та

- використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB09022.html
17. Постанова Правління Національного банку України № 49 від 05.02.2009 року. “Про окремі питання діяльності банків” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/B_zakon/Acts/2009/Res_05022009_49.pdf
18. Постанова Правління НБУ № 319 від 11.10.2008 року. “Про додаткові заходи щодо діяльності банків” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Inf_mat/Of_Pov/2008/11.10.2008_319.htm
19. Постанова Правління НБУ № 459 від 25.12.2008 року. “ Про затвердження Тимчасового положення про надання Національним банком України кредитів для підтримки ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0459500-08>
20. Адамик Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посібник / Б. П. Адамик. – Тернопіль : “Карт-бланш”, 2002. – 278 с.
21. Алексеенко М. Д. Оцінка власного капіталу банку за допомогою методу коефіцієнтів / М. Д. Алексеенко // Стратегія економічного розвитку України. – 2001. – Вип. № 4. – С. 288–293.
22. Антонов Н. Г., Пессель М. А. Денежное обращение, кредит и банки / Н. Г. Антонов, М. А. Пессель. – М. : Финстатинформ, 1995. – 272 с.
23. Антропов Д. Л. Интегрированный риск-менеджмент в системе управления банком / Д. Л. Антропов // Деньги и кредит. – 2005. – № 1. – С. 33–37.
24. Базовые принципы эффективного надзора за банковской деятельностью. Консультативное письмо Базельского комитета по банковскому регулированию / Базельский комитет по банковскому надзору. Сборник документов и материалов. – М., 1997.
25. Байбулатов Р. Ж. О банковском дистанционном надзоре Национального

- банка Казахстан / Р. Ж. Байбулатов // Деньги и кредит. – 2001. – № 5. – С. 53–57.
26. Банковское дело : стратегическое руководство / Рук. проекта У. Гулд; под ред. В. Платонова, М. Хиггинса. – М. : Изд-во АО “Консалтбанкир”, 1998. – 432 с.
27. Банковское дело : учебник / под ред. Л. П. Кроливецкой. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 464 с.
28. Банковское дело : учебник / под ред. проф. Г. Г. Коробовой. – М. : Экономистъ, 2005. – 751 с.
29. Банковское дело: Учебник / [под ред. В. И. Колесникова, Л. П. Кроливецкой]. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 480 с.
30. Банковское дело: учебник / под ред. О.И. Лаврушина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 672 с.
31. Белых Л. П. Устойчивость коммерческих банков. Как банкам избежать банкротства / Л. П. Белых. – М. : Банки и биржи, 1996. – 192 с.
32. Біленчук П. Д., Диннік О. Г., Лютий І. О., Скороход О. В. Банківське право : українське та європейське : навч. посібник / [П. Д. Біленчук, О. Г. Диннік, І. О. Лютий, О. В. Скороход] ; за ред. П. Д. Біленчука. – К. : Атіка, 1999. – 400 с.
33. Блiндюк О. Надійність комерційного банку і фактори, що її визначають / О. Блiндюк // Все про бухгалтерський облік. – 2003. – № 11 (799). – С. 13–16.
34. Богута Н. Не рейтинг єдиний. [Електронний ресурс] / Н. Богута // Дзеркало тижня. – 2005. – № 13 (541). – Режим доступу: <http://www.zn.ua/2000/2675/49733/>
35. Болдаков В. Монетарні операції Національного банку України / В. Болдаков // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 3. – С.44–49.
36. Большой толковый словарь русского языка / [сост. С. А. Кузнецов]. – СПб. : Норинт, 1998. – 1536 с.
37. Большой экономический словарь / [под ред. А. Н. Азрилиана]. – М. :

- Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
38. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая российская энциклопедия; СПб. : Норинт, 1997. – 1456 с.
39. Бондаренко Л. А. Побудова системи ризик-менеджменту в комерційному банку / Л. А. Бондаренко // Фінанси України. – 2003. – № 9. – С. 85–93.
40. Бор М. З., Пятенко В. В. Менеджмент банків: організація, стратегія, планування / М. З. Бор, В. В. Пятенко. – М. : ІКЦ “ДИС”, 1997. – 288 с.
41. Бушуєва І. В., Ніколаєнко А. А. Структура та основні напрямки управління банківськими ризиками / І. В. Бушуєва, А. А. Ніколаєнко // Формування ринкових відносин в Україні. – Вип. 10. – 2000. – 156 с.
42. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2009 – № 6. – 176 с.
43. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2009. – № 1 (190). – 177 с.
44. В. Севриновский. Развитие системы банковского мониторинга: анализируя мировой опыт. [Электронный ресурс] / В. Севриновский // Режим доступа : http://shandi.narod.ru/articles/monit/V_monitoring.htm
45. Валравен К. Д. Управление рисками коммерческого банка: учебное пособие / К. Д. Валравен ; под ред. М. Э. Уорд, Я. М. Миркина. – Вашингтон : Мировой банк реконструкции и развития, 1993. – 112 с.
46. Ван Хорн, Джеймс К. Основы управления финансами / Ван Хорн, Джеймс К. ; ред., пер. с англ. И.И. Елисейевой. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 472 с.
47. Василичен Э. Н. Регулирование деятельности коммерческих банков / Э. Н. Василичен. – М. : Финстатинформ, 1995. – 144 с.
48. Васькович І. М. Деякі аспекти фінансової стійкості комерційного банку / І. М. Васькович // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 2 (33). – С. 40–43 .

49. Версаль Н. І. Олексієнко С. М. Кредитні ризики як важлива складова ризиків банківської діяльності / Н. І. Версаль, С. М. Олексієнко // Фінанси України. – 2002. – № 8. – С. 86–95.
50. Вітлінський В. В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику / В. В. Вітлінський. – К. : ДЕМІУР, 1996. – 212 с.
51. Вітлінський В. В., Пернарівський О. В. Визначення рейтингу банку всередині вибірки / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 2. – С. 61–64.
52. Вітлінський В. В., Пернарівський О. В., Наконечний Я. С., Великоіваненко Г. І. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посіб. / [В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко] ; за ред. В. В. Вітлінського. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 251 с.
53. Вітлінський В., Наконечний Я., Пернарівський О. Концепція стратегії кредитного ризику / В. Вітлінський, Я. Наконечний, О. Пернарівський // Банківська справа. – 2000. – № 1. – С. 13–16.
54. Вітлінський В., Пернарівський О. Фінансова стійкість як системна характеристика комерційного банку / В. Вітлінський, О. Пернарівський // Банківська справа. – 2000. – № 6. – С. 48–51.
55. Волкова Н. И., Герасименко Р. А., Чашко Г. А. Управление банковской деятельностью: учебно-практическое пособие / [Н. И. Волкова, Р. А. Герасименко, Г. А. Чашко] ; под ред. П. В. Егорова. – Донецк : ООО “Юго-Восток Лтд”, 2003. – 338 с.
56. Галицька Е., Висоцька Л. Удосконалення системи показників ліквідності комерційних банків / Е. Галицька, Л. Висоцька // Банківська справа. – 2002. – № 2. – С. 19–25.
57. Гальчинський А. С. Основи економічної теорії / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : Вища школа, 1995. – 471 с.
58. Горячек І. Види банківських ризиків та управління ними / І. Горячек // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 8. – С. 36–38.

- 59.Горячек І. Види банківських ризиків та управління ними / І. Горячек // Економка, фінанси, право. – 2000. – № 9. – С. 33–35.
- 60.Горячек І. Ю., Конопатська Л. В. Регулювання діяльності комерційних банків / І. Ю. Горячек, Л. В. Конопатська // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 7. – С. 13–15.
- 61.Готовчиков И. Как оценить работу банков? Новый метод определения рейтингов / И. Готовчиков // Banker. – 2005. – май. – С. 12–14.
- 62.Грошово-кредитна політика в Україні / [В. С. Стельмах, А. О. Єпіфанов] ; за ред. В. І. Міщенко. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 350 с.
- 63.Грушко В. І., Петриченко Л. Ю. Системна модель аналізу фінансової стійкості комерційного банку / В. І. Грушко, Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2001. – № 12. – С. 20–27.
- 64.Гумен І. Складові банківських рейтингів: науково-практичний аспект / І. Гумен // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 1. – С. 57–60.
- 65.Гуцал І. С. Банківське кредитування суб’єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) / І. С. Гуцал. – Львів : ВАТ “БІБЛЬОС”, 2001. – 244 с.
- 66.Давыдова Л. В., Кулькова С. В. Теоретические аспекты проблемы финансовой стабильности коммерческих банков / Л. В. Давыдова, С. В. Кулькова // Финансы и кредит. – 2005. – № 2 (170). – С. 2–5.
- 67.Данильченко К. М., Раєвська Т. О. Ліквідність та активи банків / К. М. Данильченко, Т. О. Раєвська // Вісник Національного банку України. – 1996. – № 5. – С. 56–67.
- 68.Денисенко М. П., Кабанов В. Г., Худолій Л. М. Грошово-кредитна діяльність банків: навч. посібник / М. П. Денисенко, В. Г. Кабанов, Л. М. Худолій. – К. : Європейський університет, 2004. – 339 с.

69. Денисенко М.П., Домрачев В.М., Кабанов В.Г., Ігнатенко А.В., Чигирик К.А. Кредитування та ризики: навчальний посібник / [М.П. Денисенко, В.М. Домрачев, В.Г. Кабанов, А.В. Ігнатенко]. – К. : “Професіонал”, 2008. – 480 с.
70. Деньги. Кредит. Банки: Учебник [для студ. вузов, обучающихся по экон. спец.] / [О. И. Лаврушин, М. М. Ямпольский, Ю. П. Савинский, Г. С. Панова и др.]; под ред. О.И. Лаврушина. – 2-изд., перераб. и доп. — М. : Финансы и статистика, 2003. — 461 с.
71. Дзюблюк О. В. Оптимізація управління активами і пасивами комерційного банку / О. В. Дзюблюк // Фінанси України. – 2002. – № 5. – С. 129–137.
72. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки / О. В. Дзюблюк. – К. : Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
73. Добровольський О. Адекватність капіталу та його вплив на результати діяльності банку / О. Добровольський // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 34–36.
74. Довгань Ж. М. Сутність та оцінка достатності капіталу комерційного банку / Ж. М. Довгань // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2003. – № 3. – С. 56–61.
75. Долан Эдвин Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Дж. Р. Кэмпбелл; [пер. с англ. В.В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. В. Лукашевича]. – М. : АНК и др., 1996. – 446 с.
76. Економічний словник-довідник / [за ред. С. В. Мочерного]. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.
77. Жоваников В. Н. Риск-менеджмент в коммерческом банке в условиях переходной экономики / В. Н. Жоваников // Деньги и кредит. – 2002. – № 5. – С. 60–65.

78. Жоваников В. Н. Теория дюрации как инструмент управления балансом коммерческого банка / В. Н. Жоваников // Банковское дело. – 2002. – № 2. – С. 25–27.
79. Загальна економічна теорія (політична економія). Підручник. У 2-х частинах. / За ред. І. В. Буяна, В. М. Ковальчука. – Тернопіль, 1998. Ч.1. – 379 с.
80. Заруба О. Д. Банківський менеджмент та аудит / О. Д. Заруба. – К. : “Вид-во Лібра” ТОВ, 1996. – 224 с.
81. Заруба О. Д. Фінансовий менеджмент у банках : навчальний посібник / О. Д. Заруба. – К. : Знання, 1997. – 172 с.
82. Заруба О. Д., Шиллер Р. І. Фінансова стійкість комерційного банку: способи визначення / О. Д. Заруба, Р. І. Шиллер // Вісник Національного банку України. – 1997. – № 7. – С. 33–36.
83. Затварська О. О. Грошово-кредитна політика центрального банку: [монографія] / О. О. Затварська. – Біла Церква, 2004. – 80 с.
84. Зубченко Л. Методика оценки деятельности банков с помощью скоринга / Л. Зубченко // Бизнес и банки. – 1996. – № 51.
85. Иванов В. В. Анализ надежности банка : Практическое пособие. / В. В. Иванов. – М. : Русская Деловая Литература, 1996. – 320 с.
86. Ильясов С. М. Управление активами и пассивами банков / С. М. Ильясов // Деньги и кредит. – 2000. – № 5. – С. 20–26.
87. Івасів І. Б. Ліквідність банку в умовах маркетингоорієнтованого менеджменту / І. Б. Івасів // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 109–115.
88. Іонін Є. Є. Розв’язання питань методологічного обґрунтування понять “платоспроможність” і “ліквідність” / Є. Є. Іонін // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 6 (36). – С. 30–42.
89. Как выбрать надежный банк / [В. Г. Андреев, Н. Н. Захаров, Л. К. Локтев, С. А. Журбин]. – М. : Концерн “Банковский деловой центр”, 1998. – 184 с.

90. Камінський А. Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України / А. Камінський // Банківська справа. – 2005. – № 6. – С. 10–19.
91. Капустин С. Надежен ли ваш банк / С. Капустин // Финансы и кредит. – 2003. – № 24 (138). – С. 18–23.
92. Карминский А., Петров А. Рейтинг динамической финансовой стабильности / А. Карминский, А. Петров // Бюллетень финансовой информации. – 2000. – № 12. – С. 74–78.
93. Карчева. Г. Розвиток інформаційного забезпечення банківського нагляду НБУ / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 5. – С. 68–71.
94. Кисилев В. В. Управление коммерческим банком в переходной период: уч. пособие / В. В. Кисилев. – М. : Изд-во корпорация “Логос”, 1997. – 144 с.
95. Кисилева И. А. Методологические аспекты управления банковскими рисками / И. А. Кисилева // Финансовый менеджмент. – 2001. – № 1. – С. 13–25.
96. Ключко Л. А. Моделювання фінансової стійкості комерційного банку на підставі кількісного аналізу та прогнозування тенденцій основних показників його діяльності / Л. А. Ключко // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 5. – С. 55–56.
97. Коваленко В. В., Коренєва О. Г., Торжник Ж. В. Обґрунтування стратегії управління ліквідністю банківської установи / В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва, Ж. В. Торжник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Т. 17. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 159–167.
98. Коваль В. М. Надійність і стійкість комерційного банку: оцінка та регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / В. М. Коваль. – К., 2001. – 17 с.

99. Ковальчук Т. Т., Коваль М. М. Ліквідність комерційного банку: навч. посібник / Т. Т. Ковальчук, М. М. Коваль. – К. : Знання, КОО, 1996. – 120 с.
100. Ковзанадзе И. К. Роль денежно-кредитной политики в преодолении последствий банковских кризисов / И. К. Ковзанадзе // Деньги и кредит. – 2003. – № 2. – С. 45–47.
101. Кондратюк Е. А. Понятие банковских рисков и их классификация / Е. А. Кондратюк // Деньги и кредит. – 2004. – № 6. – С. 43–50.
102. Конопатська Л. В. Регулювання банківської діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / Л. В. Конопатська. – К., 1999. – 20 с.
103. Королева Е. В. Мониторинг финансового состояния коммерческого банка в системе регулирования банковской деятельности / Е. В. Королева // Финансы и кредит. – 2003. – № 22 (136). – С. 32–39.
104. Котыхов М. П., Шевченко И. В. Построение ликвидной позиции коммерческого банка / М. П. Котыхов, И. В. Шевченко // Финансы и кредит. – 2002. – № 23 (113). – С. 22–28.
105. Кочетков В. М. Методичні підходи до аналізу та управління ризиком ліквідності балансу комерційного банку / В. М. Кочетков // Фінанси України. – 2000. – № 10. – С. 98–101.
106. Кочетков В. М. Методологічні аспекти визначення фінансової стійкості комерційного банку / В. М. Кочетков // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб. — Вип. 4. — К. : КНЕУ, 2001. — С. 293—300.
107. Кочетков В. М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах : [монографія] / В. М. Кочетков. — К. : Вид-во Європейського університету, 2003. — 300 с.
108. Кротюк В., Куценко О. Базель – II : нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 3. – С. 2–6.

109. Кротюк В., Куценко О. Базель – II : розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 5. – С. 16–22.
110. Кротюк В., Куценко О. Базель – II : розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 7. – С. 2–7.
111. Кудрявцева М. Г., Харламов Г. А. Базель II : новые правила игры / М. Г. Кудрявцева, Г. А. Харламов // Банковское дело. – 2004. – № 12. – С. 12–18.
112. Кулаков А. Е. Управление активами и пассивами банка / А. Е. Кулаков // Финансы и кредит. – 2002. – № 17 (107). – С. 2–16.
113. Кулинич И. Н. Управление банковскими рисками как способ повышения платежеспособности коммерческого банка / И. Н. Кулинич // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1 (43). – С. 60–68.
114. Лаврушин О. И. От теории банка к современным проблемам его развития в экономике / О. И. Лаврушин // Банковское дело. – 2003. – № 7. – С. 2–7.
115. Лекарев С. В. Бизнес и безопасность. А-Я: толковый терминологический словарь / С. В. Лекарев, В. А. Порк; [под ред. А. И. Гурова, Б. С. Тетерина]. – М. : ЦКСИИМ, 1995. – 336 с.
116. Лобанов А., Золотарев В. Риск-менеджмент в private banking – ключевое звено на пути к успеху / А. Лобанов, В. Золотарев // Банковское дело. – 2004. – № 6. – С. 28–33.
117. Лобанова А. Проблеми формування ресурсної бази комерційних банків України / А. Лобанова // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 12. – С. 21–25.
118. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки : [монографія] / І. О. Лютий. – К. : Атака, 1999. – 240 с.
119. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика в 2-х т. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю ; пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – Т. 1. – 800 с.

120. Максютлов А. А. Банковский менеджмент: учебно-практическое пособие / А. А. Максютлов. – М. : Издательство “Альфа-Пресс”, 2005. – 368 с.
121. Маркова О. М. Коммерческие банки и их операции: [учеб. пособие] / О. М. Маркова, Л. С. Сахарова, В. Н. Сидоров. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 288 с.
122. Масленченков Ю. С. Устойчивость коммерческого банка / Ю. С. Масленченков // Бюллетень финансовой информации. – 1997. – № 4 (23). – С. 48–55.
123. Масленченков Ю. С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке: технология финансового менеджмента клиента / Ю. С. Масленченков. – М. : Перспектива, 1997. – 214 с.
124. Масленченков Ю. С., Дубанков А. П. Экономика банка. Разработка по управлению финансовой деятельностью банка / Ю. С. Масленченков, А. П. Дубанков. – [2-изд.]. – М. : Изд. группа “БДЦ – пресс”, 2003. – 168 с.
125. Матеріали третього щорічного Східноєвропейського ризик-менеджмент форуму. – К. : FAService, 2004. – 232 с.
126. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала : новые подходы (Базель – II) / Базельский комитет по банковскому надзору. – Банк международных расчетов, 2004. – 266 с.
127. Мещеряков А. А. Дискусійні проблеми визначення сутності банку та банківського продукту в сучасних умовах / А. А. Мещеряков // Вісник ДДФЕІ. Економічні науки. – 2003. – №2(10) – С. 68–72.
128. Миллер Роджер Лерой. Современные деньги и банковское дело: учебник [для студ. высших учеб. заведений, обучающихся по экон. специальностям] / Роджер Лерой Миллер, Дэвид Д. Ван-Хуз. – 3-е англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 856 с.
129. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел ; пер. с англ., под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : “Питер”, 2000. – 336 с.

130. Міщенко В., Крилова В., Ніконова М. Реструктуризація кредитів в умовах кризи: світовий досвід і можливості застосування в Україні / В. Міщенко, В. Крилова, М. Ніконова // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 5. – С. 12–17.
131. Міщенко В., Шульга С. Інституційні засади державної підтримки банківського сектору в період кризи / В. Міщенко, С. Шульга // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 8. – С. 12–21.
132. Мой банк / [под ред. С. И. Кумок]. – М. : Московское Финансовое Объединение, 1996. – 320 с.
133. Муллажанов Ф. М. Банковская система Узбекистана / Ф. М. Муллажанов // Деньги и кредит. – 2000. – № 3. – С. 23–28.
134. Мюллер Х. И. О банковском надзоре в странах с рыночной ориентацией / Х. И. Мюллер // Деньги и кредит. – 1999. – № 3. – С. 51–55.
135. Науменко В. Спроба оцінити надійність / В. Науменко // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 4. – С. 35–38.
136. Національний банк і грошово-кредитна політика: підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза та канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.
137. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Минск: Харвест; М. : ООО “Издательство АСТ”, 2001. – 976 с.
138. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов, под ред. Н. Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1987. – 750 с.
139. Олійник Д. М. Ліквідність комерційного банку: управління та регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / Д. М. Олійник. – К., 2002. – 20 с.
140. Орлюк О. П. Банківська система України. Правові засади організації / О. П. Орлюк. – К. : “Юрінком Інтер”, 2003. – 239 с.

141. Осипенко Т. В. О системе рисков банковской деятельности / Т. В. Осипенко // Деньги и кредит. – 2000. – № 4. – С. 28–30.
142. Основні засади грошово-кредитної політики на 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Rada_Nbu/OsnovZasad-2009.pdf
143. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Dynamics/2001-Last.htm
144. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/dynamics.htm
145. Основні показники стану міжбанківського кредитного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Statist/DAILY/2008/Creditlast_2008.htm
146. Отенко И. П. Анализ деятельности коммерческого банка: уч. пособие / И. П. Отенко. – Харьков: Изд. ХГЭУ, 2001. – 156 с.
147. Павлюк С. М. Кредитні ризики та управління ними / С. М. Павлюк // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 105–111.
148. Панова Г. С. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Панова Г. С. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 272 с.
149. Пантелеєв В. П., Халява С. П. Фінансова стійкість комерційного банку: проблеми регулювання / В. П. Пантелеєв, С. П. Халява // Банківська справа. – 1996. – № 1. – С. 32–39.
150. Пернарівський О. В. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків / О. В. Пернарівський // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 44–48.
151. Петриченко Л. Ю. Критерії стійкості комерційного банку / Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 128–135.
152. Петрук О. М. Банківська справа: Навчальний посібник / О. М. Петрук, за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.

153. Пикфорд Джеймс. Управление рисками / Джеймс Пикфорд ; пер. с англ. О. Н. Матвеевой. – М. : ООО “Вершина”, 2004. – 349 с.
154. Погребумшный В. Рейтинг украинских банков по версии НБУ / В. Погребумшный // Бизнес. – 2005. – № 50. – С. 52–54.
155. Подходы к организации стресс-тестирования в кредитных организациях (на основе обзора международной финансовой практики) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cbr.ru/analytics/bank_system/print.asp?file=stress.htm
156. Поляков В. П., Московкина Л. А. Структура и функции Центральные банков. Зарубежный опыт / В. П. Поляков, Л. А. Московкина. – М. : “ИНФРА – М”, 1996. – 190 с.
157. Поморина М. А. Некоторые подходы к управлению эффективностью деятельности банка / М. А. Поморина // Банковское дело. – 2001. – № 10. – С. 11–16.
158. Поморина М. А. О некоторых подходах к управлению банковской ликвидностью / М. А. Поморина // Банковское дело. – № 9. – 2001. – С. 5–11.
159. Потійко Ю. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках / Ю. Потійко // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 58–60.
160. Примостка Л. Економічні ризики в діяльності банків / Л. Примостка // Банківська справа. – 2004. – № 3. – С. 16–23.
161. Примостка Л. О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л. О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118–125.
162. Примостка Л. О. Управління активами і пасивами комерційного банку / Л. О. Примостка // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 2. – С. 39–43.
163. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л. О.

- Примостка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
164. Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах / Базельський Комітет з банківського нагляду. – лютий. – 2000. – 24 с.
165. Принципы рейтингового анализа. Методология [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.credit-rating.com.ua/ru/ratings/methodologies.Html>
166. Проект комплексної програми розвитку банківської системи України на 2003–2005 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/Inf_mat/Of_pov/comprehensive_prog/comprehensive_prog.pdf
167. Проект Постанови Правління Національного банку України “Про підходи до впровадження Базеля II” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aub.com.ua/ua/regulation/?_m=publications&_t=rec&id=8320
168. Психофизиология человека. Толковый русско-английский словарь [Електронний ресурс] / Е. В. Трифонов. – 12-е изд. – СПб., 2007. – Режим доступу: http://tryphonov.narod.ru/tryphonov/auth_r.htm.
169. Пшик Б. І. Модель управління активами і пасивами банку / Б. І. Пшик // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 115–120.
170. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш. Экономика и управление: словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский. – М. : Моск. психол.- социал. ин-т, 2005. – 488 с.
171. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. — [5-е изд.], перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2006. – 495 с.
172. Рид Э., Коттер Р., Гилл Э., Смит Р. Коммерческие банки / Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гилл, Р. Смит; пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. Лукашевича. – М. : Прогресс, 1983. – 501 с.
173. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік. – 208 с.

174. Рогов М. А. Риск-менеджмент / М. А. Рогов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 120 с.
175. Роговая Н. М. Деякі теоретичні аспекти державного регулювання банківської діяльності / Н. М. Роговая // Економіка України. – № 4. – 2004. – С. 36–39.
176. Романенко Л. Ф., Коротеєва А. В. Ризики у банківській діяльності / Л. Ф. Романенко, А. В. Коротеєва // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 121–127.
177. Роуз П. С. Банковский менеджмент / П. С. Роуз пер. с англ. М. В. Белова. – [2-е изд]. – М. : Дело Лтд, 1995. – 768 с.
178. Рудько-Силиванов В. А., Афанасьев А. А., Лапина К. В. Базельские соглашения по банковскому капиталу и риски производных финансовых инструментов / В. А. Рудько-Силиванов, А. А. Афанасьев, К. В. Лапина// Деньги и кредит. – 2004. – № 2. – С. 20–25.
179. Рэдхэд Кейт, Хьюс Стюарт. Управление финансовыми рисками / [Рэдхэд Кейт, Хьюс Стюарт] ; науч. ред. А. В. Ветров, М. В. Кузнецов ; пер. с англ. А. В. Дорошенко. – М. : Инфра-М, 1996. – 288 с.
180. Рябініна Л. М. Роль Національного банку та законодавчих актів України в її економічному розвитку / Л. М. Рябініна // Фондовый рынок. – 2004. – № 27. – С. 34–48.
181. Савлук М. І. Вступ до банківської справи : Навчальний посібник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, А. М. Коряк. – К. : Лібра, 1998. – 344 с.
182. Сафронов В. А., Бездудный М. А. О подходах к оценке финансовой устойчивости российского банковского сектора / В. А. Сафронов, М. А. Бездудный // Деньги и кредит. – 2005. – № 5. – С. 21–26.
183. Святко С. А., Шиллер Р. І. Аналіз і оцінка фінансової стійкості банку як необхідна умова ефективного банківського менеджменту / С. А. Святко, Р. І. Шиллер // Банківська справа. – 1997. – № 8. – С. 48–54 .

184. Симановский А. Ю. Достаточность банковского капитала: новые подходы и перспективы их реализации / А. Ю. Симановский // Деньги и кредит. – 2000. – № 6. – С. 20–27.
185. Синки Дж. (мл.) Управление финансами в коммерческих банках / Джозеф Синки ; пер. с англ. 4-го перераб. изд. ; под ред. Р. Я. Левиты, Б. С. Пинскера. – М. : Catallaху, 1994. – 947 с.
186. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл. ; пер. с англ. А. Левинзон. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.
187. Склеповий Є. В. Складові стійкості комерційного банку / Є. В. Склеповий // Банківська справа. – 2002. – № 5. – С. 138–142.
188. Словник банківських термінів. Банківська справа: термінологічний словник / [А. Г. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко] – К. : Аконіт, 2000. – 605 с.
189. Словник української мови / Академія наук Української РСР. Ін-т мов-ва ім. О. О. Потебні. [ред. : І. С. Назарова, О. П. Петровська, Л. Г. Скрипник, Л. А. Юрчук]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. IX. – 853 с.
190. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
191. Стельмах В. С., Єпіфанов А. О., Гребеник Н. І., Міщенко В. І. Грошово-кредитна політика в Україні / [В. С. Стельмах, А. О. Єпіфанов, Н. І. Гребеник] ; за ред. В. І. Міщенка. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 305 с.
192. Тарханова Е. А. Устойчивость коммерческих банков : [монография] / Е. А. Тарханова. – Тюмень : Вектор Бук, 2003. – 186 с.
193. Тэпман Л. Н. Риски в экономике: учеб. пособие для вузов / Л. Н. Тэпман ; под ред. проф. В. А. Швандара. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 380 с.
194. Уваров К., Куценко О. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: орієнтир на

- майбутнє / К. Уваров, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 1. – С. 60–63.
195. Украинский Советский Энциклопедический Словарь: В 3 т. / Редкол.: А. В. Кудрицкий (отв. ред.) и др. – К. : Гл. ред. Укр.сов. энцикл., 1988. – Т. 3 : Протерозой-ящурка. – 1989. – 772 с.
196. Усоскин В. М. Базельские стандарты адекватности банковского капитала: эволюция подходов / В. М. Усоскин // Деньги и кредит. – 2000. – № 3. – С. 39–51.
197. Устойчивость объекта // Большая Советская Энциклопедия. – 2-изд. – М., 1956. – Т. 44.
198. Фабер С., Куценко О., Пожарська І. Нагляд на основі оцінки ризиків: українська перспектива / С. Фабер, О. Куценко, І. Пожарська // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 24–26.
199. Фетисов Г. Г. Устойчивость коммерческого банка и рейтинговые системы ее оценки / Г. Г. Фетисов. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 168 с.
200. Финансовый менеджмент: теория и практика: Учебник / [под. ред. Е. С. Стояновой]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Перспектива, 1998. – 656 с.
201. Хаб'юк О. Вплив Базеля – II на банки та на економіку / О. Хаб'юк // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 8. – С. 10-13.
202. Хандриков А. А. Международный опыт управления проблемными активами / А. А. Хандриков // Финансы и кредит. – 2003. – № 15 (129). – С. 61–66.
203. Черных С. Управление банковскими рисками / С. Черных // Вопросы экономики. – 2004. – № 8. – С. 120–127.
204. Шаркаді Н. В. Управління банківськими ризиками як основа формування залучених ресурсів банків / Н. В. Шаркаді // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 5 (35). – С. 45–53.

205. Шаталов А. Н. Управление ликвидностью в рамках финансового менеджмента / А. Н. Шаталов // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 101–110.
206. Шелудько Н. М. До визначення фінансової стійкості комерційного банку / Н. М. Шелудько // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 3. – С. 40–43.
207. Шелудько Н. М. Фінансова стійкість комерційних банків та механізм її забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / Н. М. Шелудько. – К., 2000. – 18 с.
208. Шеремет А. Д., Щербакова Г. Н. Финансовый анализ в коммерческом банке / А. Д. Шеремет, Г. Н. Щербакова. – М. : Финансы и статистика. – 2000. – 256 с.
209. Ширинская Е. Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт / Е. Б. Ширинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 160 с.
210. Шіллер Р. І. Фінансова стійкість комерційного та шляхи її зміцнення / Р. І. Шіллер. – К. : Наук. думка, 1998. – 158 с.
211. Шпиг Ф. І., Деркач О. В. Стратегія управління діяльністю комерційного банку : [монографія] / Ф. І. Шпиг, О. В. Деркач. – Львів : ВАТ “Бібльос”, 2000. – 124 с.
212. Щибиволок З. Аналіз ліквідності банку / З. Щибиволок // Банківська справа. – 2000. – № 5. – С. 33–37.
213. Экономико-математический энциклопедический словарь / [ред. В. И. Данилов-Данильян]. — М. : Большая Российская Энциклопедия. ИНФРА, 2003. — 687 с.
214. Яворский Б. М. Справочник по физике / Б. М. Яворский, А. А. Детлаф. – М. : Наука. Главная редакция физ.-мат. лит-ры, 1981. – 342 с.
215. Graham Slack. Availability of Financial Soundness Indicators / Slack Graham. – International Monetary Fund. – 2003. – 62 p.

Додаток А
Теорії управління ліквідністю комерційного банку

№ за/п	Назва теорії	Основні положення	Переваги	Недоліки
1.	Теорія комерційних позик	1) у відповідності до даної теорії ліквідність банку зберігається у тому випадку, якщо банк розміщує свої активи у короткострокові позики (кредитування під заставу товарних запасів); 2) суттєвою умовою для практичного застосування даної теорії є своєчасне погашення кредитів при нормальному стані ділової активності.	1) на початкових стадіях розвитку банківської справи кредитування такого типу забезпечує належний рівень ліквідності та прибутковості; 2) простота застосування.	1) не враховує чинники економіки, що розвивається, зокрема необхідність довгострокового кредитування, участь банків в інвестиційних проектах; 2) неефективність у випадку економічної кризи.
2.	Теорія переміщення (трансформації активів)	1) передбачає наявність такого типу активів, що швидко та без втрат піддаються реалізації (готівка, високоліквідні цінні папери); 2) можливість рефінансування кредитів в центробанку; 3) необхідність достатньо стабільної ситуації на фінансовому ринку, збалансування попиту та пропозиції.	1) високий ступінь забезпечення ліквідності банку.	1) низький рівень розвитку фондового ринку, що скорочує можливості банків щодо застосування високоліквідних цінних паперів; 2) низька дохідність високоліквідних активів.
3.	Теорія очікуваного прибутку	1) підтримка банківської ліквідності шляхом планування грошових потоків банку на основі аналізу майбутніх прибутків позичальника; 2) поділ усіх активних операцій за ступенем ліквідності й визначення для кожного виду кредитів чи інвестицій графіку погашення, що дозволяє досить точно передбачити поступлення коштів; 3) портфель цінних паперів формується із цінних паперів різної строковості приблизно в однакових пропорціях.	1) сприяє розвитку споживчих кредитів відстрочкою погашення, іпотечним кредитам.	1) неможливість практичного застосування, зокрема здійснення будь-яких прогнозів в умовах масових неплатежів, зростанні темпів інфляції; 2) повний контроль усіх грошових потоків позичальника практично неможливий.

Продовження дод. А.

4.	Теорія управління пасивами	<p>1) можливість забезпечення ліквідності шляхом залучення додаткових ресурсів із зовнішніх джерел (міжбанківські кредити, операції РЕПО, кредити центробанку, депозитні сертифікати);</p> <p>2) розміщення ресурсів на більш довготривалі строки порівняно із термінами залучення;</p> <p>3) необхідність ретельного порівняння витрат на залучення ресурсів з доходами, пов'язаними з їх розміщенням, аби нівелювати ймовірний негативний вплив на прибутковість банку;</p> <p>4) необхідність високого рівня репутації банку.</p>	<p>1) оптимізація затрат на проведення операцій не підвищуючи при цьому ризик ліквідності;</p> <p>2) збільшення частки дохідних активів, що позитивно відображається на прибутковості банку.</p>	<p>1) існування дисбалансу активно-пасивних операцій банку за строками;</p> <p>2) високий рівень ризику.</p>
----	----------------------------	--	--	--

Додаток Б

Економічна оцінка методів стратегії управління активами банку

№ за/п	Назва методу	Визначення та зміст методу	Переваги методу	Недоліки методу	Основне завдання
1.	Метод фондового пулу	Суть полягає у тому, що створення резервів ліквідності здійснюється шляхом визначення норми резервування за кожним видом залучених коштів. Далі пасиви розміщуються у робочі активи незалежно від виду та строку залучення.	1) прогнозування обсягів кредитів та депозитів для обраного періоду; 2) обчислення очікуваної динаміки зміни обсягів ліквідних коштів протягом планового періоду, що дає можливість залучати кошти за прийнятною ціною.	Відсутність чітких критеріїв розподілу коштів за видами активів, що може призвести до втрати залежності між сумами та строками активів та пасивів банку.	1) максимізація відсоткової маржі за усією сукупністю операцій; 2) створення первинних та вторинних резервів ліквідності.
Доцільно застосовувати у тому випадку, коли ресурсна база банку є достатньо однорідною та стабільною, а можливості застосування недепозитних джерел щодо поповнення ліквідних коштів обмежені.					
2.	Метод конверсії фондів	Даний метод передбачає встановлення норм резервування не лише в залежності від виду пасивів, але й визначення основних напрямів активних операцій у відповідності до залучених ресурсів певного виду.	1) Зменшення частки ліквідних активів та вкладення коштів у кредити та інвестиції, що призводить до збільшення норми прибутку. 2) Існування взаємозв'язку між строками розміщення ресурсів зі строками їх залучення, що сприяє підтримці ліквідності банку.	Відсутність тісного зв'язку між швидкістю обігу та коливанням загальної суми вкладів визначеної групи, що може призвести до недоотримання банками прибутку.	Забезпечити отримання відсоткового доходу в межах окремих груп операцій.
Недоліками розглянутих методів в цілому є наступні: 1) методи спираються на середній, а не на граничний рівень ліквідності; 2) акцент зроблено на формуванні резервів ліквідності та ймовірному знятті вкладів, недостатньо уваги приділяється необхідності активного кредитування клієнтів.					

Продовження дод. Б.

3.	Математичні методи	Дані методи пов'язані із використанням ЕММ та сучасної електронно-обчислювальної техніки.	Дозволяє банкам науково управляти активами, оптимізувати ліквідність та прибутковість. Наприклад, лінійне програмування пов'язує проблему управління активами з проблемою управління пасивами, з урахуванням обмежень в прибутковості операцій та ліквідності.		Оптимізація ліквідності та прибутковості.
----	--------------------	---	--	--	---

Додаток В

Система нормативів та коефіцієнтів банківської ліквідності: економічний зміст та алгоритм розрахунку

№ за/п	Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника	Нормативне чи орієнтовне значення
1.	Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	$H4 = \frac{A_{вл}}{З_{пр}}$	Показує можливість банку високоліквідними активами здійснювати погашення поточних зобов'язань.	$\leq 20\%$
2.	Норматив поточної ліквідності (Н5)	$H5 = \frac{A_{вл \text{ до 31 дня}}}{З_{к \text{ до 31 дня}}}$	Встановлюється для визначення збалансованості строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку. Для розрахунку нормативу поточної ліквідності враховуються вимоги і зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно).	$\leq 40\%$
3.	Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	$H6 = \frac{A_{л \text{ до 1 року}}}{З_{к \text{ до 1 року}}}$	Встановлюється для контролю за здатністю банку виконувати прийняті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів. До розрахунку нормативу короткострокової ліквідності включаються ліквідні активи та короткострокові зобов'язання з кінцевим строком погашення до одного року.	$\leq 60\%$
4.	Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_{л1} = \frac{A_{заг}}{З_{заг}}$	Характеризує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань усіма активами.	$\leq 100\%$

5.	Коефіцієнт високоліквідних активів	$K_{л_2} = \frac{A_{вл}}{РА}$	Характеризує питому вагу високоліквідних активів банку у загальному обсязі робочих активів.	$\leq 20\%$
6.	Коефіцієнт співвідношення ліквідних та загальних активів	$K_{л_3} = \frac{A_{л}}{A_{заг}}$	Характеризує питому вагу ліквідних активів банку в загальних активах банку.	20-30%
7.	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	$K_{л_4} = \frac{РА}{З_{заг}}$	Характеризує забезпечення робочими активами банку його загальних зобов'язань і сповіщає про часткове погашення зобов'язань банку поверненнями робочих активів	близько 70-80%
8.	Коефіцієнт співвідношення наданих кредитів і залучених депозитів	$K_{л_5} = \frac{КР}{Д}$	Розкриває, наскільки надані кредити забезпечені всіма залученими депозитами. Використовується для визначення незбалансованої ліквідності.	близько 70-80%
9.	Коефіцієнт співвідношення ліквідних активів та робочих активів	$K_{л_6} = \frac{A_{л}}{РА}$	Показує частку ліквідних активів у загальній сукупності робочих активів та характеризує масштаб ризиків, що приймаються банком.	-
10.	Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань	$K_{л_7} = \frac{A_{вл} + A_{м}}{З_{заг}}$	Розкриває здатність банку здійснювати погашення своїх зобов'язань високоліквідними активами, а також через продаж майна.	-

Умовні позначення	
<p>$A_{вл}$ – високоліквідні активи банку (кошти у касі та на кореспондентських рахунках);</p> <p>$A_{нвл}$ – активи первинної та вторинної ліквідності (готівкові кошти; банківські метали; кошти на кореспондентських рахунках, які відкриті в НБУ та інших банках; строкові депозити, які розміщені в НБУ та інших банках; боргові цінні папери, що рефінансуються та емітовані НБУ, у портфелі банку на продаж та на інвестиції; боргові цінні папери в портфелі банку на продаж та на інвестиції; надані кредити);</p> <p>A_l – ліквідні активи банку (готівкові кошти; банківські метали; кошти на кореспондентських рахунках, що відкриті в НБУ та інших банках; короткострокові депозити, що розміщені в НБУ та інших банках; короткострокові кредити, що надані іншим банкам);</p>	<p>$Z_{пр}$ – зобов'язання банку за поточними рахунками;</p> <p>Z_k – короткострокові зобов'язання банку (кошти до запитання; кошти бюджету України; короткострокові кредити, які одержані від НБУ та інших банків; короткострокові депозити інших банків і клієнтів; короткострокові цінні папери власного боргу, емітовані банком; зобов'язання за всіма видами гарантій, порук, авалів; зобов'язання з кредитування, які надані банкам і клієнтам);</p> <p>$A_{заг}$ – загальні активи банку;</p> <p>$Z_{заг}$ – загальні зобов'язання банку;</p> <p>$РА$ – робочі активи банку;</p> <p>$КР$ – обсяг наданих кредитів;</p> <p>$Д$ – обсяг залучених депозитів;</p> <p>A_m – активи банку в майні (основні засоби та нематеріальні активи)</p>

Додаток Д

Система коефіцієнтів щодо оцінки прибутковості банку: економічний зміст та алгоритм розрахунку

№ за/п	Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника	Нормативне чи орієнтовне значення
Рентабельність (прибутковість) за доходом				
1.	Загальний рівень рентабельності	$Kn_1 = \frac{\Pi_6}{D_{заг}}$	Визначає розмір балансового прибутку на 1 грн. доходу.	8-20%
2.	Окупність витрат доходами	$Kn_2 = \frac{D_{заг}}{B_{заг}}$	Визначає розмір загального доходу на 1 грн. загальних витрат	-
3.	Чиста процентна маржа	$Kn_3 = \frac{\overline{ПД} - \overline{ПВ}}{\overline{A_{заг}}} * 100$	Розкриває рівень дохідності активів від процентної різниці.	4,5%
4.	Чистий спред	$Kn_4 = \left(\frac{\overline{ПД}}{\overline{КР}} * 100 \right) - \left(\frac{\overline{ПВ}}{3_{nn}} * 100 \right)$	Визначає рівень дохідності активів від процентних операцій.	1,25%
5.	Інший операційний дохід	$Kn_5 = \frac{D_{oi}}{A_{заг}}$	Свідчить про рівень дохідності загальних активів від інших нетрадиційних послуг банку.	-

6.	“Мертва точка” прибутковості банку	$Kn_6 = \frac{HB - HD}{A_{заг} - A_n}$	Показує мінімальну дохідну маржу для покриття усіх витрат, після якої банк починає заробляти прибуток.	-
7.	Продуктивність праці, грн.	$Kn_7 = \frac{D_{заг}}{СП}$	Визначає рівень доходу на одного середньорічного працівника (СП).	-
Рентабельність (прибутковість) по чистому прибутку				
8.	Рентабельність активів (ROA), %	$Kn_8 = \frac{ЧП}{A_{заг}}$	Визначає рівень окупності чистим прибутком середньорічних загальних активів банку.	1-4%
9.	Рентабельність дохідних активів	$Kn_9 = \frac{ЧП}{A_o}$	Визначає рівень окупності чистим прибутком дохідних активів банку.	-
10.	Рентабельність власного капіталу банку (ROE), %	$Kn_{10} = \frac{ЧП}{K}$	Визначає рівень окупності чистим прибутком середньорічного власного капіталу банку.	14-20%
11.	Рентабельність статутного капіталу	$Kn_{11} = \frac{ЧП}{СК}$	Визначає рівень окупності чистим прибутком середньорічного статутного капіталу банку.	-
12.	Рентабельність діяльності за витратами	$Kn_{12} = \frac{ЧП}{B_{заг}}$	Визначає рівень окупності чистим прибутком усіх витрат банку.	-
13.	Продуктивність праці середньорічного працівника	$Kn_{13} = \frac{ЧП}{СП}$	Визначає рівень чистого прибутку на одного середньорічного працівника.	-

Умовні позначення				
P_6 - балансовий прибуток банку; D_{zag} - загальні доходи банку; B_{zag} - загальні витрати банку; PD - процентні доходи банку; PB - процентні витрати банку; \bar{A}_{zag} - середньорічні загальні активи банку; $K\bar{P}$ - середньорічні надані кредити; Z_{nt} - підпроцентні зобов'язання банку;		D_{oi} - інші операційні доходи банку; HB - непроцентні витрати банку; HD - непроцентні доходи банку; A_n - недохідні активи банку; A_o - дохідні активи банку; $ЧП$ - чистий прибуток банку; K - власний капітал банку; $СК$ - статутний капітал банку;		

Додаток Е

Рейтингова система CAMELS

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний)
1. Адекватність капіталу (Capital Adequacy)	Отримують банки, що мають рівень достатності основного та сукупного капіталу значно вище 4% і 8% відповідно, та з відмінною якістю активів. Такі банки з високим рівнем капіталу відносно ризиків, що приймаються ними під час діяльності.	Отримують ті банки, у яких не виникає проблем із підтримкою показників достатності основного та сукупного капіталу на рівні 4% та 8%, і якість активів яких є цілком задовільною.	Присвоюється банкам, основний та сукупний капітал яких відповідає регулятивним вимогам щодо достатності основного та загального капіталу. Стан активів таких банків є середнім. Проте рівень капіталу таких банків, не є повністю адекватним рівню ризиків, що приймаються ними. Отриманий рейтинг свідчить про необхідність покращення діяльності банку.	Отримують банки, які не виконують один або кілька показників достатності капіталу, разом з тим коефіцієнти достатності основного і загального капіталів не значно нижчі від гранично встановлених значень (4% і 8%). Стан активів таких банків визнано слабким. Оцінка свідчить про те, що на фоні ризиків, які бере на себе банк, така позиція капіталу загрожує його життєздатності, тому може знадобитись фінансова підтримка і допомога від акціонерів банку або використання інших джерел.	Отримують банки, в яких обидва показники достатності капіталу не відповідають передбачен вимогам, а також не виключена присутність від'ємного капіталу. Стан активів таких кредитних установ визнано слабким або незадовільним. В такому випадку потрібна негайна допомога від акціонерів і використанні інших зовнішніх фінансових джерел.
2. Якість активів (asset quality)	Кредитна політика банку та якість кредитного портфелю оцінюється як висока. Виявлені недоліки мінімальні і вірогідність ризику невисока зважаючи на рівень капітальної бази банку і високий рівень менеджменту.	Якість активів і якість менеджменту оцінюється задовільно. Потенційний ризик відповідає створеній капітальній базі банку і якості менеджменту. Агрегований показник якості активів не перевищує 15% капіталу.	Якість активів і процес управління кредитним портфелем мають недоліки. В таких випадках спостерігається тенденція погіршення якості активів і ріст потенційних ризиків. Рівень класифікації активів та інші недоліки в проведенні кредитної	Присвоюється кредитній організації з суттєвими недоліками у якості активів і процесі управління кредитним портфелем. Рівень ризику і проблемних активів є значним, неадекватно контролюється зі сторони спеціалістів банку, що може призвести до	Рейтинг свідчить про недостатню якість активів значні проблеми в проведенні банком кредитної політики, що створює загрозу життєздатності такої кредитної установи. Агрегований показник якості активів перевищує 50% капіталу.

	Агрегований показник якості активів не перевищує 5% капіталу.		політики потребують підвищеної уваги зі сторони органів нагляду. Агрегований показник якості активів не перевищує 30 % капіталу.	значних збитків. Агрегований показник якості активів не перевищує 50% капіталу.	
3. Стан менеджменту (Management)	Рейтинг характеризує високу якість управління банком зі сторони керівних органів і керуючих всіх рівнів, а також якісний менеджмент у відповідності з розміром, спеціалізацією кредитного інституту і ризиками. Здійснюється постійний моніторинг значних ризиків в діяльності банку, а також ефективний контроль за допомогою відповідних інструментів. Зазвичай таку оцінку отримують банки, які мають рейтинг “міцний” або “задовільний”.	Рейтинг відображає задовільний рівень політики банку менеджменту і ризиків, які приймає на себе кредитна установа. Якість управління банком характеризується мінімальними проблемами, але вони не суттєво впливають на його стійкість і своєчасно оцінюються. В основному значні ризики і проблеми ефективно виявляються і контролюються. Такий рейтинг отримують кредитні установи, більшість елементів системи CAMELS яких, оцінені задовільно.	Рейтинг присвоюється в тому випадку, коли є необхідність покращення окремих аспектів політики банку. Діяльність керівних органів потребує покращення. Практика менеджменту і здатність керівництва банку в проведенні політики є недостатніми, у відповідності з розмірами, спеціалізацією і умовами, в яких працює банк. Більшість елементів системи оцінені посередньо або задовільно.	Рейтинг присвоюється банку, який проводить неадекватну політику в порівнянні з його розмірами і спеціалізацією. Проблеми і ризики неадекватно визначаються і контролюються, необхідні негайні дії зі сторони керівних органів банку для збереження стійкості кредитного інституту. Існує необхідність заміни керівництва банку. Компоненти системи CAMEL оцінені посередньо або незадовільно.	Рейтинг присвоюється кредитній організації, в якій існують значні порушення законодавства, в практиці менеджменту відмічені значні недоліки. Керівництво банку не в змозі прийняти відповідні міри для усунення ризиків діяльності кредитної установи. Значні ризики проблеми не виявляються не контролюються. В таких випадках необхідна заміна керівництва банку, зміна політики і зміцнення кадрового складу. В таких банках елементи системи CAMEL оцінені незадовільно.
4. Дохідність (Earnings)	Прибутки достатні для здійснення оперативної діяльності, росту капіталу і повного резервування від існуючих втрат. Політика доходів і витрат адекватна завданням, які стоять перед банком, відсутні порушення законодавчих норм. Дохідність активів більше 1 %.	Доходи достатні для здійснення оперативної діяльності, росту капіталу і необхідного резервування для покриття ризиків від неякісних активів. Банк може отримати рейтинг 2, якщо доходи скорочуються, однак є якісними. Дохідність активів в межах від 0,75 % до 1%.	Доходи є не достатніми для нормальної оперативної діяльності банку і не забезпечують достатнього росту капіталу і створення необхідних резервів у відповідності з розміром і профілем діяльності кредитної установи, і іншими факторами, які впливають на якість, кількість і динаміку доходів.	Динаміка доходів не стійка. Кредитна установа, якій присвоюється вказаний рейтинг, характеризується нестабільністю і мінливістю джерел доходів, неадекватною політикою витрат і зниженням розміру доходів в порівнянні з даними минулих років.	Доходи від діяльності банків настільки невідповідні, що така ситуація загрожуватиме життєздатності банку. Дохідність активів нижче 0,25% або банк має збитки.

			Дохідність активів на рівні від 0,5% до 0,75%.	Дохідність активів в межах від 0,25% до 0,5%.	
5. Ліквідність (Liquidity)	Рейтинг відображає високий рівень ліквідної позиції банку. Кредитна установа має надійний доступ до джерел ресурсів для виконання поточних і очікуваних зобов'язань. Такі банки характеризуються значною часткою ліквідних активів, значними основними депозитами і здатністю збільшувати ресурси за короткий період по розумній ціні.	Рейтинг відображає задовільний рівень ліквідної позиції банку і практику управління активами і пасивами. Банки, які отримують цей рейтинг, мають достатній рівень ліквідних активів, розмір основних депозитів на рівні вище середнього і мають здатність залучати кошти в короткий термін.	Рейтинг відображає недоліки в ліквідній позиції банку і в практиці управління ресурсами. Такі кредитні установи мають певні проблеми, пов'язані з доступом до джерел ресурсів, а також недоліки у менеджменті.	Рейтинг відображає дефіцит ліквідності банку і невідповідну практику менеджменту щодо управління ліквідністю. Такий банк не має можливості поповнювати ресурсну базу коштами на прийнятній основі. У таких кредитних установах спостерігається дефіцит ліквідних активів високий рівень нестабільних джерел ресурсів. Показники ліквідності нижче середніх в порівнянні з іншими банками.	Ліквідна позиція банку настільки слабка і практи менеджменту має такі проблеми, що створює загрозу життєздатності фінансового інституту. Банки, які мають рейтинг потребують термінової фінансової допомоги для виконання всіх зобов'язань
6. Чутливість до ринкових ризиків (Sensitivity to Market Risk)	Рейтинг відображає ситуацію, коли ринковий ризик добре контролюється зі сторони кредитної організації і існує тільки мінімальна вірогідність того, що це буде мати негативний вплив на дохідність або капітальну базу банку. Практика менеджменту є високоєфективною у відповідності з розміром, спеціалізацією кредитної установи і ринковими ризиками які на нього впливають.	Ринковий ризик задовільно контролюється зі сторони кредитної організації і існує тільки незначна вірогідність того, що він буде мати негативний вплив на дохідність і капітальну базу банку. Рівень доходів і капітальна база банку забезпечує захист від ринкового ризику.	Контроль за ринковим ризиком недостатній і потребує покращення. В практику менеджменту необхідно внести корективи, враховуючи розмір, спеціалізацію банку і ринкові ризики, які він бере на себе. Одержаних доходів і обсягу банківського капіталу може бути недостатньо для захисту від таких ризиків.	Контроль зі сторони банку за ринковими ризиками недостатній і існує висока ймовірність того, що такі ризики будуть мати негативний вплив на дохідність і капітал банку. Практика управління ризиками має значні недоліки. Рівень капіталу банку і його дохідність не забезпечують захисту від ринкових ризиків.	Рейтинг відображає незадовільний стан контролю за рівнем і розміром ринкових ризику Рівень ринкових ризиків загрожує життєдіяльності банку.
Підсумковий рейтинг	(від 1 до 1,4) Свідчить про те, що банк є надійним та фінансово	(від 1,5 до 2,4) Свідчить про те, що банк є практично надійним та	(від 2,5 до 3,4) Вказує на те, що в окремих сферах	(від 3,5 до 4,4) Вказує на значні фінансові проблеми і	(від 4,5 до 5) Банк проводить ненадійні нездорову практику, має

	<p>стійким. Окремі компоненти отримали оцінку 1 або 2. Деякі недоліки мінімальні і можуть бути усунені в процесі роботи. Такий кредитний інститут може протистояти будь-яким несприятливим змінам умов діяльності і зовнішнім факторам, таким як нестабільність і кризи. Такий банк відповідає діючому законодавству і наглядовим нормам, а також має хороший рівень менеджменту і управління з боку керівних органів.</p>	<p>фінансово стійким. Ні один із компонентів рейтингової системи не оцінений нижче 3. В діяльності присутні тільки деякі недоліки. Така кредитна установа стабільно функціонує і може протистояти змінам в економічній сфері. Практика управління ризиками задовільна. Така ситуація не потребує уваги зі сторони наглядових органів.</p>	<p>діяльності банку є проблеми. Менеджмент банку має певну слабкість, яка відображається у несвоєчасному реагуванні на зміни економічного середовища. Рейтингова оцінка 4. Такий банк більше піддається впливу зовнішніх факторів. Практика менеджменту може не відповідати розміру і спеціалізації банку. Провали в діяльності таких банків мало ймовірні, однак потрібно удосконалювати менеджмент.</p>	<p>більшу вірогідність банкрутства. Окремі компоненти рейтингової системи мають оцінку від 4 до 5. Існуючі проблеми не контролюються керівництвом банку. Такі банки не здатні протистояти змінам в економіці, їх діяльність не відповідає діючому законодавству і наглядовим нормам. Якщо проблеми не будуть усунені, такий банк може збанкрутувати.</p>	<p>збиткову діяльність, частіше приймає на себе неадекватні ризики і має незадовільний рівень менеджменту. Як правило, проблеми настільки значні, що менеджмент не в змозі справитися з ними. Для відновлення життєдіяльності банку необхідна фінансова допомога зі сторони акціонерів.</p>
--	--	---	---	--	---

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Дистанційні рейтингові системи країн: США, Італії, Франції та Аргентини

№ за/п	Назва рейтингової системи	Характеристика та особливості рейтингової системи
1.	CAEL (США)	<p>Система CAEL базується на методиці CAMEL, проте дана система не передбачає собою оцінку менеджменту (оскільки належить до системи “дистанційних” рейтингів). У даній системі оцінюється чотири компоненти капітал, активи, дохідність та ліквідність. Методологічно дана система також є схожою до UBSS, проте для оцінки компонент використовується більший набір показників. Дана система передбачає аналіз 19-ти фінансових показників з присвоєнням щоквартального рейтингу за бальною системою від 0,5 (кращий рейтинг) до 5,4 (поганий рейтинг). Підсумковий рейтинг розраховується як середньозважений індикатор за 4-ма компонентами при цьому основні показники та присвоєні їм вагові значення є в наборі програмних засобів і розраховуються автоматично. Присвоєний рейтинг порівнюється з рейтингом CAMELS, і у випадку якщо він гірший, то до банку застосовують посилений контроль.</p>
2.	PATROL (Італія)	<p>Дана система застосовується банком Італії з 1993 року. Інформаційною базою для розрахунку п’яти компонент системи: достатність капіталу (Patrimonio), прибутковість (Redditivita), кредитний ризик (Rischiosita) організація, як функція менеджменту (Organizzazione), ліквідність (Liquidita) виступає регламентована звітності банків та інформація, що отримана в межах дистанційного нагляду. Система побудована на тих самих принципах що й CAMELS, проте адаптована до системи нагляду Італії з урахуванням особливостей побудови банківської системи країни. Відмінною особливістю даної системи є те, що діяльність комерційних банків порівнюється з банками, що мають аналогічну категорію активів. При оцінці ліквідності за даною системою проводиться аналіз розривів в умовах статичної еволюції та стимулятор екзогенних шоків явищ, що проходять протягом одного року. Два стресових сценарії імітують несподіваний вплив клієнтів та міжбанківських кредитів, що дає можливість перевірити здатність функціонування банку в таких умовах. Оцінка комерційних банків здійснюється на основі багатофункціонального комп’ютеризованого аналізу за шкалою від 1 до 5, де 1 – краща оцінка, 5 – гірша. Варто зауважити, що підсумкова оцінка будується на узагальненні висновків за усіма елементами системи із забезпеченням необхідного взаємозв’язку усіх аспектів діяльності банку (наприклад, доходів та ризиків, що приймаються банком, на фінансову діяльність, вплив кредитного ризику та ризику ліквідності на ліквідність) Підсумок також містить інформацію про склад власників банку, про стратегічні установки банку. Зрозуміло, що отримана оцінка слугує в подальшому підґрунтям до прийняття органами нагляду відповідних заходів.</p>

3.	ORAP (Франція)	<p>Дана система є багатофакторним програмним комплексом для оцінки конкретного фінансового інституту. Мета даної системи полягає у визначенні існуючих проблем банку на основі оцінки усіх компонентів ризику пов'язаних із банківською діяльністю, з використанням кількісної та якісної інформації. На відміну від системи CAMELS, рейтингова система ORAP використовує більш широкий спектр інформації – бази даних Банківської Комісії та Банку Франції, результати інспекційних перевірок, звіти зовнішніх аудиторів, а також інформація доступна в межах двосторонніх угод з органами нагляду інших європейських країн. Дана система являє собою стандартизований комплекс із оцінкою 14 показників, що об'єднуються у п'ять груп: пруденційні коефіцієнти (капітал, ліквідність), балансова та позабалансова діяльність (якість активів, неякісні кредити), ринковий ризик доходу, якісні критерії (власники акцій, управління та внутрішній контроль). Кожен з компонентів оцінюється за шкалою від 1 (кращий рейтинг) до 5 (поганий рейтинг), а потім трансформується у підсумковий рейтинг.</p>
4.	BASIC (Аргентина)	<p>Національним банком Аргентини фактично використовується система CAMELS, яка є складовою частиною нової системи банківського нагляду, що застосовується в країні з грудня 1996 року під назвою BASIC. Система BASIC включає в себе оцінку таких основних факторів: бонди, зовнішній аудит та нагляд, інформація та кредитний рейтинг. Комбінація даних елементів при оцінці умов функціонування банку та його фінансового стану дозволяє підготувати всебічну оцінку ступеня виконання банками норм та процедур нагляду, а також дати поточну та перспективну оцінку його фінансової стійкості. Система співзвучна із системою CAMELS, проте дана система дозволяє визначити не лише ступінь фінансової стійкості банку та прийняти відповідні заходи щодо врегулювання ситуації, але й використовується для коригування норм нагляду та формування індивідуального підходу до банків, що власне відрізняє рейтингову систему Аргентини від рейтингових систем інших країн. Наприклад, розмір активів зважених за ступенем ризику розраховується за такою схемою: Активи зважені за ступенем ризику = Сума активів * відсоток ризику * вагове значення відсоткових ставок * фактор рейтингу CAMELS.</p>

Додаток 3

Таблиця 3.1

RATE – система комплексної оцінки банківських ризиків у Великобританії

№ п/п	Етапи (фази) наглядового процесу	Особливості та характеристика етапів процесу нагляду
1.	<u>Перша фаза – оцінка ризику</u>	<p>На даному етапі здійснюється оцінка комерційного банку на предмет ризиків та їх менеджменту на основі 9-ти оціночних факторів. Категорії ризику банківського бізнесу (CAMELB) поєднують 6 оціночних факторів – капітал, активи, ринковий ризик (Market risk), дохідність (Earnings), зобов'язання (Liabilities), бізнес (Business). Аналіз базується на банківських звітах, динаміці ключових фінансових показників, стратегічних планах та іншій інформації, що доступна Банку Англії. Варто зауважити, що важливе значення окрім оцінки приділяється й ефективності управління ризиками, яка включає три основних фактори – внутрішній контроль (Control), організація (Organization), менеджмент (Management), в сукупності СОМ. Після цього дається підсумкова оцінка, яка будується на основі комп'ютерних розрахунків та складається з двох частин: 1) огляд фінансової позиції, висновки про фінансову стійкість та адекватність необхідних дій й інструментів; 2) числовий рейтинг по кожному фактору CAMELB, СОМ й підсумковий рейтинг, що виводиться на основі середньої арифметичної з урахуванням думки спеціаліста Банку Англії.</p> <p>З метою проведення подальшого оцінювання ризиків за системою RATE, використовується Матриця ризиків (рис.К.1), що характеризує відношення чутливості діяльності банку до ризиків та рівня контролю за ними.</p> <p>Квадрат А – характеризує низький рівень ризику та високий контроль за ними зі сторони комерційного банку. Такий банк контролюється органами нагляду у звичайному режимі і “період нагляду” за відсутності змін складатиме 18-24 міс.</p> <p>Квадрат В – характеризується високим рівнем контролю за ризиками, проте банк має високий ступінь чутливості до ризиків. З боку органів нагляду необхідний контроль середнього рівня, “період нагляду” від 12 до 18 міс.</p> <p>Квадрат С – характеризує банк з високим рівнем ризиків та низьким контролем за ними. Банк повинен здійснити ряд коригувальних заходів, з боку органів нагляду – серйозний контроль. “Період нагляду” – від 6 міс. до 1 року.</p> <p>Квадрат D – характеризує банк з низьким рівнем ризику і низьким рівнем контролю за ними. Коригувальні заходи, програма органів нагляду спрямована на забезпечення ефективного контролю за ризиками, на підвищення якості менеджменту. “Період нагляду” – біля одного року.</p>

2.	<u>Друга фаза – інструменти нагляду</u>	Даний етап передбачає розробку специфічних, притаманних кожному банку зокрема, програм та підходів, застосування своєрідних інструментів для вдосконалення систем оцінки та управління ризиками. Це може передбачати зустрічі з менеджерами, звіти про стан внутрішнього контролю, перевірки представниками департаменту грошового обігу.
3.	<u>Третя фаза – оцінка ефективності інструментів нагляду</u>	Етап передбачає підготовку висновків про роботу протягом даного “періоду нагляду”. Таким чином оцінка фінансової стійкості банків на основі комплексного аналізу ризиків є органічним процесом спільної роботи органів нагляду та банків, і забезпечує як оцінку поточної фінансової ситуації в банку, так і комплекс заходів щодо регулювання діяльності конкретного банку.

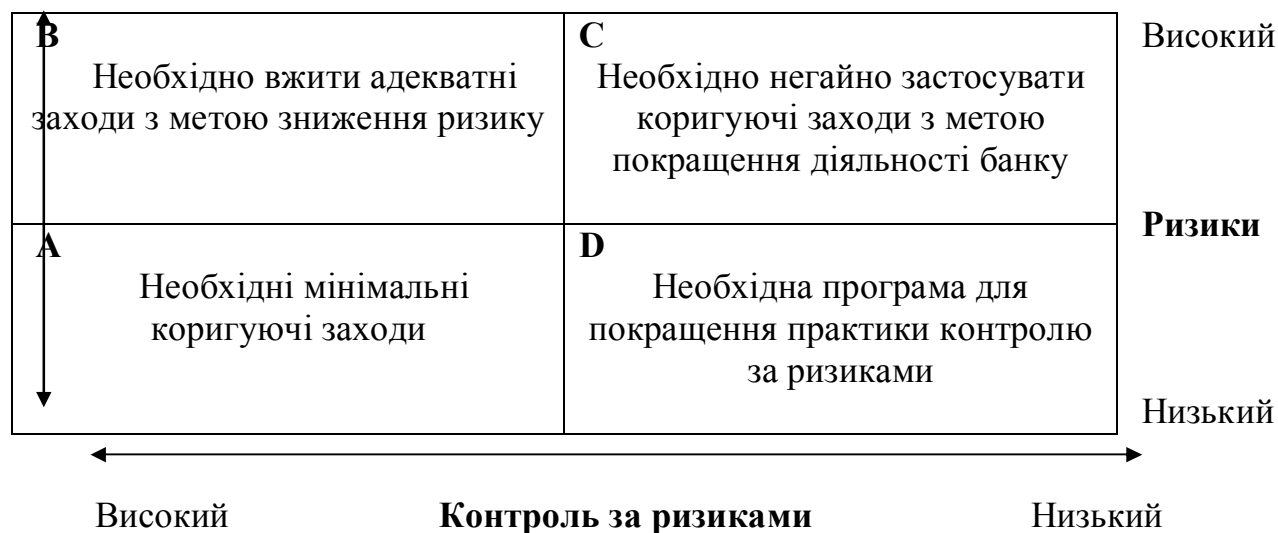

Рис. 3.1. Матриця ризиків у практиці роботи органів нагляду Великобританії

Додаток И

Основні етапи організації процесу стрес-тестування [180]

Етапи	Зміст етапів процесу стрес-тестування
1. Перший етап	Перевірка достовірності та актуальності інформації, на основі якої здійснюється стрес-тестування. При цьому необхідно враховувати, що звітність, яка використовується повинна відповідати критерію послідовності (безперервний ряд звітних даних) та незмінності методики розрахунку показників.
2. Другий етап	Детальний аналіз кредитного та портфелю на продаж, ідентифікація ризиків, яким в найбільшій мірі піддається кредитна організація.
3. Третій етап	Аналіз динаміки факторів ризику шляхом визначення змін їх значень за визначений період часу. При цьому в розрахунок може братися як різниця між максимальним та мінімальним значенням фактору в межах визначеного періоду часу, так і різниця значень на початок та кінець періоду, що аналізується. В подальшому в залежності від цілей аналізу при розрахунках може використовуватися середнє, чи максимальне значення зміни фактора ризику.
4. Четвертий етап	На основі здійснених розрахунків формується оцінка можливих втрат кредитної організації в результаті реалізації стресових ситуацій. У випадку виявлення серйозної потенційної загрози для кредитної організації керівництвом приймаються відповідні управлінські рішення, коригується політика по управлінню ризиками, здійснюється додаткове хеджування ризиків.

Додаток К

Фінансові показники та коефіцієнти, що характеризують фінансовий стан та ефективність діяльності банку

№ за/п	Найменування показника	Алгоритм визначення та економічний зміст показника
1.	Індекс “чистого” капіталу (ФП1)	Розраховується як співвідношення суми балансового капіталу, позитивного сальдо неякісних активів сформованих резервів під активні операції до чистих активів банку. Значення даного показника певній мірі відображає рівень достатності капіталу банку.
2.	Імобілізація активів (ФП2)	Розраховується як співвідношення довгострокових вкладень, зокрема й основних засобів балансового капіталу банку. Значення даного показника, з однієї сторони відображає рівень захищеності капіталу основними засобами банку, а з іншої, свідчить про величину імобілізації активів, що в загальному впливає на зниження рівня рентабельності активів банку.
3.	Коефіцієнт поточної ліквідності (ФП3)	Розраховується як співвідношення високоліквідних активів, державних цінних паперів до зобов'язань банку “до запитання”.
4.	Коефіцієнт короткострокової ліквідності (ФП4)	Визначається як співвідношення суми високоліквідних активів, державних цінних паперів, коштів залучених на міжбанківському ринку до чистих активів.
5.	Коефіцієнт співвідношення дохідних активів і платних пасивів (ФП5)	Якщо значення даного показника менше 1, то відповідно виникає ймовірність виникнення проблем забезпечення такого рівня дохідності, який би був достатнім для виконання зобов'язань по платежам пасивам у довгостроковому періоді.
6.	Коефіцієнт забезпеченості кредитів (ФП6)	Розраховується як співвідношення вартості отриманого та наданого забезпечення за кредитні операціями до загальної кредитної заборгованості банку (балансової та позабалансової).
7.	Коефіцієнт резервування під кредитні операції (ФП7)	Визначається як співвідношення сформованих резервів під кредитні операції до загального обсягу кредитного портфеля.

8.	Коефіцієнт балансової кредитної заборгованості (ФП8)	Розраховується як відношення кредитної заборгованості до загальної кредитної заборгованості балансової та позабалансової.
9.	Рентабельність активів (ФП12)	Розраховується як співвідношення чистого прибутку до загальних активів банку. Визначає рівень окупності чистим прибутком середньорічних загальних активів банку.
10.	Рентабельність балансового капіталу (ФП13)	Розраховується як співвідношення чистого прибутку та власного капіталу банку. Визначає рівень окупності чистим прибутком середньорічного власного капіталу банку.
11.	Доходна маржа (ФП14)	Визначається як співвідношення чистого прибутку та доходу банку.
12.	Мультиплікатор капіталу (ФП16)	Розраховується як відношення чистих активів до балансового капіталу банку. Даний показник відображає загальний рівень фінансових ризиків банку.
13.	Коефіцієнт співвідношення процентних витрат і процентних доходів (ФП17)	Високе значення даного показника, як правило призводить до зниження чистої процентної маржі та може свідчити про високий рівень відсоткового ризику та ризику ліквідності.
14.	Чиста процентна маржа (ФП21)	Розраховується як співвідношення чистого процентного доходу і активів, що приносять дохід.
15.	Процентний спред (ФП22)	Розраховується як різниця між середнім рівнем відсотків, отриманих на дохідні активи, і середнім рівнем відсотків, сплачених за зобов'язаннями банку.
16.	“Фінансовий важіль” (ФП25)	Даний показник свідчить про ефективність використання банком залученого капіталу, а також і позитивний чи негативний вплив “фінансового важеля” на рентабельність активів та капіталу банку.
Операційна дохідність загальних активів (ФП9); Прибутковість від операцій за загальними активами (ФП10); Прибутковість від операцій з капіталом (ФП11); Дохідність чистих активів (ФП15); Процентна дохідність чистих активів (ФП18); Непроцентна дохідність чистих активів (ФП19); Відношення непроцентних витрат до чистих активів (ФП20); Валова прибутковість активів (ФП23); Ставка залучення процентних ресурсів (ФП24).		

Додаток Л

Методологія рейтингової оцінки комерційного банку компанії “Кредит-Рейтинг”

№ за/п	Складові етапи рейтингової процедури	Основні оціночні фактори
1.	Аналіз менеджменту банку	<p>1. Становище банку на ринку і регулювання галузі:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ оцінка поточного стану банківської системи: діючі кредитні організації, концентрація на ринку за видами діяльності і географічній ознаці, оцінка ступеня конкуренції з боку небанківських фінансових інститутів, діяльність фінансово-промислових груп, загальні тенденції розвитку ринку фінансових послуг; ➤ взаємовідносини банку, що аналізується з Національним банком України; ➤ аналіз вимог регулюючих організацій до банківських інститутів, взаємодія регулюючих органів з кредитними організаціями (ефективність роботи, методи регулювання і контролю, досвід роботи з проблемними банками, аналіз прецедентів і дієвості прийнятих мір); ➤ аналіз фінансової стійкості корпоративного сектора, можливі напрямки розвитку; ➤ оцінка структури і рівня доходів населення, динаміка накопичень і витрат та їх зіставлення з рівнем збільшення доходів фінансової системи і конкретного фінансового інституту; ➤ наявність і характеристика ліцензій на ведення окремих видів банківської діяльності, ступінь свободи в межах отриманої ліцензії, імовірність відкликання ліцензії в банку, перевірка відповідності проведених операцій умовам наявної в банку ліцензії; ➤ аналіз спектра послуг, що надаються банком, у порівнянні з існуючими на ринку фінансовими послугами, універсалізація банку, політика банку по формуванню пакета послуг і функціонально-технологічна підтримка пакета банківських послуг; ➤ ступінь залежності банку від окремих операцій і ринків, можливість виходу досліджуваного банку на нові ринки; ➤ географічні аспекти діяльності банку: наявність філіальної мережі, ступінь контролю над діяльністю філій; ➤ оцінка ступеня участі банку у формальних і неформальних фінансово-промислових групах – переваги та недоліки такої участі, якщо вона присутня; ➤ галузева спрямованість бізнесу досліджуваного банку: аналіз стану галузі, динаміка її розвитку, основні операції найбільших клієнтів банку – учасників даної галузі; ➤ у випадку участі банку в статутних капіталах інших організацій – аналіз його впливу на діяльність

		<p>інших організацій, оцінка імовірності залучення банку в підтримку таких організацій, аналіз інвестиційного портфеля за структурою і ступенем ризику.</p> <p><i>Показники цього аналізу впливають на фінансову стійкість банку в довгостроковій перспективі.</i></p> <p>2. Аналіз банківської клієнтури:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ аналіз частки корпоративних клієнтів, приватних осіб, органів влади, диверсифікація клієнтури в структурі пасивів; ➤ детальне дослідження корпоративних клієнтів: розбивка на групи за різними класифікаційними ознаками (розмір компанії, організаційно-правова форма, величина пасивів, приналежність до певної галузі чи фінансово-промислової групи); ➤ аналіз ступеня залежності банку від вузького кола клієнтів; ➤ аналіз рівня залежності від бюджетних коштів і усіх форм роботи з державними і муніципальними органами влади, установами й організаціями, оцінка можливих перспектив і ризиків такого співробітництва. <p>3. Організаційна структура банку:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ склад власників банку, їхньої частки в статутному капіталі банку, оцінка ступеня впливу власників банку на формування його стратегії і на поточну діяльність, імовірність конфлікту інтересів різних власників; ➤ тенденція зміни складу власників банку, оцінка можливих наслідків такої зміни для фінансової стійкості банку; ➤ організаційна структура банку (лінійна, дивізійна, матрична; централізований/децентралізований спосіб прийняття управлінських рішень), оцінка ефективності обраної структури для даного банку; ➤ система органів керування: склад учасників, рівень утворення і кваліфікації керівного персоналу, їхній вік, досвід роботи, якість роботи керуючих середньої ланки; ➤ наявність у банку різних комітетів (Кредитного комітету, Комітету з УАП); ➤ оцінка ефективності роботи всіх структурних підрозділів банку, враховуючи специфіку їх роботи, аналіз розподілу отриманого прибутку по підрозділам банку, виділення дотаційних підрозділів і підрозділів, що приносять дохід; ➤ інформаційні технології банку: якість програмного забезпечення, що використовується для моніторингу структурних і торгових ризиків банку, відповідність інформаційних технологій і технічного оснащення банку вимогам безпеки, надійності, швидкодії, зручності користування й обслуговування; ➤ облікова політика банку. <p>4. Стратегія і тактика розвитку банку:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ наявність у банку обґрунтованої концепції розвитку; ➤ співвідношення темпів внутрішнього і зовнішнього росту банку, злиття і поглинання в історії банку;
--	--	---

		<p>плани злиття і поглинань у майбутньому, аналіз можливого впливу таких заходів на фінансову стійкість банку;</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ стратегія банку у сфері хеджування ризиків; ➤ характеристика маркетингової стратегії банку по просуванню банківських послуг на ринок.
2.	Аналіз фінансового менеджменту банку	<p>1. Аналіз капіталу банку:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ структура власного капіталу, якісний аналіз складових капіталу; ➤ співвідношення показників достатності капіталу з іншими інструментами фінансового аналізу, виявлення закономірностей; ➤ політика проведення активних операцій банку та їхня частка відносно до власного капіталу; ➤ політика банку в сфері дивідендів: динаміка виплат, періодичність виплат, пріоритетна капіталізація прибутку; ➤ наявність і ефективність використання зовнішніх і внутрішніх джерел збільшення капіталу банку; ➤ оцінка політики банку по збільшенню розміру капіталу; ➤ порівняльний аналіз ринкової ціни власного капіталу банку і його балансової вартості, аналіз вартості репутації банку. <p>2. Прибутковість банку:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ питома вага і рівень доходів банку стосовно власного капіталу; ➤ стабільність доходів банку за минулі періоди⁴ ➤ динаміка доходів банку за аналізований період (велика тривалість періоду дозволяє точніше визначити тенденції розвитку банку), аналіз виконання фінансових планів; ➤ структурний аналіз доходів банку: співвідношення процентних і непроцентних доходів; ➤ чистий процентний дохід, чистий непроцентний дохід: рівень, динаміка, структура джерел доходів, аналіз впливу на рівень загального доходу банку; ➤ чиста процентна маржа, чиста непроцентна маржа: рівень, достатність, тенденції розвитку, тимчасові коливання за досліджуваний період; ➤ частка доходів, що носять випадковий характер виникнення (наприклад, по реалізації застави) у сукупних доходах банку; ➤ частка спекулятивних доходів у загальній сумі доходів банку. <p>3. Ліквідність банку і характеристика його ресурсів:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ структура активів банку за ступенем ліквідності; ➤ відповідність рівня ліквідності банку нормативам Національного банку України; ➤ динаміка зміни показників ліквідності комерційного банку за попередні періоди; ➤ виявлення стійких тенденцій впливу того чи іншого фактора (процесу) на зміну стану ліквідності

		<p>комерційного банку, визначення випадкових (моментних) факторів, ступінь їхньої диверсифікації;</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ аналіз підходів до планування політики ліквідності активів у банку, оцінка ефективності діяльності підрозділу по керуванню і плануванню ліквідності, готовність банку до несподіваних змін на фінансовому ринку, наявність схем переорієнтації пріоритетів діяльності; ➤ наявність у банку достатніх резервів для покриття, у разі потреби, дефіциту ліквідності (можливість залучення резервів із зовнішніх джерел). <p>4. Управління ризиками:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ структура кредитного портфеля банку за валютою, якістю, терміновістю, об'ємом, суб'єктами та об'ємами кредитної угоди, забезпечення засобами; ➤ методи оцінки кредитних ризиків, що використовуються у банку, процес затвердження кредитів для різного роду банківських продуктів і груп клієнтів, розподіл повноважень працівників кредитного відділу; ➤ адекватність віднесення банком великих кредитів до конкретних груп ризику; ➤ система моніторингу виданих кредитів у банку, контроль видачі кредитів, функція повторного аналізу, виявлення потенційних проблемних кредитів; ➤ робота з проблемними кредитами: система їхньої диверсифікації, питома вага і динаміка проблемних кредитів у кредитному портфелі, виявлення найбільших проблемних кредитів, методологія роботи з проблемними кредитами; ➤ політика формування резервів на можливі втрати по позичкам: оцінка достатності резервів, виконання нормативів НБУ, аналіз використання резервів, наявність додаткових резервів та їх обсяг; ➤ інвестиційний портфель банку: структура за різними ознаками (видами вкладень, розміром, галузями), його частка в об'ємі кредитного портфеля, ринкова ціна, балансова ціна, терміни погашення, класифікація за ступенем ризику; ➤ політика менеджменту по формуванню інвестиційного портфеля і здійсненню контролю над його якістю; ➤ стратегія і тактика управління інвестиційним портфелем. <p>5. Диверсифікація і гнучкість фінансової діяльності:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ диверсифікація операцій, що поводяться банком; ➤ диверсифікація діяльності банку за географічною ознакою; ➤ оцінка можливості швидкої зміни пріоритетів фінансової політики керівного персоналу банку; ➤ оцінка можливості втрати найбільших клієнтів і розміру негативних наслідків для стійкості банку; ➤ імовірність доступу банку до різних ринків фінансових ресурсів; ➤ співвідношення корпоративних і приватних клієнтів; ➤ імовірність отримання банком, у разі потреби, підтримки з боку держави, акціонерів.
--	--	--

Додаток М

Переваги та недоліки зовнішніх джерел поповнення капіталу

№ за/п	Способи поповнення капіталу	Переваги	Недоліки
1.	Емісія акцій	<ul style="list-style-type: none">• досить швидкий спосіб поповнення капіталу;• кошти отримані даним способом повністю використовуються для виконання вимог щодо достатності капіталу;• відсоткові платежі за акціями не є фіксованими витратами.	<ul style="list-style-type: none">• труднощі пов'язані із розміщенням акцій на ринку;• зниження ступеня контролю над банком;• вища вартість порівняно із борговими зобов'язаннями, тобто висока вартість нарощування капіталу.
2.	Емісія боргових зобов'язань (кошти залучені на умовах субординованого боргу)	<ul style="list-style-type: none">• більш дешеве джерело поповнення капіталу порівняно із емісією акцій;• менший ступінь ризиковості;• пов'язані із даним способом відсоткові виплати знижують податкове навантаження банку;• не знижує показники прибутку на одну акцію, за тієї умови, що отримані таким чином ресурси приносять вищий дохід, ніж відсоткові платежі за ними;• не знижує ступінь контролю над банком.	<ul style="list-style-type: none">• капіталізація відсотків за субординованим боргом не допускається;• для відповідності вимогам щодо достатності капіталу може бути використана лише частина боргового капіталу.

Додаток Н

Резерви комерційних банків

Вид резерву	База резервування	Джерело коштів	Розмір резервування	Знаходження коштів резерву	Використання резерву	Мета резервування
Обов'язкові резерви банківської системи	Всі залучені кошти від юридичних та фізичних осіб на поточних, розрахункових та бюджетних рахунках	Зобов'язання банку	Встановлюється НБУ	На коррахунку в НБУ	Використання банками не передбачається, окрім особливих випадків	Для здійснення грошово-кредитної політики і регулювання загальної ліквідності банківської системи
Резерв під операції з цінними паперами	Цінні папери в портфелі банку на продаж та інвестиції	Доход до оподаткування	Перевищення балансової вартості цінних паперів над розрахунковою з урахуванням класу емітента	На балансі банку	Погашення збитків від операцій з цінними паперами	Для забезпечення стабільності роботи банків
Резерв під дебіторську заборгованість	Дебіторська заборгованість	Витрати банку	0,20,50,100% залежно від ступеня ризику дебіторської заборгованості	На балансі банку	Списання безнадійної заборгованості за рахунок резерву	Впорядкування розрахунків комерційних банків, поліпшення їх стану, вивільнення коштів, зменшення обсягу дебіторської заборгованості, поліпшення якості структури активів

Резерв за кредитними операціями	Всі кредитні операції та кошти на коррахунках в банках	Витрати банку	0-100% залежно від ступеню ризику кредиту	На балансі банку	Відшкодування збитків за основним кредитним боргом, стягнення якого є неможливим	Підвищення надійності та стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників та інвесторів
Резерв під міжбанківські розрахунки через систему VISA	Обсяг трансакцій за період (день)	<ul style="list-style-type: none"> • гарантії міжнародної платіжної системи VISA; • депозити у розрахунковому банку; • застава цінних паперів; • безвідкличний незабезпечений акредитив; • гарантії іншого банку 	Середньодобова сума коштів за чар тал по обслуговуванню розрахунків через картки VISA, що належить до перерахування через картки, помножена на кількість днів повного розрахунку	У розрахунковому банку	Для погашення заборгованості за операціями з картками та/або наданого кредиту у разі виникнення овердрафту	Захист банків та інших учасників міжнародної платіжної системи від неплатоспроможності інших членів системи
Загальні резерви	Очікувані збитки минулого року до затвердження	За рахунок прибутку до оподаткування з урахуванням всіх потенційних податків	За рішенням загальних зборів банку	На балансі банку	Покриття збитків попереднього періоду	Покриття непередбачених збитків під невизначені ризики під час проведення банківських операцій